

Драшко Маринковић
Александар Мајић

СТАНОВНИШТВО РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

- демографски фактори и показатељи -

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
Природно-математички факултет

**Проф. др Драшко Маринковић
Александар Мајић, ма**

**СТАНОВНИШТВО
РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ**
- демографски фактори и показатељи -

Научна монографија

Бања Лука, 2018.

Проф. др Драшко Маринковић
Александар Мајић, ма
СТАНОВНИШТВО РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
- демографски фактори и показатељи -

Издавач:
УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
Природно-математички факултет
М. Стојановића 2, Бања Лука

За издавача:
Проф. др Горан Трбић, декан

Уредник:
Проф. др Душко Јојић

Технички уредник:
Проф. др Александра Петрашевић

Рецензенти:
Проф. др Бранислав С. Ђурђев
Проф. др Мирко Грчић

Лектор:
Мр Татјана Марић

Тираж:
300

Ш т а м п а :
Графомарк
Лакташи

За штампарију:
Јелена Милинчић, директор

Монографија је одобрена Одлуком Наставно-научног вијећа Природно-математичког факултета Универзитета у Бањој Луци (број: 19/3.3720/18, од 22.11.2018. године), а њено штампање суфинансирало је Министарство науке и технологије Републике Српске

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	5
1. УВОД	7
1.1. Теоријско-методолошка основа	9
1.2. Опште и методолошке информације о попису становништва 2013. године.....	12
2. ГЕОГРАФСКО-ИСТОРИЈСКИ ФАКТОРИ КРЕТАЊА И РАЗМЈЕШТАЈА СТАНОВНИШТВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	17
2.1. Географски положај и величина простора	17
2.2. Физичко-географске карактеристике простора.....	18
2.3. Историјски фактори кретања становништва	23
2.4. Административно-територијална организација простора	28
3. ДЕМОГРАФСКИ РАЗВОЈ ПРОСТОРА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ ДО 1991. ГОДИНЕ	31
4. ФАКТОРИ И ПОКАЗАТЕЉИ ДЕМОГРАФСКОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	47
4.1. БРОЈ СТАНОВНИКА И ГУСТИНА НАСЕЉЕНОСТИ	47
4.2. ПРОСТОРНА ДИСТРИБУЦИЈА СТАНОВНИШТВА	63
4.3. ГРАДСКО СТАНОВНИШТВО И МРЕЖА НАСЕЉА.....	73
4.4. ПОКАЗАТЕЉИ РАЗМЈЕШТАЈА СТАНОВНИШТВА	79
4.5. КОМПОНЕНТЕ ПРИРОДНОГ КРЕТАЊА СТАНОВНИШТВА.....	85
4.5.1. Рађање	89
4.5.1.1. Фертилитет женског становништва.....	97
4.5.1.2. Репродуктивно здравље становништва	117
4.5.2. Смртност	122
4.5.2.1. Специфичне стопе смртности.....	136
4.4.3. Природни прираштај	141
4.6. МИГРАЦИОНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ	155
4.7. СТРУКТУРНА ОБИЉЕЖЈА СТАНОВНИШТВА.....	171
4.7.1. Старосна и полна структура	171
4.7.2. Образовне карактеристике	186
4.7.3. Економска структура	208
4.7.4. Етничка обиљежја.....	225
4.7.5. Брачност становништва	234
4.7.6. Породице и домаћинства.....	247

5. ДЕМОГРАФСКА БУДУЋНОСТ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	251
5.1. ПРОЈЕКЦИЈА СТАНОВНИШТВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ.....	253
5.2. ПЕРСПЕКТИВА ДЕМОГРАФСКОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	259
6. ПОПУЛАЦИОНА ПОЛИТИКА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	263
6.1. ПРАВНО-ИНСТИТУЦИОНАЛНА ОСНОВА	264
6.2. АКТУЕЛНЕ МЈЕРЕ ПОПУЛАЦИОНЕ ПОЛИТИКЕ	275
6.3. ПОТРЕБЕ ЗА ПРОНАТАЛИТЕТНОМ ПОПУЛАЦИОНОМ ПОЛИТИКОМ.....	286
7. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	295
S U M M A R Y.....	299
ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ.....	302
ПРИЛОЗИ.....	308
Извод из рецензија	340
О ауторима	342

ПРЕДГОВОР

Демографски развој Републике Српске у посљедњих двадесетак година има неповољне тенденције које се огледају у чињеницама да број умрлих већ дужи низ година надмашује број живорођене дјеце (природна депопулација), да се све више интензивира процес старења становништва и да је све неповољнији утицај емиграционих процеса. Смањење фертилитета и природног прираштаја ће у будућности још више утицати на јачање негативних процеса природне депопулације и старења становништва, па демографски развој пријети да буде ограничавајући фактор укупног развоја Републике Српске.

Структурне промјене у становништву Републике Српске биле су разноврсне и обимне, па се с разлогом може говорити о демографском преображају који је овај геопростор имао у посљедњој деценији XX вијека, а што је настављено и почетком новог миленијума. Почетком деведесетих година прошлог вијека, суочили смо се са неповољним демографским кретањима усљед конфликтног стања и рата на простору СР Босне и Херцеговине, што се испољило у интензивним поремећајима у демографском развоју, територијалном распореду, као и у свим структурама становништва. Сваки од насталих поремећаја одразио се на становништво Републике Српске и представља мањи или већи демографски проблем са бројним посљедицама у области социјалног и економског развоја, међу којима су и оне од највећег егзистенцијалног и друштвеног интереса. Управо због значаја демографског чиниоца у развојној сфери, као изузетно важно поставља се питање његовог развитка у будућности, при чему посебну пажњу треба посветити природном обнављању становништва.

Недовољно рађање, драстичан пад наталитета, отворена депопулација и старење становништва незаустављиви су процеси у Републици Српској. Како зауставити даљи пад стопе фертилитета, какве мјере популационе политике спроводити да се стање поправи, какву политику желимо водити према породицама, дјечи, младима, старима? Све су то питања која муче и земље из нашег окружења, а на која не постоје универзални одговори.

Из године у годину у Републици Српској се повећава број општина које карактерише негативна стопа природног прираштаја. Ако се овим подацима дода и констатација о традиционално миграционом обиљежју овог простора, може се са сигурношћу очекивати да ће бити још мањи број становника.

У тренутку када је прошло скоро пет година од Пописа становништва, домаћинства и станова из 2013. године, нешто мање од двије године од објављивања коначних резултата овог пописа и скоро двадесет година од када се води званична витална статистика (рођени, умрли, вјенчани), у Републици Српској јавља се потреба да се направи демографска анализа и понуди широј јавности једна оваква монографија. Концепт, садржај и циљеви монографије подређени су евидентном друштвеном интересу, а ослања се на досадашња стручна сазнања, резултате пописа становништва у Републици Српској 2013. године, конкретне научне резултате новијих истраживања и оцјене о будућим тенденцијама.

Предмет истраживања монографије се темељи на анализи демографских фактора и показатеља на простору Републике Српске у периоду 1996-2016. године. Циљ монографије јесте да укаже на потребу цјеловите и кохерентне политике према демографском развоју Републике Српске. У циљу ублажавања неповољних тенденција у демографском развоју, треба нагласити потребу за афирмацијом постојећих и увођењем нових пронаталитетних мјера и активности кроз израду стратегије демографског развоја и програме планирања породице.

Монографија не претендује да да одговоре на сва питања која третирају ову проблематику, већ представља настојање да се на аргументован начин суочимо са демографском трагедијом која нам пријети и која се сваким даном све више продубљује. Из тог разлога требамо престати игнорисати актуелне демографске проблеме, како не бисмо постали саучесници у директном призивању наше националне трагедије. Монографија ће бити корисна академској, али и уопште широј друштвеној заједници, да прије свега прихвати неповољне демографске процесе, али и истовремено да учини додатне напоре да се систематски покуша дати подстрек онима који се залажу за убрзано спровођење политике демографског опоравка Републике Српске.

*У Бањој Луци,
септембар, 2018.*

Аутори

1. УВОД

Почетак XXI вијека представља изузетно сложен период у демографском развоју Републике Српске, у коме се број становника постепено смањује, а природни прираштај биљежи тенденцију константног пада. Годишње стопе раста становништва и подаци о релативном учешћу појединих подручја у укупном становништву, указују на међузависност природног кретања и процеса депопулације и старења становништва. У посљедњих неколико година овај простор карактерише интензиван пад стопе фертилитета, што почива на моделу ниске репродукције (Маринковић, 2012, 934).

Од 2002. године, Република Српска има негативан природни прираштај, који је посљедица смањивања стопе наталитета, а повећавања стопе морталитета. Негативна демографска слика додатно је усложњена и негативним миграционим салдом, тако да укупна депопулација поприма велике размјере. Основни проблем становништва Републике Српске је феномен недовољног рађања који је посљедица низа негативних фактора (Маринковић, 2016, 603), а цјелокупан простор има особине изразито нисконаталитетног подручја.

Резултати Пописа становништва, домаћинства и станова из 2013. године само су потврдили раније претпоставке да су се на овом простору у посљедњих двадесетак година десиле велике демографске промјене. Према коначним резултатима пописа 2013. године, Република Српска је имала 1.170.342 становника.¹

Породице у Српској најчешће имају једно или два дјетета, што доводи до отворене депопулације. По дефиницији, депопулација је појава смањења броја становника неког краја или земље због исељавања и појаве ниског и негативног прираштаја. Због тога у руралним срединама остаје углавном старије становништво. Посљедица ниског нивоа рађања је отворена депопулација, што значи да сваке године више људи умре него што се роди, а такав је случај са Републиком Српском већ више од једне деценије (Маринковић, 2015, 31).

Феномен недовољног рађања дјете је законит процес који није успјело да избјегне ниједно развијено друштво. Научно је доказано да са напретком друштва, модернизацијом и економским развојем, долази до пада плодности, односно до неминовног процеса недовољног рађања. Овај процес настаје као посљедица смањења броја жена у фертилном периоду, планирања породице, продуженог школовања, повећања степена образовања становништва, све каснијег склапања брака, присуства контроле рађања, повећања стерилитета, миграција и сл. (Маринковић, 2014, 7).

¹ Резултати Пописа становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2016.

Монографија се састоји од седам међусобно повезаних цјелина и то: Увод (теоријско-методолошка основа и опште и методолошке информације о попису становништва 2013. године); Географско-историјски фактори кретања и размјештаја становништва Републике Српске (географски положај и величина простора, физичко-географске карактеристике простора, историјски фактори кретања становништва и административно-територијална организација простора); Демографски развој простора Босне и Херцеговине до 1991. године; Фактори и показатељи демографског развоја Републике Српске (број становника и густина насељености, просторна дистрибуција становништва, градско становништво и мрежа насеља, показатељи размјештаја становништва, компоненте природног кретања становништва, миграционе карактеристике и структурна обиљежја становништва); Демографска будућност Републике Српске (пројекција становништва и перспектива демографског развоја Републике Српске); Популациона политика Републике Српске (правно-институционална основа, актуелне мјере популационе политике и потребе за пронаталитетном популационом политиком) и закључна разматрања.

У монографији је посебна пажња посвећена анализи постојећих тенденција недовољног рађања, фертилитета женског становништва, повећања смртности, негативног природног прираштаја и отворене депопулације. Од посебног значаја је сагледавање фертилног капацитета и репродуктивног здравља становништва. У оквиру поглавља структурна обиљежја становништва Републике Српске посебно су анализирани старосна и полна структура, процес старења, образовне карактеристике, социо-економска структура, етничка обиљежја, брачност становништва, породице и домаћинства. Поглавље Популациона политика је у потпуности посвећено сагледавању актуелних мјера популационе политике у Републици Српској са приједлогом увођења нових подстицајних мјера како на ентитетском, тако и на нивоу локалне самоуправе, како би се утицало на свијест о планирању породице и повећању броја рођених.

1.1. Теоријско-методолошка основа

Методолошка основа монографије се састоји од уобичајених метода својствених демографском истраживању, као што демографска анализа и синтеза, компаративна, каузална, математичко-статистичка, картографска и графичка метода. Због лакше анализе и очигледнијег приказа просторних појава и процеса, урађен је већи број картографских прилога помоћу *ArcGIS* апликације.

У недостатку званичних података за становништво Републике Српске према попису из 1991. године, за потребе ове публикације урађена је процјена на бази доступних статистичких података и прилагођавања у погледу упоредивости територија, који ипак нису свеобухватни за израду репрезентативне процјене за све општине. Број становника који су пописани у општинама 1991. године, добијен је на начин што су тадашња насељена мјеста разврстана према административно-територијалној организацији Републике Српске и уредби о насељеним мјестима која чине подручје јединице локалне самоуправе 2013. године.

При свођењу података пописа 2013. године на методологију примијењену у попису 1991. године, морала се у обзир узети административно-територијална подјела у вријеме посљедњег пописа из 2013. године. Према овој подјели, Република Српска има 6 градова, 57 општина и 2.756 насељених мјеста. Према попису из 1991. године, на истом простору је било 2.713 насељених мјеста, од којих су 2.466 цијелих и 290 дијељених. Поред проблема који је у вези са немогућношћу идентификације становништва у дијељеним насељеним мјестима између ентитета Републике Српске и Федерације БиХ, велики проблем представља и на десетине новоформираних насељених мјеста.

Попис становништва 1991. године спровођен је према концепту сталног становништва. На основу те методологије, у укупан број становника БиХ уврштено је 207.444 становника (4,8%) на привременом раду и боравку у иностранству. Према попису 2013. године, који је спроведен према концепту уобичајеног мјеста становања, већина овог становништва не би се сматрала становницима Босне и Херцеговине.

Усљед одређених методолошких разлика, а посебно с обзиром на велике административно-територијалне промјене, упоредивост података пописа из 1991. и 2013. године за ниво Републике Српске је скоро немогућа без уласка у пописне кругове и раздвајање насеља која су подијељена међуентитетском линијом разграничења. Са аспекта примијењене методологије и поређења резултата ова два пописа, треба истаћи разлике код пописаних радника и чланова њиховог домаћинства који бораве више од једне године у иностранству. У попису 2013. године, у стално становништво укључена су само лица на раду или боравку у иностранству краћем од једне године, а за одсутна лица податке су могли давати само чланови домаћинства (Маринковић, Врањеш, 2013, 40).

Између два посљедња пописа (1991-2013) догодиле су се крупне административно-територијалне промјене. Код већине градова и општина Републике Српске дошло је до прекрајања административно-територијалних граница. Од укупно 63 јединице локалне самоуправе, само њих 17 остало је у административним границама какве су биле у попису 1991. године (Мајић, Маринковић, 2016, 50).

У оквиру територије градова Бијељине и Зворника и општине Шамац десиле су се значајне административно-територијалне промјене које отежавају демографску анализу у међупописном периоду (1991-2013). Новом територијалном реорганизацијом Града Зворника формирано је 12 нових насеља (Службени гласник Републике Српске, бр. 100/2012), истим принципом на територији Града Бијељина формирано је 7 нових насеља (Службени гласник Републике Српске, бр. 91/2012), док су на подручју општине Шамац успостављена два нова насеља.

Одлуком међународне арбитражне комисије, 08.03.2000. године, званично је успостављен Дистрикт Брчко који је био предмет међуентитетског спора након потписивања Дејтонског споразума (Службени гласник Републике Српске, бр. 9/2000). Витална статистика од 1996 до 2001. године укључивала је општину Брчко у статистички обухват Републике Српске.

Одлуком Народне скупштине Републике Српске од 09.09.2014. године, формирана је општина Станари. Новооснована општина састоји се од 13 насељених мјеста, издвојених из територије Града Добоја. У анализи укупног међупописног кретања, полне и старосне структуре, општина Станари третираће се као засебна територијална јединица. У осталим витално-статистичким и структурним обиљежјима, становништво ове општине посматраће се у оквиру територије Града Добоја.²

У већини истраживања и анализа демографског кретања становништва Републике Српске занемаривало се прекрајање административних граница општина и градова. Само 17 јединица локалне самоуправе остала је у административним границама какве су биле у попису 1991. године. То су: Град Бања Лука, Град Приједор, Град Бијељина и општине: Билећа, Братунац, Вишеград, Градишка, Гацко, Дервента, Козарска Дубица, Лакташи, Прњавор, Рудо, Србац, Сребреница, Чајниче и Челинац. Општина Костајница настала је издвајањем 12 насељених мјеста из дијела некадашње општине Босански Нови (Нови Град). Општина Милићи је формирана издвајањем 54 насеља из територије општине Власеница, док чак 42 јединице локалне самоуправе имају издијељена насеља са сусједним ентитетом. Дакле, чак 46 јединица локалне самоуправе у Српској (око 3/4) мијењале су своју површину. Од укупног броја насељених мјеста у

² Републички завод за статистику Републике Српске до данас је објавио податке за укупан број становника и полну и старосну структуру становништва на нивоу насељених мјеста, а остала обиљежја су доступна само на нивоу општина и градова.

Републици Српској 2013. године, њих 290 (10,5%) подијељено је међуентитетском линијом разграничења. Готово је немогуће преликати садашње административне границе општина и насељених мјеста на стање из 1991. године и добити тачан број становника. Стога се у књизи примјењује универзални образац за добијање броја становника насељеног мјеста са пописа 1991. године у данашњим територијалним границама. Да би се добио број становника, неопходно је познавати број становника комплетног насељеног мјеста из пописа 1991. године, као и број становника дијела насеља које је припало Републици Српској и број становника који је припао другом ентитету према попису становништва 2013. године (Мајић, Маринковић, 2017, 208-209).

Одређивање броја становника за дијељена насељена мјеста на основу пописа 1991. године, рачуна се по сљедећем обрасцу (Мајић, Маринковић, 2017, 209):

$$P_x (RS-1991) = \frac{P_x (RS-2013)}{\sum P_x (RS-2013) + P_x (ФБиХ-2013)} * P_x (БиН-1991)$$

Гдје је: $P_x (RS-1991)$ – број становника на територији насељеног мјеста X које према данашњим границама припада Републици Српској.

$P_x (RS-2013.)$ – број становника насељеног мјеста X према попису из 2013. године

$\sum P_x (RS-2013) + P_x (ФБиХ-2013.)$ – збир броја становника из Републике Српске и Федерације БиХ насељеног мјеста X према попису из 2013. године

$P_x (БиН-1991)$ – број становника насељеног мјеста X према попису из 1991. године.

Методолошке разлике постоје и у праћењу виталних догађаја. У периоду 1996–2006. године сви случајеви рађања, смрти и закључења брака уписивали су се у матичне књиге подручја на коме су се десили, без обзира да ли лица на која се односе станују на том подручју или не. Од 2007. године, у укупан број рођених, умрлих, вјенчаних и разведених улазе сви регистровани случајеви који су присутни на територији Републике Српске дуже од годину дана и одсутни краће од годину дана.

1.2. Опште и методолошке информације о попису становништва 2013. године

Попис становништва, домаћинстава и станова представља најважнији статистички извор појединачних података о становништву једне државе. Намјене пописа су специфичне за поједине државе и разликују се у складу са локалним околностима. Њихова јединствена улога зависи од постојећих корисничких захтјева у држави и од садржаја и структуре постојећег статистичког система. Да би се испланирале и примјениле економске и друштвене развојне политике, административна активност или научно истраживање, неопходно је имати поуздане и детаљне податке о величини, размјештају и саставу становништва (Маринковић, Врањеш, 2013, 35-36).

Попис становништва је примарни извор основних стандарда статистике и покрива не само стално становништво, већ и бескућнике и номадске групе. Подаци из пописа понекад могу бити приказани и анализирани по статистичким терминима за широку разноврсност географских јединица ранжираних од државе као цјелине, до појединачних малих локалитета или градских блокова. Попис становништва и домаћинстава представља једну од најстабилнијих основа за прикупљање података по броју и карактеристикама становништва (Маринковић, Врањеш, 2013, 35-36).

Попис становништва и домаћинстава је дио интегрисаног националног статистичког система, који може укључити друге пописе (нпр. пољопривреду), анкете, регистре и административне податке. Попис у редовним интервалима (према препорукама Уједињених нација (УН), сваке десете године) обезбјеђује стандарде за пописивање становништва на националним и локалним нивоима, а за мале географске области или под-становништво може представљати једини извор информација за одређене социјалне, демографске и економске карактеристике (Маринковић, Врањеш, 2013, 36).

На простору Босне и Херцеговине до сада је обављено 13 пописа становништва који се значајно разликују у концептуалном и методолошком смислу. Четири пописа које је спроводила Аустро-угарска (1879, 1885, 1895. и 1910. године), као и пописи из Краљевине СХС (1921) и Краљевине Југославије (1931) примјењивали су концепт присутног становништва (*de facto*) који у укупно становништво укључује све особе физички присутне на одређеној територији у критичном моменту пописа, без обзира имају ли пребивалиште или су из неких разлога привремено присутне на тој територији. У пописима становништва из 1948, 1953, 1961, 1971, 1981. и 1991. године примјењиван је концепт сталног становништва (*de iure*). Овим концептом у укупно становништво убраја се свака особа која има пребивалиште на одређеној територији, без обзира да ли је у критичном моменту пописа краће или дуже вријеме одсутна.

У складу са међународним препорукама *United Nations Economic Commission for Europe* и *Statistical Office of the European Communities*, већина европских земаља од пописног циклуса 2000. године спроводи концепт уобичајеног мјеста становања (*place of usual residence*). У земљама окружења, овај концепт прво је примијењен на попису становништва у Хрватској 2001. године, затим Србији 2002. и Црној Гори 2003. године. На основу члана IV 4.а) Устава Босне и Херцеговине, Парламентарна скупштина Босне и Херцеговине, на 21. сједници Представничког дома, одржаној 3. фебруара 2012. године и на 12. сједници Дома народа, одржаној 3. фебруара 2012. године, усвојила је Закон о Попису становништва, домаћинства и станова у Босни и Херцеговини 2013. године у којем је једно од основних начела била дефиниција уобичајеног мјеста становања³ (*place of usual residence*).

Послије 22 године од посљедњег пописа становништва, у периоду од 1. до 15. октобра 2013. године, коначно је обављен попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској и Босни и Херцеговини.

Попис становништва у Републици Српској је спроведен на основу Закона о попису становништва, домаћинства и станова БиХ 2013. године (Службени гласник БиХ, бр. 10/12 и 18/13) и Закона о организацији и спровођењу пописа становништва, домаћинства и станова 2013. године у Републици Српској (Службени гласник Републике Српске, бр. 70/12 и 39/13), чиме је уређен садржај, припрема, организација и имплементација пописа, обавезе и дужности учесника у попису, казнене одредбе, периоди пописивања, обрада, чување и објављивање резултата, као и начин финансирања пописа (Маринковић, Врањеш, 2013, 39).

На територији Републике Српске, попис становништва је обављен према административно-територијалној организацији Републике Српске која је извршена у складу са Законом о територијалној организацији Републике Српске (Службени гласник Републике Српске, бр. 69/09 и 70/12) и Уредбом о насељеним мјестима која чине подручје јединице локалне самоуправе (Службени гласник Републике Српске, бр. 4/10, 26/11 и 74/12) (Маринковић, Врањеш, 2013, 39).

Попис 2013. године је спроведен на традиционални начин, методом интервјуа, по принципу „од врата до врата“, а пописивање се обављало на пописним обрасцима: Пописници – П1 и Упитнику за домаћинство и стан – П2. Подаци о становништву и домаћинствима прикупљали су се према јединственој методологији на цјелокупном подручју Босне и Херцеговине. Прикупљени подаци су се односили на становништво једног мјеста, односно сва лица која у том мјесту станују без обзира на то да ли су се у

³ Уобичајено мјесто становања је мјесто у којем лице живи и обично проводи свој дневни одмор, без обзира на привремено одсуство у сврху рекреације, одмора, обиласка пријатеља и родбине, посла, школе, лијечења или вјерског ходочашћа.

тренутку пописа налазила у мјесту становања или су била привремено одсутна било у земљи, или иностранству. Лица на привременом раду код иностраних послодаваца или на самосталном раду, као и чланови домаћинства који с њима бораве у иностранству, пописана су у мјесту пописа само уколико у том мјесту имају чланове свог домаћинства (Маринковић, Врањеш, 2013, 39).

Инфраструктура и логистика пописа становништва се користила и за попис лица држављана БиХ који живе у иностранству, а имају пребивалиште у БиХ и одсутни су дуже од 12 мјесеци. Попис ових лица обавио се путем посебног обрасца за иностранство П-1ИН, који је био објављен и доступан на веб-страници Агенције за статистику Босне и Херцеговине. Методологија пописа је била у потпуности усаглашена са међународним стандардима у циљу обезбјеђивања компарације пописних података, а међу три најважнија стандарда који су поштовани треба истаћи:

1. Препоруку Конференције европских статистичара за попис становништва, домаћинства и станова 2010. године;
2. Уредбу Европског парламента и Савјета ЕУ број 763/2008 – о пописима становништва и станова и
3. Принципе и препоруке за пописе становништва и станова припремљене од стране Статистичког одјељења УН-а (Маринковић, Врањеш, 2013, 39-40).

Ови стандарди пружају методолошко упутство земљама у планирању и спровођењу пописа становништва и станова, олакшавајући регионалну и међународну упоредивост података кроз селекцију скупа основних група пописних обиљежја, те усклађивања дефиниција и класификација (Маринковић, Врањеш, 2013, 40).

Прелиминарни резултати Пописа становништва, домаћинства и станова у БиХ 2013. године за градове и општине Републике Српске објављени су 22. новембра 2013. године, а за ниво насељених мјеста 6. децембра 2013. године, према којима је у Републици Српској пописано 1.326.991 лице. Сукцесивно објављивање коначних резултата овог пописа планирано је након завршетка обраде података, у периоду између 1. јула 2014. и 1. јула 2016. године (Маринковић, Врањеш, 2013, 40).

Послије вишемјесечног одлагања, коначне резултате Пописа становништва, домаћинства и станова у БиХ 2013. године објавила је Агенција за статистику Босне и Херцеговине 30. јуна 2016. године. Статистичком обрадом података од стране Агенције за статистику БиХ на простору Републике Српске регистровано је 1.228.423 становника, док на цјелокупној територији Босне и Херцеговине пописано 3.531.159 резидентног становништва.

Због 196.000 спорних резидената на нивоу БиХ, Република Српска није признала податке које су објавили Агенција за статистику БиХ и Федерални завод за статистику.

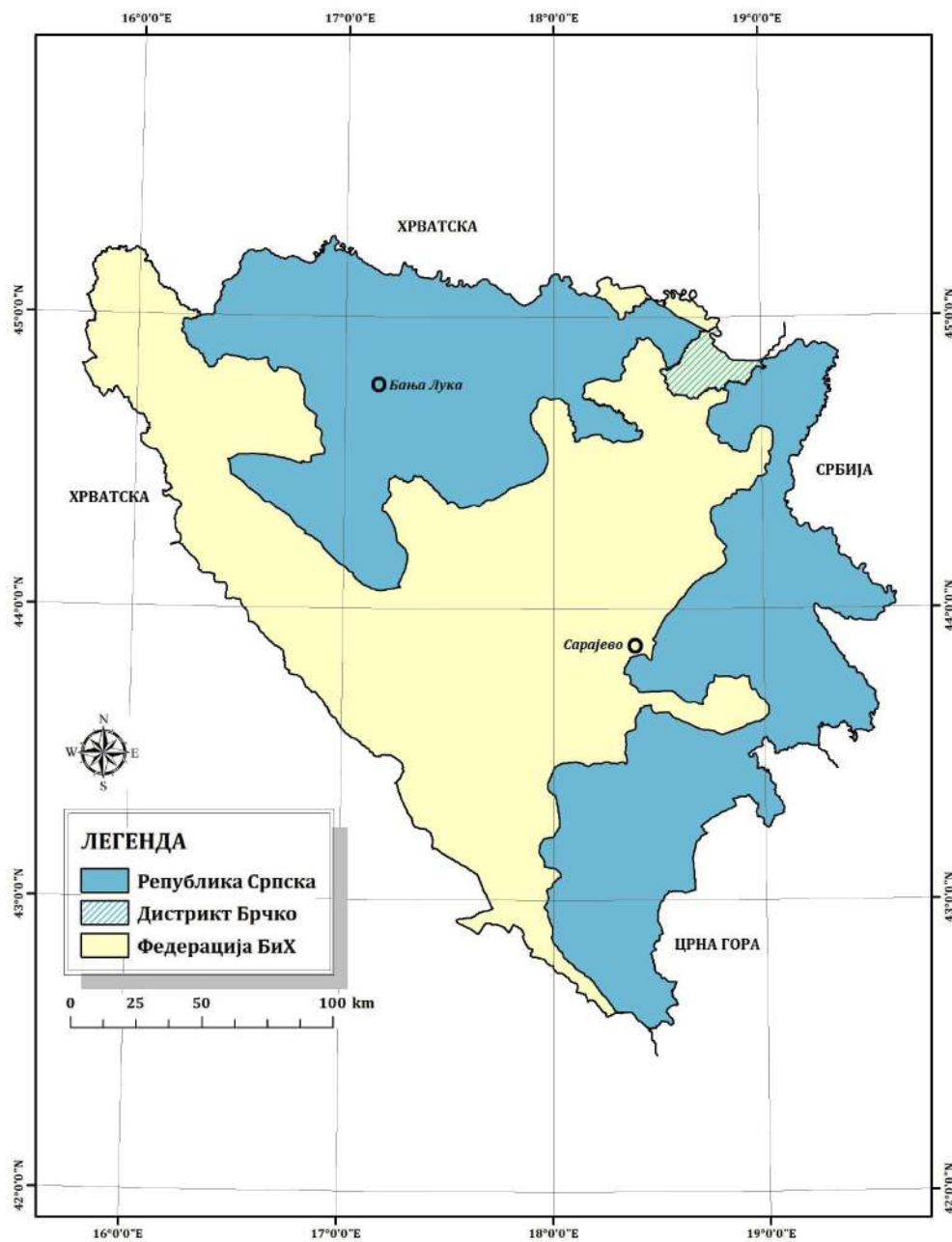
Народна Скупштина Републике Српске је 13.07.2016. године усвојила Приједлог закона о обради и објављивању резултата пописа становништва, домаћинстава и станова у 2013. године у Републици Српској. Доношење Закона о обради и објављивању резултата Пописа становништва, домаћинстава и станова 2013. године у Републици Српској било је неопходно како би се регулисало објављивање резултата пописа у Републици Српској.

Републички завод за статистику Републике Српске је објавио резултати Пописа становништва, домаћинстава и станова 2013. године за градове и општине Републике Српске 30.12.2016. године. Објављивањем коначних резултата, од стране Републичког завода за статистику, евидентно је да у Републици Српској живи 1.170.342 лица.

До сада је Републички завод за статистику Републике Српске у сврху објављивања резултата Пописа становништва, домаћинстава и станова 2013. године издао посебне публикације: брачни статус и фертилитет; домаћинства и породице; економске карактеристике; етничка и национална припадност, вјероисповијест и матерњи језик; градови, општине и насељена мјеста; миграције, насељена мјеста; образовне карактеристике и станови и зграде.

Спроведени попис 2013. године је значајан за Републику Српску не само са аспекта прављења демографског пресека и сложених социо-економских оквира популације, него и са аспекта праћења успјешности реализације кључних развојних стратегија (Маринковић, 2014, 103).

Карта 1. Географски положај простора Републике Српске

2. ГЕОГРАФСКО-ИСТОРИЈСКИ ФАКТОРИ КРЕТАЊА И РАЗМЈЕШТАЈА СТАНОВНИШТВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Републику Српску карактерише завршна фаза демографске транзиције која је условљена спорим економским развојем и терцијаризацијом друштва, слабом искоришћеношћу природних ресурса и доста повољног саобраћајно-географског положаја, што је већ покренуло поремећаје биолошког карактера (Маринковић, Ђурђев, 2012, 241).

2.1. Географски положај и величина простора

Република Српска је један од два ентитета у Босни и Херцеговини, који је проглашен 9. јануара 1992. године. Као државни ентитет Босне и Херцеговине, верификована је Дејтонским мировним споразумом 21. новембра и потписивањем мира у Паризу, 14. децембра 1995. године. Република Српска је данас парламентарна република, са ограниченим међународним субјективитетом.

Територија Републике Српске налази се између 42°33' и 45°17' сјеверне географске ширине и 16°12' и 19°38' источне географске дужине, односно захвата сјеверни и источни дио геопростора Босне и Херцеговине. Република Српска, без Брчко дистрикта БиХ, има површину од 24.641 km². Површина Брчко дистрикта БиХ, који у складу са параграфом 11 Коначне арбитражне одлуке за Дистрикт Брчко БиХ, представља кондоминијум, тј. заједничку територију Републике Српске и Федерације БиХ, износи 493 km² (Маринковић, 2014, 9).

Република Српска граничи са простором Републике Србије, Републике Црне Горе и Републике Хрватске и има међуентитетску линију разграничења са простором Федерације БиХ. Укупна дужина границе са Републиком Србијом је 370 km, са Републиком Хрватском је 318 km, са Републиком Црном Гором је 259 km, а међуентитетска граница је најдужа и износи 1.134 km.

Геопростор Републике Српске има атипичан облик територије чији је сјеверни дио издужен у правцу запад-исток, а источни у правцу сјевер-југ. Овако необичан облик представља отежавајућу околност унутрашње комуникације и економске интеграције међусобно удаљених западних и јужних дијелова (Маринковић, 2005, 33).

2.2. Физичко-географске карактеристике простора

Република Српска спада у групу континенталних простора – нема излаз на море. Смјештена на контакту двију великих природно-географских и друштвено-економских регионалних цјелина – панонске и медитеранске и представља спону Панонског и Јадранског басена. У сјеверном перипанонском дијелу брежуљкасти терени, изграђени од кенозојских наслага, постепено се спуштају у равничарске просторе са алувијалним заравнима и ријечним терасама који уједно чини и најплоднији дио Републике Српске (Маринковић, 2014, 10).

Природне карактеристике геопростора Републике Српске су веома сложене усљед припадности различитим природно-географским цјелинама. У геоморфолошком смислу, овај простор карактеришу различити облици. У сјеверном перипанонском дијелу доминирају изразити брежуљкасто-равничарски терени, који са алувијалним заравнима и ријечним терасама представљају најплоднији дио Републике Српске. Монотоност овог предјела разбијена је са неколико усамљених планина (Козара, Просара, Мотајица, Вучијак и Требовац), те сјевероисточним огранцима планине Мајевице. Према југу брежуљкасто-равничарски простори постепено прелазе у изразито планинско подручје које обухвата највећи дио површине Републике Српске (Маринковић, 2005, 39).

Смјена специфичног рељефног склопа условила је различите климатске карактеристике које су лимитиране стандардним климатским факторима: географском ширином, специфичностима рељефа, удаљеношћу од мора, законитостима опште циркулације ваздушних маса на ширем простору, педолошком подлогом, као и неким антропогеним утицајима.

Сјеверни перипанонски дио Републике Српске припада умјерено-континенталном климатском појасу у ком се осјећа и панонски (степски) климатски утицај са сјевера. Карактеристика овог поднебља су доста топла лjeta и најчешће умјерено хладне зиме, са просјечном годишњом температуром изнад 10°C. Падавине су углавном равномјерно распоређене, а највеће количине се излучују у мају и јуну, када су и најпотребније пољопривредним културама. Количина падавина по правилу опада идући од запада (око 1.500 mm) према истоку (око 700 mm), због утицаја западних ваздушних струјања. Највећи дио Републике Српске има планинско-котлински и планински климатски утицај. Планинско-котлинска клима преовлађује у брежуљкастим и котлинско-долинским просторима у којима се манифестују умјерено топла лjeta и доста хладне зиме. Просјечна годишња температура је испод 10°C, а количина падавина креће се у интервалу од 700 до 1.000 mm. На пространим планинским масивима доминира планинска клима са изузетно кратким и свјежим лjetима и дугим и хладним зимама. На овим просторима веома су обимне сњежне падавине (више од 1.200 mm), а снијег се задржава већи дио године.

Најјужније дијелове Републике Српске, познатије као простор херцеговачких Хумина, карактерише измијењена варијанта јадранске климе, док у предјелу херцеговачких Рудина преовлађује прелазна варијанта између климе Хумина и планинске климе. Климату Хумина карактерише ослабљени утицај близине мора, па су љета веома топла, а зиме доста благе, са просјечном годишњом температуром од 11 до 14°C. Годишња количина падавина је доста неравномјерно распоређена, јер се највише падавина излучи у јесен и зиму, а најмање у љетним мјесецима када су сушни периоди овдје честа појава. Херцеговачке Рудине, за разлику од Хумина, имају нижу просјечну љетну температуру, што утиче на већу количину падавина, поготово у зимској половини године када има и значајан број дана са сњезним покривачем (Маринковић, 2005, 39-40).

Различит геоморфолошки склоп и јасно изражене количине падавина су утицали на појаву различитих површинских и подземних вода, које чине основу површинске и подземне хидрографске мреже Републике Српске. Већина главних ријечних токова, чија је окосница ријека Сава, припада црноморском ријечном сливу. Поред изузетног значаја ријеке Саве, најзначајније ријеке овог простора су: Уна, Сана, Врбас, Укрина, Босна, Дрина и Требишњица. У највећем дијелу токови ријека Врбаса и Дрине имају композитни карактер ријечних долина са великим падовима, па располажу значајним хидроенергетским потенцијалом који још увијек није довољно валоризован. Већина ових ријека углавном својим средњим и доњим токовима протиче територијом Републике Српске, изузев ријеке Укрине, и имају изузетан привредни значај. Јужним дијелом хидрографског простора Републике Српске доминира ријека Требишњица, која је највећа и најзначајнија ријека источне Херцеговине, а чији је хидроенергетски потенцијал скоро у потпуности искориштен. Посебна одлика планинских ријека овог простора је веома чиста вода богата рибом, што може значајно да утиче на развој туризма. Простор Републике Српске има велики број природних и акумулационих језера, као и термалних, минералних и термо-минералних извора, који у сјеверним и сјевероисточним предјелима имају изузетан бањско-љечилишни и туристички значај. На бази ових извора саграђено је неколико бањско-рекреационих центара (Врућица, Мљечаница, Дворови, Лакташи, Слатина, Кулаши и Вилина Влас), чију би потпуну валоризацију требало очекивати тек у будућности (Маринковић, 2005, 40).

Географски положај у умјереним ширинама и разноврсност рељефног, климатског и хидрографског потенцијала условили су различиту флору и фауну овог простора. Један од најзначајнијих природних потенцијала Републике Српске представља шумско богатство у коме преовлађује вегетација храстових, грабових, букових, јасенових и церових шума, као и црногорична вегетација на планинама и планинским ободима. Изузетно богатство и квалитет шумског фонда има велики економски значај, па се врло често претјерано експлоатише и недовољно обнавља. Простране брдско-планинске

области под ливадама и пашњацима су од велике важности за развој сточарства на овом простору (Маринковић, 2005, 40).

У групи физичко-географских детерминанти, рељеф представља иницијалан фактор у размјештају становништва Републике Српске. Примаран утицај рељефа на размјештај популације, може се сагледати преко односа хипсометријске расподјеле територије и броја становника на тој висинској зони (Мајић, Маринковић, 2016, 61-62).

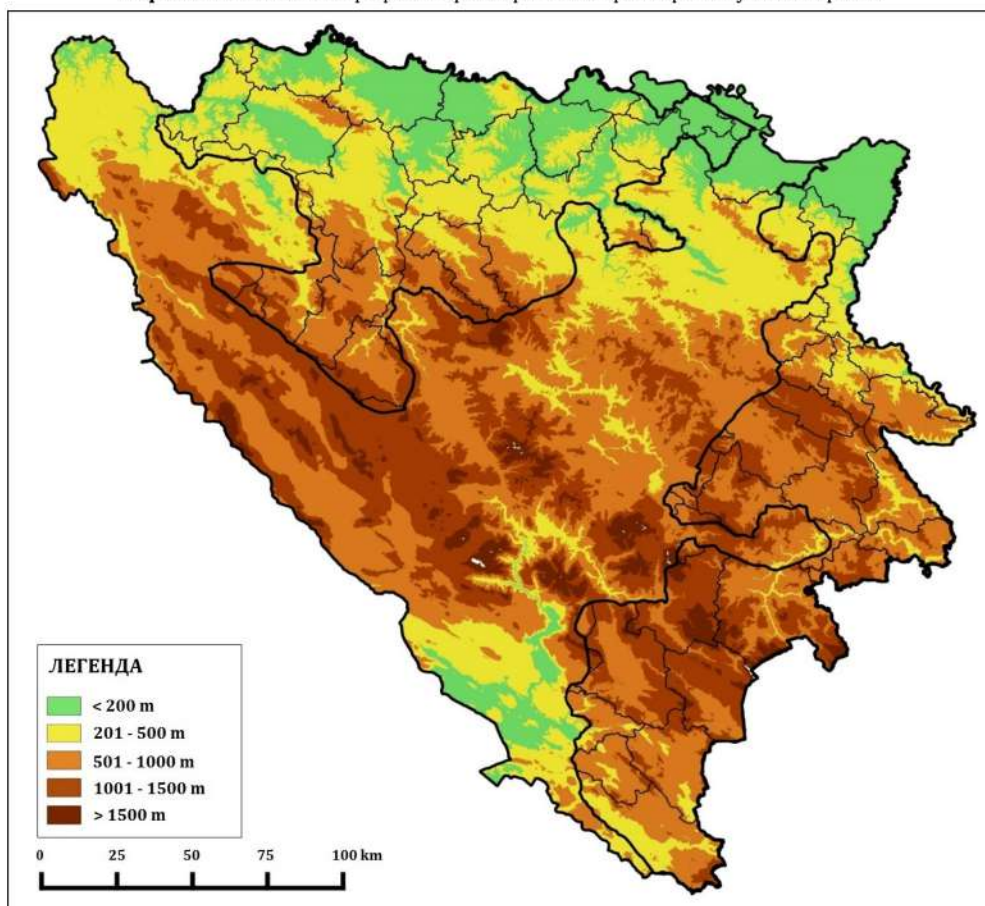
У умјереним географским ширинама, рељеф, тј. његова хипсометрија, обрнуто је пропорционална величини популације, што је и карактеристика простора Републике Српске. Најнижа тачка Републике Српске налази се на подручју Града Бијељина, док је највиши планински врх Маглић, који се налази на 2.386 метара надморске висине, на истоименој планини (Статистички годишњак Републике Српске, 2014).

Равничарско-брежуљкасти рељеф, карактеристика је сјеверног, перипанонског дијела Републике Српске. Добра саобраћајна повезаност урбаних центара, пружа повољне услове за већу концентрацију становништва. У овој регији је и највећа дистрибуција становништва и центара већег хијерархијског значаја. Сеоска насеља су демографски велика, већином низног типа, уз саобраћајнице или ријечне токове (Мајић, Маринковић, 2016, 63).

Планинско-котлинска област заузима највећи дио територије, а просторно највећи дио ове области налази се у источном дијелу Републике Српске. У западном дијелу Српске, планинско-котлинској области припада Горњо-санско-пливска регија. Планинско-котлинска морфолошка цјелина пружа скромније услове за концентрацију становништва. Градска насеља су мања, углавном су се развила на широким ријечним терасима и у котлинским проширењима којима отичу ријечни токови и пролазе важније саобраћајнице. Ријечни токови су предиспонирали саобраћајне комуникације и у тим зонама је највећа концентрација становништва. Сеоска насеља су дисперзно размјештена у простору, разбијеног типа и са мањом концентрацијом становништва. На вишим планинама, становништво је више концентрисано на јужној, присојној страни. Мрежа насеља је уситњена, са великим бројем засеока и мањих насеља. Ова цјелина одликује се највећим степеном природне и миграцијске депопулације (Мајић, Маринковић, 2016, 63).

Ниска Херцеговина, тј. простор херцеговачких Хумина, захвата појас Поповог и дијела Љубињског поља. Овај дио Српске одликује се специфичностима у насеобинском систему, који се огледа у великој концентрацији становништва у урбаним зонама и израженом депопулацијом у руралним подручјима. Размјештај насеља и становништва је по рубовима крашких поља (Мајић, Маринковић, 2016, 63).

Карта 2. Физичко-географске карактеристике простора Републике Српске

Низијска и брежуљкаста подручја, као и долински и котлински системи, утицали су на значајнију концентрацију становништва и насеља. Ови простори заузимају условно мали територијални обухват. Већа пространства заузимају зоне депопулације, већином брдско-планинска подручја источног дијела Републике Српске, те простор источне Херцеговине и Горњо-санско-пливског региона. У овим областима изражене су негативне демографске тенденције које се манифестују негативним природним прираштајем, поремећајем биолошких структура, израженом емиграцијом и малом густиниом насељености. Изразито ријетка концентрација становништва је у општинама уз ентитетску линију разграничења према Федерацији БиХ. То су изразито мале општине (Петровац, Источни Дрвар, Купрес, Језеро, Источни Мостар, и др.), са

просјечном густином насељености испод 10 ст/км². Већина новоформираних општина спада у ред изразито неразвијених и поред демографских, у њима се јавља низ социоекономских и функционалних проблема. Слабо развијена мрежа насеља, лоша инфраструктурна опремљеност, низак степен урбанизације, изумирање села и проблеми са незапосленošћу и сиромаштвом, само су неки од карактеристика ових пограничних простора (Мајић, Маринковић, 2016, 62).

Рељеф као иницијални фактор, има значајну улогу на формирање климатских, хидролошких, биогеографских и педолошких прилика, а већина ових елемената условила је размјештај становништва, насеља и привредних активности на овом простору. Рељефни склоп и мрежа водотока од непроцењивог је значаја за саобраћајне комуникације. То најбоље потврђује чињеница да најважније путне комуникације између Панонског и Јадранског басена иду долинама ријека Уне, Врбаса, Босне и Дрине. У сјеверном дијелу Републике Српске одвија се посебно значајна фреквенција саобраћаја у лонгитудиналном правцу, према Републици Србији.

Саобраћајно-географски положај Републике Српске можемо сматрати веома повољним, са епитетом изразито транзитног простора, с обзиром да је сјеверна граница Републике Српске према Републици Хрватској, што је уједно и граница према Европској унији.

2.3. Историјски фактори кретања становништва

У историјском развоју овог простора дошло је до додира три различита културно-цивилизацијска круга: православног или источно-хришћанског, католичког или западно-хришћанског и исламског или турско-источњачког, што је за посљедицу имало стварање специфичног етнокултурног и националног мозаика становништва. Културно-историјска насељеност овог простора указују на веома бурну прошлост која је детерминисана културним, политичким и економским утицајима окружења. Значајни природни ресурси и важан геостратешки положај на раскрсници виталних европских комуникација утицали су да овај простор буде одредиште разних освајача (Римљана, Византије, Турака, Аустроугара и Нијемаца) (Маринковић, 2005, 34-35).

С обзиром на различит интензитет насељавања и друштвено-историјске промјене на овом простору могуће је издвојити неколико културно-историјских периода:

1. Период прије турских освајања (до 1463. године);
2. Турски период (1463-1878);
3. Аустроугарски период (1878-1918);
4. Југословенски период (1918-1992) и
5. Савремени период развоја Републике Српске у границама Босне и Херцеговине (од 1992. године) (Маринковић, 2005, 35).

Најстарији трагови насељености на овом простору потичу из времена палеолита (налазишта у околини Добоја, Прњавора и у долини Усоре). Неолитска цивилизација је представљена са три културне зоне: јадранска у Херцеговини, панонско-балканска у Босни и прелазна зона у горњем току ријеке Босне, док се трагови култура и цивилизација бронзаног и гвозденог доба могу пронаћи у многим дијеловима Босне и Херцеговине. Први становници ових простора били су Пелазги, Кари и Лелеги. Око 2000. године п.н.е. досељавају се многобројна илирска племена (Далмати, Јаподи, Сардеати, Мезеји, Дитиони, Нерезеји, Ауторијати, Даорси и Адријејци), а затим Келти, Римљани, Готи, Авари и Грци. У периоду од V до VII вијека, почиње досељавање великог броја словенских племена, од којих су најзначајнији Дукљани, Хумљани, Захумљани и Неретвљани, чиме је на овом простору почело формирање словенског културно-цивилизацијског круга (Маринковић, 2005, 35).

Насељавање Балканског полуострва је праћено великим миграционим струјама у којима су се словенска племена населила на просторе данашње Босне и Херцеговине, Србије, Црне Горе, Хрватске и Македоније. Словени су у то вријеме били изложени најездама ратоборних Хуна, Авара, Скита и Гота, па су бјежећи од освајача и у потрази за бољим животним условима (обрадивим земљиштем и пашњацима за стоку) често мијењали своја пребивалишта (Маринковић, 2005, 35).

Становништво православне и католичке вјероисповијести на простору Босне и Херцеговине у X и XI вијеку формира основни облик територијалне организације и управе који се звао жупа. Формирањем средњовјековне државе словенских племена почиње процес етногенезе јужнословенских народа, који се темељио на хришћанској традицији и црквеној организацији православне, католичке и Цркве босанске. У том периоду на овом простору смјењују се утицаји држава из окружења: Србије, Хрватске и Угарске, а присутна је и стална борба за доминацију западне католичке и српске православне цркве. Истовремено, на овом простору своје уточиште нашао је и велики број богумила, који су протјерани из других балканских држава, а који су значајно допринијели каснијем продору мухамеданства у Босну и Херцеговину. Од XII вијека, Босна се развија као самостална држава, која доживљава свој успон у XIV вијеку за вријеме владавине Стефана I Котроманића (1324-1353) и бана и краља Твртка I Котроманића (1353-1391), који се крунисао за српског краља у манастиру Милешеви. У том периоду на простору Херцеговине смјењивала се власт Византије, Србије и Хрватске (Маринковић, 2005, 35-36).

Након продора турских освајача на Балканско полуострво, Босна (1463), а затим и Херцеговина (1482) релативно брзо падају под отоманску власт и утицај муслиманске културе и цивилизације. Одмах по освајању Босне, извршен је попис и катастар којим је земља подијељена на државну (хас) и тимаре и зијамете чији се приходи уступају војницима. У ствари, сва земља је била у власти султана. Дуготрајна турска окупација манифестовала се сложеним управним, војним и друштвеним условима који су значајно промијенили демографске односе, а посебно вјерску и националну структуру становништва. Наиме, у том периоду долази до интензивног досељавања муслиманског становништва. Прво су се досељавали занатлије, чиновници и војници, који су добијали спахијску земљу, а касније и остало становништво. Постепено почиње процес стапања са локалним становништвом. У том периоду није био риједак случај да се живи у истом засеоку или чак у истом домаћинству, па се примају нови језик и обичаји, а тако почиње ширење ислама. Већ у XVI вијеку у Босни и Херцеговини исламизација има велике размјере, па ислам најприје прихватају богумили, а касније и остало словенско и словенизирано илирско и влашко становништво. Временом, ислам су почели прихватати виши друштвени слојеви православног становништва и влашке племенске старјешине, које су на тај начин добијале значајне економске повластице (могли су да сачувају кућу и имање, плаћали су мањи порез, ...). Овај процес је значајно утицао на каснију етничку структуру становништва Босне и Херцеговине (Маринковић, 2005, 36).

Турски период владавине карактерисале су изузетно неповољне економске, социјалне и политичке прилике, које су се манифестовале честим насиљем, великим порезима, насилном исламизацијом, данком у крви и вјерским прогонима становништва,

али и неродним годинама, болестима и разним епидемијама. Због тога овај период карактеришу чести устанци и буне локалног становништва, па су неријетко присутна велика страдања и расељавања и сеобе становништва. Унутрашње и вањске миграције у то вријеме су један од значајнијих фактора промјене броја становника и етничке композиције овог простора. Процес исељавања православног становништва је прво захватио ниже области (Посавина и ријечне долине), а затим и више планинске предјеле. Ипак, најјаче струје исељавања развиле су се из крашких динарских предјела Херцеговине и западне Босне, одакле се православно становништво вијековима кретало у правцу Србије, Далмације, Славоније, Лике и осталих дијелова Хрватске, а дјелимично и према Словенији (Војна крајина, Сењско приморје, Жумберак, Крањска, ...). Миграције из западне Босне (Гламоч, Грахово, Купрес, ...) су биле усмјерене према Лици, Хрватској и Словенији, а становништво из Херцеговине и горњег Подриња се кретало у правцу западне Србије и Шумадије. Остале значајније миграције из Босне и Херцеговине вјековно су биле усмјерене према Срему, Банату, Бачкој, Славонији и Барањи. Овим миграцијама стално су умањивани популациони потенцијали српског становништва на овом простору (Маринковић, 2005, 36-37).

Иако су расположиви подаци о укупном броју становника Босне и Херцеговине за вријеме турске владавине веома непоуздани и недовољно прецизни, може се констатовати да су Срби били већинско становништво (око 64%), односно Срба је на овом простору било као Хрвата и муслимана заједно. Са константним јачањем моћи великих сила (Русије, Француске и Аустрије), крајем XVII, а посебно у XVIII вијеку, почиње слабљење турске империје, па се османлијски великомоћници постепено селе из разних дијелова Балканског полуострва према југу, у правцу босанских градова (Маринковић, 2005, 37).

Одлуком Берлинског конгреса 1878. године, Аустро-угарска добија тридесетогодишњи мандат управе у Босни и Херцеговини. Већ сљедеће године, нова власт спроводи попис становништва на територији цијеле Босне и Херцеговине. У том попису констатовано је да од укупно 1.159.097 становника Срба има 496.485, или 42,9%, муслимана је 448.613, или 38,7%, а Хрвата 209.391, или 18,3%. Према подацима четири наредна пописа становништва, која је спровела аустроугарска власт, у Босни и Херцеговини је забиљежен константан пораст укупног броја становника. Према удјелу православци (Срби) су били константно већинско становништво, муслимани су били на другом, а католици (Хрвати) на трећем мјесту. За вријеме аустроугарске управе, дошло је до исељавања и емиграције већег броја муслиманске властеле и истовременог насељавања становништва из свих дијелова монархије, па се повећао број националних мањина на овом простору. У то вријеме у Босни и Херцеговини долази до значајнијих друштвено-економских промјена (развој дрвне индустрије, експлоатација рудних

богатстава, развој саобраћаја и администрације, итд.), које су имале одраз на демографска обиљежја простора. Међутим, нова власт није значајније промијенила аграрне односе који су били дугогодишњи терет становништву, па је то и даље било један од највећих разлога честих буна и устанака (Маринковић, 2005, 37).

Током Првог свјетског рата (1914-1918), усљед ратних страдања (ангажовање војске у рату, депортација у логоре, итд.), долази до смањења укупног броја становника Босне и Херцеговине. Након Првог свјетског рата, од аустроугарске управе ослобођене су Србија, Босна и Херцеговина, Хрватска и Словенија, а на великом простору створена је нова државна заједница под називом Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Од 1921. године, ова држава мијења назив у Краљевина Југославија и добија административно-територијално уређење по принципу бановина. Према овом уређењу, простор Босне и Херцеговине је подијељен између врбаске, дринске, зетске и приморске бановине. Овакво уређење је трајало до почетка Другог свјетског рата, када је овај простор подијељен на њемачку, италијанску и НДХ окупациону зону. Према попису становништва из 1921. године, у Босни и Херцеговини било је 1.890.440 становника, од чега су православци-Срби имали 43,9% удјела, муслимани 31,1%, а католици-Хрвати 23,5% удјела у укупном становништву (Маринковић, 2005, 37-38).

Током Другог свјетског рата (1941-1945), на простору Босне и Херцеговине десила су се велика страдања и расељавања становништва. Процјењује се да је демографски губитак Босне и Херцеговине у току Другог свјетског рата био око пола милиона становника (15% од предратног броја). Највећи број, или око 250.000 жртава, односи се на Србе, који су масовно убијани на кућном прагу и у концентрационим логорима (највише у Јасеновцу) од стране окупатора и хрватских усташа Независне Државе Хрватске. Још у току Другог свјетског рата (1943) на ослобођеној територији, у граду Јајцу, одржано је Друго засиједање АВНОЈ-а на коме су успостављени темељи будуће државне заједнице под називом Федеративна Народна Република Југославија. У саставу нове државе, која се састојала од шест република, ушла је и Народна Република Босна и Херцеговина са приближно истом површином коју има и данас. Држава касније усваја облик социјалистичког друштвено-економског уређења, па је промијенила назив у Социјалистичка Федеративна Република Југославија (СФРЈ) (Маринковић, 2005, 38).

Републичке границе државе су у периоду 1991-1992. године биле основ за стварања и међународно признање независних држава на овом простору. Међутим, велики проблем у вези са настанком нових држава по оваквом принципу представљао је елемент конститутивности народа и етничка хетерогеност у Босни и Херцеговини и Хрватској. На основу те чињенице, у периоду 1991-1995. године, на овим просторима водио се одбрамбено-ослободилачки рат са несагледивим посљедицама по људске и материјалне ресурсе. Ратни сукоби, који су се десили на простору СР Босне и

Херцеговине, различито се третирају у нашој, али и у свјетској литератури. У суштини овај рат је по својим карактеристикама био међуетнички, грађански, вјерски и идеолошки, односно била је то тзв. борба за опстанак и одбрану огњишта и етничких простора. Република Српска постоји од 1992. године, односно од времена спроведене одлуке референдума српског народа у Босни и Херцеговини, а међународно је призната у Дејтону 1995. године као ентитет у границама државе Босне и Херцеговине (Маринковић, 2005, 38-39).

Историјско наслеђе оставило је снажан печат на насеобински систем, положај, тип и мрежу насеља на простору Републике Српске. Такође, један од основних фактора данашње дистрибуције становништва је утицај културних кругова и дешавања током посљедње декаде XX вијека. Одбрамбено-отаџбински рат (1992-1995) изазвао је талас присилних миграција и висок степен редистрибуције становништва по етничком принципу (Маринковић, Мајић, 2015, 398).

2.4. Административно-територијална организација простора

Проведбом Дејтонског споразума, наступиле су радикалне промјене у политичко-територијалној организацији простора СР Босне и Херцеговине. Дејтонска линија разграничења између два новонастала ентитета (Републике Српске и Федерације БиХ) условила је велике промјене у њиховој унутрашњој територијалној организацији. Линија разграничења је пресјекла бројне раније јединствене општинске цјелине, па и мања насељена мјеста (Маринковић, 2012, 935).⁴

Према закону о територијалној организацији Републике Српске (Службени гласник Републике Српске, бр. 69/09), територију овог ентитета сачињавају општине и градови, тачније, јединице локалне самоуправе (ЈЛС).

Подручје јединице локалне самоуправе чине насељена мјеста, односно катастарске општине које улазе у њен састав. Општина је основна територијална јединица локалне самоуправе. Град се састоји из двије или више општина, а посебним законом статус града може стећи и друга општина. Град који у свом саставу нема општина, има карактер основне јединице локалне самоуправе.⁵

Територијалну организацију Републике Српске чини седам градова⁶ и 58 општина. Град Источно Сарајево једина територијална јединица у Српској која има правни статус града, с обзиром да се састоји из шест општина (Источна Илица, Источно Ново Сарајево, Пале, Соколац, Источни Стари Град и Трново). Осталих шест градова имају формално-правни статус. То су Бања Лука као највећи град, Бијељина, Добој, Приједор, Требиње и Зворник (Службени гласник Републике Српске, бр. 6/97, 70/12 и 106/15).

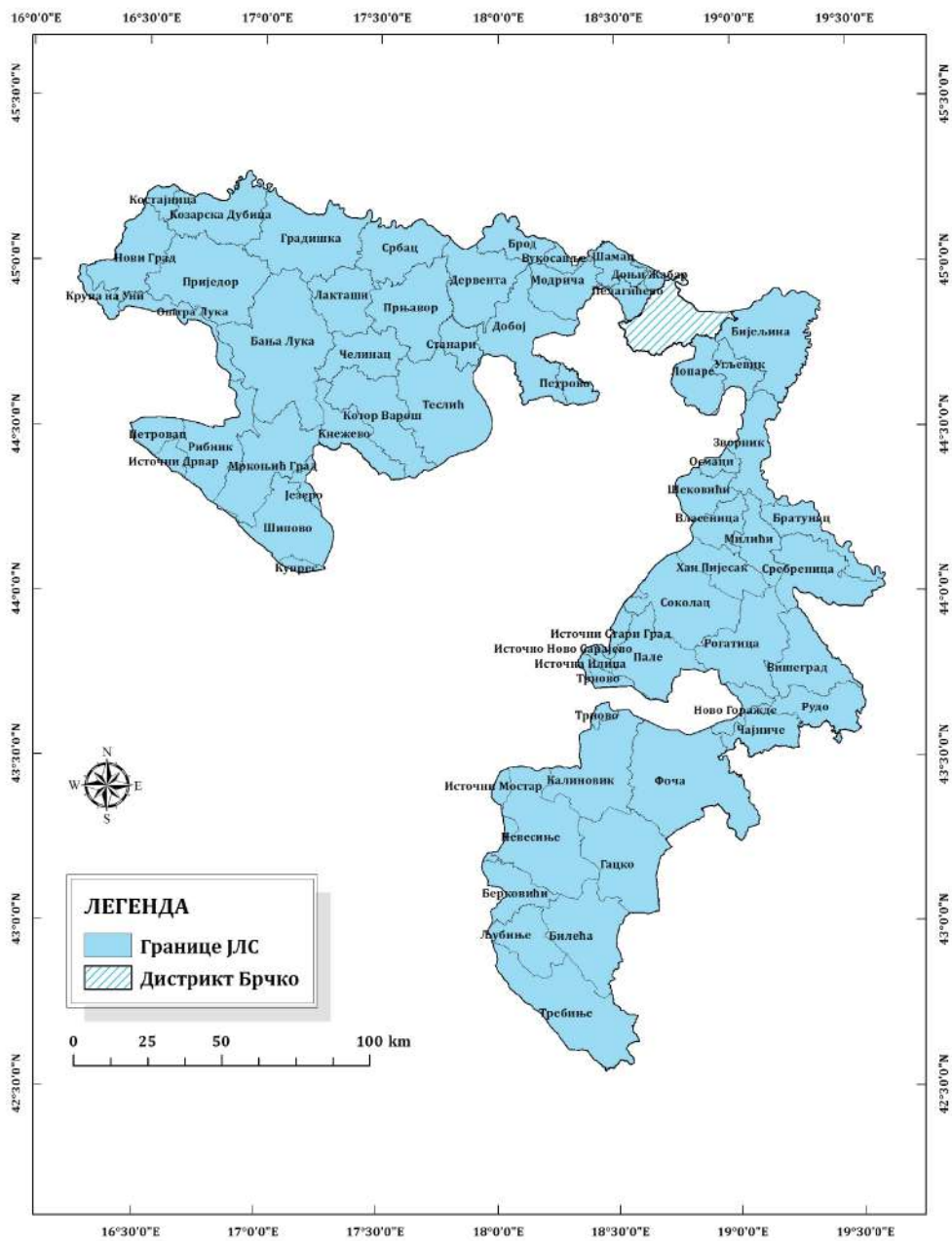
Општине у Републици Српској су: Билећа, Берковићи, Братунац, Брод, Вишеград, Власеница, Вукосавље, Гацко, Градишка, Дервента, Доњи Жабар, Зворник, Источни Мостар, Источни Дрвар, Источна Илица, Источно Ново Сарајево, Источни Стари Град, Језеро, Калиновик, Кнежево, Козарска Дубица, Костајница, Котор Варош, Крупа на Уни, Купрес, Лакташи, Лопаре, Љубиње, Милићи, Модрича, Мркоњић Град, Невесиње, Нови Град, Ново Горажде, Осмаци, Оштра Лука, Пале, Пелагићево, Петровац, Петрово, Прњавор, Рогатица, Рудо, Рибник, Србац, Сребреница, Соколац, Станари, Теслић, Трново, Угљевик, Фоча, Хан Пијесак, Чајниче, Челинац, Шамац, Шековићи и Шипово.

⁴ Дејтонском линијом разграничења Републици Српској су припале 33 општине са целокупном територијом и ранијим сједиштем, девет општина са ранијим сједиштем и већим дијелом територије и 18 општина са мањим дијелом територије без ранијег сједишта општине. У овој трећој групи, на 9,6% територије Републике Српске, према попису из 1991. године, живјело је 4,9% становништва.

⁵ Закон о територијалној организацији Републике Српске. Бања Лука, новембар 2008. године.

⁶ Општина Градишка је тренутно у поступку за додјелу статуса града.

Карта 3. Административно-територијална подјела простора Републике Српске

Сложеност административно-територијалне организације Републике Српске огледа се у чињеници да је од укупног броја локалних заједница, више од трећине у категорији новоформираних.⁷

За потребе демографске анализе, у књизи је кориштена регионализација из Просторног плана Републике Српске до 2025. године, у којем је територија Републике Српске подијељена на шест мезорегионалних цјелина. У приједлогу измјена и допуна просторног плана, Република Српска је подијељена на пет планско-статистичких регија: Регија највећег града (регија Бања Лука-Приједор); Транспортно-индустријска полицентрична регија Добој-Брод-Шамац; Семберијска агроиндустријска регија Бијељина-Зворник; Шумарско-индустријска регија Источно Сарајево-Вишеград и Енергетско-аграрно-туристичка регија Требиње-Фоча (Приједлог измјене и допуне Просторног плана Републике Српске до 2025. године, 2014, 71-75).⁸

⁷ Укупно 22 општине нису постојале према попису 1991. године. Општина Костајница формирана је издвајањем 12 насељених мјеста из некадашње општине Босански Нови. Издвајањем 54 насељена мјеста из некадашње општине Власеница настала је општина Милићи. Општина Крупа на Уни настала је издвајањем дијела територије из општине Босанска Крупа. Општина Оштра Лука формирана је издвајањем сјеверних и источних дијелова територије некадашње општине Сански Мост. Издвајањем дијела територије из некадашње општине Јаце формирана је општина Језеро. Општина Купрес – РС састоји се из четири насеља која су издвојена из простора некадашње општине Купрес. Општина Петровац формирана је издвајањем југоисточног дијела територије општине Босански Петровац. Издвајањем дијела територије из општине Калесија настала је општина Осмаци. Општина Ново Горажде настала је издвајањем дијела територије од некадашње општине Горажде. Општина Рибник основана је издвајањем јужних и источних дијелова територије некадашње општине Кључ. Општина Петрово формирана је издвајањем дијелова територије из некадашњих општина Грачаница и Лукавац. Општина Пелагићево настала је издвајањем сјевероисточних дијелова територије општине Градачац. Издвајањем јужних дијелова територије некадашње општине Орашје формирана је општина Доњи Жабар. Општина Вукосавље настала је издвајањем дијела територије општине Оџак и дијела територије општине Модрича. Општина Берковићи формирана је издвајањем источних дијелова општине Столац. Општина Трново – РС настала је издвајањем сјеверних и јужних дијелова некадашње општине Трново, а с обзиром на територијални дисконтинуитет, мрежа насеља ове локалне заједнице има изразито деструктиван карактер. Већина новоформираних општина у свом називу садржи придјев „источни“, јер представљају источне дијелове некадашњих општина. То су општине: Источна Илиџа, Источни Стари Град, Источно Ново Сарајево, Источни Мостар и Источни Дрвар, који је настао издвајањем три насеља из некадашње општине Титов Дрвар. Најмлађа локална заједница на простору Републике Српске је општина Станари, која је формирана издвајањем 13 насеља са подручја Града Добоја (Службени гласник Републике Српске, бр. 17/92, 4/93, 12/93, 5/94, 11/94, 6/95, 26/95, 15/96, 17/96, 19/96, 6/97 и 83/14).

До 2004. године већина новоформираних општина у свом називу имала је придјев „српски“, али је одлуком Уставног суда Бих бр. 44/01 од 27.2.2004. године овај назив проглашен неуставним (Службени гласник Републике Српске, бр. 93/04, 103/05, 14/06 и 69/09).

⁸ На сједници Народне скупштине Републике Српске, дана 18.02.2015. године, усвојен је захтјев за формирање шесте регионалне цјелине – приједорске, која обухвата гравитационо подручје око Града Приједора, тачније општине: Козарска Дубица, Костајница, Крупа на Уни, Нови Град и Оштра Лука.

3. ДЕМОГРАФСКИ РАЗВОЈ ПРОСТОРА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ ДО 1991. ГОДИНЕ

Први непотпуни подаци о броју становника на дијелу простора БиХ налазе се у турским дефтерима (регистрима) и салнамама (званичним календарима). Значајни су и шематизми православних епархија и митрополија, католички шематизми, архива конзуларних извјештаја, књиге жупа, парохија и џемата, путописи и извјештаји дипломата, војних лица и хуманитараца. Први савремени попис, по тадашњим европским стандардима, спровела је Аустро-угарска 1879. године. Турски пописи становништва заостајали су за европским стандардима. Турску власт највише је интересовао број потенцијалних војника и прикупљање пореза, тако да се попис углавном ограничавао на број мушкараца и кућа, те на величине посједа. Године 1851. пописано је становништво у Босни, без Херцеговине и Новопазарског санџака. На том простору било је 440.733 мушких становника. На основу тог пописа и евиденције кућа, аустријски статистичар Густав Томел (Gustav Thoenmel) процијенио је да је на простору данашње БиХ 1851. било 1.021.772 становника. Турске власти евидентирале су да је у БиХ 1876. било 1.051.485 становника. Ови подаци морају се узети са резервом, јер се до њих долазило на бази броја мушких становника, с недовољно поузданим коефицијентом женског становништва (Маринковић, 2014, 571).

Према резултатима аустроугарских пописа, 1879. у БиХ је било 1.158.440 становника; 1885. – 1.336.091; 1895. – 1.568.092; 1910. – 1.898.044. На простору БиХ 1921. било је 1.890.440 становника, а 1931. – 2.323.555. Због избијања рата, попис 1941. није обављен, али се процењује да је тада БиХ могла да има око 2.850.000 становника. У периоду 1948–1991. у Југославији је спроведено шест пописа. У СР БиХ је 1948. било 2.564.308 становника; 1953. – 2.847.459; 1961. – 3.277.948; 1971. – 3.746.111; 1981. – 4.126.256; 1991. – 4.364.574. Пораст броја становника директна је посљедица природног кретања, при чему је компонента наталитета имала много већи утицај од морталитета. До средине 70-их година XX вијека, за БиХ је била карактеристична велика природна динамика становништва, након чега се процес демографске транзиције нагло убрзао. У интервалима 1953-1981. демографски раст био је знатно већи од периода 1981-1991. године (Маринковић, 2014, 572-573).

Анализа резултата пописа становништва СР БиХ у периоду 1948-1991. године (табела 1.), указује на континуирано опадање стопе демографског раста. Највећи пораст становништва БиХ је биљежила између пописа 1948. и 1953. године када је просјечан годишњи апсолутни пораст становништва износио 56.630, док је просјечна годишња стопа раста била међу највишим у Европи (2,09%). Најнижа стопа демографског раста (0,57%) регистрована је између пописа становништва 1981. и 1991. године, када се у БиХ

број становника годишње повећавао за око 24.000. Повећање становништва перманентно је пратио и пораст густине насељености која се повећала са 50 ст/km² (1948), на 85 ст/km² (1991).

Табела 1. Показатељи демографског развоја простора СР Босне и Херцеговине у периоду 1948-1991. године

Година	Број становника	Просјечан апсолутни годишњи раст	Просјечна годишња стопа раста (%)	Густина насељености (ст/km ²)	Просјечан број чланова у домаћинству	Удио старе популације (65+) у %	Просјечна старост становништва	
							м	ж
1948.	2564308	-	-	50,1	5,15
1953.	2847459	56630,2	2,09	55,7	5,04	3%	23,4	25,0
1961.	3277948	53811,1	1,76	64,1	4,64	3,5%
1971.	3746111	46816,3	1,33	73,3	4,42	4,7%	25,8	27,7
1981.	4124256	37814,5	0,96	80,7	4,00	6,1%	28,7	30,5
1991.	4364574	24031,8	0,57	85,4	3,62	6,7%	33,0	35,0

Извор: Статистички годишњак СР Босне и Херцеговине 1981. Републички завод за статистику СР БиХ. Сарајево, децембар 1981. године. Статистички годишњак СР Босне и Херцеговине 1991. Републички завод за статистику СР БиХ. Сарајево, децембар 1991. године. Статистички годишњак Републике Босне и Херцеговине 1992. Сарајево, 1994. године. Република Босна и Херцеговина, Државни завод за статистику.

Кратак животни вијек основна је детерминанта изузетно повољне старосне структуре становништва средином XX вијека. На основу резултата пописа становништва 1953. године, у СР Босни и Херцеговини живјело је само 3% становништва старијег од 65 година, док је просјечна старост за мушкарца износила 23,4, а за жену 25,0 година. Опadaњем стопе фертилитета и продужењем животног вијека⁹ становништво СР БиХ је за мање од четири деценије постало старије у просјеку за 10 година.

Ове промјене су у сагласности са смањењем природног прираштаја и повећањем негативног миграционог салда. Као посљедица миграционих кретања, примјетне су територијалне разлике у броју становника, па се могу издвојити подручја мањег (планинска подручја, високи крш, ниска Херцеговина) и већег раста. За привредно неразвијене просторе брдско-планинских општина западне Босне, источне и западне Херцеговине, карактеристичан је негативан миграциони салдо. Повећање броја становника у насељима централних функција, као што су општинска средишта, било је знатно брже од повећања броја становника у осталим насељима. У периоду 1961-1981. године, дешавале су се економске миграције из руралних средина према општинским

⁹ На основу података Статистичког годишњака СР Босне и Херцеговине 1981. године очекивано трајање живота (1952-1954) за мушкарца било је 52,6 година, а за жену 54,8 година. За 35 година (1988-1989), просјечан животни вијек становништва БиХ се повећао на 69,2 године за мушкарца и 74,6 година за жену.

центрима и већим градовима. Механичким приливом становништва остварен је убрзани раст броја становника већих градова (Сарајево, Бања Лука, Мостар, Тузла, Зеница). Усљед интензивних процеса урбане концентрације становништва, и у осталим урбаним центрима забиљежено је повећање броја становника (Маринковић, 2014, 572-573).

Дјеловање компонената природног и механичког кретања на демографски развој СР Босне и Херцеговине може се представити анализом табеле 2. У периоду 1950–1991. године, простор СР Босне и Херцеговине напустило је укупно -737.188 становника. На годишњем нивоу, то је механичка депопулација од -17.552 становника (или -5‰). Хронолошки посматрано, највећи одлив становништва био је у периоду 1961-1970. године, када је годишњи миграциони салдо износио -27.663 становника, или 8‰.

Табела 2. Просјечан годишњи природни прираштај и миграциони салдо СР Босне и Херцеговине у периоду 1950-1991. године

Период	Интервал (година)	Природни прираштај		Миграциони салдо	
		апсолутно	релативно	апсолутно	релативно
1950 - 1960.	11	71117,9	24,1 %	-18754,3	-6,4 %
1961 - 1970.	10	68963,2	19,7 %	-27663,2	-7,9 %
1971 - 1980.	10	51625,6	13,1 %	-18525,6	-4,7 %
1981 - 1991.	11	41636,6	9,8 %	-19727,5	-4,6 %

Извор: Од 1950. до 1969. Демографска статистика 1976. Савезни завод за статистику СФР Југославије. Београд, 1978. године; Од 1970. до 1990. извор: Статистички годишњак СР Босне и Херцеговине 1991. Сарајево, децембар 1991. године. СР Босна и Херцеговина, Републички завод за статистику; За 1991. годину: Статистички годишњак Републике Босне и Херцеговине 1992. Сарајево, 1994. године. Република Босна и Херцеговина, Државни завод за статистику.

Анализом података из табеле 2. видљиво је да се укупан број становника у СР Босни и Херцеговини у периоду 1950-1991. године повећао за 61% као директна посљедица природне промјене становништва. За разлику од већине западноевропских земаља које су процес демографске транзиције окончале током XIX вијека, Босна и Херцеговина се средином XX вијека налазила у етапи демографске транзиције. Томе у прилог иду изузетно висока стопа наталитета (38,6‰) и релативно ниска стопа морталитета од 13,5‰ (1950). Овакав однос компонената природног кретања условио је изузетно високу стопу природног прираштаја од 25‰. Најинтензивније смањење рађања отпочело је током 60-их, да би се наставило током 70-их и 80-их година XX вијека. Стопа смртности није значајније утицала на демографски раст становништва БиХ. Важно је нагласити да је најмањи морталитет био средином 70-их година XX, да би се касније повећавао упоредо са процесом старења становништва. Континуирано смањење рађања одразило се на опадање стопе наталитета на 14,9‰ и природног прираштаја на 7,8‰ (1991). Исте године стопа смртности износила је 7,2‰.

Табела 3. Природно кретање и брачност становништва СР Босне и Херцеговине у периоду 1950-1991. године

Година	Укупан број становника ¹⁰	Наталитет	Морталитет	Смртност одојчади	Природни прираштај	Склопљени бракови	Разведени бракови
1950.	2662000	102680	35991	12896	66689	30242	2447
1955.	2974000	110866	40513	15806	70353	29179	2331
1960.	3238000	110499	33360	11828	77139	32855	3320
1965.	3477000	101351	27814	8481	73537	33214	2693
1970.	3703000	79296	26355	5477	52941	34411	3074
1975.	3980000	78844	25571	3361	53273	35776	4515
1980.	4092000	70928	26115	2232	44813	35012	2610
1985.	4227000	72722	28966	1826	43756	35013	2926
1990.	4347000	66952	29093	1022	37859	29990	1756
1991.	4371000	65430	31411	952	34019	28238	1590

Извор: Од 1950. до 1969. Демографска статистика 1976. Савезни завод за статистику СФР Југославије. Београд, 1978. године; Од 1970. до 1990. Статистички годишњак СР Босне и Херцеговине 1991. Сарајево, Републички завод за статистику; За 1991. годину: Статистички годишњак Републике Босне и Херцеговине 1992. Сарајево, 1994. Република Босна и Херцеговина, Државни завод за статистику.

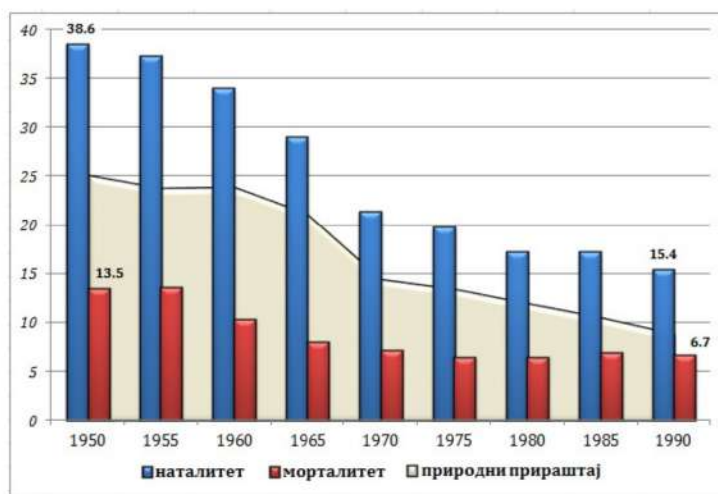

График 1. Стопе наталитета, морталитета и природног прираштаја становништва СР Босне и Херцеговине у периоду 1950-1990. године

Након Другог свјетског рата, СР Босна и Херцеговина била је изразито аграрна и сиромашна земља са високим степеном неписменог и малим удјелом становништва у градским насељима. У таквим условима, становништво СР БиХ имало је специфичан демографски развој у којем је преовладавао високофертилни образац репродуктивног

¹⁰ Средином године

понашања. Традиционалне и патријархалне норме, универзалност брака и рано ступање у брачну заједницу, биле су једне од најважнијих детерминанти високог фертилитета у другој половини XX вијека. Такође, треба напоменути диференцијацију плодности према етничком принципу у којем су жене муслиманске вјероисповијести имале знатно већи остварени фертилитет од модела плодности православних и католичких жена.

Табела 4. Кретање стопе укупног фертилитета (СУФ) у СР Босни и Херцеговини у периоду 1960-1991. године

Година	СУФ	Година	СУФ	Година	СУФ	Година	СУФ
1960.	3,95	1968.	3,0	1976.	2,31	1984.	1,97
1961.	3,84	1969.	2,98	1977.	2,14	1985.	1,89
1962.	3,76	1970.	2,71	1978.	2,01	1986.	1,83
1963.	3,64	1971.	2,8	1979.	1,92	1987.	1,81
1964.	3,51	1972.	2,73	1980.	1,93	1988.	1,80
1965.	3,50	1973.	2,51	1981.	1,97	1989.	1,70
1966.	3,34	1974.	2,43	1982.	2,02	1990.	1,71
1967.	3,14	1975.	2,38	1983.	2,01	1991.	1,65

Извор: Врањеш, Петковић, 2011, 358. према: Статистички годишњак СР БиХ, 1961-1990. године, Републички завод за статистику СР Босне и Херцеговине, Сарајево.

Брезник (1977) наглашава да је секуларно опадање плодности на простору Југославије посљедица друштвено-економске трансформације која се дешава промјенама у нивоу индустријализације, урбанизације, писмености и образовања, статуса жене у породици и др. (Брезник, 1976/77, 61). Управо ови фактори детерминисали су висок ниво фертилитета и закасњелу транзицију на простору БиХ. За разлику од осталих савезних република које су већ током 60-их година прошлог вијека имале недовољно рађање, у СР БиХ се крајем 70-их година XX вијека први пут јавља вриједност СУФ-а испод 2,1.

Транзиција фертилитета након Другог свјетског рата појавила се крајем 50-их и почетком 60-их година XX вијека, када се стопа укупног фертилитета спустила испод четири дјетета. Сукцесиван пад плодности током 60-их и 70-их година кулминирао је 1978. године, када се ниво репродукције спушта испод потребног за просто обнављање становништва (испод 2,1). Перманентно смањење укупне плодности посљедица је недовољног рађања кохорти од 25 до 39 година, које евидентирају опадање репродукције и до пет пута. Пад фертилитета наставио се и током 80-их, да би 1991. године досегао до тада најнижу тачку од 1,65 (табела 4).

Простор Босне и Херцеговине може се окарактерисати као изразито миграционо подручје. У другој половини XIX вијека значајно учешће имале су присилне миграције. На прелазу XIX и XX вијека највећи обим миграција односио се на прекоокеанска кретања.

Присилни карактер миграционих кретања имао је огроман значај за вријеме два свјетска рата. Након Другог свјетског рата, планским насељавањем Војводине значајан проценат становништва се иселио са простора БиХ. У другој половини ХХ вијека, на простору СР Босне и Херцеговине доминантно учешће имају економске емиграције унутар СФР Југославије.

Табела 5. Миграциони правци из Босне и Херцеговине према републикама бише СФР Југославије у периоду 1946-1981. године

Период	СФРЈ	Црна Гора	Хрват- ска	Маке- донија	Слове- нија	Србија			
						Укупно	Центр- ална	КиМ	Војво- дина
1946-1960.	34812	4713	11040	1263	1348	16448	9927	1548	4973
1961-1970.	37786	5737	11627	1700	1225	17497	10013	1453	6031
1971-1981.	52381	7085	17220	2474	2027	23575	14659	2191	6725
Укупно	124979	17535	39887	5437	4600	57520	34599	5192	17729
1946-1960.	134311	1953	48663	1514	2685	79496	28028	1401	50067
1961-1970.	163408	2727	75762	1675	6208	77036	33705	1323	42008
1971-1981.	176421	3755	81498	1341	21892	67935	34526	1299	32110
Укупно	474140	8435	205923	4530	30785	224467	96259	4023	124185
Миграциони салдо	-349161	9100	-166036	907	-26185	-166947	-61660	1169	-106456

Извор: Статистички годишњак Југославије 1989. године. Савезни завод за статистику СФР Југославије. Београд, 1989. Унутрашње миграције према попису 1981. године.

За демографски развој СР БиХ миграције су имале посебан значај. Од Другог свјетског рата, простор СР БиХ има негативну стопу миграционог салда. Од укупног броја исељених становника у периоду 1948-1991, највећи дио се односи на унутрашње међурејубличке миграције. Негативан миграциони биланс СР БиХ је имала са Хрватском, Србијом и Словенијом, незнатно позитиван са Црном Гором, а уравнотежен са Македонијом. Између 70-их и 90-их година ХХ вијека велики број становника БиХ одлазио је на привремени рад у Њемачку и Аустрију. Иако су у овим миграцијама најчешће учествовали незапослени, они су углавном били биолошки и економски најспособнији дио становништва (Маринковић, 2014, 573-574).

Укупан миграциони биланс становништва у унутрашњим миграцијама (између савезних република СФР Југославије) у периоду 1946-1981. године био је -349.161. У том периоду, СР БиХ је највећи миграциони дефицит имала са Србијом (-166.947) и Хрватском (-166.036), док је са Словенијом апсолутни миграциони салдо износио -26.185. Миграције према Србији имале су изражени миграциони правац према АП Војводини на коју се односи 2/3 укупног миграционог биланса између Босне и Херцеговине и Србије. Миграције према Србији имале су највећи интензитет 50-их и 60-их година, док

миграциони правац према Хрватској и Словенији највећи значај добија током 70-их и 80-их година XX вијека.

Према попису из 1981. године, обим миграција у БиХ је имао нешто блажи интензитет у односу на раније периоде, а што је последица нешто бржег друштвено-економског развоја, повећања стопе запослености, нижег природног прираштаја и релативне истрошености миграционих простора. Овај простор је и даље имао изразито негативан миграциони салдо, па се стопа емиграција у периоду 1961-1981. године повећала са 8,2‰ на 14‰. Негативан миграциони салдо БиХ у периоду 1981-1991. године је износио -180.534 лица (Маринковић, 2005, 58-59).

За боље разумијевање рецентних демографских процеса, неопходно је обухватити дужи временски и ужи територијални оквир. То се најјасније види анализом нижих територијалних јединица, тј. градова, општина и насељених мјеста кроз дужи временски интервал.

Иако је СР Босна и Херцеговина у периоду 1948-1991. године значајно увећала свој демографски капацитет, поједина подручја СР БиХ имала су изразито депопулациона обиљежја. Скоро 90% руралних насеља у СР БиХ било је захваћено процесом природне и механичке депопулације, која се прво јавила у удаљеним планинским насељима и насељима са мањим демографским капацитетом.¹¹ Ова мјеста свој демографски максимум биљеже на пописима 1948. и 1953. године. Већина сеоских насеља свој демографски максимум имала су током 60-их и 70-их, док центри заједнице села, приградска насеља и мјеста са већим демографским потенцијалом свој демографски максимум региструју на попису 1981. године.

Слични процеси дешавали су се и на нивоу цјелокупних територија општина и градова. Тако су нпр. општине Љубиње и Неум свој демографски максимум имале 1948. године; Трново, Босански Петровац, Босанско Грахово, Гацко, Мркоњић Град, Невесиње и Србац – 1953. године; Пале, Билећа, Чајничке, Калиновик, Купрес, Рогатица, Шипово – 1961. године; Стари Град – Сарајево, Читлук, Фоча, Хан Пијесак, Груде, Ливно, Лопаре, Љубушки, Посушје, Рудо, Соколац, Шековићи, Широки Бријег, Титов Дрвар, Дувно, Вишеград, Вареш – 1971. године а Дервента, Србац, Прњавор, Теслић, Босански Нови, Коњиц, Кључ, Скендер Вакуф (Кнежево) и Сански Мост – 1981. године.¹²

¹¹ Разлози руралног егзодуса могу се пронаћи у слабој инфраструктурно опремљености сеоских подручја, укидању жељезничких пруга са ускотрачним колосеком и административно-територијалној реорганизацији БиХ у којој је дошло до укрупњавања општина.

¹² Stanovništvo Bosne i Hercegovine – narodnosni sastav po naseljima. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. Zagreb, 1995. godine.

На основу ових чињеница може се уочити корелација између степена депопулације и националне припадности. Наиме, већина општина са српском етничком већином свој демографски максимум имала је током 50-их и 60-их година XX вијека, док је депопулација у општинама са хрватским већинским становништвом наступила знатно касније.

Због високих норми репродукције у другој половини XX вијека, становништво БиХ имало је изузетно повољну старосну структуру, што нам показују и резултати пописа становништва из 1991. године у коме је регистровано чак 24,0% младог, 69,3% зрелог и 6,7% старог становништва (65+).

Низак ниво репродукције, продужење животног вијека и процес механичког одлива становништва сматрају се главним факторима демографског старења и повећања удјела старе популације (Мајић, Маринковић, 2018, 48).

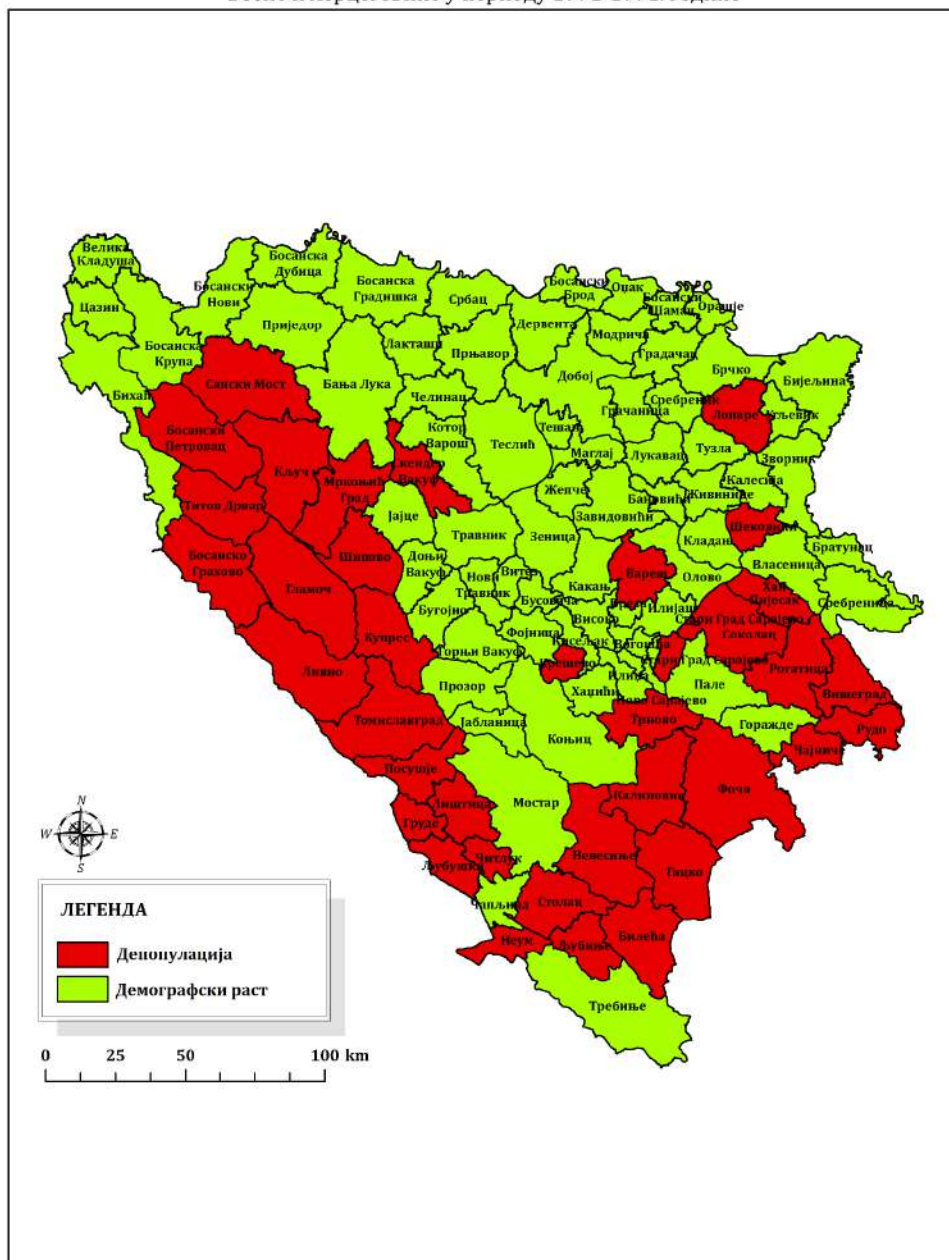
Процес депопулације сукцесивно је праћен процесом демографског старења које је највише изражен у општинама Херцеговине и Високе крајине, са већинским српским и хрватским становништвом. Општине са најстаријом популацијом 1991. године биле су: Калиновик, Љубиње, Босанско Грахово, Невесиње и Груде у којима је удио старих лица (65+) прелазео 14% (картограм 3). На другој страни, у високофертилним подручјима у којима је бошњачко становништво чинило апсолутну и релативну већину, контингент младог становништва (0-14) имао је значајан удио у укупном становништву.¹³

Анализа картограма 1. указује на процес депопулације на простору Високе крајине, источне и западне Херцеговине, доњег Подриња и романијске регије. Овај простор се и данас одликује израженим негативним демографским процесима.¹⁴

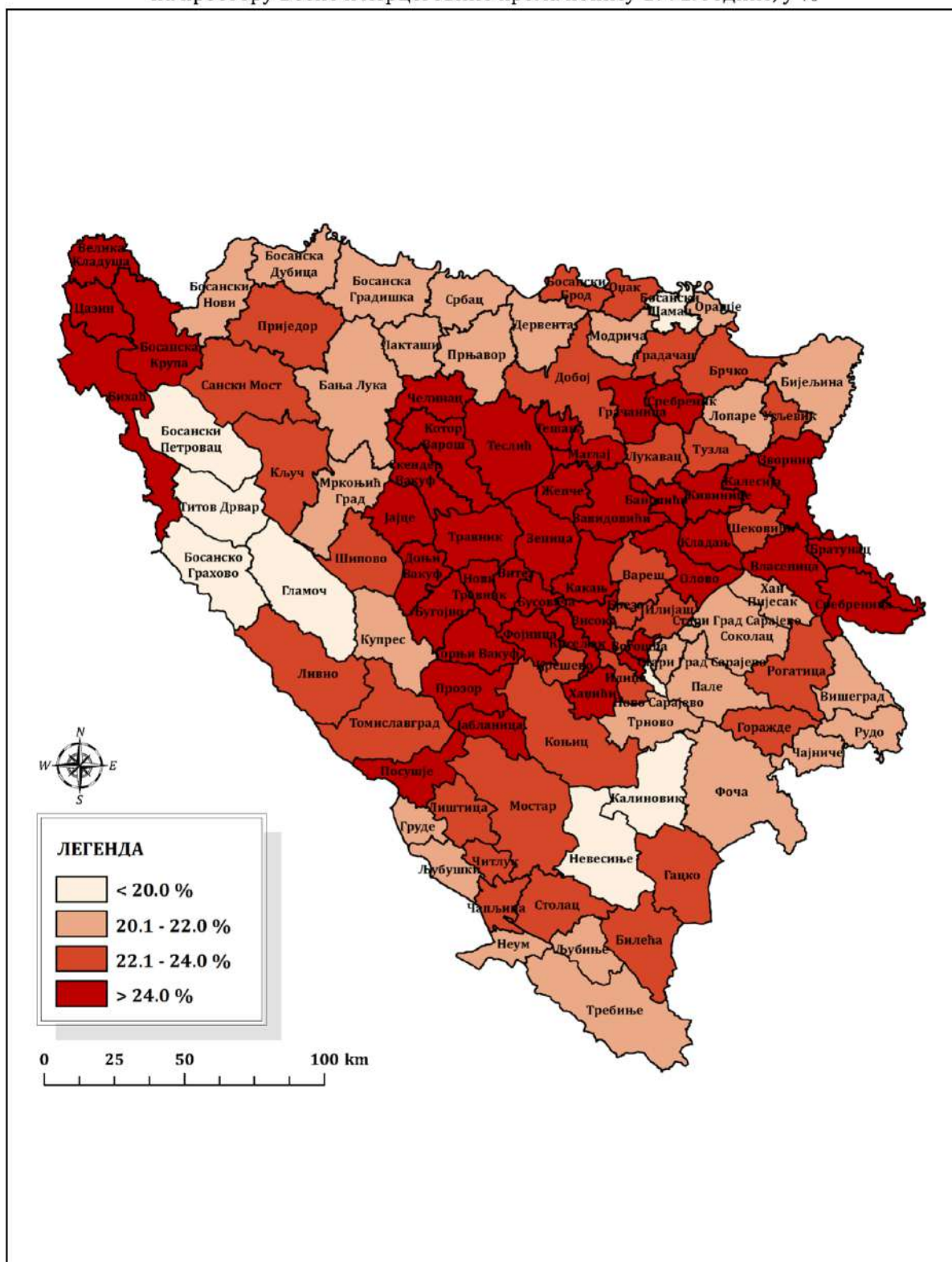
¹³ Општине Велика Кладуша, Калесија и Цазин имале су преко 30% младог становништва (1991. године.)

¹⁴ Од 109 локалних заједница у БиХ у међупописном периоду 1971-1981. године, у 35 регистровано је смањење становништва, док је у међупописном периоду 1981-1991. године, било 37 таквих локалних заједница.

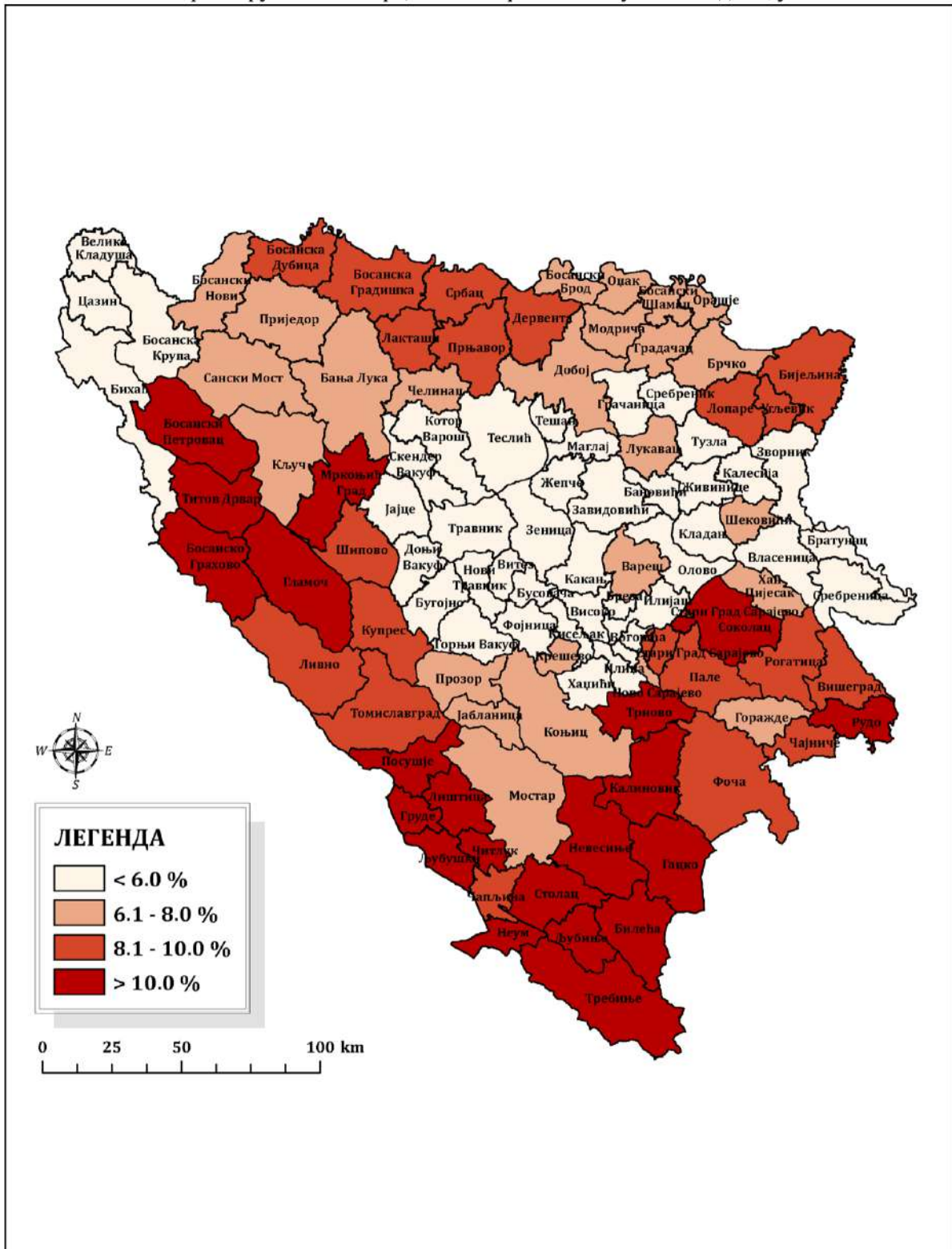
Картограм 1. Демографски раст и процес депопулације на простору Босне и Херцеговине у периоду 1971-1991. године

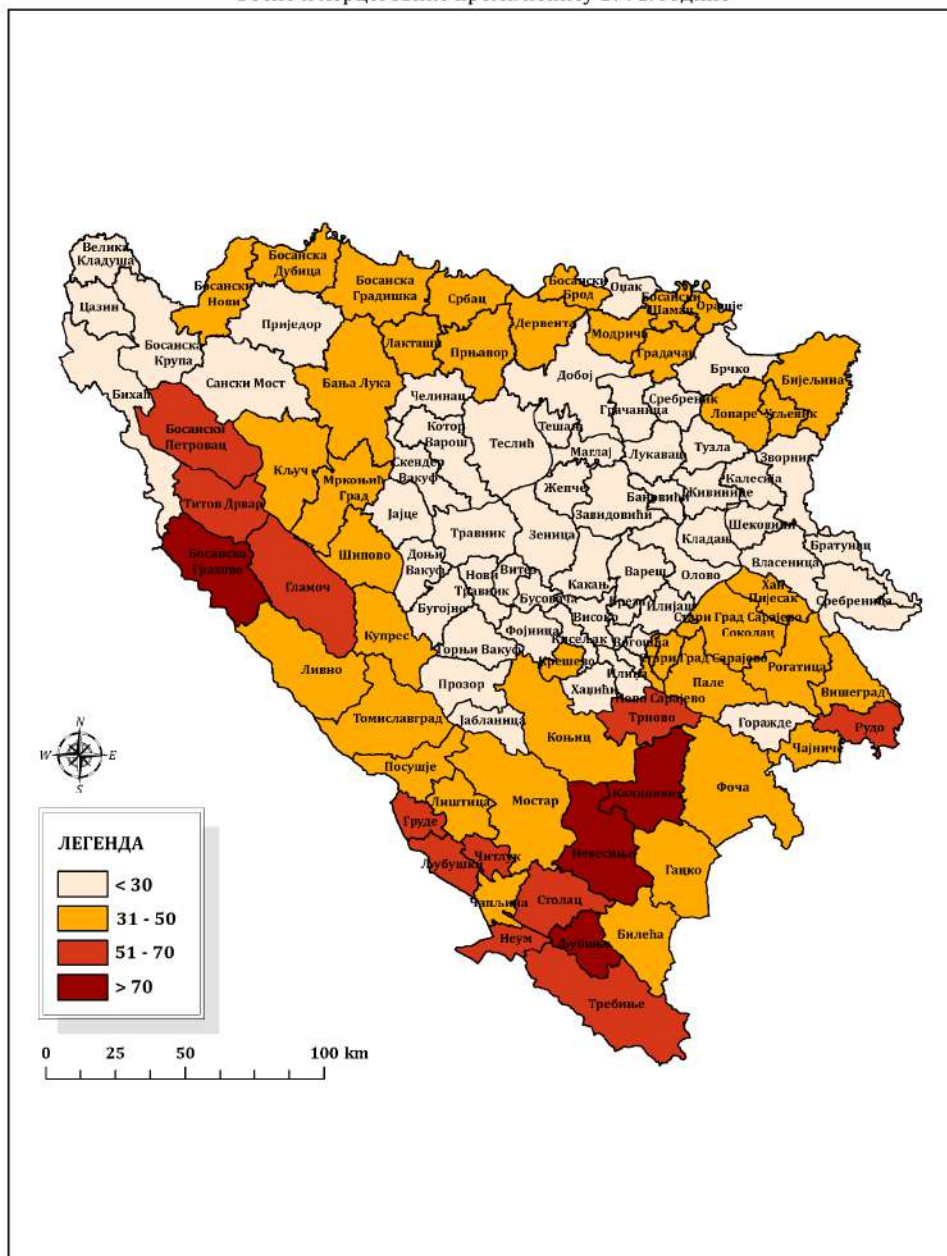
Картограм 2. Удио младог становништва до 14 година старости на простору Босне и Херцеговине према попису 1991. године, у %

Картограм 3. Удио старог становништва старијег од 65 година на простору Босне и Херцеговине према попису 1991. године, у %

Картограм 4. Индекс старости становништва на простору Босне и Херцеговине према попису 1991. године

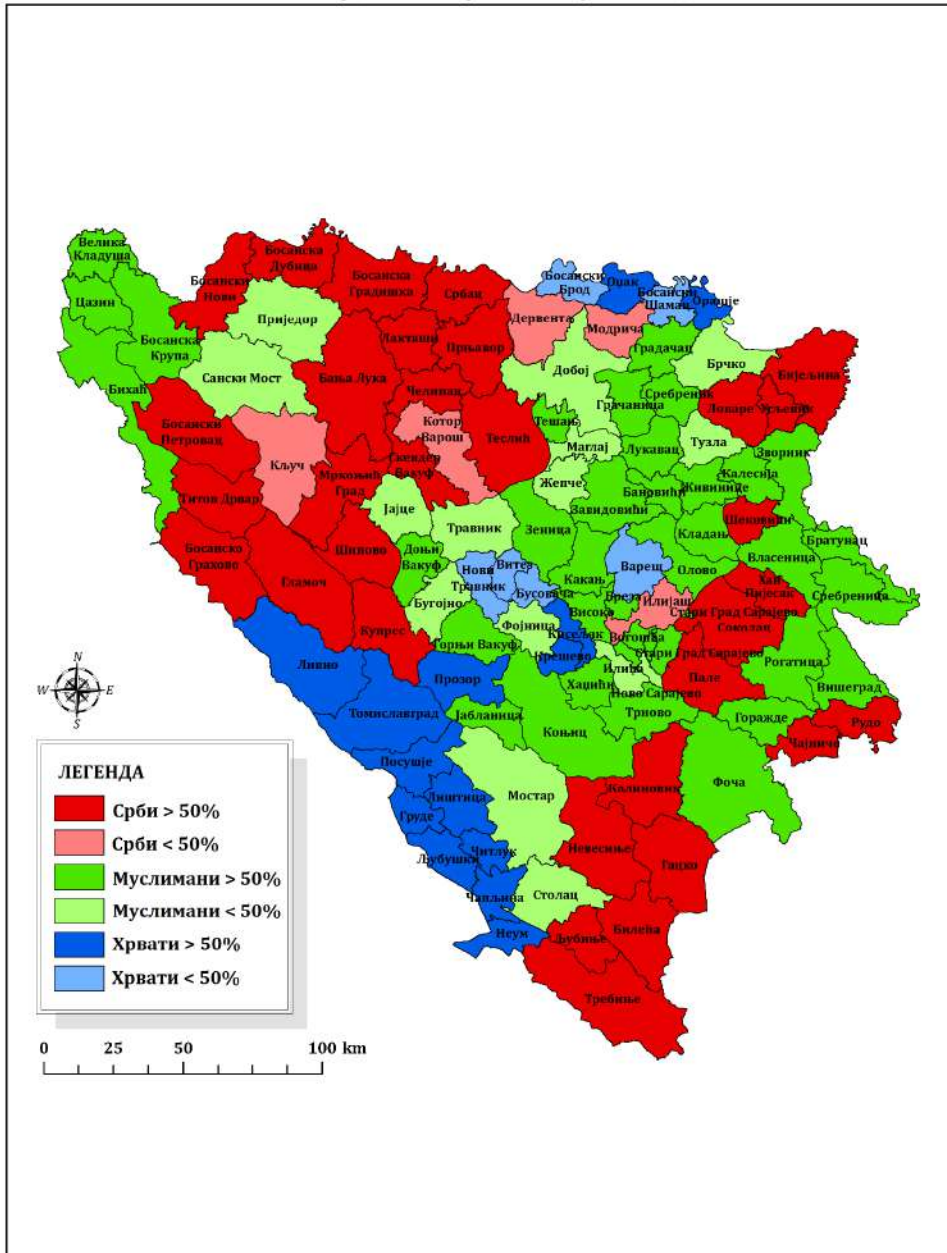
На основу етно-културолошких карактеристика, СР Босна и Херцеговина има обиљежја изразито хетерогеног подручја. Савремени етнички мозаик БиХ последица је историјских процеса (покрштавање, исламизација, присилне миграције, планско насељавање и расељавање), као и савремених демографских одредница у другој половини XX вијека, од којих најзначајније мјесто заузимају фертилитет и миграције.

Промјене у етничкој структури у периоду 1948-1991. године готово је немогуће егзактно представити због различитог термиолошког поимања етничке заједнице Бошњака. Према попису 1948. године, они су пописивани као „Неопредијељени муслимани“ (са малим словом и третманом религијске групе), „Срби-муслимани“ или „Хрвати-муслимани“, 1953. године као „Југословени-неопредијељени“, 1961. године као „Муслимани“ (етничка припадност), 1971. године као „Муслимани у смислу народности“, а 1981. и 1991. године као „Муслимани“. На последњем попису становништва (2013) изјашњавају се као Бошњаци. Ове честе класификацијске промјене илуструју процес политичког претварања једне религијске групе у нацију, што је својеврстан куриозитет у свијету (Грчић, 2001, 12).

Највећа етничка заједница 1991. године били су Муслимани са 43,7% (1.905.829 становника), затим слиједи Срби са 31,4% (1.369.258 становника), Хрвати са 17,3% (755.895 становника) и Југословени са удјелом од 5,5% (239.845 становника). Учешће „осталих“ било је на нивоу од 2,1%.¹⁵ Од укупно 109 општина у БиХ по попису 1991. године, Муслимани су чинили већину у 52 (у 37 апсолутну, у 15 релативну), Срби у 37 (у 32 апсолутну, у пет релативну), Хрвати у 20 (у 14 апсолутну, у шест релативну већину).

¹⁵ Статистички годишњак СР Босне и Херцеговине 1991. Републички завод за статистику СР Босне и Херцеговине. Сарајево, 1991. године.

Картограм 5. Етничка структура становништва Босне и Херцеговине према попису 1991. године

За укупан демографски развој Босне и Херцеговине, поред унутрашњих међурепубличких, од посебног значаја имају и вањске економске миграције. Вањске миграције су у почетку имале мањи интензитет, да би се након 1970. године интензивирале, па данас имају веома значајан удио у укупној миграцији становништва. Нажалост, статистички подаци о обиму вањских економских миграција до сада су били веома непоуздани. По обиму вањских економских миграција 1991. године, од свих југословенских република, простор БиХ је био на другом мјесту, одмах иза Хрватске. Према статистичким показатељима до 1991. године, око 4,7% становништва СР БиХ живјело је изван њених граница (Маринковић, 2005, 59).

Попис становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава 1991. године у СР Босни и Херцеговини извршен је од 01. до 15. марта 1991. године док је била у саставу Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, а његова основна карактеристика јесте да је спроведен под великим притиском политичких догађаја, националних конотација и сазнања о распаду заједничке државе. У попису 1991. године, становништво је пописивано по концепту сталног становништва којим је подразумијевано да су стални становници једног мјеста сва лица која у том мјесту стално станују, тј. имају пребивалиште, без обзира да ли су се у моменту пописа налазила у том мјесту или су била одсутна из било ког разлога, било у земљи или у иностранству (Маринковић, Врањеш, 2013, 38). Национална поларизација била је наглашена, па се то одразило на квалитет и презентацију резултата пописа, који никада није комплетиран за СР БиХ (Маринковић, 2014, 574-575).

Подаци који су званично објављени као Први резултати пописа становништва СР БиХ 1991. године, добијени су сумирањем података по пописним круговима који су израђени у општинским пописним комисијама, према којима је у СР БиХ пописано 4.354.911 становника.¹⁶ Након поновног спровођења пописа на простору општине Купрес, накнадно је пописано 9663 становника, па је укупан број пописаних лица у СР БиХ 1991. године био 4.364.574. Према Коначним резултатима Пописа становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава 1991. године, а који су објављени у току рата 1993. године, број становника у СР БиХ је био 4.377.033¹⁷, што је више за око 0,28% у односу на објављене прве резултате пописа (Маринковић, Врањеш, 2013, 38).

Почетком 1991. године у СР БиХ наступила је политичка криза у облику међунационалне и међурелигијске нетолеранције и сукоба трију најбројнијих народа

¹⁶ Први резултати за републику и по општинама, Попис становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава 1991, Статистички билтен 219, Републички завод за статистику, Социјалистичка Република Босна и Херцеговина, Сарајево, 1991, без података за општину Купрес.

¹⁷ Коначни резултати за републику и по општинама, Попис становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава 1991, Статистички билтен 233, Завод за статистику Републике Босне и Херцеговине, Република Босна и Херцеговина, Сарајево, 1993.

(Срба, Хрвата и Муслимана), што је утицало на расељавање већег броја становника, ескалацију сукоба и рат 1992-1995. године. Директне посљедице рата били су демографски губици, као и трајно и привремено расељавање око два милиона (или око 50%) предратног броја становништва БиХ. Од пописа 1991. године, миграциона кретања, поготово процеси расељавања и избјеглиштва, као и интензивно смањење природног прираштаја, детерминисали су промјене и у просторном размјештају становништва у односу на ранија историјска раздобља. Процењује се да се са простора БиХ у периоду 1991-1998. године одселило око 1.000.000 становника (Маринковић, 2014, 575).

Период политичке, економске, социо-културне транзиције у посљедњој декади XX вијека оставио је снажан печат на демографски развој ових простора. Одбрамбено-отаџбински рат (1992-1995) негативно се одразио на све сфере просперитета друштва. У домену економских посљедица, примјетан је пораст незапослености, сиромаштва, пада стандарда и БДП-а, док су интензивирани процеси као што су избјеглиштво, економске миграције, пад фертилитета, повећања смртности и старења становништва.

Од 1991. до 2013. године, на простору БиХ није обављен ниједан званичан попис становништва. Непоуздана статистичка евиденција и нереалне процјене нису остављали могућности за дубље демографске анализе у том периоду. Попис 2013. године показао је поражавајуће резултате и само потврдио алармантну демографску слику насталу као посљедица различитих фактора у посљедње двије деценије. У поређењу са 1991. годином, може се констатовати смањење становништва Босне и Херцеговине за око 850.000 становника, што представља скоро 20% популације.

4. ФАКТОРИ И ПОКАЗАТЕЉИ ДЕМОГРАФСКОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

4.1. БРОЈ СТАНОВНИКА И ГУСТИНА НАСЕЉЕНОСТИ

Прва декада XXI вијека представља изузетно сложен период у демографском развоју Републике Српске, у коме се број становника постепено смањује, а природни прираштај биљежи тенденцију константног пада. Годишње стопе раста становништва и подаци о релативном учешћу појединих подручја у укупном становништву указују на међузависност природног кретања, процеса депопулације и старења становништва (Маринковић, 2012, 934).

Дуго година је кретање броја становништва Републике Српске било веома незахвално за научне анализе, јер на овом простору више од двије деценије није спроведен ниједан попис становништва. Након рата 1996. године, Републички завод за статистику Републике Српске објавио је прве процјене броја становника, које се заснивају на анализи посљедњег пописа становништва из 1991. године, пописа избјеглих и расељених домаћинстава у Републици Српској из 1996. године и анализе виталне статистике (подаци матичних служби о броју рођених и умрлих). Према овим процјенама, на простору Републике Српске 1996. године било је 1.391.593 становника (55,5 ст/км²) и 410.173 домаћинства, са просјечно 3,4 члана по једном домаћинству¹⁸ (Маринковић, 2014, 14).

Табела 6. Процјена броја становника и полна структура становништва Републике Српске у периоду 2013-2016. године

Година	2013.	2014.	2015.	2016.
Мушки	572298	570176	567711	565368
Женски	598881	596906	594453	592148
Укупно	1171179	1167082	1162164	1157516

Извор: Статистика становништва - годишње саопштење, Процјене становништва 2013-2016, бр. 152/17, Бања Лука: Републички завод за статистику Републике Српске 2017.

Републички завод за статистику Републике Српске објавио је процјену броја становника и основних структурних обиљежја становништва за 2016. годину. На основу те процјене, у Републици Српској је 2016. године живјело 1.157.516 становника, што је за 13.663 становника мање у односу на средину 2013. године. Процјена се базира на резултатима пописа 2013. године и односу броја живорођених, умрлих, досељених и одсељених у унутрашњој миграцији у периоду 2013-2016. године. Процијењени број

¹⁸ Демографска статистика 4, Статистички билтен, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2001.

становника треба узети са дозом резерве јер обухвата само затворену популацију, тј. не укључује механичку компоненту вањских миграција. С обзиром на негативне тенденције вањског миграционог биланса, већина демографа сматра да је број резидентног становништва у 2016. години још нижи од званичних статистичких процјена.

Процјене укупног броја становника у Републици Српској, које су вршене током последњих неколико година, међусобно су се разликовале, а посебан проблем приликом израде разних стратегија, односно актуарских пројекција и моделирања, биле су неодговарајуће и неконзистентне старосне структуре и релативни демографски показатељи, који су се из таквих процјена изводили (Ђурђевић, Маринковић, 2012, 98).

Процјена броја становника за Републику Српску 1991. године урађена је на бази доступних статистичких података и прилагођавања у погледу упоредивости територија. Број становника који је пописан у општинама 1991. године добијен је на начин што су тадашња насељена мјеста разврстана према административно-територијалној организацији Републике Српске и уредби о насељеним мјестима која чине подручје јединице локалне самоуправе 2013. године. На основу ове процјене, у Републици Српској је у садашњим границама 1991. године живјело 1.570.165 становника (Маринковић, Врањеш, 2013, 38).

Процјене броја становника Републичког завода за статистику у Републици Српској у периоду 1996-2012. године су више пута ревидиране, а кретале су се између 1.490.993 (2001) до 1.429.290 (2012).¹⁹ Ове процјене су у протеклом периоду веома често биле негиране у стручно-научним анализама и разним истраживањима како чланова међународних експертских тимова за питање хуманог развоја, тако и у разним другим истраживањима домаћих експерата (Маринковић, 2014, 14-15).

Усљед већ назначених проблема, за потребе израде различитих стратегија морало се увијек приступати ревидираној процјени броја становника. Тако је за потребе израде последњег просторног плана Републике Српске 2013. године сачињена нова процјена по којој је Српска 2012. године имала 1.258.418 становника²⁰ (Маринковић, 2014, 15).

Октобра 2013. године, обављен је Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској и Босни и Херцеговини. Према прелиминарним резултатима овог

¹⁹ Демографска статистика 6 и 16, Статистички билтен, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2003. и 2013.

²⁰ Ревидирана процјена броја становника израђена је за 31.12.2012. године и заснива на употреби алтернативних извора података, заснованих на административним изворима (Агенција за идентификациона документа, евиденцију и размјену података Босне и Херцеговине - IDDEEA и Фонд здравственог осигурања Републике Српске) и статистичким подацима Републичког завода за статистику Републике Српске. Приликом израде процјене броја становника кориштени су подаци и методе којим је добијен број уобичајеног становништва у Републици Српској. Добијене процјене су се морале додатно провјерити, па је кориштен симулациони модел, а извршена је и додатна независна пројекција становништва Републике Српске. Ова провјера се заснива на кориштењу посебног демографског софтвера који се користи за ове намјене.

пописа, у Републици Српској је пописано 1.326.991 лице,²¹ а према коначним резултатима пописа Република Српска има 1.170.342 становника.²²

Поређењем резултата пописа 1991. и 2013. године јасно се уочава процес депопулације у којој су укупни демографски губици Републике Српске преко четвртине становништва. У односу на 1991. годину, становништво Српске се смањило за 25%, или апсолутно за -399.823.

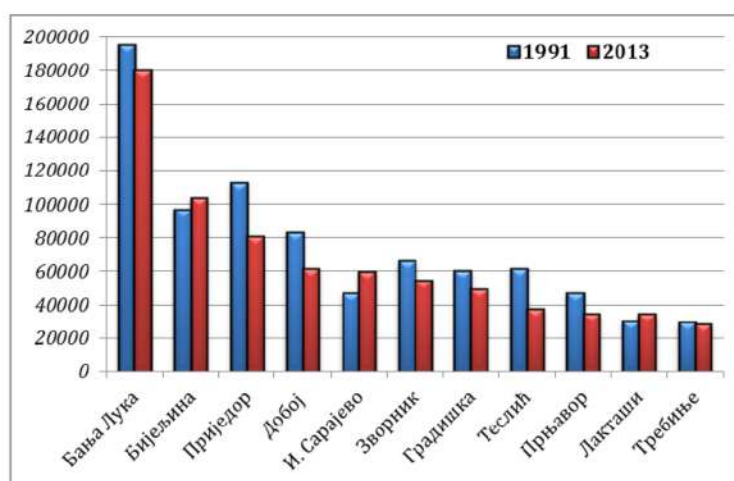

График 2. Градови и општине са највећим бројем пописаних лица у Републици Српској према пописима из 1991. и 2013. године

У међупописном периоду (1991-2013), само је један град и пет општина регистровало повећање становништва. То су: Град Бијељина, те општине Источна Илиџа, Источни Дрвар, Источно Ново Сарајево, Лакташи и Пале. Остале 54 јединице локалне самоуправе (86%) биљеже смањење популације између два последња пописа. Највећи ефекат на популациони раст ових градова и општина имала је миграциона компонента, условљена процесом избјеглиштва (Маринковић, Мајић, 2015, 398).

Највеће апсолутно повећање становништва регистровано је у Бијељини (7.078), затим слиједе општине које улазе у састав Града Источно Сарајево: Источно Ново Сарајево (6.360), Источна Илиџа (6.286) и Пале (5.932). У међупописном периоду, општина Лакташи је увећала своју популацију за 4.300 становника, док је на простору

²¹ Прелиминарни резултати пописа становништва, домаћинства и станова на територији Републике Српске, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2013.

²² Резултати Пописа становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2016.

општине Источни Дрвар становништво повећало за свега пет становника. Град Бијељина је конкретан примјер утицаја просторне покретљивости на демографски раст. Присилне миграције, током и након одбрамбено-отаџбинског рата, значајно су увећале величину популације овога града. О томе свједочи велики број новоформираних, избјегличких насеља. Од 2003. године, град Бијељина биљежи константно негативну стопу природног прираштаја становништва.²³ Насупрот томе, биланс унутрашњих миграција у периоду 2007-2013. године је позитиван и износи 4.092 становника.²⁴ Такође, не треба занемарити улогу Бијељине као саобраћајно-географског, привредног и регионалног центра.

Табела 7. Међупописна промјена броја становника у градовима и општинама Републике Српске у периоду 1991-2013. године

Категорија	Јединица локалне самоуправе	Број ЈЛС	Апсол. промјена
Повећање становништва	Бијељина, Источни Дрвар, Лакташи, Пале, Источна Илиџа, Источно Ново Сарајево	6	30431
< -10,0 %	Костајница, Бања Лука, Требиње	3	-16582
од -10,1% до -20,0 %	Гацко, Челинац, Градишка, Источни Стари Град, Зворник, Угљевик, Петровац, Доњи Жабар, Невесиње	9	-36518
од -20,1% до -30,0 %	Нови Град, Добој, Приједор, Лопаре, Осмаци, Модрича, Прњавор, Соколац, Србац, Љубиње, Билећа	11	-92364
од -30,1% до -40,0 %	Теслић, Мркоњић Град, Ново Горажде, Шековићи, Кнежево, Шипово, Шамац, Рибник, Рудо, Козарска Дубица, Милићи, Петрово	12	-83542
од -40,1% до -50,0 %	Котор Варош, Трново, Чајниче, Вукосавље, Крупа на Уни, Братунац, Станари, Хан Пијесак, Берковићи, Власеница	10	-59936
од -50,1% до -60,0 %	Пелагићево, Дервента, Калиновик, Брод, Оштра Лука, Рогатица, Вишеград, Језеро, Источни Мостар, Фоча	10	-103458
> -60%	Купрес, Сребреница	2	-26073

Извор: Popis stanovništva, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава 1991. године (први резултати - статистички билтен 220). Сарајево: Републички завод за статистику СР Босне и Херцеговине, 1991. године. Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - градови, општине, насељена мјеста. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017. године.

Миграциона компонента имала је доминантан утицај на међупописно повећање становништва код општина Источно Ново Сарајево, Источна Илиџа, Пале и Лакташи. Током 90-их година ХХ вијека, ове општине имале су велики прилив избјеглог и расељеног становништва, док је и поред негативног природног прираштаја биланс унутрашњих миграција у периоду 2007-2013. године константно позитиван. Највеће релативно повећање популације биљежи општина Источно Ново Сарајево. У периоду

²³ У периоду 2003-2013. године у Граду Бијељини апсолутна разлика између броја рођених и броја умрлих је -2.577 становника; Демографска статистика 10, 14 и 17, Републички завод за статистику, Бања Лука.

²⁴ Демографска статистика 14 и 17, Републички завод за статистику, Бања Лука.

1991-2013. године, ова општина је повећала број становника за 2,5 пута, док је повећање од скоро два пута регистровано у општини Источна Илиџа.

Ако се изузму мале, статистички безначајне општине, попут Купреса и Источног Мостара, до највећег релативног смањења становништва дошло је у општинама источног дијела Републике Српске (Мајић, Маринковић, 2017, 210-211).

Најизраженији стопу депопулације имају општине и градови са етнички хетерогеном структуром становништва 1991. године, што јасно указује на процес етничке хомогенизације на целокупној територији Босне и Херцеговине (Мајић, Маринковић, 2017, 210).

Табела 8. Међупописна промјена броја становника Републике Српске према демографској величини насељених мјеста у периоду 1991-2013. године

Демографска величина насеља	Број насеља гдје се десило повећање становништва	Укупан број насеља	Степен депопулације (%)
0 - 100	51	1484	-96,6
101 - 500	90	818	-89,0
501 - 1.000	60	265	-77,4
1.001 - 2.000	34	111	-69,4
2.001 - 5.000	23	47	-51,1
5.000 - 10.000	5	18	-72,2
> 10.000	4	13	-69,2
УКУПНО	267	2756	-90,3

Извор: Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. godine - prvi rezultati, (statistički bilten 220), Republički zavod za statistiku SR Bosne i Hercegovine, 1991. godine, Sarajevo. Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - градови, општине, насељена мјеста. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017. године.

Од укупног броја насељених мјеста (2.756), чак у 2.489 регистрована је негативна међупописна промјена. Преко 90% простора Републике Српске захваћено је процесом укупне депопулације. Негативни демографски процеси још су израженији у мањим насељеним мјестима. Тако нпр. 97% патуљастих насеља (испод 100 становника) смањило је своју популацију у односу на попис становништва 1991. године (табела 8).

Простори са позитивном међупописном промјеном у већини случајева су већа насељена мјеста, општински центри и насеља која су примила највећи број избјеглог и расељеног становништва. За разлику од њих, највећа апсолутна депопулација у периоду 1991-2013. године регистрована је у градским насељима на простору Крајине и Посавине (Бања Лука -7.585, Приједор -6.657, Дервента -6.646 и Брод -6.408).

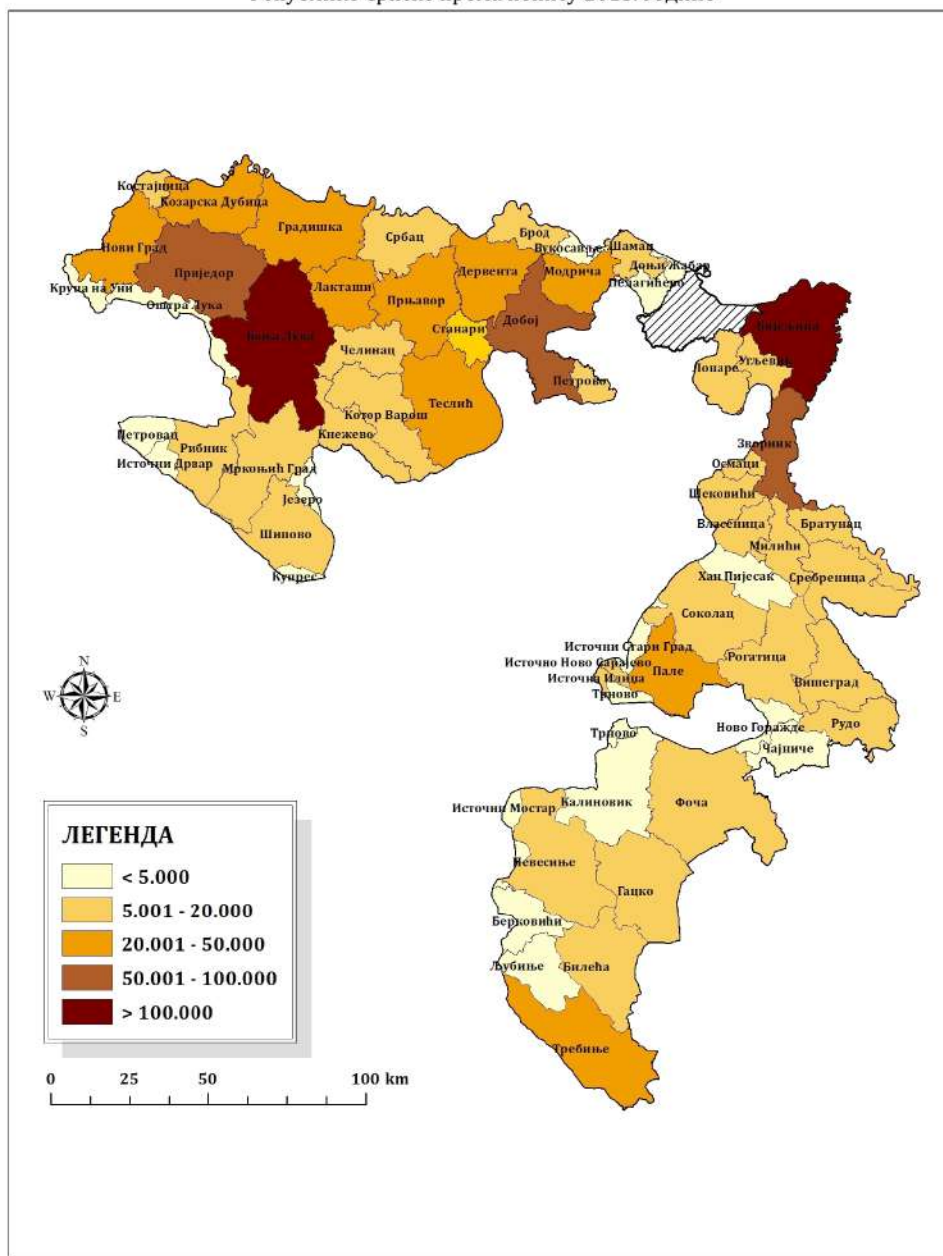
Табела 9. Компарација демографске величине насељених мјеста у Републици Српској према резултатима пописа 1991. и 2013. године

Демографска величина насеља	1991.				2013.			
	Број насеља	%	Број стан.	%	Број насеља	%	Број стан.	%
0	109	3,96	0	0,00	229	8,31	0	0,00
1 - 20	202	7,33	2219	0,14	564	20,46	5183	0,44
21 - 50	302	10,96	10697	0,68	379	13,75	12601	1,08
51 - 100	363	13,17	26603	1,69	312	11,32	22950	1,96
101 - 200	436	15,82	62724	3,99	355	12,88	51676	4,42
201 - 500	632	22,93	211334	13,46	463	16,80	151505	12,95
501 - 1.000	396	14,37	275786	17,56	265	9,62	183674	15,69
1.001 - 2.000	222	8,06	298337	19,00	111	4,03	147939	12,64
2.001 - 5.000	65	2,36	186496	11,88	47	1,71	131433	11,23
5.001 - 10.000	15	0,54	107182	6,83	18	0,65	121856	10,41
> 10.000	14	0,51	388793	24,76	13	0,47	341525	29,18
УКУПНО	2756	100	1570171	100	2756	100	1170342	100

Извор: Popis stanovništva, домаћinstava, stanova i пољопривредних газдинстава 1991. године (први резултати - статистички билтен 220). Сарајево: Републички завод за статистику СР Босне и Херцеговине, 1991. године. Попис становништва, домаћinstava и станова у Републици Српској 2013. године - градови, општине, насељена мјеста. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017. године.

Анализом података из табеле 9. може се установити да су 1991. године највећи удио чинила насеља између 201 и 500 становника, док је 2013. године свако пето насеље у категорију између једног и 20 становника. Највеће апсолутно смањење броја становника регистровано је код насеља између 1.000 и 2.000 становника (-150.398). На основу демографске величине, ова насеља одговарају типу центра заједница села, којим је значајно ослабљен демографски капацитет на рачун општинских и регионалних центара. Проблем механичке и биолошке депопулације могао се ублажити давањем већег значаја овим насељима у систему насеља у другој половини ХХ вијека. Треба посебно истаћи динамичну демографско-насеобинску трансформацију насеља између 5.000 и 10.000 становника која биљеже значајно повећање становништва у односу на 1991. годину.

Картограм 6. Број становника у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године

Према резултатима пописа становништва 2013. године, највећи број насељених мјеста у Републици Српској припада категорији патуљастих и малих насеља. Од укупног броја насељених мјеста (2.756), у њих 229, или 8,3% није пописан ниједан становник. Број патуљастих насеља је изузетно висок: у преко 45% патуљастих насеља живи само 3% популације Републике Српске. Ако патуљастим додамо и насеља без становништва, долазимо до алармантног податка да је у Српској тек свако друго насеље веће од 100 становника (54%). О типичном процесу просторно-демографске поларизације говори чињеница да у 78 насеља (2,8%), која спадају у ред великих (имају више од 2.000 становника), живи 51% популације Републике Српске (Маринковић, Мајић, 2015, 401).

Табела 10. Демографска величина насељених мјеста у Републици Српској према попису 2013. године

Демографска величина насеља	Број насеља				Број становника			
	Апсолутно	Релативно			Апсолутно	Релативно		
		f %	Σf %	%		f %	Σf %	%
0	229	8,31	8,31	8,31	0	0,00	0	
1 - 20	564	20,46	28,77		5183	0,44	0,44	
21 - 50	379	13,75	42,53	45,53	12601	1,08	1,52	3,48
51 - 100	312	11,32	53,85		22950	1,96	3,48	
101 - 200	355	12,88	66,73		51676	4,42	7,90	
201 - 500	463	16,80	83,53	43,43	151505	12,95	20,84	45,70
501 - 1.000	265	9,62	93,14		183674	15,69	36,54	
1.001 - 2.000	111	4,03	97,17		147939	12,64	49,18	
2.000 - 5.000	47	1,71	98,88		131433	11,23	60,41	
5.000 - 10.000	18	0,65	99,53	2,83	121856	10,41	70,82	50,82
> 10.000	13	0,47	100,00		341525	29,18	100,00	
УКУПНО	2756	100	-	100	1170342	100	-	100

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - градови, општине, насељена мјеста. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017. године.

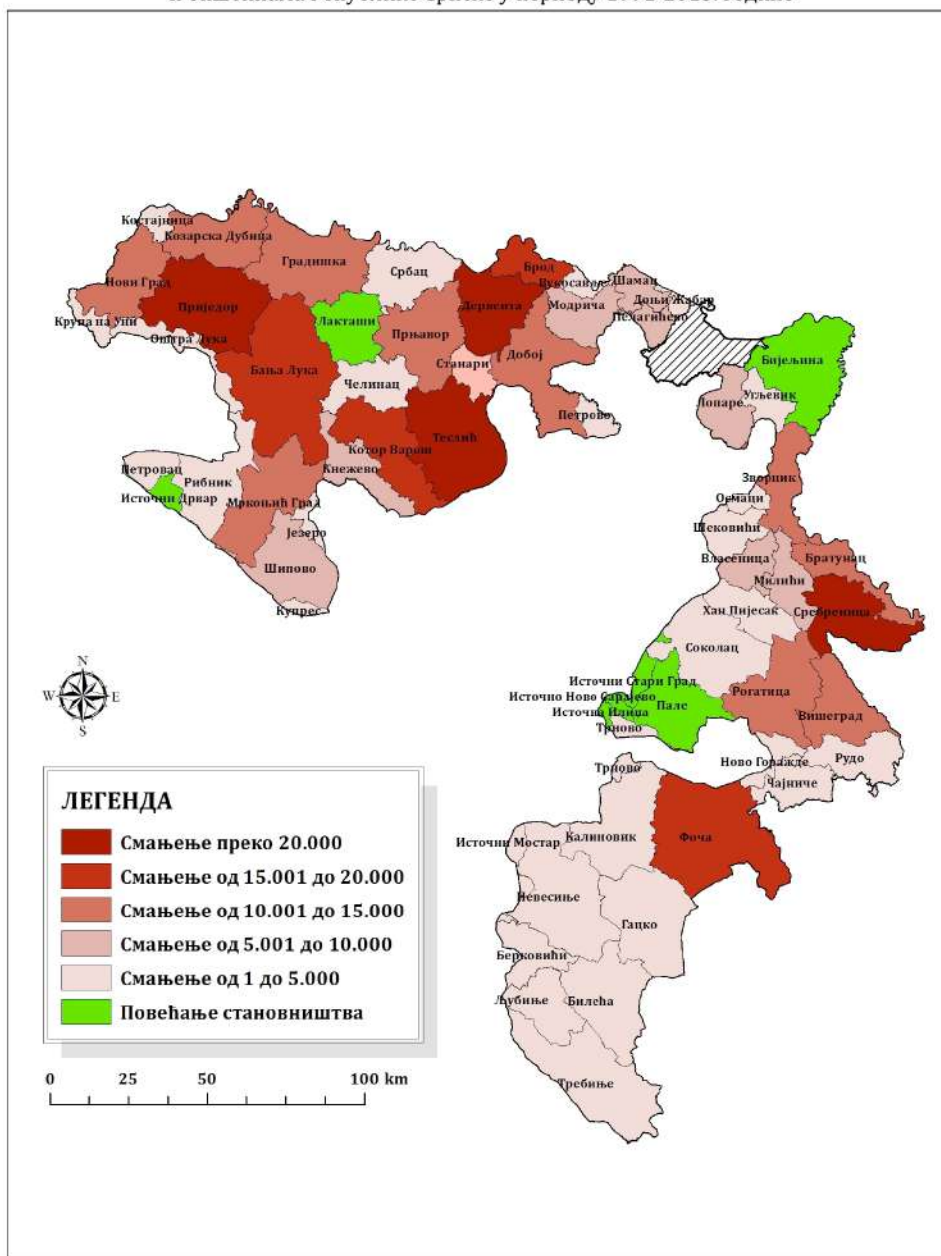
Одређене специфичности у насеобинско-демографском развоју могу се представити анализом демографске величине насељених мјеста на простору Републике Српске. Као што илуструје табела 10., демографска величина насеља одликује се високим степеном дисперзности. Процес депопулације највише је захватио патуљаста насеља, тако да се у односу на 1991. годину може констатовати гашење 120 насеља. Од 120 угашених насеља, највећи број су насеља дијељена ентитетском линијом разграничења и планинска насеља у источном дијелу Републике Српске. Према попису становништва 1991. године, удио патуљастих насеља (укључујући и насеља без становништва) био је 35%. Насупрот томе, према попису становништва 2013. године, чак 54% насељених мјеста има мање од 100 становника (Мајић, Маринковић, 2016, 52).

Анализом података из табеле 1. у прилогу на крају књиге, уочава се да је највеће релативно смањење становништва у односу на 1991. годину (преко -60%) регистровано у општинама Купрес и Сребреница. У општинама Пелагићево, Дервента, Калиновик, Брод, Оштра Лука, Рогатица, Вишеград, Језеро, Источни Мостар и Фоча степен укупне депопулације прелази 50%, што указује на преполовљење броја становника у односу на 1991. годину.

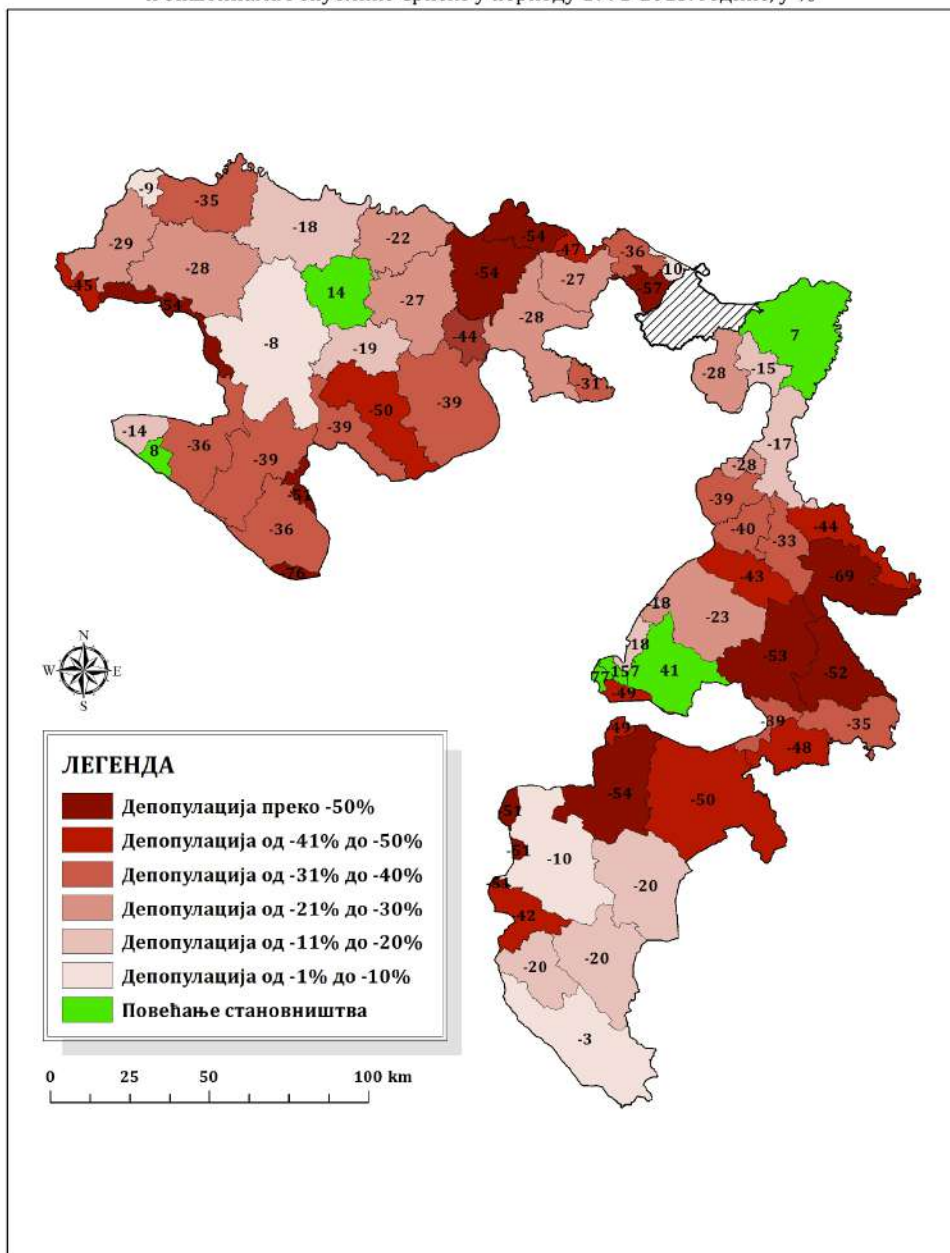
Укупна депопулација од -40,1% до -50,0% регистрована је у 10 општина (Котор Варош, Трново, Чајниче, Вукоставље, Крупа на Уни, Братунац, Станари, Хан Пијесак, Берковићи, Власеница). Највећи број локалних заједница (12) биљежи смањење од -30,1% до -40,0%. То су општине: Теслић, Мркоњић Град, Ново Горажде, Шековићи, Кнежево, Шипово, Шамац, Рибник, Рудо, Козарска Дубица, Милићи и Петрово. Укупну депопулацију од -20,1% до -30,0% региструју Нови Град, Добој, Приједор, Лопаре, Осмаци, Модрича, Прњавор, Соколац, Србац, Љубиње и Билећа. Опадање броја становника испод 20% присутно је у Гацку, Челинцу, Градишци, Источном Старом Граду, Зворнику, Угљевику, Петровцу, Доњем Жабару и Невесињу, с тим да су најмањи губици (испод 10%) у општини Костајница и градовима Бања Лука и Требиње.

Највише насеља без становништва регистровано је у општинама Вишеград (32) и Калиновик (31, што чини 44% свих насеља у општини), затим слиједи Град Требиње са 23 и општина Ново Горажде са 21 насељем без становника (31% општине). Општине са више од 10 ненасељених мјеста су Трново (52% општине), Рогатица и Гацко (табела 2. у прилогу на крају књиге).

Картограм 7. Међународна промјена броја становника у градовима и општинама Републике Српске у периоду 1991-2013. године

Картограм 8. Међупописна промјена броја становника у градовима и општинама Републике Српске у периоду 1991-2013. године, у %

У већини градова и општина у Српској, укупна депопулација поприма драматичне размјере. Највеће апсолутно смањење становништва (1991-2013) забиљежено је у Граду Приједору (-31.554) и у општини Дервента (-30.406), затим слиједе општина Сребреница (-25.513), општина Теслић (-24.221) и Град Добој²⁵ (-21.657).

Апсолутно смањење популације од 10.000 до 20.000 регистровао је у 13 локалних заједница: Котор Варош, Брод, Фоча, Бања Лука, Братунац, Прњавор, Зворник, Рогатица, Вишеград, Козарска Дубица, Градишка, Мркоњић Град и Нови Град (табела 1. у прилогу на крају књиге).

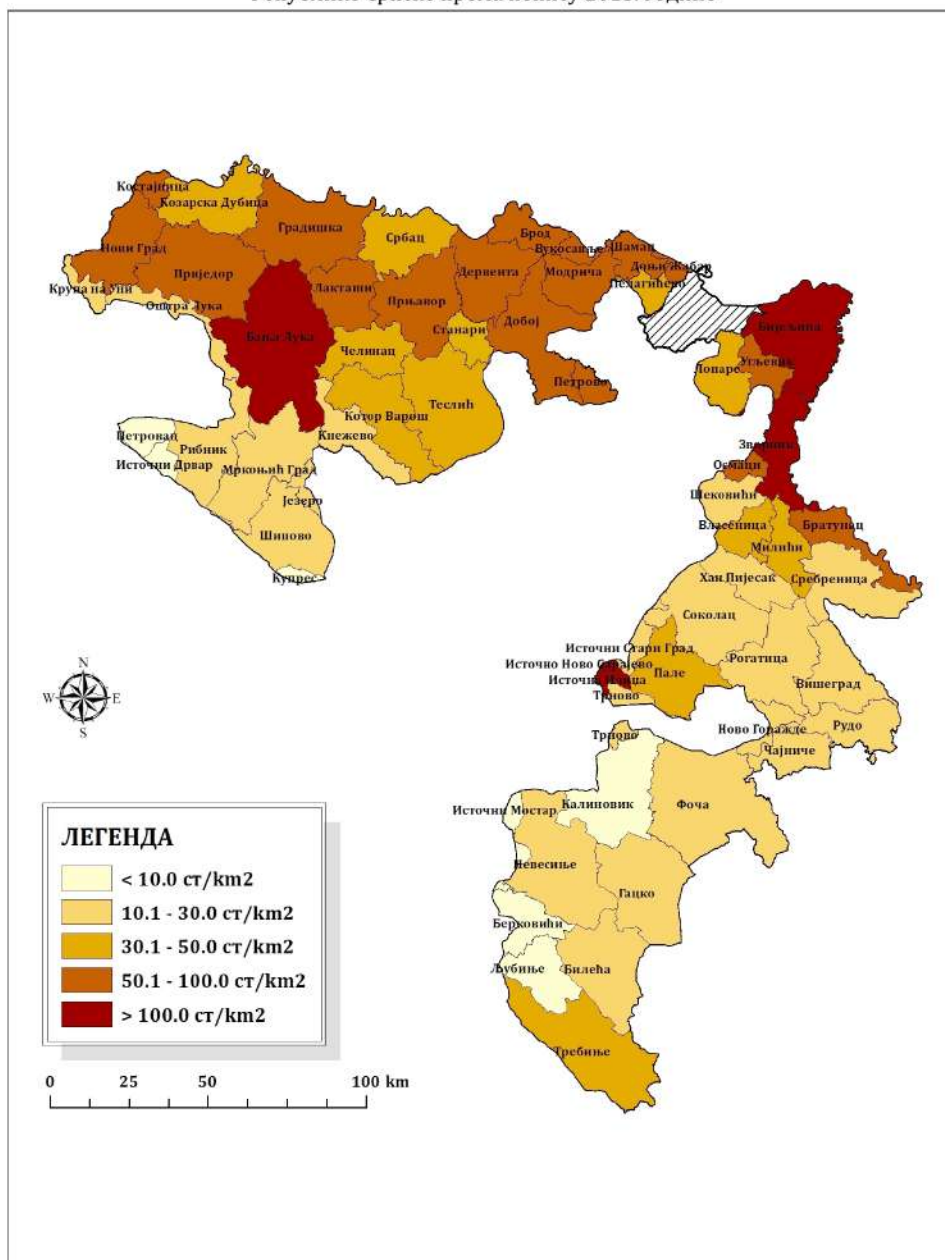
У 13 локалних заједница (Брод, Вукосавље, Дервента, Језеро, Кнежево, Купрес, Крупа на Уни, Оштра Лука, Пелагићево, Петровац, Петрово и Станари) сва насељена мјеста биљеже негативну међупописну промјену становништва.

Од укупно 63 општинска средишта, у њих 16 (1/4) дошло је до повећања становништва у односу на 1991. годину. Највеће апсолутно повећање регистровано је у средиштима општина Источно Ново Сарајево (5.895), Пале (5.182), Бијељина (4.934) и Источна Илиџа (4.757).²⁶ У релативним вриједностима, најизраженији раст биљежи средиште општине Источно Ново Сарајево која је за 22 године повећала број становника за 3,5 пута. Овакви процеси на територији Града Источно Сарајево посљедица су великог прилива избјеглог и расељеног становништва током и након одбрамбено-отаџбинског рата. Скоро сва административна средишта која региструју међупописни раст становништва (1991-2013) налазе се источном дијелу Републике Српске, што говори о израженој динамици унутаропштинских миграција у овом дијелу Републике Српске (Мајић, Маринковић, 2017, 212).

²⁵ Без територије општине Станари. Укључујући и 13 насеља која чине подручје општине Станари, укупна депопулација на територији општине Добој је -27.199 становника.

²⁶ Административно средиште општине Источно Ново Сарајево налази се у насељу Лукавица, насеље Сарајево Дио - Илиџа је административно средиште општине Источна Илиџа.

Картограм 9. Густина насељености у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године

Иако је у цјелини Република Српска ријетко насељен простор са 47,5 ст/км², унутар тог простора постоје велике, па чак и екстремне разлике у густини насељености. Најгушће насељена регионална цјелина је мезорегија Бијељина са 78,1 ст/км². Мезорегије Добој (63,5 ст/км²), Приједор (62,5 ст/км²) и Бања Лука (57,8 ст/км²) спадају у категорију средње насељености. На другој страни, просјечно најрјеђа густина насељености је у мезорегијама Источно Сарајево са 28,5 ст/км² и Требиње са 15,5 ст/км², које истовремено имају и најмањи број становника.

Табела 11. Дистрибуција насеља, површина и становништва према густини насељености у Републици Српској према попису 2013. године

Г. нас.		< 1 ст/км ²	1-5 ст/км ²	6-10 ст/км ²	11-30 ст/км ²	31-50 ст/км ²	51-100 ст/км ²	101-500 ст/км ²	501-1000 ст/км ²	>1000 ст/км ²
Број насеља	Апс	413	605	273	583	299	295	232	29	27
	%	15,0	22,0	9,9	21,2	10,8	10,7	8,4	1,1	1,0
	Σ	15,0	36,9	46,8	68,0	78,8	89,6	98,0	99,0	100,0
Површина (км ²)	Апс	3379,3	6080,0	2393,8	5665,5	2935,7	2441,5	1327,7	148,0	268,8
	%	13,7	24,7	9,7	23,0	11,9	9,9	5,4	0,6	1,1
	Σ	13,7	38,4	48,1	71,1	83,0	92,9	98,3	98,9	100,0
Број становника	Апс	1312	19117	20093	113932	117594	165126	253807	109159	370201
	%	0,1	1,6	1,7	9,7	10,0	14,1	21,7	9,3	31,6
	Σ	0,1	1,7	3,5	13,2	23,2	37,4	59,0	68,4	100,0

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - градови, општине, насељена мјеста. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017. године.

Са аспекта демографске регионализације, постоје изражене разлике и диспаратети у густини насељености. То је нарочито изражено између сјеверног и јужног дијела Српске, као и између урбаних центара и сеоских подручја. На нивоу локалних заједница, подручје општине Источна Илиџа најнасељенији је простор Републике Српске са 493,2 ст/км², док општина Источно Ново Сарајево има просјечну густину од 274,3 ст/км². Још три града (Бања Лука 145,3 ст/км², Зворник 145,3 ст/км² и Бијељина 141,5 ст/км²) имају просјечну насељеност изнад 100 становника по километру квадратном, што се у европским оквирима сматра густа насељеност.

Ослабљен демографски капацитет и мала заступљеност центара са јачим функционалним дометом²⁷ условили су ријетку насељеност на већини простора Републике Српске. Према резултатима пописа становништва 2013. године, просјечна

²⁷ Дејтонском територијалном подјелом Републици Српској су припала градска насеља са мањим демографским потенцијалом. О томе говори податак да је од седам градских насеља са највећим бројем становника према попису 1991. године, само Бања Лука у саставу Републике Српске.

густина насељености за цјелокупну територију Републике Српске износи свега 47,5 ст/км². У односу на земље окружења, Република Српска има знатно мању концентрацију становништва на својој територији. Примјера ради, просјечна густина насељености у Републици Србији је 2016. године била 91 ст/км², док је у Хрватској исте године регистровано 74 ст/км². Према подацима Eurostat-а за 2016. годину, просјечна густина насељености на нивоу Европске уније (ЕУ-28) износила је 117,5 ст/км².

На основу степена концентрације становништва, простор Републике Српске условно се може подијелити на четири зоне густине насељености:

1. Зона изразито ријетке насељености (<10 ст/км²),
2. Зона ријетке насељености (11-50 ст/км²),
3. Зона средње насељености (51-100 ст/км²),
4. Зона густе насељености (>100 ст/км²).

Табела 12. Дистрибуција по зонама густине насељености у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године

Категорије густине насељености	Град / Општина	Број становника		Површина		Број
		Апсол.	%	Апсол.	%	
Зона изразито ријетке насељености (< 10 ст/км²)	Љубиње, Берковићи, Купрес, Калиновик, Источни Мостар, Петровац, Источни Дрвар	8279	0,7	1639,5	6,7	7
Зона ријетке насељености (11-50 ст/км²)	Лопаре, Власеница, Теслић, Стананари, Челинац, Пале, Козарска Дубица, Пелагићево, Милићи, Србац, Котор Варош, Требиње, Кнежево, Шековићи, Мркоњић Град, Ново Горажде, Вишеград, Сребреница, Рудо, Шипово, Трново, Чајничке, Соколац, Крупа на Уни, Билећа, Језеро, Рогатица, Фоча, Невесиње, Оштра Лука, Ист. Стари Град, Гацко, Рибник, Хан Пијесак	371667	31,8	14738,6	59,8	34
Зона средње насељености (51-100 ст/км²)	Приједор, Шамац, Угљевик, Лакташи, Добој, Доњи Жабар, Модрича, Осмаци, Брод, Костајница, Градишка, Братунац, Вуковасавље, Петрово, Прњавор, Нови Град, Дервента	427224	36,5	5849,1	23,7	17
Зона густе насељености (> 100 ст/км²)	Ист. Илића, Ист. Ново Сарајево, Зворник, Бања Лука, Бијељина	363172	31,0	2414,5	9,8	5

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - градови, општине, насељена мјеста. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017. године.

У зону изразито ријетке насељености спада седам општина са просјечном густином испод 10 ст/км². Основна карактеристика ове зоне је изузетно ослабљен демографски капацитет и низак функционални домет општинских средишта. У седам општини живи свега 8.279 становника (0,7% становништва Српске). Општине

Берковићи, Источни Дрвар, Источни Мостар, Купрес и Петровац спадају у категорију новоформираних, са израженим руралним обиљежјима. У општинама Калиновик и Љубиње негативни демографски процеси присутни су од средине 50-их година XX вијека. Поред ослабљеног демографског потенцијала, општине са изразито ријетком насељеношћу карактерише висок удио старог становништва.

Највећи број локалних заједница (34) има обиљежје ријетке насељености код којих се просјечна густина насељености креће у интервалу између 11 и 50 ст/км². Поред новоформираних општина, у ову зону улази и највећи број општина источног дијела Републике Српске. Укупна површина овог простора не одговара демографском капацитету, с обзиром да на 60% територије живи нешто мање од 32% популације у Републици Српској

Подручје средње насељености (између 51 и 100 ст/км²) захвата већи дио западног дијела Републике Српске. Територијални обухват ове зоне чини 17 локалних заједница, са укупном површином од 5849,1 км² (23,7% територије), на којој је настањено 427.224 становника, или 36,5% укупне популације Републике Српске.

Зона густе насељености (преко 100 ст/км²) обухвата пет локалних заједница (Бања Лука, Бијељина, Источна Илиџа, Источно Ново Сарајево и Зворник). Основно обиљежје ове зоне је изражена концентрација становништва на мањем географском простору. На укупно 2414.5 км² (мање од 10% територије Републике Српске), живи 363.172 становника, или 31% популације 2013. године.

У оквиру самих локалних заједница постоје изражени диспаритети у погледу концентрације становништва. Тако нпр. градско насеље Бања Лука са 1.315 ст/км² има висок степен концентрације становништва, док је у осталим насељима која чине територију овог града просјечна густина насељености испод 40 ст/км². Демографски дисбаланс између централног насеља и остатка територије може се уочити и на примјеру општине Вишеград у којој је просјечна густина насељености централног насеља чак 2.972 ст/км², док остатак општине има ријетку густину са свега 11 ст/км².

4.2. ПРОСТОРНА ДИСТРИБУЦИЈА СТАНОВНИШТВА

У погледу размјештаја становништва и густине насељености, Република Српска је изразито хетерогено подручје, са наглашеним регионалним и унутаррегионалним разликама. Овакав неуравнотежен просторни размјештај становништва оставља негативне посљедице на укупан друштвено-економски развој.

Цјелокупна територија Републике Српске одликује се просторно-демографском хетерогеношћу, која се манифестује израженом дисперзијом становништва. Скоро 2/3 становништва Републике Српске концентрисано је у западном дијелу, између Брчко Дистрикта и Новог Града (Маринковић, Мајић, 2015, 401).

На територији западно од Дистрикта Брчко живи 734.737 становника (63%). Ако западном дијелу Српске припојимо општине перипанонског обода (Бијељина, Зворник, Лопаре и Угљевик), долазимо до закључка да је у сјеверном дијелу Републике Српске концентрисано скоро 80% становништва.

Просторно-демографска поларизација може се окарактерисати као феномен популационог раста и концентрације становништва на једном дијелу територије, док на другом подразумијева депопулацију и ријетку насељеност становништва. У овом случају, поларизација има карактер популационог раста већих градова за разлику од руралних простора који имају егзодусни карактер. Зоне демографске концентрације углавном су релативно мали простори, са високим степеном урбанизације и густине насељености. Такође, имају релативно повољне демографске структуре и по правилу представљају миграционо активна подручја (Мајић, Маринковић, 2017, 54).

За разлику од њих, зоне демографске депопулације (егзодусне зоне), представљају велике просторне цјелине, ријетко насељене, са доминантном аграрном функцијом. Ови простори суочавају се са израженом депопулацијом, константним падом стопе наталитета, повећањем смртности, негативном природном промјеном, демографским старењем и интензивним исељавањем становништва (Стојановић, Војковић, 2005, 69).

Дистрибуција становништва представља фундаментални индикатор и полазну основу за израду стратегија и планова функционалне одрживости простора. У нестабилним геополитичким условима, пражњење ових простора треба посматрати и као питање од националног значаја. Једна од основних карактеристика дистрибуције становништва је просторно-демографска поларизација, са дисперзним типом размјештаја популације (Мајић, Маринковић, 2016, 49).

Анализа регионалног размјештаја становништва указује на изразиту концентрацију становништва у бањалучкој мезорегији, која је просторно највећа и у којој је концентрисано 33,4% становништва Републике Српске. На другом мјесту је бијељинска мезорегија са 21,5%, а на трећем добојска са 17,7%. Више од 10% удјела у

укупном становништву има и приједорска мезорегија, са 11,7%. Најмањи број становника и најмањи удио имају двије брдско-планинске мезорегије: источносарајевска и требињска, са удјелом од 7,8%, односно 7,9%. Ово је посљедица дугогодишњег пражњења простора, које је било интензивно још и раније, а посљедњи ратни сукоби су то још више убрзали, па су нека од ових подручја доведена до крајње критичне густине насељености (Маринковић, 2014, 57).

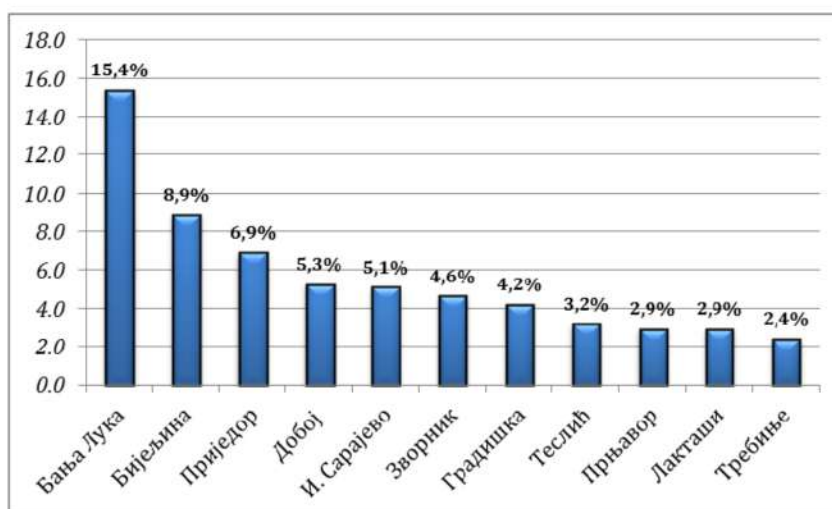

График 3. Удио становништва највећих градова и општина Републике Српске према попису 2013. године

Зона изражене концентрације становништва обухвата мален територијални обухват, што најбоље илуструје податак да само шест градова (Бања Лука, Бијељина, Приједор, Добој, Источно Сарајево и Зворник) остварују удио од чак 46,2% у укупном становништву Републике Српске. Ако се овим градовима додају и највеће општине по броју становника (Градишка, Теслић, Прњавор и Лакташи) и град Требиње, онда је удио учешћа у укупном становништву ових јединица локалне самоуправе чак 61,8%.

Два највећа града према попису становништва 2013. године у Републици Српској су: Град Бања Лука са 180.053 становника и Град Бијељина са 103.874 становника, док остали градови имају знатно мањи број становника: Приједор (80.916), Добој (68.514), Источно Сарајево (59.916) и Зворник (54.407). Највећи град по броју становника је Град Бања Лука који има удио од 15,4% у укупном становништву Републике Српске.

Анализом графика 4. може се уочити дисперзан карактер концентрације становништва, са израженом доминацијом малих општина. Територијално двије највеће јединице локалне самоуправе (Бања Лука и Фоча) имају изражене диспаратете у погледу демографског развоја. За разлику од Града Бање Луке, демографски капацитет општине Фоча је знатно мањи (Мајић, Маринковић, 2016, 52).

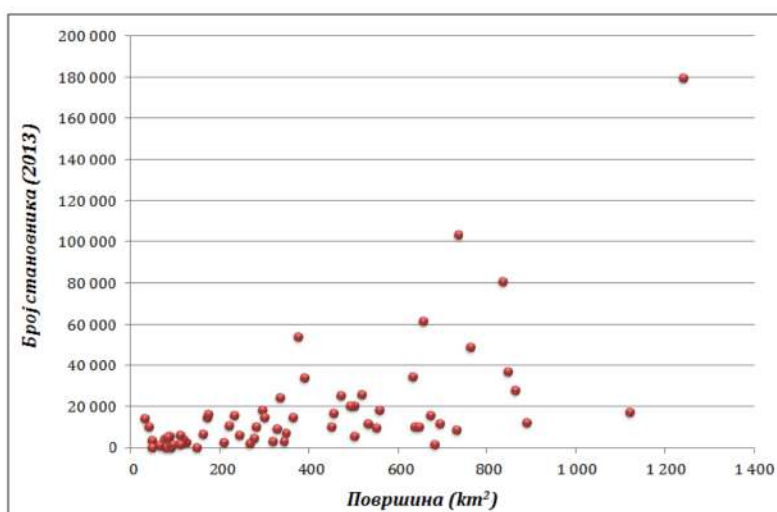

График 4. Дистрибуција површина и становништва у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године

Територијални размјештај и просторну дистрибуцију становништва Републике Српске детерминишу међусобно повезани физичко-географски, социо-економски и историјско-политички, а посебно демографски фактори. У физичко-географском погледу, рељеф се јавља као примарни чинилац размјештаја становништва. Низијска и брежуљкаста подручја, као и долински и котлински системи, утицали су на значајнију концентрацију становништва и насеља (Маринковић, Мајић, 2015, 398).

Зоне демографске концентрације углавном су релативно мали простори, са високим степеном урбанизације и густине насељености. Оне имају релативно повољне демографске структуре и по правилу представљају имиграционо активна подручја.

Вертикална рашчлањеност рељефа значајно детерминише концентрацију становништва и насеља. У умјереним географским ширинама, порастом надморске висине смањује се бројност популације, што је и карактеристика простора Републике Српске. Примаран утицај рељефа на размјештај становништва може се сагледати преко односа хипсометријске расподеле територије и броја становника на тој висинској зони.

На основу анализе хипсометријске дистрибуције становништва, дошло се до закључка да је највећи проценат становништва Републике Српске распрострањен у зони до 300 m н. в. У том подручју (око 31% републичке територије), живи 67% становништва (2/3 популације). Ту су смјештени највећи урбани центри Бања Лука, Бијељина, Приједор, Градишка, Дервента и Зворник. Повећањем надморске висине, удио популације се смањује, изузев зоне од 501 до 600 m н. в, гдје се налазе административна сједишта општина: Шипово, Фоча, Билећа, Љубиње, Источно Ново Сарајево и Источна Илиџа, као и хипсометријске скале од 801 до 900 m н. в., гдје су смјештена средишта општина: Власеница, Кнежево, Соколац и Пале.

Табела 13. Дистрибуција становништва и површина насеља у Републици Српској по висинским зонама према попису 2013. године

Просјечна надморска висина насељеног мјеста (m)	Површина (km ²)			Број насеља			Број становника			Густина насељ. (ст/ km ²)
	Апс.	%	Σ	Апс.	%	Σ	Апс.	%	Σ	
< 100	1269,2	5,2	5,2	146	5,3	5,3	165341	14,1	14,1	130,3
101 - 200	3120,6	12,7	17,8	344	12,5	17,8	308246	26,3	40,5	98,8
201 - 300	3205	13,0	30,8	334	12,1	29,9	312517	26,7	67,2	97,5
301 - 400	2083,6	8,5	39,3	239	8,7	38,6	98188	8,4	75,6	47,1
401 - 500	1464,1	5,9	45,2	212	7,7	46,3	66150	5,7	81,2	45,2
501 - 600	1346,6	5,5	50,7	191	6,9	53,2	67837	5,8	87,0	50,4
601 - 700	1657,7	6,7	57,4	248	9,0	62,2	39490	3,4	90,4	23,8
701 - 800	1453,8	5,9	63,3	219	7,9	70,1	15139	1,3	91,7	10,4
801 - 900	1833	7,4	70,8	207	7,5	77,6	43050	3,7	95,4	23,5
901 - 1.000	2153,5	8,7	79,5	215	7,8	85,4	24491	2,1	97,4	11,4
1.001 - 1.100	1698,9	6,9	86,4	155	5,6	91,1	17485	1,5	98,9	10,3
1.101 - 1.200	1376,1	5,6	92,0	118	4,3	95,4	8698	0,7	99,7	6,3
1.201 - 1.300	902,8	3,7	95,6	69	2,5	97,9	2403	0,2	99,9	2,7
> 1.300	1075,4	4,4	100,0	59	2,1	100,0	1307	0,1	100,0	1,2
УКУПНО (Σ)	24640,3	100	-	2756	100	-	1170324	100	-	47,5

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - градови, општине, насељена мјеста. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017. године.

За потребе ове публикације простор Републике Српске условно је подијељен на четири висинске зоне (до 200 m н. в., од 201 до 500 m н. в., од 501 до 1.000 m н. в. и преко 1.000 m н. в.), које се међусобно разликују по специфичним морфометријским обиљежјима.

Висинска зона до 200 m н. в. обухвата сјеверни дио Републике Српске, уз државну границу са Републиком Хрватском. Уздужног правца пружања, од Новог Града до Бијељине, ова област заузима највеће површине уз ријеку Саву. Овој зони припада цијела Семберија, Посавина и Лијевче поље, као и доњи токови ријека Уне и Босне. На овом подручју је изражена концентрација становништва. На 4.389,8 km² (17,8%)

територије ове зоне живи 40,4% становништва Републике Српске. Градско насеље Брод, уједно административно средиште истоимене општине, лежи на најнижој надморској висини (84 m н. в.). Још три градска насеља смјештена су до 100 m.н.в., а то су: Шамац, Градишка и Бијељина. У зони до 100 m н. в. налази се 146 насеља у којим живи 165.341 становника (14% популације). Укупна површина овог простора је 1.237,4 km², или 5% територије Републике Српске, са просјечном површином насеља око 860 ha. Са 130 ст/km², ова зона је најгушће насељени висински појас у Српској.

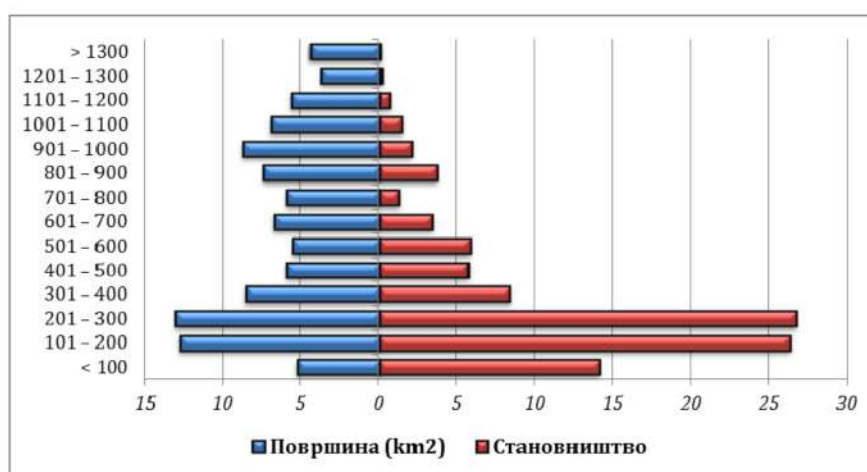

График 5. Дистрибуција становништва и површина у Републици Српској по висинским зонама према попису 2013. године (у %)

У хипсометријској зони између 100 и 200 m н. в. налази се девет градских насеља: Козарска Дубица, Модрича, Дервента, Лакташи, Костајница, Приједор, Угљевик, Прњавор и Добој. Овој зони такође припада већи број бањалучких, бијељинских, приједорских и лакташких периурбаних насеља са израженом концентрацијом становништва. На површини од 3.120,6 km² (око 13% територије), налази се 344 насеља у којима живи 308.246 становника, тј. нешто више од четвртине популације. У зонама од 100 до 200 и од 200 до 300 m н. в. концентрисан је и највећи број насељених мјеста у Републици Српској. Јужно од ове зоне, простире се брежуљкасто подручје, испресијецано котлинским долинама и ријечним терасама. Овај хипсометријски појас заузима: средишње дијелове бањалучке регије, већину регије Приједор, добојско-теслићки крај, обронке Озрена и Мајевице, доње Подриње, Бирач, те простор Поповог поља и херцеговачких Хумина. У овој висинској зони присутна је демографско-хипсометријска зоналност. Повећањем надморске висине, смањује се удио популације.

Висинска зона од 201 до 500 m н. в. обухвата 40,8% популације. Заједно са претходним хипсометријским појасом (од 100 до 200 m н. в.), висинска зона од 201 до 300 m н. в. представља простор са највећом концентрацијом становништва. У висинској зони од 201 до 300 m н. в. живи 26,7% популације Републике Српске. Ту је смјештен највећи град Републике Српске, Град Бања Лука. У овој зони су и градска насеља: Нови Град и Зворник. У зони изнад 300 m н. в. број становника значајно опада. Између 300 и 400 m н. в. само су два градска и уједно већа насеља: Вишеград и Котор Варош. У интервалу између 400 и 500 m н. в. смјештена су четири градска насеља: Милићи, Рудо, Сребреница и Требиње у којем живи преко 1/3 популације у овој зони.

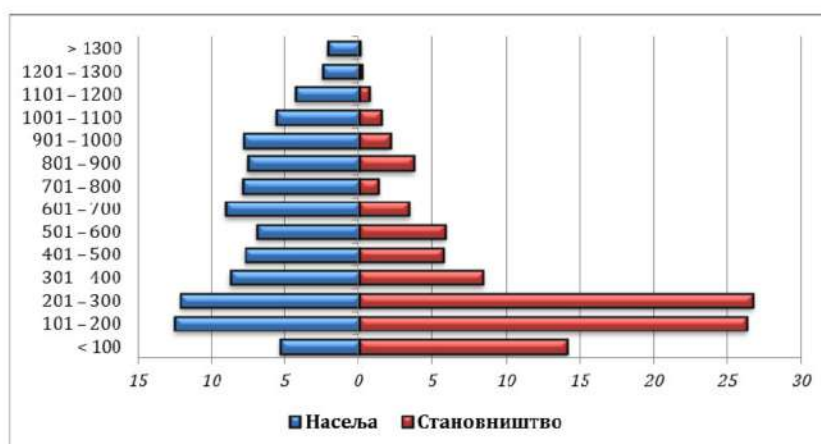

График 6. Дистрибуција становништва и насеља у Републици Српској по висинским зонама према попису 2013. године (у %)

Висинска зона од 501 до 1.000 m н. в. обухвата највећи дио територије Републике Српске (34%) и 16,2% популације. Ова зона обухвата подручје Горњо-санско-пливског региона, обронке Влашића, Узломца, Борја, највише дијелове Козаре, Мајевице, највећа пространства у источном дијелу Српске, тачније дијелове херцеговачких Рудина, романијски крај, горњи ток ријеке Дрине.

Висинска зона преко 1000 m н. в. највеће учешће има у источном дијелу Републике Српске и обухвата 2,6% популације. Овој области припадају планински простор високе Херцеговине, општина Гацко, Калиновик, Невесиње и Фоча, највиши дијелови сарајевско-романијског платоа и већи дио општине Хан Пијесак. У западном дијелу, овој области припадају највиши врхови уз саму ентитетску границу са Федерацијом БиХ. Изнад 1.300 m н. в., густине насељеност је изузетно мала, око 1 ст/км². То су насеља на највишим планинама у Српској: Маглић, Волујак, Зеленгора и Јахорина.

Највише градско насеље у Републици Српској је Хан Пијесак, које се налази на просјечној надморској висини од 1.117 m. н. в., док је висина ужег градског средишта 1.085 m. н. в.

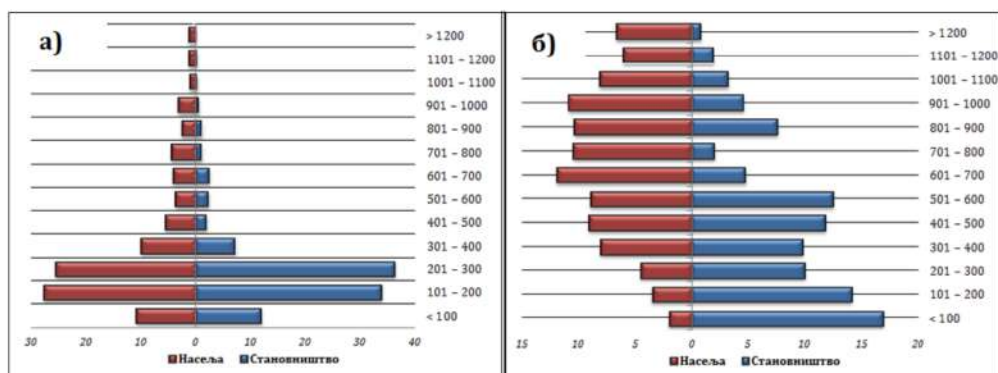

График 7. Дистрибуција насеља и становништва: а) западног и б) источног дијела Републике Српске по висинским зонама према попису 2013. године (у %)

Хипсометријска дистрибуција популације указује на изражене диспаритете између западног и источног дијела Републике Српске. Због низијског рељефа у западном дијелу, већина урбаних центара смјештена је управо у зонама низијског и брежуљкастог рељефа. У источном дијелу Српске, положај и мрежа насеља условљени су рељефном конфигурацијом, тако да је већина становништва концентрисана у мањим насељима планинског карактера (Маринковић, Мајић, 2015, 398).

Као што се може уочити из графика 7, у западном дијелу Републике Српске постоји корелација у хипсометријској дистрибуцији насеља и становништва. У висинској зони до 300 m. н. в. смјештено је скоро двије трећине насеља и 82% популације. Након 300 m. н. в. евидентно је смањење учешћа у обе категорије. Простор изнад 900 m. н. в. готово је ненасељен.

Сасвим супротна насеобинско-демографска слика је у источном дијелу Републике Српске. Због изражене вертикалне рашчлањености рељефа, у овој зони присутна је већа хипсометријска дисперзија становништва и насеља. Иако са најмањим бројем насељених мјеста, висински појас до 100 m. н. в. представља зону највеће концентрације становништва. На два процента територије живи око 17% становништва, првенствено захваљујући Граду Бијељини и већим семберским насељима. Значајнија концентрација становништва је у зонама 100–200 и 400–600 m. н. в. У овом дијелу Републике Српске доминира уситњена мрежа углавном патронимичних насеља, разбијеног типа. Градска насеља су мања, изузев регионалних и субрегионалних центара попут: Бијељине, Требиња, Источног Сарајева, Зворника и Фоче. За разлику од западног дијела Српске,

највећа концентрација насеља је у зони између 600 и 1000 m н. в., што је дијаметрална супротност западном дијелу. Највећи број ових насеља налази се на простору горњег Подриња, Вишеграда, фочанско-горажданског краја, те појаса херцеговачких Хумина и Рудина.

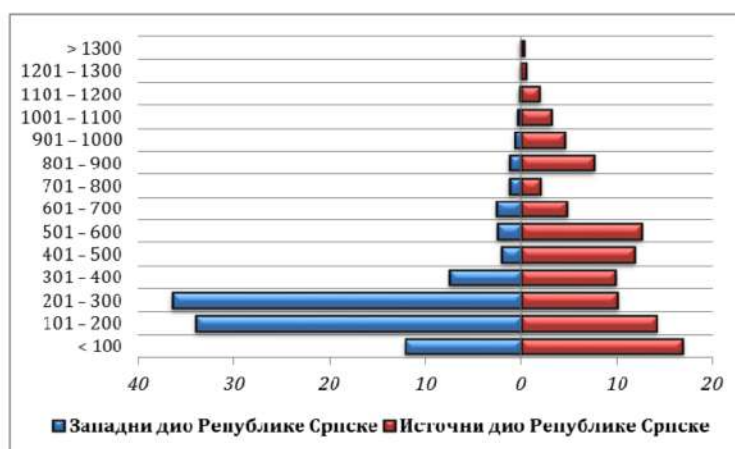
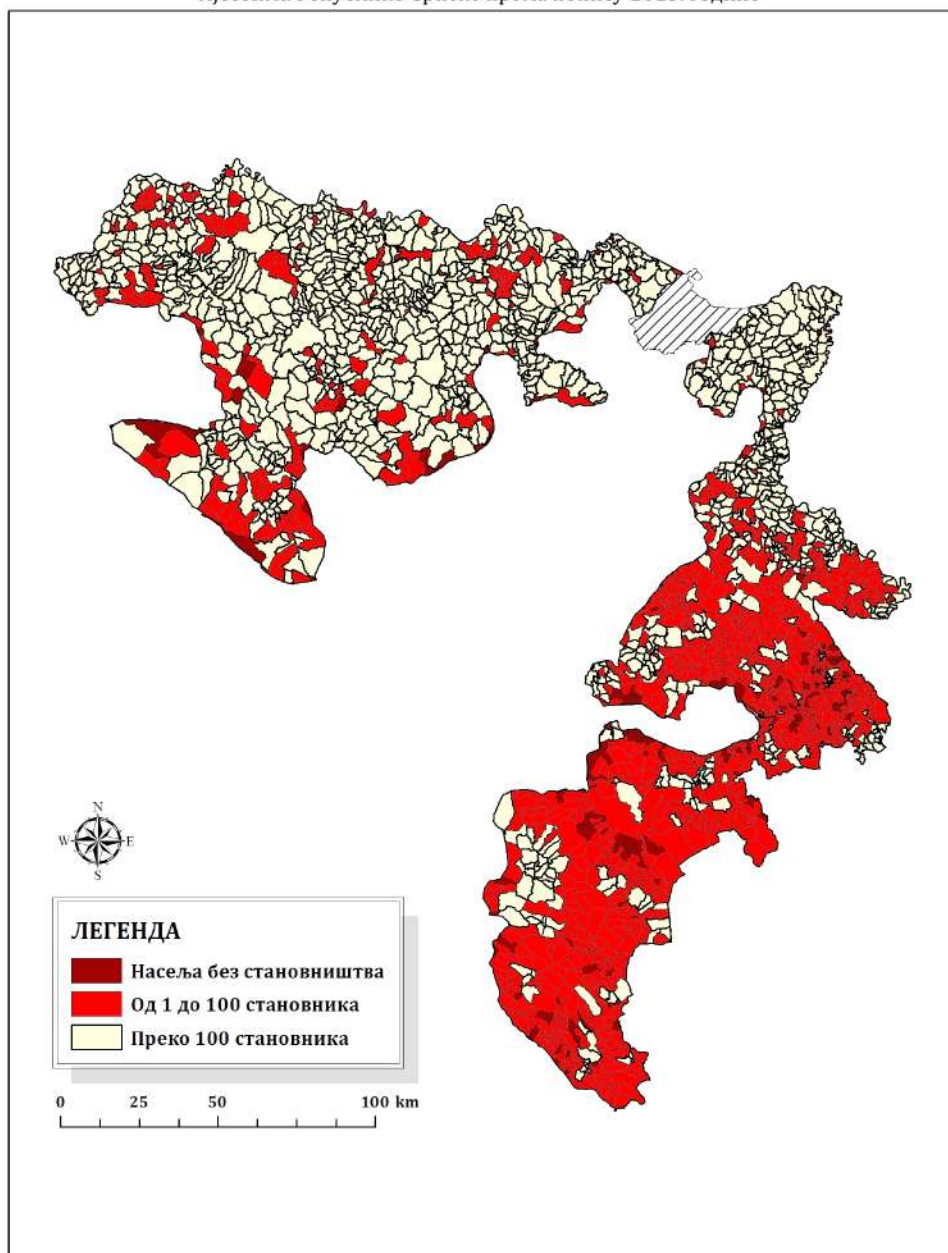

График 8. Дистрибуција становништва у западном и источном дијелу Републике Српске по висинским зонама према попису 2013. године (%)

Просторно-демографска дихотомија између западног и источног дијела Републике Српске може се уочити анализом графика 8. Од укупног становништва смјештеног западно од Дистрикта Брчко, чак 82% живи у висинском појасу до 300 m н. в. док је на истоку, у тој истој зони, настањено свега 41% популације. У источном дијелу Српске уочава се равномјернија дистрибуција становништва, док је у западном дијелу изражена хипсометријска поларизација са наглашеном концентрацијом на нижим надморским висинама.

Картограм 10. Просторна дистрибуција становништва по насељеним мјестима Републике Српске према попису 2013. године

Просторна диференцијација указује на већу концентрацију ненасељених мјеста у источном дијелу Републике Српске. Процеси депопулације у овим насељима јавили су се почетком 70-их година XX вијека, с тим да је темпо демографског пада знатно убрзан у посљедње двије деценије. Фактори гашења насеља просторно и временски се доста разликују. Ту се првенствено мисли на биолошку депопулацију и висок степен просторне покретљивости који је био изражен у задњим декадама XX вијека. Већина тих насеља су планинског карактера и припадају разбијеном типу насеља са лошом инфраструктурном повезаношћу. Простор истока Српске, поготово дијелови Херцеговине, доњег и средњег Подриња одликују се уситњеном мрежом насеља. О томе говори податак да се у источном дијелу Републике Српске налази 1.735, или 63% свих насеља Републике Српске. На приближно истој територији, у западном дијелу налази се 1.021 насеље (37%). Просјечна површина насељеног мјеста источног дијела Српске је око 7 km², док је на западу 12 km². Демографски капацитет насеља у источном дијелу знатно је мањи од насеља у западном дијелу Републике Српске. Просјечна величина насељеног мјеста западно од Дистрикта Брчко износи 720 становника, док је на истоку знатно мање (251 становника). Изузимањем бијељинске субрегије, добија се мања вриједност овог параметра.

Равномјерна дистрибуција становништва један је од најважнијих фактора функционалне одрживости простора и просперитета друштва у цјелини. Простор Републике Српске карактеришу негативна демографска обиљежја, настала као посљедица социо-економске ситуације, историјских фактора и геополитичких дешавања током посљедње деценије XX вијека. Све те детерминанте јасно упућују на укупно смањење и неравномјерну концентрацију становништва Републике Српске.

4.3. ГРАДСКО СТАНОВНИШТВО И МРЕЖА НАСЕЉА

Постојећа мрежа градских насеља на простору Босне и Херцеговине настала је у XIX и XX вијеку. Повлачењем ентитетске линије разграничења између Републике Српске и Федерације БиХ, настала је сложена мрежа насеља са центрима различитог функционалног домета. Дејтонском територијалном подјелом на простору Босне и Херцеговине формирана је уситњенија мрежа локалних заједница, тако да од пријератних 109 општина, данашња територија БиХ састоји се из 142 општине (63 у Републици Српској и 79 у Федерацији БиХ). Од укупног броја јединица локалне самоуправе на простору Републике Српске, њих 21 су новоформиране општине дуж ентитетске границе, настале издвајањем дијелова територије из пријератних општина (Мајић, Маринковић, 2016, 54).

Повлачењем међуентитетске линије дошло је до разбијања дотадашњег урбаног система градова. Новонастале општине карактерише слаб демографски капацитет, мала територија, привредна неразвијеност, недостатак насеља јачег функционалног капацитета и одвојеност од општинских средишта. Недостатак урбаних центара већег функционалног значаја и ширег гравитационог домета, једна је од битнијих карактеристика урбане структуре Републике Српске. У њој преовладава дисперзна мрежа градских насеља, са неуједначеним демографским и функционалним потенцијалом (Мајић, Маринковић, 2016, 59).

Савремену мрежу насеља на простору Републике Српске чине 2.756 насељених мјеста, распоређених у 58 општина и шест градова. У таквој мрежи насеља развио се дисперзан размјештај градских насеља са центрима различитог функционалног домета. Мрежа урбаних насеља у Српској одликује се извјесним специфичностима. Наиме, од 63 насеља која имају административно-управну функцију, само 46 имају елементе урбаности. То су дијелови пријератних општина гдје је општинско средиште остало изван административних граница, а Републици Српској су припојени само рубни дијелови некадашње територије.

На основу степена урбаности, простор Републике Српске може се окарактерисати као изразито хетерогено подручје. Изражена дисперзија у нивоу урбаности последица је дјеловања више различитих фактора у простору и времену. Планинска и рурална подручја карактерише низак ниво комуналне и инфраструктурне опремљености, што се одражава на интензиван процес механичке покретљивости становништва ка урбаним центрима већег функционалног значаја (Мајић, Маринковић, 2016, 75).

Мрежа градова на територији Републике Српске је густа, износи око 19 градова на 10.000 km², с тим да је демографска величина релативно мала. Гушћа мрежа градских насеља је у источном дијелу (21 градско насеље на 10.000 km²), гдје доминирају мања

градска насеља са слабијим учешћем основних функција. Према резултатима пописа становништва 2013. године, у 46 градских насеља на простору Републике Српске живи 492.507 становника, или нешто око 42,1%. Ако се додају периурбана насеља већих градова, добија се вриједност да је степен убранизације у Српској доста нижи од европског просјека и износи око 45%.

Од 46 градских насеља на простору Републике Српске, у западном дијелу налази се 20, док је на простору између Бијељине и Требиња укупно 26 градских насеља. Чак 12 насеља у западном дијелу Српске која имају административно-управну функцију, немају елемената урбаности. У градским насељима западног дијела Српске живи 26% популације, док је на истоку мање учешће, око 16%.

Мрежа насеља источног и западног дијела Републике Српске показује изражен степен диверзификације. Насеља источног дијела знатно су уситњенија од западног дијела Српске. О томе јасно говори чињеница да је на отприлике истој површини, удио насеља 63% према 37% у корист источног дијела (Мајић, Маринковић, 2016, 59-60).

Општине у источном дијелу Републике Српске имају густу мрежу уситњених насеља у којима преовладава разбијени тип насеља, са мноштвом заселака патронимског карактера. У демографском смислу, највећи проценат чине патуљаста насеља са израженим процесом депопулације и биолошке регресије становништва. Највише насељених мјеста имају Град Требиње (141) и општине Вишеград (163) и Рогатица (118).

Уситњена мрежа насеља и негативни демографски трендови, изражени кроз процес депопулације, условили су да већина општина у Републици Српској спада у категорију изразито малих и патуљастих. Седам општина са најмањим удјелом становништва (испод 2.000 становника) представљају остатке некадашњих општина. Дејтонском подјелом мањи дијелови тих административних јединица припојени су Републици Српској, док су насеља вишег хијерархијског ранга, укључујући и општински центар, остала у Федерацији БиХ. Према резултатима пописа становништва 2013. године, 13 општина (29%) у Српској има мање од 5.000 становника, са изразито малим демографским капацитетом. Просјечна демографска величина јединице локалне самоуправе износи 18.577 становника, што је доста испод просјека земаља у окружењу.

Посебно треба нагласити негативне демографске процесе попут депопулације, изражене емиграције, пада фертилитета, негативног природног прираштаја, поремећаја биолошких структура и сл. Готово сва административна средишта новоформираних општина на простору Републике Српске не задовољавају основне потребе домицилног становништва, са израженим недостатком јавних услуга и ниским нивоом производних функција (Мајић, Маринковић, 2016, 54-55).

У таквим условима јавља се својеврстан куриозитет да чак 17 новонасталих општина на својој територији немају насеља које на основу више критерија

(демографска величина, урбана изграђеност, функционални капацитет, инфраструктурна опремљеност) не испуњавају основне елементе урбаности. Општине без градског насеља на својој територији су: Берковићи, Вукосавље, Доњи Жабар, Источни Дрвар, Источни Мостар, Источни Стари Град, Језеро, Крупа на Уни, Купрес, Ново Горажде, Осмаци, Оштра Лука, Пелагићево, Петровац, Петрово, Станари и Рибник, те као такве неће улазити у анализу степена урбаности на простору Републике Српске.

Табела 14. Демографска величина у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године

Величина	Јединице локалне самоуправе	Број ЈСЛ	Број становника	
			Апсол.	%
< 1.000	Петровац, Купрес, Источни Мостар, Источни Дрвар	4	957	0,1
1.001 - 2.000	Трново, Калиновик, Крупа на Уни, Источни Стари Град, Језеро	5	7660	0,7
2.001 - 5.000	Чајниче, Вукосавље, Пелагићево, Доњи Жабар, Хан Пијесак, Љубиње, Ново Горажде, Оштра Лука, Берковићи	9	31494	2,7
5.001 - 10.000	Шипово, Кнежево, Гацко, Рудо, Станари, Шековићи, Петрово, Рибник, Костајница, Осмаци	10	72265	6,2
10.001 - 20.000	Братунац, Котор Варош, Фоча, Србац, Шамац, Мркоњић Град, Брод, Угљевик, Челинац, Лопаре, Источна Илица, Невесиње, Сребреница, Соколац, Власеница, Билећа, Милићи, Источно Ново Сарајево, Рогатица, Вишеград	20	277230	23,7
20.001 - 50.000	Градишка, Теслић, Прњавор, Лакташи, Требиње, Дервента, Нови Град, Модрича, Козарска Дубица, Пале	10	299930	25,6
50.001 - 100.000	Приједор, Добој, Зворник	3	196879	16,8
> 100.000	Бања Лука, Бијељина	2	283927	24,3

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - градови, општине, насељена мјеста. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017. године.

У поређењу са европским просјеком и степеном урбанизације у земљама окружења, Српска има изразито низак ниво урбаности, који је настао као посљедица закаснеле индустријализације у другој половини XX вијека, посљедица одбрамбено-отаџбинског рата, миграција становништва и стагнације привреде у ратном и послеријатном периоду. Формирање савремене мреже насеља након Дејтонског споразума битно је детерминисало урбани систем на простору Републике Српске (Мајић, Маринковић, 2016, 55).

У протекле двије деценије, простор Републике Српске претрпио је значајне промјене у погледу насеобинске трансформације простора. Демографске промјене у простору манифестују се преко интензивног процеса депопулације, поготово у руралним подручјима. Степен концентрације становништва указује на процес просторно-демографске поларизације у урбаним и субурбаним подручјима у околини већих

градова. Једна од битнијих карактеристика становништва јесте поремећај биолошких структура, те процеси сенилизације, феминизације и маскулинизације руралних подручја.

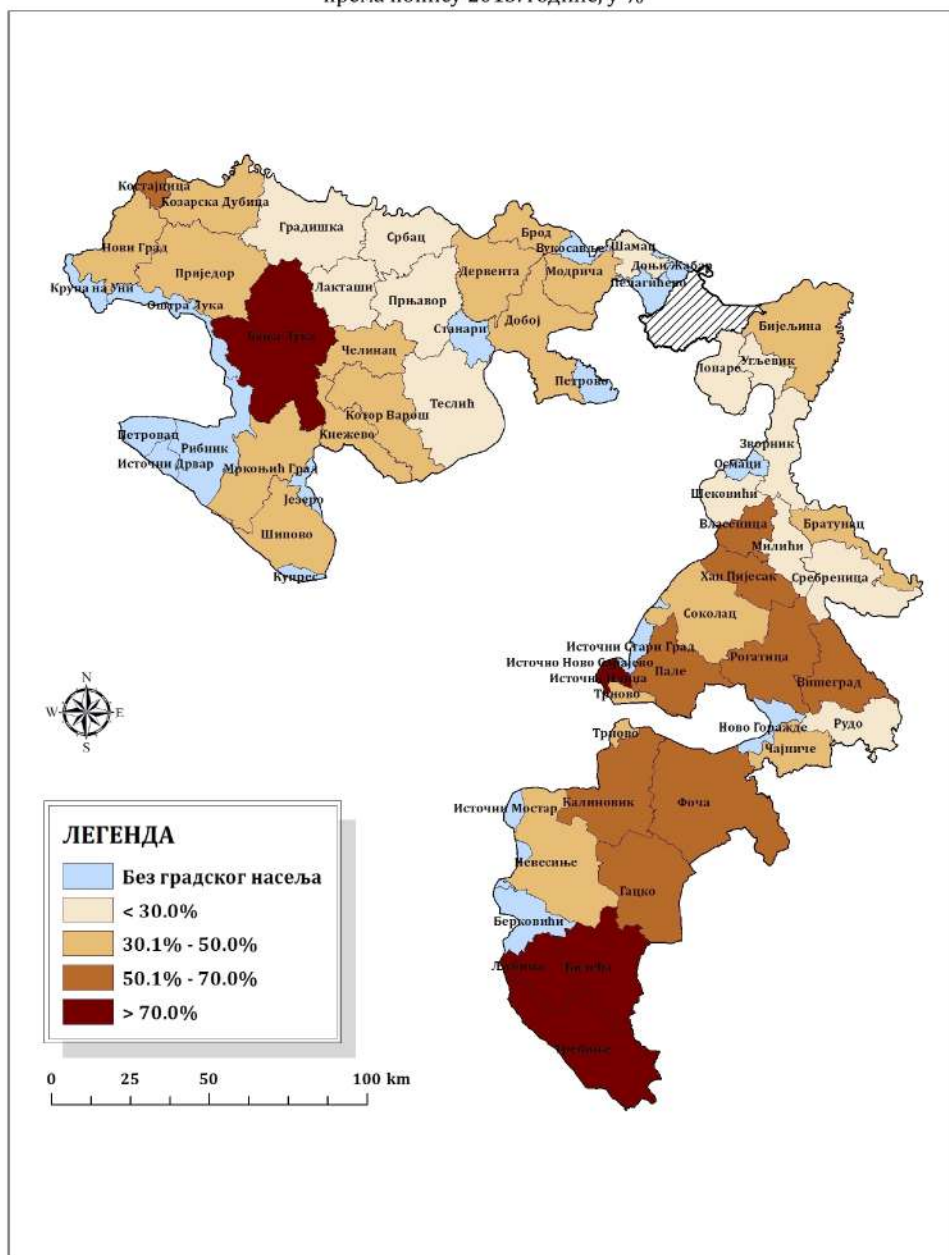
Табела 15. Демографска величина административних средишта у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године

Величина	Јединице локалне самоуправе	Број ЈСЛ	Број становника	
			Апсол.	%
< 1.000	Осмаци, Трново, Оштра Лука, Вукосавље, Рибник, Језеро, Петровац, Берковићи, Крупа на Уни, Источни Стари Град, Источни Мостар, Ново Горажде, Купрес, Источни Дрвар	14	5932	1,2
1.001 - 2.000	Хан Пијесак, Рудо, Шековићи, Доњи Жабар, Станари, Калиновик	6	7904	1,6
2.001 - 5.000	Невесиње, Шамац, Угљевик, Шипово, Кнежево, Костајница, Србац, Љубиње, Пелагићево, Лопаре, Сребреница, Милићи, Чајниче, Петрово	14	42984	8,5
5.001 - 10.000	Нови Град, Модрича, Прњавор, Брод, И. Ново Сарајево, Братунац, Билећа, Котор Варош, Мркоњић Град, Теслић, Рогатица, Власеница, Соколац, Лакташи, Гацко, Вишеград, Челинац	17	116312	23,1
10.001 - 20.000	Градишка, Пале, Зворник, Дервента, Фоча, Источна Илиџа, Козарска Дубица	7	79497	15,8
20.001 - 50.000	Бијељина, Приједор, Добој, Требиње	4	116427	23,1
> 100.000	Бања Лука	1	135059	26,8

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - градови, општине, насељена мјеста. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017. године.

Изражени диспаритети на нивоу урбанизације посљедица су дјеловања више различитих фактора у простору и времену. Тако нпр. у пет општина (Сребреница, Теслић, Лопаре, Србац и Лакташи) удио популације који живи у градском насељу не прелази 20%. Са регионалног аспекта, простор источног дијела Републике Српске представља подручје са већом стопом урбанизације. Висок проценат градског становништва у градовима и општинама источног дијела Српске посљедица су друштвено-историјских фактора и специфичности у развоју мреже насеља.

Картограм 11. Удио урбанизације у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године, у %

Град са највећим процентом урбаног становништва у Републици Српској 2013. године јесте Требиње, са 81,4% градског становништва. Висок проценат градског становништва у укупној популацији забиљежен је и у Бањој Луци (75,0%), Љубињу (74,3%), Источном Новом Сарајеву (73,0%), Источној Илици (70,9%) и Билећи (70,5%).

Табела 16. Степен урбанизације градова и општина у Републици Српској према резултатима пописа 2013. године

Степен урбанизације	Јединице локалне самоуправе	Апс. број
< 20 %	Сребреница, Теслић, Лопаре, Србац, Лакташи	5
20,1 - 30,0 %	Шамац, Градишка, Угљевик, Прњавор, Рудо, Милићи, Зворник, Шековићи	8
30,1 - 40,0 %	Котор Варош, Невесиње, Бијељина, Кнежево, Шипово, Нови Град, Модрича, Добој, Приједор, Челинац	10
40,1 - 50,0 %	Брод, Козарска Дубица, Соколац, Трново, Чајниче, Мркоњић Град, Дервента, Братунац	8
50,1 - 60,0 %	Гацко, Власеница, Калиновик, Хан Пијесак, Вишеград	5
60,1 - 70,0 %	Костајница, Пале, Фоча, Рогатица	4
70,1 - 80,0 %	Бања Лука, Љубиње, Источно Ново Сарајево, Источна Илица, Билећа	5
> 80 %	Требиње	1

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - градови, општине, насељена мјеста. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017. године.

Један од отежавајућих проблема при просторно-демографској анализи простора Републике Српске представља функционално неутемељена и практично непримјенљива класификација насеља. Савремени процеси трансформисали су насеобински систем Републике Српске у демографском, функционалном и морфолошком смислу, чиме су се појавили бројни подтипови чија би детаљнија анализа указала на бројне специфичности и разлике између насеља, што отежава њихову типологију и класификацију. За потребе савремене науке и праксе потребно је детаљније приступити теоријском одређењу класификације насеља и њиховим развојним проблемима. У том контексту, треба озбиљно приступити изради стратегија и планова урбаног и руралног развоја Републике Српске (Мајић, Маринковић, 2016, 62).

4.4. ПОКАЗАТЕЉИ РАЗМЈЕШТАЈА СТАНОВНИШТВА

У овом поглављу анализирани су најважнији показатељи размјештаја становништва Републике Српске.

Индекс концентрације становништва представља однос између одређених категорија становништва на одређеним површинама општина према истим показатељима за државу као цјелину (Шантић, 2013, 226). Вриједност 1 индекса означава равномјеран распоред становништва, величине индекса мање од 1 означавају дисперзију, а веће од 1 концентрацију популације у посматраним просторним јединицама. Дакле, ако је вриједност индекса већа од 1, то означава да је концентрација становништва у одређеној општини или регији већа од републичког просјека. Јасно се уочава просторно-демографска диференцијација сјеверног и јужног дијела Републике Српске. Скоро све општине у сјеверном дијелу Српске имају концентрацију популације изнад републичког просјека. Највећи индекс концентрације становништва 2013. године регистрован је у општини Источна Илиџа. У тој локалној заједници концентрација популације је 10,4 пута већа од републичког просјека. Високе вриједности овог показатеља има општина Источно Ново Сарајево (5,8), те градови Зворник (3,1), Бања Лука (3,1) и Бијељина (3,0). Најнижи индекс концентрације имају општине са ријетком насељеношћу, slabим демографским потенцијалом и израженим процесима депопулације од којих је већина новоформираних општина (Источни Дрвар, Петровац и Источни Мостар). Индекс концентрације градског становништва показује висок степен дисперзије.²⁸ Дистрибуција становништва у општинском средишту у појединим општинама је несразмјерна у односу на остатак општине. Највећу дисперзију биљеже општине у источном дијелу Републике Српске. Највећи индекс концентрације регистрован је у општинском средишту општине Вишеград (чак 132), што значи да је концентрација становништва у општинском средишту 132 пута већа него на укупној територији општине. Високе индексе концентрације имају административна средишта општина: Калиновик (116), Соколац (103) и Фоча (94). Високи проценти концентрације становништва у општинском средишту посљедица су изражених унутаропштинских миграција на релацији село-град, географског положаја, историјских прилика, мреже насеља и привредних активности (Мајић, Маринковић, 2016, 56-57).

Индекс просјечне удаљености означава удаљеност једног становника од другог (у m), а полази од претпоставке да је размјештај становништва на једној територији равномјеран. Према подацима пописа становништва из 2013. године, просјечна удаљеност између становника на нивоу Републике Српске износила је 156 m, док је

²⁸ При анализи овог показатеља, узет је број становништва који живи у општинском средишту.

вриједност овог показатеља 1991. године била је 135 m. Међупописно повећање (1991-2013) просјечне удаљености за 21 m, јасно сугерише на изражен процес депопулације становништва. Највеће растојање међу становницима имају популационо мале општине уз ентитетску линију разграничења. Највећа вриједност индекса просјечне удаљености за 2013. годину биљежи општина Источни Дрвар (1.147 m), затим слиједе општине: Петровац (690 m), Источни Мостар (648 m), Калиновик (632 m) и Купрес (419 m). Најмања просјечна удаљеност између два становника је у општини Источна Илиџа (48 m). Мало просјечно растојање између становника је у општини Источно Ново Сарајево (65 m), те у градовима Зворник (89 m), Бања Лука (89 m) и Бијељина (90 m).

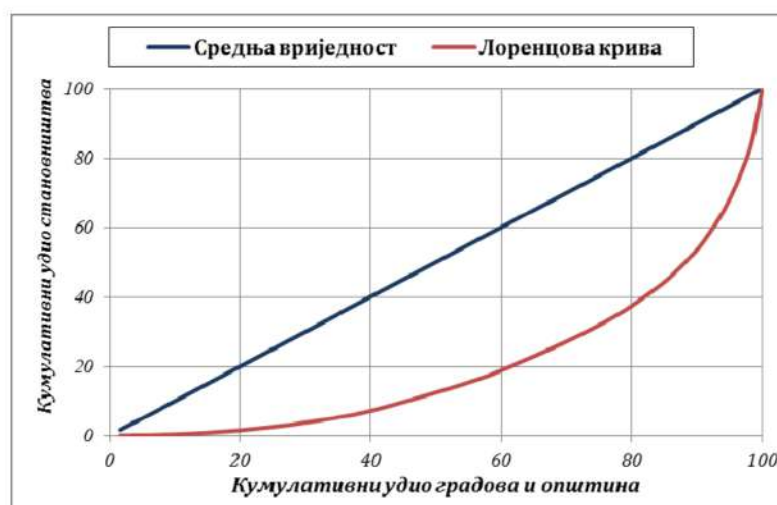

График 9. Лоренцова крива концентрације становништва Републике Српске према попису 2013. године

Лоренцова крива представља значајан инструмент статистичке анализе. У демографским истраживањима, она представља графичку технику за истраживање обима концентрације и дисперзије становништва на одређеном простору. Лоренцова крива темељи се на начелу кумулативног низа, чиме се упоређују двије дистрибуције изражене у процентима. Крива почиње и завршава на линији од 45 степени, која рефлектује једнаку дистрибуцију. Са удаљавањем од линије једнакости, већа је неједнакост у расподјели. Увијек почиње са 0 (0%), а што је степен концентрације већи, вриједност је ближе 1 (100%). Уколико је веће одступање од дијагонале (идеалне дистрибуције), већа је неравномјерност у размјештају становништва (Шантић, 2013,222).

Анализом Лоренцове криве концентрације становништва Републике Српске, јасно се уочава значајно одступање од линије једнакости. У десет популационо најмањих општина живи мање од 1% становништва Републике Српске (0,9%). У половини општина (32) живи мање од 13% популације. На другој страни, изражена просторно-демографска концентрација становништва је у популационо већим општинама и градовима. То потврђује чињеница да у седам највећих јединица локалне самоуправе живи скоро половина становништва Републике Српске (48,5%) (Мајић, Маринковић, 2016, 57).

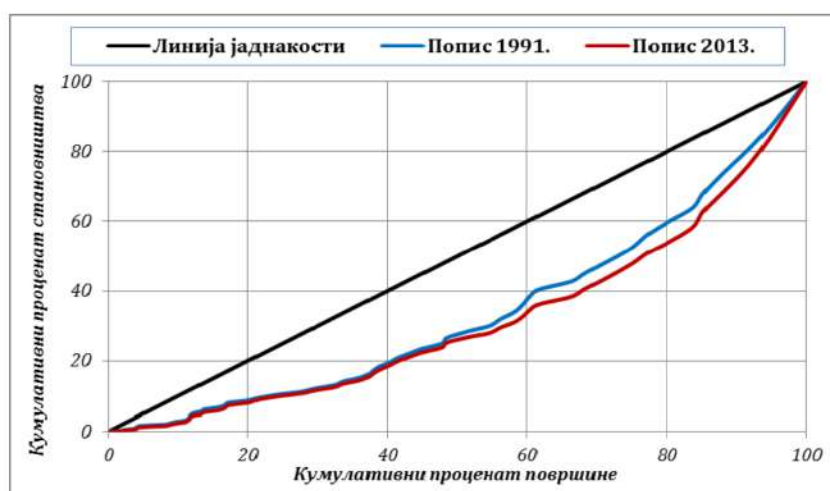

График 10. Хуверов индекс концентрације становништва Републике Српске према пописима 1991. и 2013. године

Хуверов индекс концентрације становништва је најшире коришћена мјера за оцјену (не)једнакости дистрибуције становништва на одређеној територији. Третира проценат укупне популације коју треба размјестити да би се постигла једнака дистрибуција становништва. Уколико је вриједност индекса концентрације 0, то значи да је пропорција становништва одговарајућа пропорцији територије. Када би вриједност била 100 (или 1), то би значило да је становништво концентрисано само у једној области. Вриједност индекса изнад 80 (0,8), указује на највећу концентрацију, од 60 до 80 (0,6-0,8) на средњи степен концентрације, од 40 до 60 (0,4-0,6) на низак степен концентрације и испод 40 (0,4) на изразито низак степен концентрације становништва. (Шантић, 2013, 225).

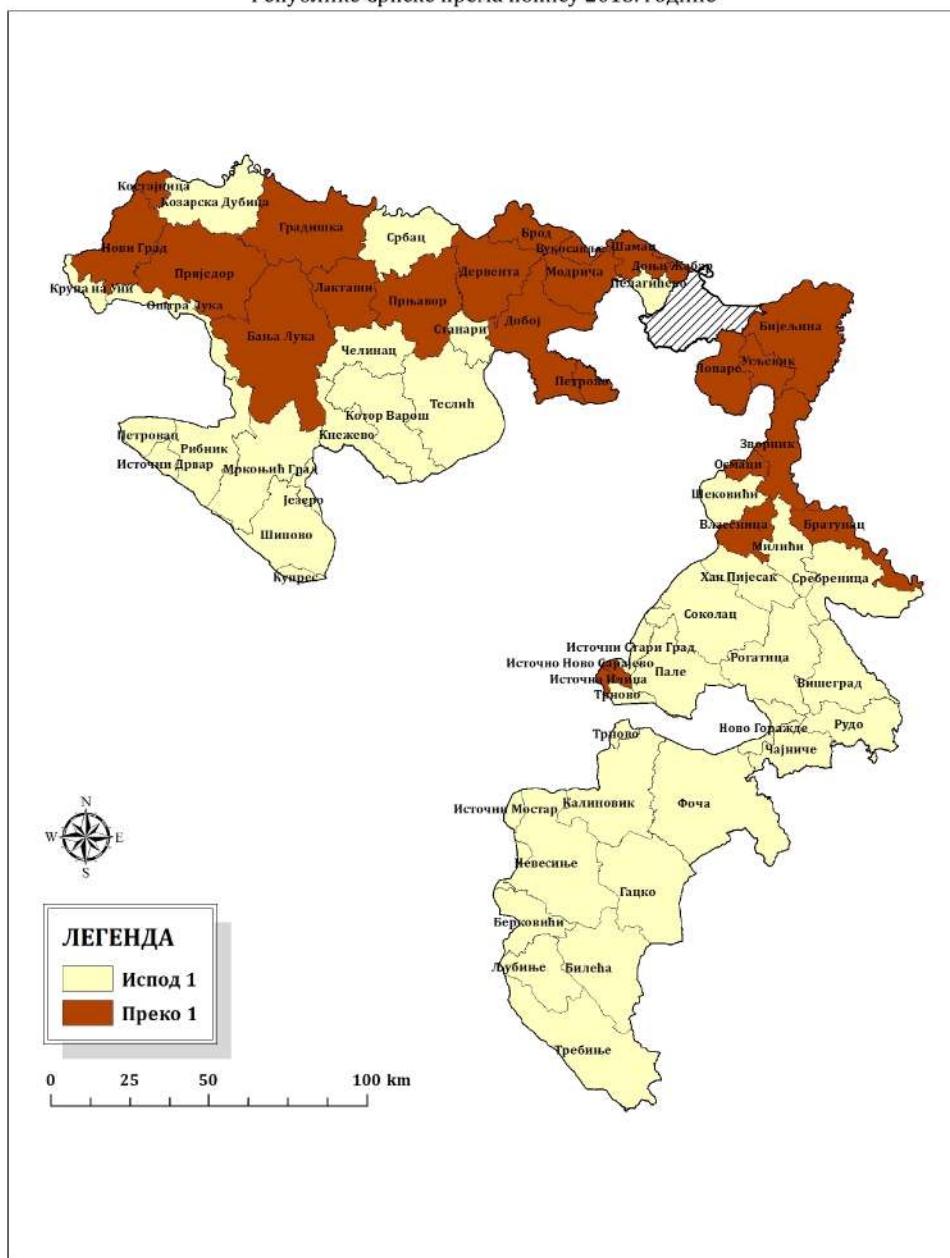
Анализа Хуверовог индекса концентрације становништва, према резултатима пописа из 2013. године у односу на 1991. годину, указује на веће одступање од линије

једнакости. Вриједност Хуверовог индекса на укупној територији Републике Српске за 2013. годину износи 45,4. Дакле, 45% популације треба размјестити да би се добила идеална концентрација становништва. Повећање индекса јасно указује на дисперзну концентрацију становништва ка популационо већим општинама и градовима. Вриједности Хуверовог индекса на нивоу градова и општина показују одређене специфичности. Највећа концентрација становништва 2013. године регистрована је у Граду Требињу. У овој локалној заједници потребно је размјестити чак 84,6% становништва да би се добила једнака дистрибуција становништва на цјелокупној територији града. Овако висок степен концентрације указује на изражен демографски капацитет општинског средишта у односу на остали простор. Високе вриједности овог показатеља имају скоро све општине источног дијела Републике Српске, попут Вишеграда, Билеће, Пала и Трнова, што указује на високу концентрацију у општинском средишту и процесе депопулације у сеоским насељима. Вриједност Хуверовог индекса у Граду Бањој Луци је такође висока (71,7). Најниже вриједности Хуверовог индекса имају општине на простору Посавине и Крајине које карактерише ослабљен демографски капацитет општинских средишта и структура привреде базирана на примарним дјелатностима. То су општине: Доњи Жабар, Вукосавље, Србац, Петрово, Осмаци и Крупа на Уни (Мајић, Маринковић, 2016, 59).

Ћинијев коефицијент је мјера неједнакости становништва, настао на логици Лоренцове криве и представља њен статистички израз. То је однос између површина које чини крива равномјерног размјештаја и крива концентрације. Разлика између криве концентрације и линије једнакости указује на неједнакост у дистрибуцији становништва. Вриједност Ћинијевог коефицијента креће од 0, што означава савршену једнакост, до 100 (потпуна неједнакост) (Шантић, 2013, 224).

Према резултатима пописа становништва 2013. године, Ћинијев коефицијент на простору Републике Српске има високу вриједност (60,1%). Одступање од савршене једнакости указује на одређене диспаратите у просторно-демографском размјештају становништва Републике Српске. На нижем административно-територијалном нивоу (градови и општине), вриједност Ћинијевог коефицијента има још израженију дисперзност. Највеће вриједности регистроване су у Граду Требињу (92,5%) и Граду Бањој Луци (80,8). Овако неравномјерна дистрибуција указује на демографски потенцијал градског насеља у односу на остали простор. Најмање вриједности Ћинијевог коефицијента имају општине у сјеверном дијелу Републике Српске (Доњи Жабар, Крупа на Уни, Осмаци, Вукосавље, Петрово, Србац, Прњавор и Лакташи). Равномјернија концентрација у овим општинама може се објаснити јачим демографским потенцијалом осталих насеља на територији општине (Мајић, Маринковић, 2016, 58-59).

Картограм 12. Индекс концентрације становништва у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године

Према **правилу реда величине**, може се очекивати да ће један град у низу градова неке земље или регије, пореданих по величини, имати онолики број становника колики има највећи град, подијељен са редним бројем тога града у низу градова. Анализирајући вриједности овога показатеља, могу се примјетити одређене неправилности у урбаном систему. Сва градска насеља на простору Републике Српске значајно су мања у односу на Бању Луку. Град Бијељина, као други град према демографској величини, требао би имати око 68.000 становника, а у градском насељу је 2013. године регистровано нешто више од 41.000 становника. Примјеном истог модела, Приједор би требао имати око 45.000 становника, а Добој око 33.000.

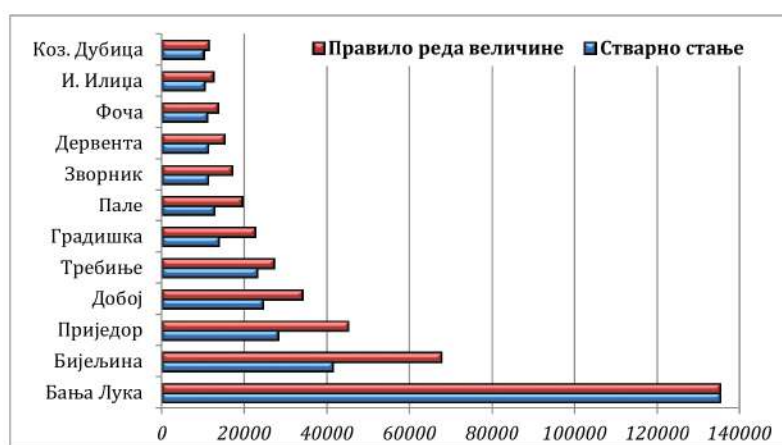

График 11. Правило реда величине у мрежи градских насеља у Републици Српској према попису 2013. године

Слабо развијен урбани систем огледа се у слабом демографском потенцијалу градова у Српској. Од 46 градских насеља, само је пет изнад 20.000 становника. Укупно девет градских насеља има између 10.000 и 20.000 становника. Највећи проценат (37%) заузимају градска насеља између 5.000 и 10.000 становника, док је чак 15 градских насеља испод 5.000 становника, од тога четири имају испод 2.000 становника. Основна карактеристика урбане структуре Републике Српске је недостатак већих градова и изразито низак демографски капацитет малих градских насеља. Највеће одступање од правилног реда биљежи Град Бијељина (Мајић, Маринковић, 2016, 61).

4.5. КОМПОНЕНТЕ ПРИРОДНОГ КРЕТАЊА СТАНОВНИШТВА

Република Српска се суочава са комплексним демографским проблемима који се манифестују константним смањењем стопе рађања и негативним природним прираштајем, смањењем броја ученика у основним школама, процесима депопулације, нестајањем села, старењем становништва и емиграцијом фертилног и радноспособног становништва у иностранство. Основна и истовремено најнеповољнија карактеристика демографског развоја Републике Српске у посљедњих десетак година јесте интензивно смањење природног прираштаја, односно недовољно рађање. Тренутна стопа природног прираштаја је негативна и указује на поремећаје у виталним структурама становништва, са низом негативних посљедица (Маринковић, 2012, 934).

Табела 17. Промјене у природном кретању и брачности становништва Републике Српске у периоду 1996-2016. године

Показатељ	Наталитет		Морталитет	Природни прираштај	Склопљени бракови	Разведени бракови
	Година	Укупан	Ванбрачни	М	Н-М	В
1996.	12263	...	10931	1332
1997.	13757	...	11755	2002	7120	737
1998.	13527	1485	12469	1058	7477	801
1999.	14500	1407	12529	1971	8187	794
2000.	14191	1371	13370	821	8003	749
2001.	13699	1503	13434	265	7544	840
2002.	12336	1415	12980	-644	7233	848
2003.	10537	1491	12988	-2451	6769	744
2004.	10628	1437	13082	-2454	7143	637
2005.	10322	1533	13802	-3480	6810	765
2006.	10524	1663	13232	-2708	6860	542
2007.	10110	1526	14146	-4036	7093	596
2008.	10198	1596	13501	-3303	6401	317
2009.	10603	1629	13775	-3172	6131	455
2010.	10147	1543	13517	-3370	5767	517
2011.	9561	1464	13658	-4097	5802	886
2012.	9978	1549	13796	-3818	5326	878
2013.	9510	1668	13978	-4468	5467	1052
2014.	9335	1498	14409	-5074	5823	1106
2015.	9357	1559	15059	-5702	5895	1143
2016.	9452	1556	13970	-4518	5563	1025
УКУПНО	234535	25859	280381	-45846	132414	15432

Извор: Демографска статистика бр. 4, 10, 11, 15 и 20. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука.

Компоненте природног кретања становништва Републике Српске²⁹ указују на негативне тенденције у виду смањења наталитета и повећања стопе смртности. Од 1999. године, када је регистрован апсолутни максимум живорођених у Српској (14.500), број рођене дјеце се смањио за трећину (35%). У исто вријеме јавља се пораст морталитета за једну четвртину као посљедица смртности *baby boom* генерације рођене крајем 40-их и почетком 50-их година XX вијека. Као резултат тога у Републици Српској је од 2002. године присутан процес природне депопулације, праћен константно негативним природним прираштајем и смањењем укупног броја становника.³⁰ Према подацима Републичког завода за статистику у 2016. години само су двије локалне заједнице оствариле позитиван природни прираштај: Град Бања Лука (134) и општина Језеро (1).

Поремећаји виталних структура посљедица су дугогодишњег дјеловања различитих социо-економских, биолошких, психолошких и друштвено-политичких фактора. Са општом стопом наталитета од 8,1‰ (2013), Република Српска се може окарактерисати као изразито нисконаталитетно подручје. Поремећај биолошких структура и демографско старење основне су детерминанте повећања стопе смртности становништва. Према подацима за 2013. годину, општа стопа морталитета била је 11,9‰, док је стопа природне промјене негативна (-3,8‰).

Према попису становништва из 1991. године, на истом простору стопа наталитета је била 15,4‰, па је уз доста низак морталитет од 6,7‰ стопа природног прираштаја била умјерена са 8,7‰. Ови показатељи илуструју касну подфазу демографске транзиције, која се манифестује у интензивном паду стопе наталитета и морталитета (Маринковић, 2005, 49).

Према подацима виталне статистике за број рођених и умрлих³¹ и ревидиране процјене броја становника у Републици Српској 2016. године, општа стопа наталитета има вриједности 8,2‰, морталитета 12,1‰, па је стопа природног прираштаја негативна и износи -3,9‰.

Компоненте природног кретања становништва Републике Српске у периоду 1996-2016. године, указују на проблеме у демографском развоју скоро свих градова и општина.

²⁹ Од 2002. године из статистичког обухвата Републике Српске изостављена је територија некадашње општине Брчко. Према подацима за 2001. годину, на простору ове локалне заједнице регистровано је 652 живорођених и 502 умрлих становника. Од 2007. године на простору Републике Српске примјењује се нова методологија којом у укупан број рођених, умрлих, вјенчаних и разведених улазе сви регистровани случајеви који су присутни на територији Републике Српске дуже од годину дана и одсутни краће од годину дана.

³⁰ Од 2002. до 2016. године, Република Српска је на основу природне депопулације изгубила 50.000 становника, или 4,3%.

³¹ Демографска статистика 20, Статистички билтен, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017.

График 12. Наталитет, морталитет и природни прираштај у Републици Српској у периоду 1996-2016. године

У односу на све државе у окружењу, Република Српска има најнижу стопу наталитета, док је вриједност стопе смртности у нивоу просјека, али знатно испод сусједних држава (Србије и Хрватске), које имају сличне демографске тенденције.

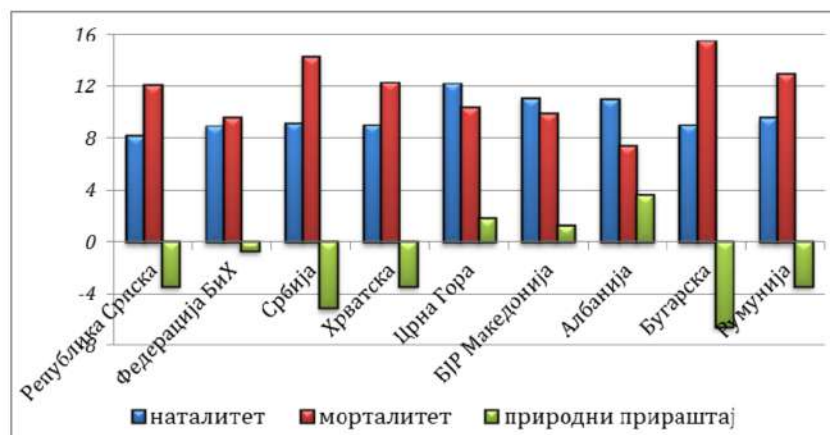

График 13. Природно кретање становништва Републике Српске, Федерације БиХ и држава Југоисточне Европе у 2016. години, у %

Анализа компаративних показатеља компоненти природног кретања становништва држава Југоисточне Европе за 2016. годину, указује да простор Босне и Херцеговине има најнижу просјечну стопу наталитета од 8,5‰, за разлику од Црне Горе која има највишу вриједност од 12,2‰. Истовремено, ако посматрамо све анализиране државе, најнижу стопу морталитета од 7,4‰ има Албанија, док највећу вриједност од 15,5‰ за 2017. годину има Бугарска, која са -6,5‰ има и најнижи природни прираштај. Само три државе Југоисточне Европе тренутно имају позитивну стопу природног прираштаја. То су Албанија са 3,6‰, Црна Гора са 1,8‰ и Македонија са 1,2‰.

Табела 18. Компаративни приказ компонента природног кретања становништва Републике Српске, Федерације БиХ и држава Југоисточне Европе у 2016. години, у ‰

Држава / Ентитет	Општа стопа наталитета	Општа стопа морталитета	Стопа смртности одојчади	Стопа природ. прираштаја	Општа стопа нуцијалитета	СУФ
Република Српска	8,2	12,1	2,4	-3,4	4,8	1,32
Федерација БиХ	8,9	9,6	7,5	-0,7	5,8	1,28
Србија	9,2	14,3	5,4	-5,1	5,1	1,46
Хрватска	9,0	12,3	4,3	-3,4	4,9	1,43
Црна Гора	12,2	10,4	3,4	1,8	5,1	1,80
БЈР Македонија	11,1	9,9	11,9	1,2	6,4	1,50
Албанија	11,0	7,4	-	3,6	7,7	1,54
Бугарска ³²	9,0	15,5	6,4	-6,5	4,1	1,56
Румунија	9,6	13,0	7,4	-3,4	6,0	1,50

Извор: Статистички годишњак Републике Српске 2017. Републички завод за статистику. Бања Лука, 2017. године. Prirodno kretanje u Hrvatskoj u 2016. godini. Hrvatski zavod za javno zdravstvo. Zagreb, 2017. godine. Statistički ljetopis 2017. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. Zagreb, 2017. godine. Procjene stanovništva Republike Hrvatske u 2017. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. Zagreb, 2018. godine. Statistički godišnjak Crne Gore 2017. Zavod za statistiku. Podgorica, 2017. godine. Statistički godišnjak/ljetopis Federacije Bosne i Hercegovine 2017. Federalni zavod za statistiku. Sarajevo, 2017. godine. Статистички годишњак Републике Србије. Републички завод за статистику. Београд, 2017. године. Статистички годишњак на Република Македонија 2018. Државен завод за статистика. Скопје, 2018. године. Демографска и социална статистика 2017. Национален статистически институт. Софија, 2018. године. Vjetari Statistikor 2017. Instituti i Statistikave ne shqiperi. Tiranë, 2017. Anuarul statistic al României 2016. Institutul național de statistică. București, 2017.

³² Подаци за Бугарску односе се на 2017. годину.

4.5.1. Рађање

Дјеловањем различитих економских, социолошких, биолошких и психолошких фактора, апсолутни број живорођених у Републици Српској има тенденцију смањења. Од 1999. године, када је регистрован апсолутни максимум живорођених у Републици Српској, број живорођене дјеце континуирано се смањује (са 14.500 на 9.452).

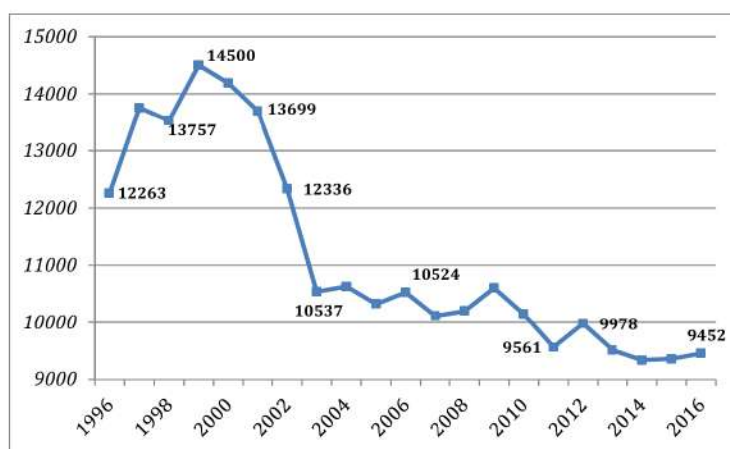

График 14. Број живорођене дјеце у Републици Српској у периоду 1996-2016. године

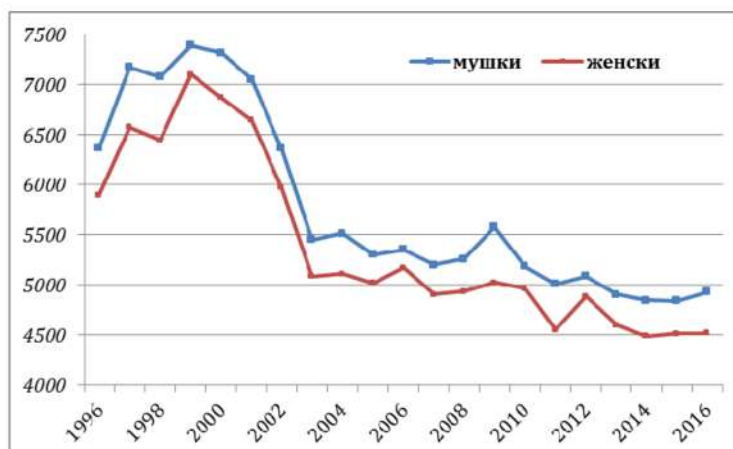

График 15. Однос броја рођених дјечака и дјевојчица у Републици Српској у периоду 1996-2016. године

Коефицијент маскулинитета на рођењу поклапа се са европским моделом рађања и указује на веће учешће мушке дјеце у односу на женску. Постепено се смањује разлика у броју рођених дјечака и дјевојчица, јер се на 100 живорођених дјевојчица сада рађа 104 дјечака. У двадесетогодишњем периоду коефицијент маскулинитета је варирао: између 106 и 108 рођених дјечака у односу на 100 дјевојчица. Највеће одступање забиљежено је 2016. године када је коефицијент маскулинитета на рођењу био 109,1, тј. полна структура живорођене дјеце била је 52,2 : 47,8 у корист мушког пола.

Табела 19. Дистрибуција рођених према старости мајке у Републици Српској у периоду 1998-2016. године³³

Година	Укупно рођених	< 15	15 - 19	20 - 24	25 - 29	30 - 34	35 - 39	40 - 44	45 - 49	50 +
1998.	13527	-	834	4584	4201	2545	1086	258	17	2
1999.	14500	1	988	4922	4564	2652	1119	233	20	1
2000.	14191	1	776	4683	633	2592	1210	282	13	1
2001.	13699	2	1001	4663	4355	2395	1021	251	11	-
2002.	12336	4	831	4042	4141	2164	927	222	5	-
2003.	10537	0	694	654	3474	1813	758	133	11	0
2004.	10628	4	701	3572	3567	1849	781	145	8	1
2005.	10322	3	663	3296	3568	1912	700	174	5	1
2006.	10524	3	594	3232	3642	2194	701	146	11	-
2007.	10110	3	562	3007	3441	2196	752	138	10	1
2008.	10198	4	541	2785	3677	2262	752	171	6	-
2009.	10603	3	501	2717	3833	2540	838	166	4	1
2010.	10147	-	438	2478	3592	2554	924	151	9	-
2011.	9561	-	407	2157	3515	2410	914	151	7	-
2012.	9978	1	452	2179	3505	2630	1015	184	12	-
2013.	9510	-	372	1882	3305	2686	1061	190	14	-
2014.	9335	-	358	1738	3150	2783	1098	196	12	-
2015.	9357	1	308	1762	3124	2774	1147	227	13	1
2016.	9452	1	336	1862	2974	2857	1205	204	13	-

Извор: Демографска статистика бр. 10, 11, 15 и 20. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука.

Из анализе података у табели 19., може се закључити да је присутно константно смањење броја рођене дјеце код жена старости од 20 до 24 и од 25 до 29 година, док је евидентан пораст рођених код мајки које припадају старосним групама од 30 до 34 и од 35 до 39 година старости.

³³ Дјеца чија је дистрибуција према старости мајке била непозната, распоређена су пропорционално удјелу дјеце чији је старост мајке позната. Категорија 'непознато' јавља се у интервалу 1998-2009. године.

Жене у Републици Српској се прилично касно одређују за мајчинство, а статистички подаци указују да је 2016. године просјечна старост мајке при рођењу дјетета још више помјерена. Специфичне стопе фертилитета према старости указују да је дошло до значајних промјена када жене рађају, односно да у репродукцији не учествује цјелокупни фертилни контингент жена.

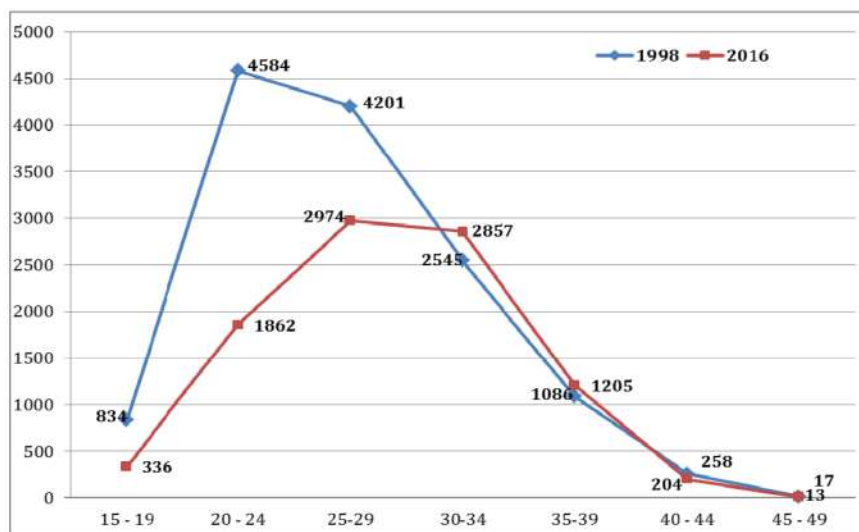

График 16. Дистрибуција рођених према старости мајке у Републици Српској 1998. и 2016. године

Помјерање старосне границе рађања дјеце код жена у Републици Српској у периоду 1998-2016. године (график 16), може се анализирати на основу података виталне статистике. Ови подаци упућују на закључак да су жене 1998. године највише дјеце рађале у старосном интервалу између 20 и 24 године живота. На другом мјесту су биле жене које су рађале у старосној доби између 25 и 29 година, а на трећем оне које су рађале између навршених 30 и 34 године живота. Осамнаест година касније, 2016. године, жене највише дјеце рађају у периоду од 25 до 29 године живота, затим оне које рађају између 30 и 34 године старости, а тек на трећем мјесту су жене које су своје мајчинство оствариле између 20 и 24 навршене године старости. Очигледно да је са помјерањем границе рађања дошло до промјене у репродуктивном понашању, што је сигурно условљено повећањем нивоа образовања и промјена активности жена. Томе треба додати и константне трендове пресељења женске популације из сеоских средина према градским, гдје су традиционално ниже стопе фертилитета.

Анализом рађања по петогодишњим старосним групама, утврђено је да се просјечна старост мајке при рађању дјетета повећала за 2 године (са 26,7 на 28,8 година). Као директна посљедица одгађања рађања јавља се скраћење и недовољна искориштеност фертилног периода.

Анализом просјечне старости мајки према реду рађања дјеце у Српској, примјетно је да се старост мајке при рођењу првог дјетета стално повећава, па је 1998. године била 23,8 година старости, а 2016. године износи 26,9 године. Повећање просјечне старости највише је условљено одгађањем рађања првог, али и другог дјетета (са 27,2 на 29,7 година). Одгађање рађања трећерођеног дјетета је знатно мање, док је старосни модел виших редова рађања смањен у односу на почетак посматраног периода.

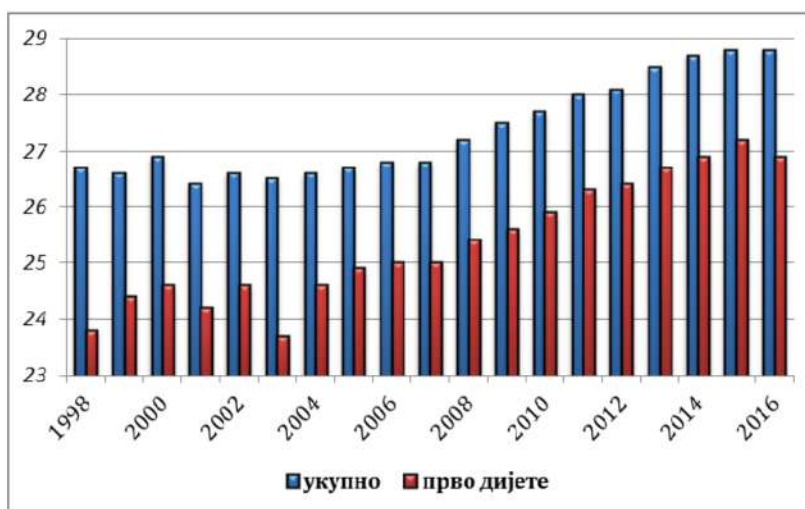
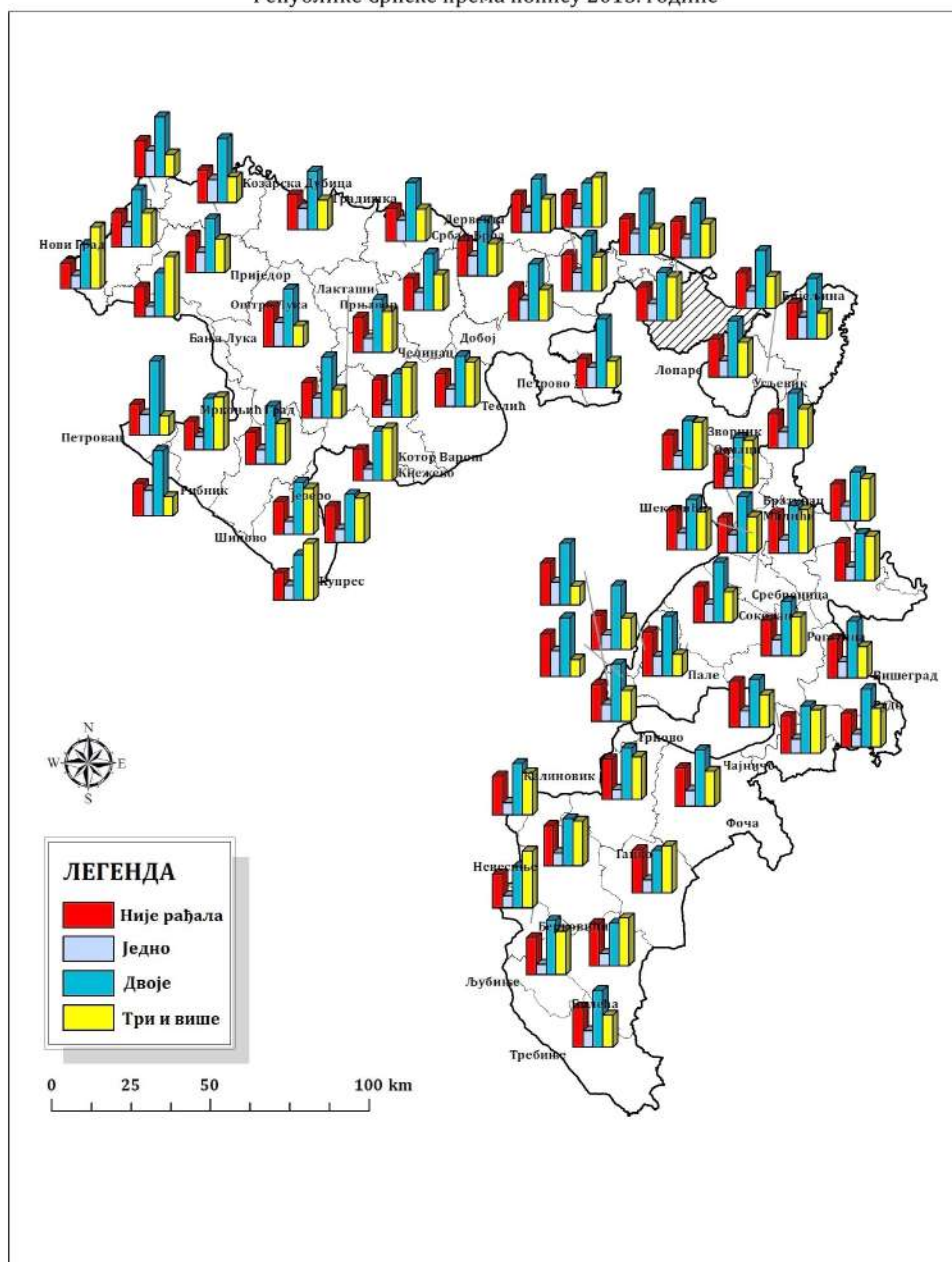

График 17. Просјечна старост мајке при рођењу првог дјетета у Републици Српској у периоду 1998-2016. године

Прогресија од првог ка другом и даље према трећем и четвртном дјетету, узрокована је касним годинама рађања првог дјетета. Тренутно мајке своје друго дијете у просјеку рађају са 29,7 година, треће са 31,7 година, а четврто и свако наредно дијете у просјеку са 32,8 и више година.³⁴

³⁴ Демографска статистика 20, Статистички билтен, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017.

Картодијаграм 1. Дистрибуција рођене дјеце у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године

У Српској треће дијете у породици је доста ријетка, а четврто врло ријетка појава, јер у посљедњих десет година као треће дијете годишње се рађа просјечно око 1.200 беба, док као четврто дијете у посљедњих петнаест година годишње се роди мање од 300 беба. Истраживања указују да троје дјеце није довољно за повећање природног прираштаја, већ само за његово одржање (Маринковић, 2014, 28).

Процент прворођене дјеце у Европској унији не одступа од репродуктивних норми на простору Републике Српске. Око 46% рођених у 2015. години чини први ред рођења. Процент првог реда рођења креће се око 55% у Луксембургу, 54% у Румунији и 53% у Португалији. Најмањи удио прворођених у укупном наталитету имају Ирска, Исланд и Велика Британија (испод 40%). У Хрватској је 45,5% прворођених, док Србија има 49,1% учешћа првог реда рођења у укупном броју рођене дјеце (*Eurostat.com*).

Табела 20. Просјечна старост мајки према реду рођења живорођене дјеце у Републици Српској у периоду 1998-2016. године

Година	Прво	Друго	Треће	Четврто	Пето и више
1998.	23,8	27,2	30,6	31,9	34,2
1999.	24,4	27,2	30,6	32,2	35,6
2000.	24,6	27,7	30,9	32,1	34,1
2001.	24,2	27,4	30,4	32,1	34,2
2002.	24,6	27,3	30,2	32,2	34,4
2003.	23,7	26,2	29,3	31,0	34,2
2004.	24,6	27,3	30,5	32,9	33,4
2005.	24,9	27,5	30,3	31,9	33,5
2006.	25,0	27,7	30,5	31,8	33,7
2007.	25,0	27,8	30,4	32,3	34,9
2008.	25,4	28,0	30,4	32,9	33,2
2009.	25,6	28,2	30,7	32,0	32,6
2010.	25,9	28,4	30,9	32,4	33,3
2011.	26,3	28,7	30,9	32,5	33,6
2012.	26,4	28,7	31,1	32,4	33,8
2013.	26,7	29,2	31,2	32,5	34,6
2014.	26,9	29,4	31,5	32,4	34,1
2015.	27,2	29,6	31,8	32,7	33,4
2016.	26,9	29,7	31,7	32,8	33,1

Извор: Статистички годишњак Републике Српске за 2016. годину, Бања Лука, Републички завод за статистику Републике Српске и Демографска статистика, билтен бр. 20, Републички завод за статистику Републике Српске, 2017.

Структура живорођене дјеце по реду рођења у великој мјери представља одраз усвојених репродуктивних норми становништва, али и старосног модела фертилитета (Станковић, Пенев, 2010, 10).

Од укупног броја живорођених у 2016. години, 4.404, или 46,6% су прворођени, 3.521, или 37,3% су другорођени, док се само 1.527, или 16,2% рађа као трећерођено, четврторођено и петорођено дијете. Дистрибуција рођених на основу реда рођења у периоду 1998-2016. године указује на значајно смањење првог и другог реда рођења. У овом интервалу број прворођених смањено се за 29%, број другорођене дјеце за 32%, док су трећерођени и виши редови рађања опали за 27%. У поређењу са 1999. годином када је остварен највећи наталитет, број рођених првог и другог реда рађања смањено се за 36%, док су виши редови рођења смањили за 28%.

Табела 21. Дистрибуција живорођених према реду рођења у Републици Српској у периоду 1998-2016. године³⁵

Година	Прво	Друго	Треће	Четврто	Пето и више	Укупно рођених
1998.	6220	5208	1656	319	124	13527
1999.	6864	5498	1719	304	115	14500
2000.	6671	5368	1690	324	138	14191
2001.	6623	5031	1572	323	149	13699
2002.	5941	4539	1452	286	118	12336
2003.	5085	3909	1168	284	92	10537
2004.	5271	3765	1236	252	103	10628
2005.	5013	3752	1180	265	111	10322
2006.	5141	3817	1208	254	104	10524
2007.	4883	3708	1192	231	96	10110
2008.	4876	3785	1173	263	101	10198
2009.	4904	3964	1344	287	103	10603
2010.	4602	3852	1305	266	122	10147
2011.	4463	3626	1139	216	117	9561
2012.	4647	3746	1239	253	92	9978
2013.	4397	3557	1225	237	94	9510
2014.	4278	3520	1215	223	99	9335
2015.	4422	3437	1168	242	88	9357
2016.	4404	3521	1172	257	98	9452

Извор: Демографска статистика бр. 10, 11, 15 и 20. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука.

³⁵ Дјеца чији је ред рођења непознат распоређена су пропорционално удјелу дјеце чији је ред рођења познат. Категорија „непознат“ јавља се у интервалу 1998-2009. године.

Када се у обзир узме апсолутан број прворођене дјеце у периоду 1998-2016. године, може се констатовати мањак од 1.816 дјеце. Исти тренд може се констатовати и код броја другорођене (-1.687) и трећерођене (-484) дјеце. Највеће смањење имају прворођена дјеца, па је уз одсуство рађања уопште, то један од тренутно највећих проблема. Јасно се уочава да је у Републици Српској једино прогресија од првог ка другом дјетету донекле задовољавајућа, док је тренд рађања трећег дјетета незадовољавајући.

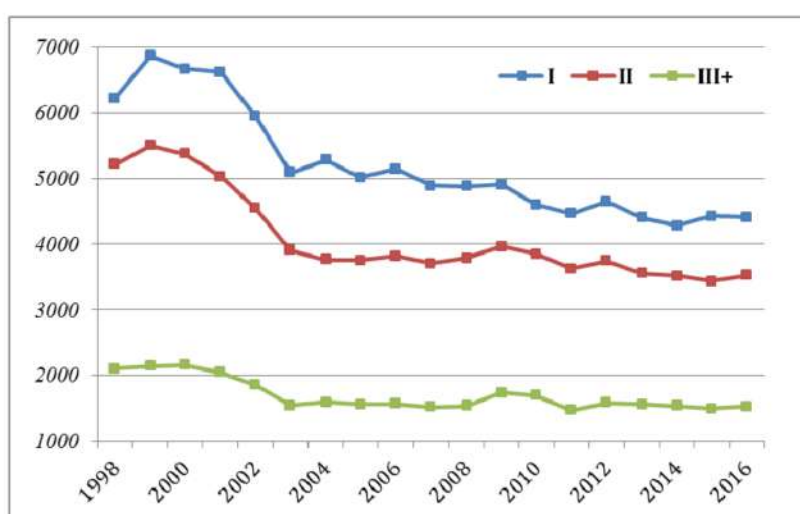

График 18. Дистрибуција живорођених према реду рођења у Републици Српској у периоду 1998-2016. године

На основу анализираних параметара може се закључити да стопа прворођене дјеце у највећој мјери зависи од старости жена при склапању брака. Постоји веома висок степен корелације између ступања у брак и рођења првог дјетета. Каснији улазак у брак условљава скраћену искориштеност репродуктивног периода и могућност прокреације. С обзиром да се већина репродукције одвија у оквиру брачне заједнице, може се констатовати да је ниво брачности пропорционалан стопи фертилитета.

Према подацима Института за јавно здравство Републике Српске у 2016. години у јавним здравственим установама обављено је 1.986 абортуса. У структури према брачном статусу 78% абортуса односи се на жене у брачној заједници. Структура намјерних прекида трудноћа према старости у 2016. години указује на низак проценат малољетничких абортуса, док се половина обављених абортуса односи на жене старости између 29 и 38 година.

4.5.1.1. Фертилитет женског становништва

Фертилитет је најактивнији елемент не само природног прираштаја, него и репродукције становништва. Треба нагласити да се репродукција становништва не може посматрати само преко фертилитета, већ у разматрање треба укључити и друге елементе: морталитет и миграције, као и структуре становништва. Репродукција становништва се мора посматрати као комплексан процес, у коме је фертилитет само један од њених најактивнијих елемената (Маринковић, 2014, 75).

Фертилитет представља однос броја живорођене дјеце са бројем жена у фертилном периоду (15-49 година старости). Остварени фертилитет је показатељ колики је утицај различитих фактора на биолошку способност жена за рађањем. Остварени фертилитет представља разлику између биолошке могућности (фекондитета) и неоствареног броја рађања услед различитих фактора који на то утичу. Фертилитет је скоро увијек условљен различитим факторима који га држе далеко од биолошког максимума. Познато је да на плодност становништва утичу различити фактори као што су: старосна структура, брачна и социо-економска обиљежја, као и образовни ниво жена. Међутим, веома је важно упознати се и са мјерама којима можемо изразити њихов утицај на репродукцију. Поред фекондитета (биолошке могућности), у најзначајније биолошке факторе треба убројати старосну структуру, стерилитет, размак између сукцесивних трудноћа, раздобље лактације и наслеђне особине које дјелују на зачеће. Социо-економски фактори утичу на фертилитет на комплексан начин, па је веома тешко раздвајати њихов појединачни утицај, а углавном се манифестују преко степена развоја друштва, економске функције породице, улогу дјеце у породици, економског положаја жене у друштву, нивоа образовања (посебно жене), као и социјалних норми. Данас, културно-психолошки фактори спадају међу доминантне по свом утицају на висину фертилитета. Дакле, ради се о групи социјалних и индивидуалних норми које утичу на промјене у репродуктивном понашању и истовремено настају у сфери промјенљивих услова живота, као што су ставови социјалне средине о броју дјеце и величини породице или аспирација жена према социјалној промоцији, здравствено стање појединаца и однос према социјалним и економским могућностима подизања дјеце. Стопа репродукције становништва показује колико би свака жена родила женске дјеце у току фертилног периода у условима актуелних специфичних стопа по старости (Маринковић, 2014, 75-76).

Осим биолошког фактора, који чини репродуктивни потенцијал једне заједнице, многобројни су и други фактори који својом специфичношћу оцртавају стварну слику фертилитета тог колектива. Брак, обичаји, култура, вјероисповијест, образовање, контрацепција, окружење и социо-економски чиниоци су само неки од њих. Сви

наведени фактори су условили да се у дужем временском периоду искристалише проблем који тренутно закупља све земље у окружењу, а то је ниска плодност становништва, „законит процес које није избјегло ниједно развијено друштво“ (Рашевић, 2001, 77).

У условима нормалног развоја становништва, фертилитет је једна од најважнијих и истовремено најдинамичнијих детерминанти промјена у његовој старосној структури. Тако је у демографској литератури познато да низак фертилитет условљава релативно висок удио зрелог и старог становништва. Специфичне стопе фертилитета према старости показују када жене у фертилном периоду рађају, а на сличан начин се може указати и на специфичне стопе фертилитета жена према активности, занимању, школској спреми, брачном стању и трајању брака (Маринковић, 2014, 76).

Обим репродуктивног контингента представља један од кључних фактора опадања плодности становништва. Према резултатима пописа 2013. године у Републици Српској, укупан број жена у тридесетпетогодишњем фертилном интервалу (15-49) био је 260.656 становника, што чини око 22% укупне популације.

Главна карактеристика фертилног контингента у Републици Српској је изразито неповољна старосна структура настала као посљедица смањења репродуктивне активност и усвајања ниских репродуктивних норми у посљедњих 20–30 година. Томе у прилог иде чињеница да је удио од преко 45% жена три најстарије фертилне кохорте (35-39, 40-44, 49-49) остварио фертилитет од само 13%. Мањак жена у предфертилној доби представља важан аларм и упозорење на константно смањење плодности у наредном временском периоду.

Са становишта биорепродукције, веома је битан однос предфертилног, фертилног и постфертилног контингента становништва. Анализа пописа становништва из 2013. године, показује изузетно неповољан однос ове три варијабле. Удио репродуктивног капацитета жена је готово идентичан са женском популацијом старости изнад 50-те године (44% према 43%). Још алармантније звучи податак да је само 13% жена које требају бити репродуктивна снага у наредних 15 година. Овако неповољна структура женског становништва у Републици Српској посљедица је ниске репродукције, продужења животног вијека и миграционе компоненте у посљедње двије до три деценије.

Важна карактеристика фертилног контингента становништва Републике Српске је изразито мала заступљеност оптималног репродуктивног потенцијала³⁶ (20-34) који је уједно и носилац репродукције са 7.873 живорођених, што представља 83% остварене плодности у 2013. години.

³⁶ Удио жена између 20 и 34 година старости у укупном становништву је 9,3%, односно 41,7% у фертилном контингенту (15-49).

Анализом графика 19. увиђају се поремећаји настали као директна посљедица пада плодности крајем XX и почетком XXI вијека. Највеће учешће има најстарија кохорта (45-49), која се приближава крају репродукције. Такође, увиђају се диспартети у нивоу плодности остварене прије и након одбрамбено-отаџбинског рата, поготово између фертилног и предфертилног контингента становништва. Смањено учешће контингента жена од 20 до 24 године посљедица је смањеног рађања у несигурним друштвено-политичким околностима (1992-1995), док се повећање стопа наталитета током тзв. компензационог периода (1996-2000) директно одразило на женски репродуктивни контингент од 15 до 19 година старости. У наредних 10-15 година, ова кохорта треба бити носилац репродукције на простору Републике Српске.

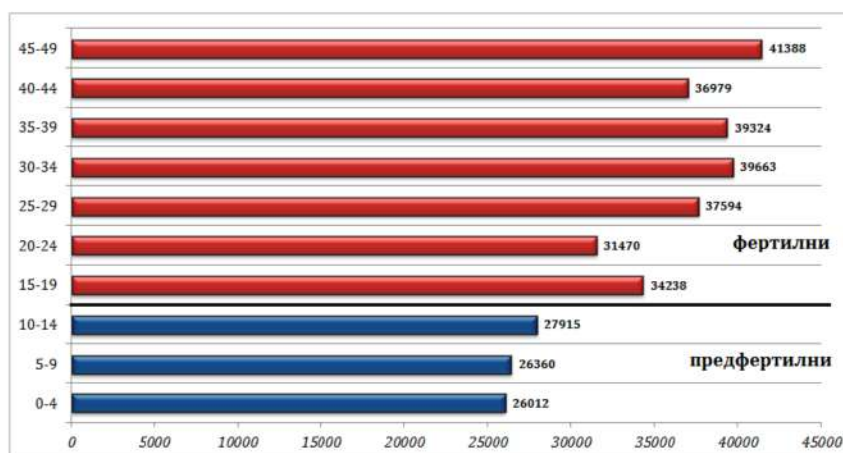

График 19. Старосна структура фертилног и предфертилног контингента становништва Републике Српске према попису 2013. године

Према резултатима пописа становништва 2013. године, од укупног броја жена из фертилног и постфертилног контингента, њих четвртина (131.752, или 25,4%) није остварило репродукцију. Од овог броја, највећи проценат чине неударене жене, док је значајан и контингент од скоро 25.000 жена у брачној заједници које нису искористиле свој репродуктивни потенцијал. Највећи проценат жена (38,8%) има двоје дјеце, затим слиједи женска популација са три и више дјетета (22,3%), док је најмањи удио жена са једним дјететом (13,5%). У структури жена са оствареном репродукцијом доминирају ударене жене. Висок проценат удовица у контингенту троје или више дјеце указује на остварени фертилитет у постфертилном контингенту становништва.

Број жена које су се оствариле као мајке константно се повећава са годинама старости. Тако, нпр. кохорта од 15 до 19 година има минимално учешће у укупном фертилитету. Само 2% женске популације из ове старосне групе има остварену репродукцију. Највећи степен репродукције оствариле су жене које су сада старије од 50 година (постфертилни контингент). Удио жена које су оствариле репродукцију у овој старосној групи има вриједност око 90%. Дакле, свака десета жена у Српској (око 10%) дочека крај фертилног раздобља без остварене репродукције. Разлози овога феномена могу се потражити у мноштву фактора, међу којима најзначајније мјесто заузимају вољни, социолошки стерилитет, те економски и психолошки фактори. Виши редови рођења (троје и више дјеце), карактеристични су за женску популацију старију од 60 година старости.

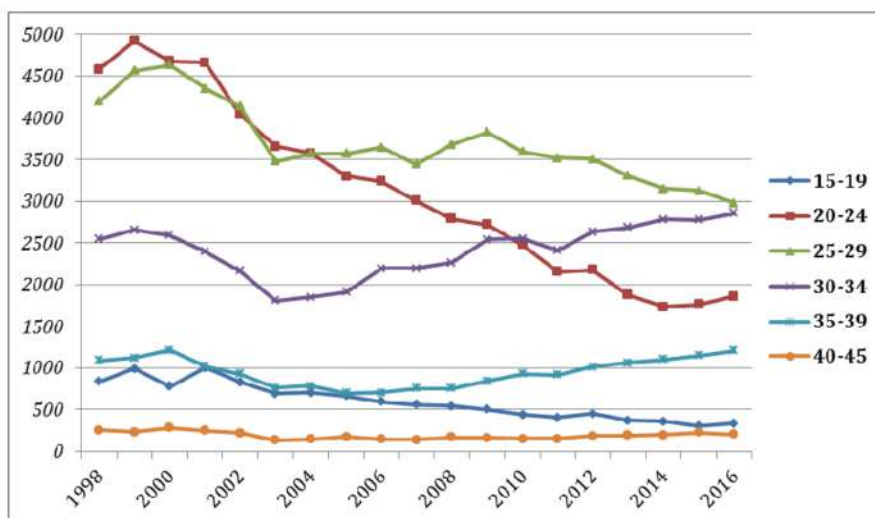

График 20. Дистрибуција рођених у Републици Српској према старосним групама мајки у периоду 1998-2016. године

Према подацима за 2016. годину, број живорођене дјеце жена од 20 до 24 године био је испод 20% (19,7%). У поређењу са почетком анализираних периода, ова старосна група смањила је апсолутни број рођених за 2,5 пута. Истовремено, дешава се и константно смањење наталитета код адолесцентске популације (15-19 година): са 1.001 у 2001. години, на 336 живорођених у 2016. години. Учешће петогодишта 30-34 у укупном рађању 1998. године било је 18%, а генерације старости од 35 до 39 година 8%. Репродуктивне норме у 2016. години јасно говоре о транзицији плодности у којој

носиоци репродукције постају кохорте између 25-29 и 30-34 године старости са 62% живорођене дјеце.

Транзиција старосног модела рађања највише редукује репродукцију млађих старосних група женског становништва. До 2003. године, носилац репродукције у Републици Српској била је кохорта жена старости од 20 до 24 године, са 34% оствареног наталитета. У периоду 1998–2004. године, учешће старосних група 20-24 и 25-25 година било је око трећине, тако да су ове двије генерације жена остваривале укупно двије трећине цјелокупног наталитета у Српској. Може се слободно рећи да транзиција старосног модела фертилитета у Републици Српској почиње од 2004. године, када наступа перманентан пад плодности жена у млађим старосним годинама, које је посебно изражено код кохорти 15-19 и 20-24 године.

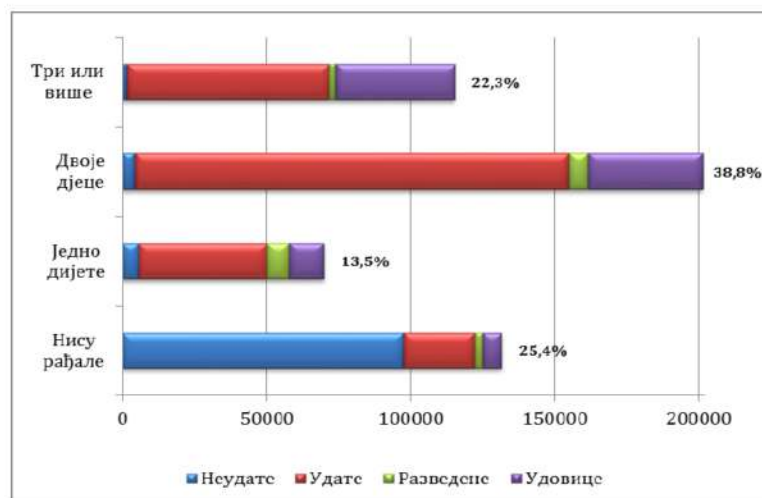

График 21. Дистрибуција рођених на основу брачног статуса мајке у Републици Српској према попису 2013. године

Анализом података виталне демографске статистике може се уочити смањење нивоа нупцијалитета за скоро трећину. Као и наталитет, највећи број склопљених бракова (8.187), реализован је 1999. године, тако да се између ове двије варијабле увиђа висок степен корелације. Општа стопа нупцијалитета у 2013. години износила је 4,7%, док је стопа развода бракова била 0,9%. Поред смањења нивоа брачности, простор Републике Српске карактерише пораст инциденције развода, поготово у другој деценији XXI вијека.

Трендови брачности на нивоу Републике Српске указују на релативно мало учешће неформалних бракова и повећану инциденцију развода. Према подацима Републичког завода за статистику за 2016. годину, регистровано је 5.563 склопљених бракова и 1.025 развода, што представља 184 развода на 1.000 склопљених бракова, или 5,4 склопљених на један разведени брак. Такође, може се констатовати да је фреквенција развода брака највиша у доби жене од 25 до 35 година у којој је 2016. године, регистрован сваки трећи развод брака.

Табела 22. Просјечна старост невјесте при ступању у брак и мајке при рођењу првог дјетета у Републици Српској у периоду 1998-2016. године

Година	Брак		Рађање	
	Први	Укупно	Прво	Укупно
1998.	23,8	26,7
2000.	24,6	26,9
2002.	24,6	26,6
2004.	24,8	26,5	24,6	26,6
2006.	25,3	27,0	25,0	26,8
2008.	25,4	27,0	25,4	27,2
2010.	25,9	27,4	25,9	27,7
2012.	26,3	27,8	26,4	28,1
2014.	26,7	28,2	26,9	28,7
2016.	26,7	28,3	26,9	28,8

Извор: Демографска статистика бр. 10, 11, 15 и 20. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука.

У периоду 2004-2016. године, старост невјесте при ступању у брак у Републици Српској повећала се за 1,8 година, док је старосна граница невјесте при ступању у први брак помјерена за 1,9 година.

Анализа броја живорођених према брачном стању родитеља веома је значајна јер приказује структуру фертилитета и његову динамику. У прилог анализе брачног фертилитета треба истаћи да је у Републици Српској постепено повећан број рођења ванбрачне дјеце (Маринковић, 2014, 43).

Прије десетак година у Српској се знатно мање рађало ванбрачне дјеце. Највећи број ванбрачних порода био је 2006. године 1.663, или око 16% од укупног броја живорођених те године. Скоро исти тренд је настављен до 2016. године, када је у ванбрачним заједницама рођено 1.556 дјеце. То се може објаснити смањењем броја склопљених бракова посљедњих година, те све већег одређења парова за тзв. ванбрачне заједнице.

У периоду 1998-2012. године, у браку је рођено укупно 170.861 беба. То значи да се у том периоду (од укупног броја живорођених) 82% дјеце родило у браку. Највећи број рађања био је 2000. године са 12.219 беба, када је било највише живорођених уопште. Након тога тај број се константно смањивао, а 2012. године број рођених у браку је 8.402 дјеце. У овом периоду број живорођених у браку је опао за 26,6%, а истовремено се број живорођених ван брака повећао за 5,7%.

Табела 23. Живорођени према брачном стању у Републици Српској у периоду 1998-2016. године

Година	Укупно живорођени	Живорођени ван брака	
		Апсолутно	%
1998.	13527	1485	11,0
2000.	14191	1371	9,7
2002.	12336	1415	11,5
2004.	11917	1522	12,8
2006.	11524	1663	14,4
2008.	10198	1596	15,7
2010.	10147	1543	15,2
2012.	9978	1549	15,5
2014.	9335	1498	16,0
2016.	9452	1556	16,5

Извор: Демографска статистика 6, 11, 16 и 20, Статистички билтен, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2003, 2008, 2013. и 2017.

Транзиција ванбрачног фертилитета усмјерена је ка рађању виших редова рађања. У периоду 1998-2016. године, највећи пораст броја живорођених регистрован је у генерацији жена од 30 до 34 године. Такође, повећано учешће у ванбрачној заједници остварују старосне групе 25-29 и 35-39 година. На другој страни, присутна је тенденција смањења остварене репродукције у млађим старосним групама, поготово код адолесцената. Смањење адолесцентског фертилитета у савременом (европском) моделу репродукције значајно је из разлога што фертилитет адолесцената у највећем обиму чине нежељене трудноће.

Ред рођења ванбрачне дјеце у Републици Српској одступа од укупног оствареног наталитета. Највећи број чине дјеца првог реда рођења (60%), другорођени чине 27%, док су трећи и виши редови рођења заступљени са 13%. У посљедњих 10 година примјетан је тренд смањења броја прворођених и повећање удјела виших редова рођења.³⁷

³⁷ Године 2004. удео прворођених био је 73%, другорођених 17%, док су трећорођени и рођени виших редова учествовали са 10%.

Анализа ванбрачних рађања на простору Републике Српске указује на повећање ванбрачних рођења виших редова. Према подацима за 2016. годину, у кохортама старости 20-24, 25-29 и 30-34 оствари се 73% ванбрачног фертилитета.

Табела 24. Живорођена ванбрачна дјеца према старости мајке у Републици Српској у периоду 1998-2016. године

Година	< 15	15 - 19	20 - 24	25 - 29	30 - 34	35 - 39	40 - 44	45 - 49
1998.	-	229	481	326	244	128	41	2
2000.	1	180	407	314	229	145	35	3
2002.	4	202	435	360	209	118	51	3
2004.	3	220	523	380	229	120	23	1
2006.	3	227	527	436	291	131	38	2
2008.	4	209	490	430	276	134	45	2
2010.	-	179	387	454	329	151	24	1
2012.	1	212	384	430	297	181	42	3
2014.	-	151	349	386	386	181	41	4
2016.	1	148	378	376	375	227	47	4

Извор: Демографска статистика 6, 11, 16 и 20, Статистички билтен, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2003, 2008, 2013. и 2017.

Анализа старосне структуре мајки које су родиле ванбрачну дјецу у Републици Српској у периоду 1998-2016. године упућује на доминацију старосне групе 20-24 године старости. Жене те кохорте рађају највећи број дјеце, у просјеку око 450 годишње. Прогресију у броју рођене дјеце прати сљедећа старосна кохорта 25-29 година, са просјечно 391 рођено дијете годишње. Процентуално, жене ван брака старости 20-29 година учествују са више од 7% у укупном броју живорођених у Републици Српској. Такође, већ је назначено да се са повећањем старосне границе мајки смањује број порода. Међутим у овом случају не треба занемарити ни најмлађу старосну групу жена 15-19 година, које просјечно годишње роде 210 ванбрачних беба (Маринковић, 2014, 44).

Транзиција ванбрачног наталитета има све карактеристике старосног модела рађања. Помјерање старосне границе евидентно је анализом ванбрачне плодности 2015. године, гдје је највећи број ванбрачне дјеце рођен у старосној групи 25-29 (27%), те у кохортама 30-34 (24%) и 20-24 (23%). Смањен број ванбрачног наталитета код адолесцената може се двојачко посматрати, кроз смањење инциденције нежељених трудноћа и повећан број насилних прекида трудноће.

Табела 25. Женско становништво према старости, према брачном статусу и броју живорођене дјеце у Републици Српској према попису 2013. године (у %)

Ст.	Категорија	Нису рађале	Рађале	Ред рођења		
				1	2	3+
15 - 19	Неудате	99,5	0,5	85,6	11,9	2,5
	Удате	83,7	16,3	74,8	19,4	5,8
	Разведене	82,0	18,0	86,4	13,6	0,0
	Удовице	91,1	8,9	18,4	68,4	13,2
	Укупно	98,0	2,0	74,6	20,2	5,2
20 - 24	Неудате	97,2	2,8	77,2	18,3	4,5
	Удате	32,8	67,2	67,8	28,8	3,4
	Разведене	38,9	61,1	85,7	11,3	3,0
	Удовице	56,1	43,9	37,0	37,0	25,9
	Укупно	81,6	18,4	69,1	27,2	3,7
25 - 29	Неудате	92,3	7,7	62,0	30,0	8,1
	Удате	20,6	79,4	46,6	44,6	8,7
	Разведене	23,1	76,9	72,7	23,0	4,3
	Удовице	27,2	72,8	41,5	40,7	17,8
	Укупно	53,6	46,4	48,7	42,7	8,6
30 - 39	Неудате	78,4	21,6	50,6	35,7	13,7
	Удате	8,5	91,5	22,6	57,2	20,2
	Разведене	14,3	85,7	55,2	34,5	10,3
	Удовице	6,3	93,8	33,1	44,6	22,3
	Укупно	22,7	77,3	26,1	54,6	19,3
40 - 49	Неудате	68,2	31,8	44,4	39,5	16,1
	Удате	5,2	94,8	13,5	60,8	25,8
	Разведене	11,6	88,4	43,3	41,8	14,9
	Удовице	4,0	96,0	25,8	52,9	21,3
	Укупно	11,7	88,3	17,2	58,3	24,5
50 - 59	Неудате	69,5	30,5	41,2	43,2	15,6
	Удате	5,4	94,6	11,0	63,6	25,3
	Разведене	12,3	87,7	42,1	45,6	12,2
	Удовице	4,6	95,4	13,9	58,5	27,6
	Укупно	9,6	90,4	13,7	61,4	24,8
60 +	Неудате	77,2	22,8	35,7	38,2	26,2
	Удате	6,0	94,0	9,6	51,8	38,6
	Разведене	16,3	83,7	42,5	40,8	16,7
	Удовице	6,6	93,4	11,3	38,7	50,0
	Укупно	9,9	90,1	11,7	44,8	43,4

Укупно	Неудате	89,4	10,6	49,0	36,0	15,0
	Удате	8,6	91,4	16,8	56,8	26,4
	Разведене	14,8	85,2	46,6	40,1	13,3
	Удовице	6,6	93,4	12,8	42,6	44,6
	Укупно	25,4	74,6	18,1	52,1	29,9

Извор: Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године - брачни статус и фертилитет. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017. године.

Структура живорођених према нивоу образовања мајке добар је показатељ транзиције фертилитета становништва. У периоду 2000-2016. године, учешће мајки са вишим нивоом образовања значајно се повећало: са 5% на 32%. У исто вријеме заступљено је перманентно смањење учешћа мајки са нижим степеном образовања (са 27% на 8%). Према подацима за 2016. годину, највећи наталитет остварују жене са средњим нивоом образовања.

Табела 26. Укупан број рођене дјеце на основу образовних карактеристика породиља у Републици Српској у периоду 2000-2016. године³⁸

Категорија	2000.	2002.	2004.	2006.	2008.	2010.	2012.	2014.	2016.
Ниже образовање	3494	2601	2283	2031	1741	1506	1175	952	756
Средње образовање	8767	8315	8431	7924	6899	6694	6425	5608	5668
Више образовање	631	613	774	1071	1278	1411	2235	2611	2975
Непознато	1299	807	429	493	280	279	143	164	53

Извор: Демографска статистика број 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18 и 20. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука.

Анализом података у табели 27. увиђа се значајна подударности између репродуктивних норми, старости и нивоа образовања женског становништва Републике Српске. Од укупног броја жена старијих од 15 година, свака четврта (25,4%) репродуктивно је неактивна, док је 74,6% женске популације остварило фертилитет. На основу реда рођења, највећи број жена са оствареном репродукцијом има двоје дјеце (52,1%), три и више дјетета има њих 30%, док се за једно дијете одлучило 18% женског становништва у Републици Српској.

³⁸ За потребе ове публикације извршена је тростепена образовна класификација жена. Група ниже образованих мајки обухвата све жене без основне школе, са непотпуном основном школом и са основном школом. Ниво средњег образовања укључује све жене са завршеном средњом школом, док је у оквиру високог образовања укључен обухват жена са завршеном вишом и високом школом, магистеријем и докторатом.

Табела 27. Женско становништво по старости, школској спреми и броју живорођене дјете у Републици Српској према попису 2013. године (у %)

Ст.	Школска спрема	Нису рађале	Рађале	Ред рођења		
				1	2	3+
15 - 19	Без икаквог образовања	92,9	7,1	30,3	45,5	24,2
	Непотпуно основно образовање и Основна школа	98,4	1,6	71,7	23,5	4,8
	Средња школа и Специјализација после средње шк.	97,5	2,5	85,1	11,6	3,3
	Виша школа и Висока школа/факултет	99,1	0,9	100,0	0,0	0,0
	Укупно	98,0	2,0	74,6	20,2	5,2
20 - 24	Без икаквог образовања	71,7	28,3	28,6	39,3	32,1
	Непотпуно основно образовање и Основна школа	38,6	61,4	47,9	42,1	10,0
	Средња школа и Специјализација после средње шк.	82,4	17,6	73,6	24,3	2,1
	Виша школа и Висока школа/факултет	94,6	5,4	87,7	11,9	0,4
	Укупно	81,6	18,4	69,1	27,2	3,7
25 - 29	Без икаквог образовања	61,8	38,2	27,8	29,1	43,0
	Непотпуно основно образовање и Основна школа	22,2	77,8	24,6	51,7	23,7
	Средња школа и Специјализација после средње шк.	45,2	54,8	46,7	45,8	7,4
	Виша школа и Висока школа/факултет	76,1	23,9	75,7	23,0	1,4
	Укупно	53,6	46,4	48,7	42,7	8,6
30 - 39	Без икаквог образовања	52,3	47,7	21,5	35,0	43,5
	Непотпуно основно образовање и Основна школа	11,3	88,7	14,0	52,2	33,8
	Средња школа и Специјализација после средње шк.	19,4	80,6	24,9	57,4	17,7
	Виша школа и Висока школа/факултет	39,6	60,4	43,9	47,6	8,4
	Укупно	22,7	77,3	26,1	54,6	19,3
40 - 49	Без икаквог образовања	52,0	48,0	15,1	29,0	55,9
	Непотпуно основно образовање и Основна школа	8,6	91,4	11,3	51,8	36,9
	Средња школа и Специјализација после средње шк.	10,7	89,3	17,9	61,1	21,0
	Виша школа и Висока школа/факултет	22,4	77,6	28,8	57,7	13,5
	Укупно	11,7	88,3	17,2	58,3	24,5
50 - 59	Без икаквог образовања	20,7	79,3	10,4	35,8	53,8
	Непотпуно основно образовање и Основна школа	7,3	92,7	9,6	55,0	35,4
	Средња школа и Специјализација после средње шк.	9,5	90,5	15,7	67,4	16,9
	Виша школа и Висока школа/факултет	16,3	83,7	22,7	64,7	12,5
	Укупно	9,6	90,4	13,7	61,4	24,8
60 +	Без икаквог образовања	10,7	89,3	7,9	25,1	67,0
	Непотпуно основно образовање и Основна школа	8,6	91,4	10,8	46,2	43,0
	Средња школа и Специјализација после средње шк.	11,3	88,7	18,4	66,7	15,0
	Виша школа и Висока школа/факултет	14,8	85,2	21,2	67,9	10,8
	Укупно	9,9	90,1	11,7	44,8	43,4

Укупно	Без икаквог образовања	13,4	86,6	8,2	25,8	66,0
	Непотпуно основно образовање и Основна школа	20,9	79,1	11,5	49,5	39,0
	Средња школа и Специјализација после средње шк.	27,4	72,6	22,8	60,4	16,8
	Виша школа и Висока школа/факултет	41,9	58,1	34,9	55,0	10,1
	Укупно	25,4	74,6	18,1	52,1	29,9

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - брачни статус и фертилитет. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017. године.

Укупан остварени наталитет обрнуто је пропорционалан нивоу образовања женског становништва Републике Српске. Анализом табеле 27. јасно се види да повећањем степена школске спреме код ове популације, број рођене дјеце се смањује.

Од укупног броја женског становништва, репродукцију је остварило 87% жена без икаквог образовања, 79% са непотпуним основним образовањем и основном школом, 73% са средњом школом и 58% вишом и високом школом. Двије од три жене без икаквог образовања које су се оствариле као мајке имају барем троје дјеце, на другој страни високообразоване жене одлучују се за мањи број дјеце.³⁹

Табела 28. Укупан број рођене дјеце на основу економске активности породиља у Републици Српској у периоду 2000-2016. године

Категорија	2000.	2002.	2004.	2006.	2008.	2010.	2012.	2014.	2016.
Активно лице које обавља занимање	3415	3270	2981	3140	4113	4367	4585	3939	4 033
Активно лице које не обавља занимање	4706	4334	4980	5234	4115	4380	4796	4901	3 863
Издржавана лица	3924	2852	2353	1685	1554	1042	328	224	227
Непознато	2146	1880	1603	1465	416	358	269	271	1329

Извор: Демографска статистика број 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18 и 20. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука.

Утицај економске активности одражава се на репродуктивно понашање жена. Анализа економске активност жена и рађања у Српској указује на значајне трансформације у нивоу рађања. Највећи број живорођених у 2016. години оствариле су жене које не обављају неко занимање (4.033, или 43%). У структури живорођених примјетно је повећање учешћа активних жена у укупном наталитету. Највеће смањење плодности региструју издржаване жене. Скоро 28% свих рађања у 2000. години остварила је женска популација са статусом издржаваног лица. Шеснаест година касније, удио издржаваних жена у укупном наталитету смањено се на 2%. У анализираном интервалу примјетан је и пораст рађања запослених жена.

³⁹ Само 10% високообразованих жена одлучује се за треће дијете и за дијете вишег реда рођења.

Табела 29. Укупан број рођене дјеце на основу етничке припадности породиље у Републици Српској у периоду 2004-2016. године

Категорија	2004.	2006.	2008.	2010.	2012.	2014.	2016.
Срби	10089	9508	8914	8791	8761	8263	8562
Бошњаци	859	933	743	789	718	543	493
Хрвати	73	70	47	57	51	50	22
Роми	44	33	34	45	81	83	37
Остало	51	54	40	49	33	150	77
Непознато	801	921	420	416	334	246	260

Извор: Демографска статистика број 8, 10, 12, 14, 16, 18 и 20. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука.

Диференцијација наталитета на основу етничких обиљежја указује на изражену доминацију мајки српске националности, које су 2016. године чиниле 93% оствареног наталитета у Републици Српској. У периоду 2000-2016. године, број рођења Српкиња смањено се за 15%. Знатно веће смањење наталитета регистровано је код мајки бошњачке националности (за 43%). Историјски гледано, бошњачка популација је традиционално имала високофертилне репродуктивне норме за разлику од фертилитета Српкиња и Хрватица. Смањење репродукције код Бошњака указује на транзицију фертилитета у којој слаби утицај етнокултурних фактора, а доминантно учешће имају друштвено-економски чиниоци.

У данашњим оквирима, западни модел фертилитета значајно се разликује од репродуктивног понашања у посткомунистичким земљама. Док су на западу и скандинавским земљама доминантни фактори социјалног окружења (слабљење институције брака, повећање броја развода, пораст ванбрачног фертилитета, итд), посттранзицијске земље понајвише се суочавају са економским варијаблама смањења стопе фертилитета. У том контексту, може се закључити да се сиромаштво, незапосленост, пад животног стандарда, демографско старење, слабљење фертилног капацитета директно рефлектује на укупан пад плодности у свим посткомунистичким земљама.

Таблице фертилитета

Општа стопа фертилитета је показатељ којим се израчунава годишњи број рођених на 1.000 жена у фертилном периоду од 15 до 49 година. Бруто стопа репродукције је број женске дјеце коју би једна жена родила уколико буде жива до краја репродуктивног периода (Ђурђевић, 2001, 73 и 75).

Праћење рађања генерација (лонгитудинална анализа) много је боља од трансферзалне, али на жалост, прекид континуитета статистичког праћења и административно-територијална прекрајања онемогућавају детаљнију анализу фертилитета становништва Републике Српске лонгитудиналном анализом. Резултати добијени трансферзалним приступом нису у потпуности репрезенти из разлога што обухватају кратак временски период.

Сума укупног фертилитета (СУФ), тј. број дјеце коју би једна жена родила у случају да буде жива до краја репродуктивног периода, најчешће је кориштен показатељ у анализама плодности и биодинамике становништва. Као што је наглашено у претходним поглављима, простор садашње Босне и Херцеговине већ крајем 70-их година XX вијека суочио се са процесом биолошке депопулације када је вриједност СУФ-а опала испод нивоа за просто обнављање становништва. Према подацима пописа становништва за 2013. годину, вриједност овог показатеља је међу најнижим у свијету (1,29 дјеце по жени). У глобалним оквирима фертилитет испод 1,3 означен је као најнижи и својствен је појединим државама јужне Европе и источне Азије.

Најниже вриједности СУФ-а на европском континенту биљеже земље јужне, средње и источне Европе (Португалија, Кипар, Пољска, Грчка, Шпанија и Италија) гдје ниво СУФ-а не прелази 1,35 дјетета по жени у репродуктивном периоду. У земљама региона, тачније Србији и Хрватској, стопа укупног фертилитета већ дужи низ година варира око 1,4. Највеће вриједности фертилитета у 2015. години биљеже скандинавске земље.

Ниске репродуктивне норме за собом остављају несагледиве посљедице. На примјер, фертилитет од 1,3 подразумијева годишњи пад броја становника за 1,5% стабилне популације, са укупном средњом старашћу жена при рађању 30 година, а под претпоставком да је врло ниска смртност жена између старости 0 и 50 година. СУФ од 1,3 у затвореној популацији, такође, подразумијева и преполовљење становника сваких 45 година.

У случају да је СУФ на нивоу од 1,0, годишња стопа пада броја становника се повећава на 2,4 посто, а вријеме за половљење становништва на само 29 година (Kohler et al, 2002, 642). Рапидан пад укупне суме фертилитета Sobotka назива популациона имплозија (Sobotka, 2004, 213). Феномен најниже ниске (*lowest-low*) плодности,

дефинише се као појава када је сума укупног фертилитета испод 1,3, што је карактеристика већине земаља јужне и источне Европе. Већина истраживача сматра да је одлагање иницијације рађања најважнија детерминанта овога феномена (Perelli-Harris, 2005, 55).

Промјене у старосном моделу фертилитета манифестују се перманентним смањењем плодности код млађих и повећања рађања старијих кохорти, што се подудара са начелима транзиције фертилитета. Средње године приликом рађања у 2013. години биле су 28,6.

На основу репродуктивних норми становништва Републике Српске, бруто стопа репродукције 2013. године била је 0,63, док је нето стопа репродукције⁴⁰ имала слична обиљежја (0,62 женска дјетета). Због ниских репродуктивних норми, општа стопа фертилитета у Републици Српској 2013. години била је 36,7. Специфична стопа наталитета по старости жена указује на највећу репродукцију кохорте од 25 до 29 година (88). Нижи ниво фертилитета оствариле су кохорте 30-34 (68) и 20-24 (60).

Табела 30. Таблица фертилитета становништва Републике Српске према попису 2013. године

Старост жена	Број жена	Број рођених	Средњи број живих	Специф. стопа наталитета	nx* (nLx _t /l ₀)	x+(n/2)	(x+(n/2))* npx	nx* (nLx _t /l ₀) * (x+(n/2))
x	nPx f	nNx	nLx	npx				
15 - 19	34238	372	497406,3	10,865121	0,054044	17,5	0,1901396	0,94577
20 - 24	31470	1882	496806,3	59,802987	0,297105	22,5	1,3455672	6,684863
25 - 29	37594	3305	496206,5	87,912965	0,43623	27,5	2,4176065	11,99633
30 - 34	39663	2686	495437,6	67,720546	0,335513	32,5	2,2009177	10,90417
35 - 39	39324	1061	494089,3	26,980979	0,13331	37,5	1,0117867	4,999125
40 - 44	36979	190	492115,5	5,1380513	0,025285	42,5	0,2183672	1,074613
45 - 49	41388	14	488840,1	0,3382623	0,001654	47,5	0,0160675	0,078565
Σ	260656	9510	-	258,7589	1,28314	-	7,400452	36,68343
-	N _t = 4603							

Иако је апсолутни број живорођених смањен за 58 дјеце, израдом таблице фертилитета за 2016. годину, дошло се до нешто бољих показатеља репродукције у односу на претходну анализу. Сума укупног фертилитета је порасла на 1,32, општа стопа фертилитета на 37,4, док је настављен процес одлагања рађања са 28,6 на 28,8 година.

Дистрибуција рађања и специфичних стопа фертилитета по једногодишњим старосним групама показује одређене специфичности. Према подацима за 2013. годину, највећи остварени фертилитет био је код жена старости 28 година, иако, су жене

⁴⁰ Нето стопа репродукције представља број женске дјеце коју ће једна жена родити уколико до краја фертилног периода буде изложена датом распореду рађања и умирања (Бурђев, 2001, 76).

старости 29 година имале највећи број живорођених. Разлике између специфичних стопа фертилитета и оствареног наталитета последица су динамике обима фертилног контингента. Највеће одступање између ове двије варијабле јавља се код жена старости од 20 до 24 године због поремећаја у фертилном контингенту. Ниво фертилитета виших старосних група подудара се са бројем рођене дјеце у 2013. години.

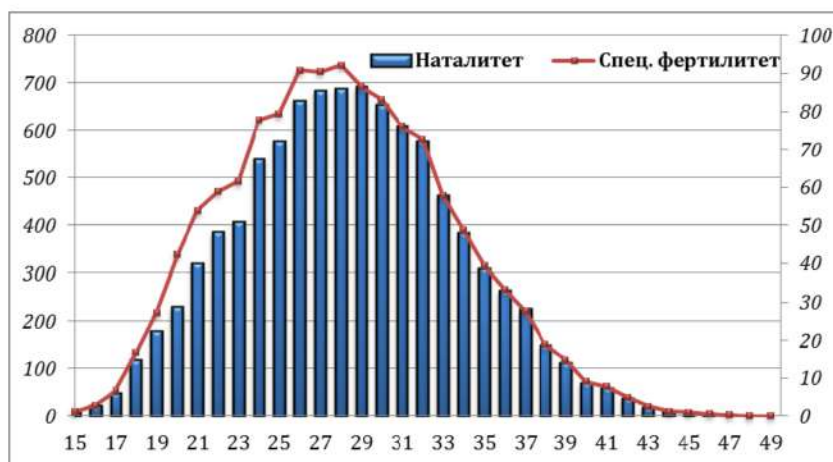

График 22. Однос оствареног фертилитета и апсолутног наталитета према старости мајке у Републици Српској у попису 2013. године

Највећи фертилитет остварују жене старости од 25 до 29 година. На основу података добијених укрштањем пописа становништва и виталне демографске статистике 2013. године, вредност оствареног фертилитета била је 2,2 дјетета. Жене старости од 30 до 34 рађају 1,69 дјеце, док су жене старости од 20 до 24 године у 2013. години оствариле фертилитет од 1,47. Знатно ниже стопе фертилитета биљеже кохорте жена старости 35-39 (0,67), 15-19 (0,28) и 40-45 (0,13). Фертилитет жена најстарије фертилне групе статистички је безначајан.

У посљедњих десет година на простору европског континента дешава се рехабилитација рађања. У свом демографском објашњењу за недавни пораст плодности Vongaarts и Sobotka (2012), наводе да је у 19 земаља са најнижом плодношћу усљедило повећање фертилитета за 0,2, те да је 2002. године било чак 16 земаља са вредношћу СУФ-а испод 1,3.

Регионализација фертилитета

Низак ниво наталитета у појединим локалним заједницама последица је изразито малог учешћа фертилног контингента у укупном становништву. Овај параметар повезан је са степеном демографског старења, тако да општине са већим удјелом старог становништва имају дефицит женског фертилног контингента (15-49 година). Удио фертилног контингента у укупном женском становништву Републике Српске је 45,5%. Највеће учешће (преко 48%) имају Котор Варош, Сребреница и Осмаци. Најмањи удио фертилних жена у укупном становништву имају новоформиране општине са изразито неповољном старосном структуром.⁴¹

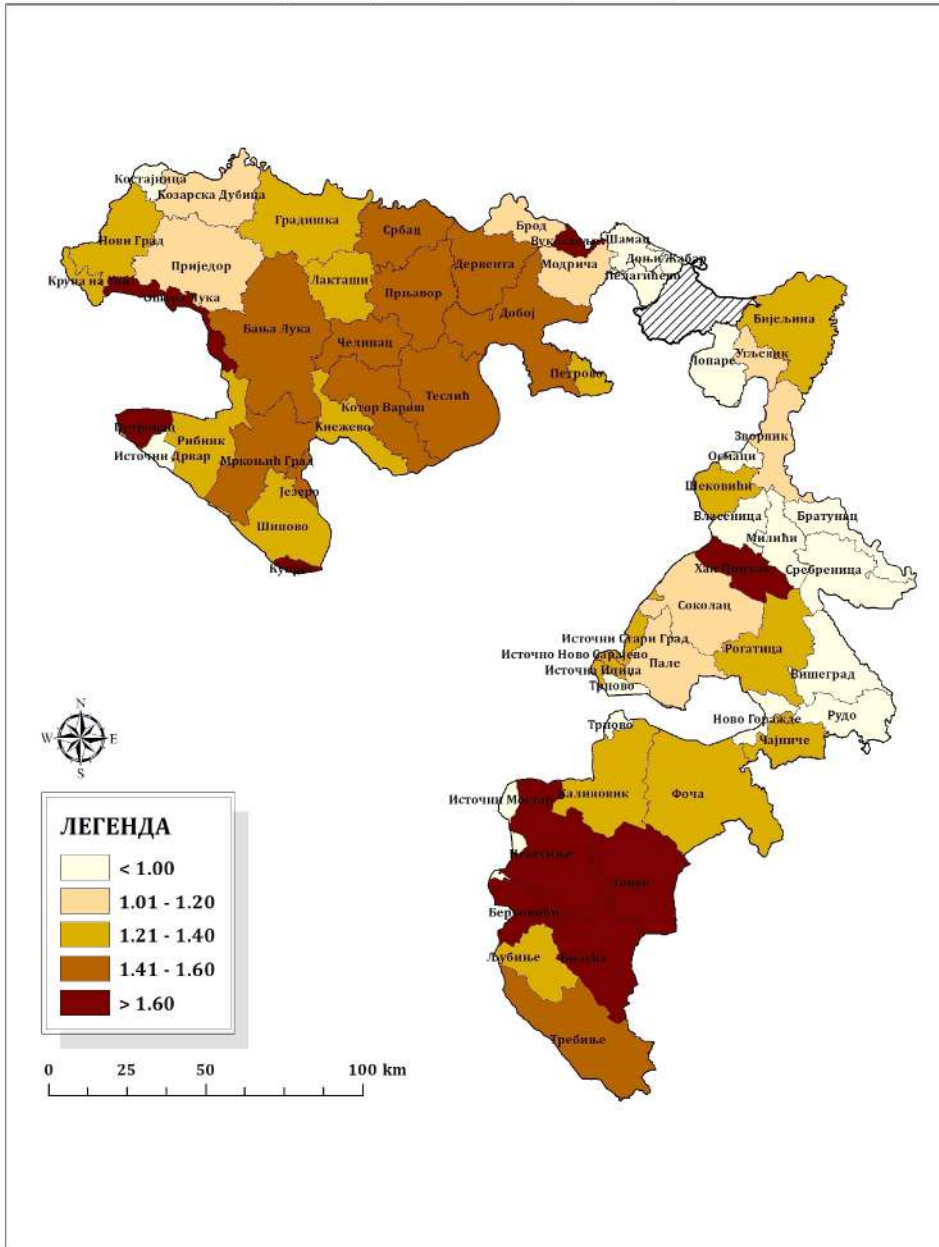
Анализа картограма 13. и 14. указује на изражену регионалну диференцијацију фертилитета на простору Републике Српске. Према подацима о броју живорођених и старосној структури женског фертилног контингента 2013. године, само три општине (Петровац, Купрес и Берковићи) имају ниво репродукције изнад биолошког обнављања становништва. Детаљнија анализа укупне популације, старосне структуре и обима фертилног контингента, указује да остварени фертилитет у 2013. не представља репрезентативан узорак, те се као такав не може сматрати статистички значајним. Наиме, ове три локалне заједнице спадају у ред изразито неразвијених, са малим демографским капацитетом и изразито неповољним биолошким обиљежјима становништва.⁴²

Највећи број општина у Републици Српској спада у ред најнижег фертилитета (испод 1,3). Алармантно звучи податак да је у 16 општина сума укупног фертилитета 2013. године била испод 1. У двије општине (Источни Дрвар и Источни Мостар) није било рађања у 2013. години. Највећи град у Српској – Бања Лука биљежи стопу фертилитета од 1,51 дјетета. У овом граду се остварује и највећи обим репродукције. Према подацима за 2016. годину, у Граду Бањој Луци је рођено 2.100 дјеце, или 22% од укупног броја рођених у Српској.

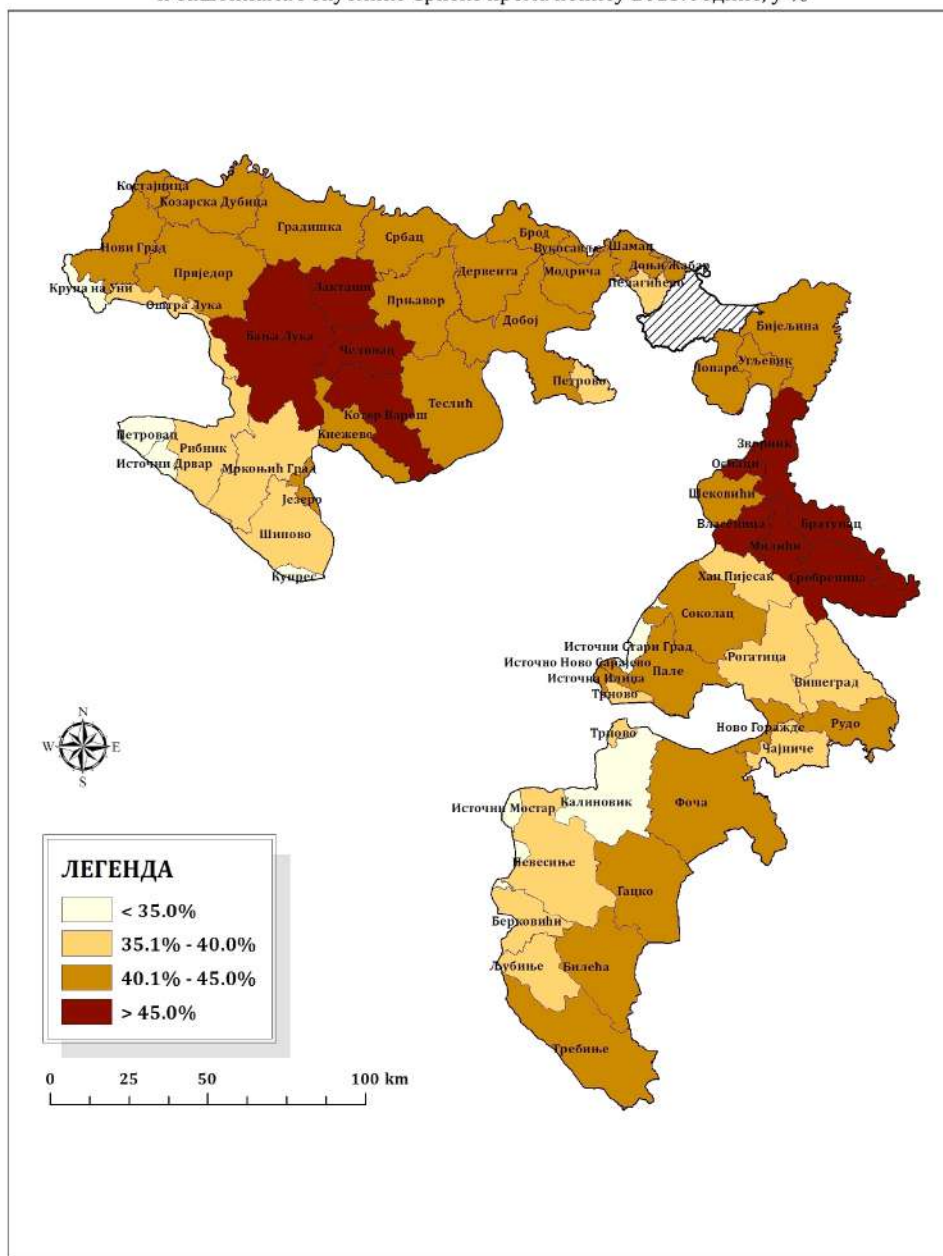
⁴¹ Општине Купрес, Источни Дрвар и Источни Стари Град имају испод 30% фертилног становништва у укупној женској популацији.

⁴² Према попису становништва 2013. године, у Општини Берковићи живи 2.041 становника, просјечна старост је 44,3 године, удио старих (65+) је 25%, док је од укупног броја жена само 35% у оквирима репродуктивног контингента. У Општини Петровац живи 354 становника, просјечна старост је 46,5 година, удио старих 27%, док је удио фертилног контингента у женском становништву 33%. Општина Купрес са 293 становника, има просјечну старост становништва 54,5 године, удио старих од 46%, док је само 24% фертилних жена.

Картограм 13. Дистрибуција СУФ-а у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године

Картограм 14. Удио фертилног контингента у женском становништву у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године, у %

Стопа фертилитета у градовима знатно је већа него у руралним срединама због већег обима и повољније старосне структуре женског репродуктивног становништва (15-49). На другој страни, због већег учешћа старије популације и специфичних репродуктивних норми у руралним срединама, укупни фертилитет већи је на селу у односу на урбана подручја.

Табела 31. Сума укупног фертилитета у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године

СУФ	Јединице локалне самоуправе	Број ЈЛС
0	Источни Дрвар, Источни Мостар	2
< 1,00	Доњи Жабар, Пелагићево, Ново Горажде, Трново, Лопаре, Осмаци, Рудо, Шамац, Вишеград, Сребреница, Братунац, Милићи, Костајница, Власеница	14
1,01 - 1,30	Брод, Приједор, Козарска Дубица, Соколац, Зворник, Модрича, Угљевик, Пале, Фоча, Источно Ново Сарајево, Рибник, Лакташи, Шековићи, Источна Илиџа, Источни Стари Град, Градишка, Нови Град, Љубиње, Шипово	19
1,31 - 1,50	Крупа на Уни, Бијељина, Петрово, Кнежево, Рогатица, Калиновик, Чајниче, Језеро, Требиње, Котор Варош, Мркоњић Град, Челинац, Србац, Дервента, Теслић	15
1,51 - 2,10	Бања Лука, Добој, Прњавор, Гацко, Вукосавље, Невесиње, Билећа, Хан Пијесак, Оштра Лука	9
> 2,10	Берковићи, Петровац, Купрес – РС	3

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова 2013. године; Демографска статистика бр. 17. Републички завод за статистику РС, Бања Лука.

Не рачунајући патуљасте општине, у 2013. години највећи фертилитет регистрован је у општинама источне Херцеговине (Гацико, Невесиње, Билећа), у општини Прњавор, те у градовима Бања Лука и Добој. Високе вриједности укупног фертилитета нису последица повећања рађања, већ су продукт величине и обима фертилног контингента. Најмање учешће фертилног контингента (испод 40%) у укупном женском становништву биљеже општине сјеверозападнoг дијела Републике Српске, као и већина херцеговачких општина. Највише фертилних жена регистровано је у Граду Бањој Луци, те општинама Лакташи, Челинац, Котор Варош, Зворник, Осмаци, Власеница, Милићи, Братунац и Сребреница. Повољнија старосна структура већине ових локалних заједница детерминише низак ниво укупног фертилитета.

4.5.1.2. Репродуктивно здравље становништва

Репродуктивно здравље, како га дефинише Свјетска здравствена организација (СЗО), представља „стање потпуног физичког, менталног и социјалног благостања у свему што се односи на репродуктивни систем, а не само одсуство болести и неспособности“. Репродуктивно здравље представља усклађеност и нормално одвијање физичких, менталних и социјалних процеса који се односе на репродуктивни систем и његове функције. Оно подразумијева нормални полни развој и сазријевање, сексуалну оствареност, као и развој здравих, равноправних и одговорних односа. Репродуктивно здравље представља, такође, испуњавање репродуктивне функције на здрав и жељен начин, спречавање обољења и повреда у вези са сексуалношћу и репродукцијом (Бабић и др., 2010, 26).

Промоција репродуктивног здравља је веома деликатан задатак за најширу друштвену заједницу и за све нивое здравствене заштите: почев од локалне заједнице, па све до центара за промоцију и здравствену заштиту репродуктивног здравља. Репродуктивно здравље има велики социо-медицински значај јер уједињује двије виталне компоненте: репродуктивну и компоненту која је везана са здравим почетком живота. Регионални комитет Свјетске здравствене организације за Европу у свом документу "Здравље 21" дефинисао је одреднице - циљеве: виши ниво здравствене заштите за сву новорођенчад и дјецу предшколске доби, који им омогућује здрав почетак живота (Бабић и др., 2010, 26-27).

Званична статистика не нуди довољно података о репродуктивним карактеристикама, а посебно не о репродуктивном здрављу појединих категорија становништва. Због тога је неопходно спроводити континуирано анкетно истраживање о репродуктивном здрављу како би се установиле одговарајуће тенденције и указало на могуће правце заштите репродуктивног здравља и најважније факторе у остварењу репродуктивне функције. У складу са тим, у Републици Српској су спроведена два истраживања. Прво, које се односи на репродуктивне карактеристике породиља у склопу израде научно-истраживачког пројекта – студије под називом: „Анализа демографске ситуације и спровођења пронаталитетних мјера и активности у Републици Српској“. ⁴³ Друго истраживање се односи на анализу адолесцентске популације у склопу израде

⁴³ Научно-истраживачки пројекат под називом: „Анализа демографске ситуације и спровођења пронаталитетних мјера и активности у Републици Српској“ одобрен је одлуком Савјета за демографску политику и Министарства за породицу, омладину и спорт Владе Републике Српске 2008. године, под руководством проф. др Драшка Маринковића.

научно-истраживачког пројекта под називом: „Репродуктивно здравље у Републици Српској“⁴⁴ (Маринковић, 2014, 86-87).

У Републици Српској је 2008. године први пут спроведена анкета о фертилитету, социо-економском статусу и ставовима о планирању породице, у склопу истраживачког пројекта под називом: „Анализа демографске ситуације и спровођења пронаталитетних мјера и активности у Републици Српској“. Основни циљеви анкете између осталог били су да се утврде биолошки и социо-економски фактори који утичу на фертилитет породиља, да се прикупи емпиријска грађа о ставовима породиља о жељеном броју дјеце, да се утврде разлози због чега није остварен жељени број дјеце и анализирају ставови о постојећим и потребама за увођењем нових мјера популационе политике (Маринковић, 2010, 212).

Из анализе резултата спроведеног анкетања у погледу репродуктивних карактеристика породиља у Републици Српској, могли су се извести сљедећи закључци:

1. Према здравственим проблемима, око 79% анкетираних породиља сматра да тренутно нема никаквих здравствених проблема. Од наведених здравствених проблема најчешће, или свака пета (12,9%) породиља, имала је спонтани побачај. Мали удио (0,8%) породиља је рекао да је имао мртворођено дијете, а 0,6% да је имао ванматеричну трудноћу. Истовремено, само 3,1% анкетираних породиља се изјаснило да је имало намјеран прекид трудноће.

2. Око 95% анкетираних породиља истиче да није имало проблема у вези са стерилитетом, а да у 94% случаја ни њихов супруг није имао таквих искустава.

3. Према ставовима анкетираних породиља о рјешавању евентуалних проблема у вези са стерилитетом, око 70% сматра да би пристало да своје проблеме ријеша путем вјештачке оплодње.

4. Највише анкетираних породиља (40,1%) сматра да држава треба да обезбиједи најмање три покушаја вјештачке оплодње, а још 20,3% најмање двије плаћене процедуре (Маринковић, 2009, 67-68).

Највећа вриједност спроведеног истраживања је у томе што је показало да постоје неке битне претпоставке за рехабилитацију рађања у Републици Српској. Истраживања су показала да не постоји разлика између жељеног и оптималног броја дјеце, односно да узроци рађања мањег броја дјеце упућују на индивидуално препознавање структурних препрека као битних баријера између репродуктивних намјера и понашања. У складу са тим важни су ставови о прихватању пронаталитетне политике и спремност да се позитивно реагује у условима које ће она створити, јер више од половине анкетираних

⁴⁴ Научно-истраживачки пројекат под називом: „Репродуктивно здравље у Републици Српској“ одобрен је одлуком Одбора за репродуктивно здравље и демографију Одјељења медицинских наука Академије наука и умјетности Републике Српске 2009. године, под руководством проф. др Ненада Бабића.

породиља вјерује да би родило већи (жељени) број дјеце у измењеним условима. Поред откривања јасног простора за популациону политику, анкетно истраживање је утврдило индивидуалне захтјеве и очекивања од државе у овој сфери (Маринковић, 2009, 74).

Постало је банално рећи да савремени свијет пролази кроз тешку социо-економску кризу. Популација адолесцената је посебно изложена друштвеним промјенама. Вријеме у којем живимо је сложено и оптерећено многим социјалним стресовима: сиромаштво, промјенама вриједности, криминал и сл. Све су то фактори великог ризика и девијантног понашања, употребе психоактивних супстанци, алкохола, небезбједног секса, што неминовно повећава ризик од полно преносивих болести. Многи адолесценти су сексуално активни, региструје се стални пораст учесталости њихове сексуалне активности у укупном броју адолесцената, а све чешће се први полни однос догађа у раној адолесценцији (Бабић и др., 2010, 10-11).

Претходна истраживања на простору Републике Српске указује да младе особе све раније ступају у сексуалне односе и да све раније почињу да користе алкохол, цигарете и дрогу, односно да се понашају веома ризично. Овакав модел понашања условљава повећан ризик на репродуктивно здравље и за посљедицу има смањење фертилног потенцијала будућих родитеља. Ставови адолесцената о све каснијем ступању у брачну заједницу, а тиме и све касније одлучивање за добијање потомства, још више оптерећује нашу демографску слику и нуди суморне пројекције демографске будућности (Маринковић, 2011, 355).

На основу анкетног истраживања⁴⁵ које је спроведено 2009. године за потребе израде научно-истраживачког пројекта под називом: „Репродуктивно здравље у Републици Српској“, могу се истаћи закључци који указују на репродуктивно здравље адолесцената у Републици Српској. Ово истраживање је реализовано од стране Одбора за репродуктивно здравље и демографију Одјељења медицинских наука Академије наука и умјетности Републике Српске. Циљ истраживања је био да се утврди репродуктивни потенцијал адолесцената, да се дефинишу мјере здравствене заштите њиховог репродуктивног здравља, те да се направи компаративна анализа најважнијих ставова о сексуалном образовању у популацији адолесцената различитог узраста, пола и мјеста сталног становања. За потребе истраживања кориштене су аналитичко-синтезна, системско-структурна, математичко-статистичка, демографска, компаративна и метода анкетирања. Резултати који су добијени анкетним истраживањем указују да постоје

⁴⁵ Анкета је спроведена на узорку од 2.031 ученика основних и 2.579 ученика средњих школа и студената на цијелој територији Републике Српске. Просторни обухват анкетираних ученика основних школа по регијама био је сљедећи: Добој (23%), Бијељина (17,4%), Приједор (15,7%), Бања Лука (12,7%), Требиње (9,5%), Зворник (7,8%), Источно Сарајево (7,5%) и Фоча (6,4%). Највећи удио анкетираних ученика средњих школа и студената био је са простора регија Бања Лука (47,6%) и Добој (14,4%), а нешто мање анкетираних било је са простора регија Бијељина (8,8%), Зворник (7,1%), Источно Сарајево (6,6%), Требиње (6,2%), Приједор (5,8%) и Фоча (3,5%).

специфичности у погледу ставова о полном животу анкетираних ученика средњих школа и студената према врсти сталног мјеста становања (Маринковић, 2014, 3-4).

На основу обимног истраживања и резултата спроведеног анкетања у погледу анализе репродуктивног здравља и ставова о репродуктивном понашању анкетираних адолесцената у Републици Српској, могу се извести најважнији закључци:

1. Просјечна старосна доб анкетираних ученика основних школа била је 12,8 година, док је просјечна старост анкетираних ученика средњих школа и студената била 16,9 година.

2. Према полној структури од укупног броја анкетираних ученика основних школа 53% се односило на женску, а 47% на мушку популацију, док се код анкетираних ученика средњих школа и студената 57% односило на женску, а 43% на мушку популацију.

3. Према сталном мјесту боравка од укупног броја анкетираних ученика основних школа 73% је живјело у граду, а 27% на селу, док је код анкетираних ученика средњих школа и студената однос град – село био 72% према 28%.

4. Око половине анкетираних ученика основних школа зна да је репродуктивно здравље веома важно за здравље сексуалних органа и да је сексуална зрелост стицање способности за сексуалне односе.

5. О овој проблематици највише ученика основних школа информације добијају са телевизије или из новина, а знатно мање од родитеља и у школи. Док би савјет за проблеме из сексуалног живота најприје затражили од вршњака или брата и сестре, затим од родитеља, а знатно рјеђе од наставника или неког другог.

6. Апсолутно највећи број анкетираних ученика основних школа сматра да би било корисно да се уведе предмет сексуално васпитање.

7. На питања која су постављена у вези са полним животом, апсолутно највећи број анкетираних ученика средњих школа и студената каже да је љубав неопходна претпоставка ступања у сексуалне односе, да још нису имали сексуалних искустава и да је њихова сексуална оријентација хетеросексуална.

8. Око половине анкетираних ученика средњих школа и студената мисли да отворено о сексу може да разговара са другом или другарицом и да су сексуални односи у адолесценцији данас нормална појава.

9. На питања која су постављена у вези са контрацепцијом, апсолутно највећи број анкетираних ученика средњих школа и студената мисли да је одговорност спречавања нежељене трудноће, односно употреба контрацепције, заједничка (оба партнера).

10. Око половине анкетираних ученика средњих школа и студената каже да најчешће као методу контрацепције користе кондом, а врло често се користе и комбинованим методама (кондом, хормонска таблета или прекид односа).

11. На питања која су постављена у вези са полно преносивим болестима, апсолутно највећи број анкетираних ученика средњих школа и студената зна да ступањем у сексуалне односе може добити неку од полно преносивих болести.

12. Више од половине анкетираних ученика средњих школа и студената каже да је намјерни прекид трудноће (абортус) опасан и штетан по здравље и да га треба избјегавати, односно да су компликације након прекида трудноће многобројне (између осталог и трајни губитак плодности).

13. Апсолутно највећи број анкетираних ученика средњих школа и студената сматра да је прерано за брак у адолесценцији, а нешто више од половине мисли да је рађање дјете у адолесценцији опасно и за дијете и за мајку.

14. Највећи број анкетираних ученика средњих школа и студената мисли да од сазнања везаних за сексуални живот и репродуктивно здравље младим људима недостаје популациона едукација о полно преносивим болестима, полном односу, контрацепцији, трудноћи и полним органима (Маринковић, 2011, 352).

Неплодност је код нас у порасту и према посљедњим подацима износи око 15%, што је мање него у развијеним земљама код којих је око 20%. Међутим, проценат неплодности код нас, али и у Европи, драстично се повећава. Као узрок најчешће се истиче све већа старост породиља. Гинеколози и психолози су израчунали да је данас идеална старост код труднице 28 година (Бабић и др., 2010, 26-27).

Са аспекта репродуктивног здравља и норми социјалног понашања охрабрује податак да је у 2016. години обављено само 27 малољетничких абортуса. Али, у исто вријеме за забрињава велико учешће удатих жена и трудница оптималног фертилног контингента. У том контексту, неопходан је већи ангажман социјалних институција и савјетовалишта за смањење намјерних прекида трудноћа. Приватне клинике у Републици Српској нису дужне објављивати податке о намјерним прекидима трудноће, тако да је укупан број абортуса у Српској вишеструко већи.

Претходна истраживања на нашем простору су показала да је популациона едукација на ниском нивоу, па више од 60% адолесцената основна знања о репродуктивном здрављу стичу из новина, часописа или литературе која није респектабилна. Због тога је у условима ниског наталитета и фертилитета и негативног природног прираштаја од посебног значаја и подизање нивоа рада савјетовалишта за репродуктивно здравље адолесцената. На нивоу примарне здравствене заштите требало би код младих развијати свијест о значају сексуалног и репродуктивног здравља. То подразумијева све мјере и активности на заштити, одржавању и побољшању репродуктивног здравља адолесцената, а које интегришу здравствени сектор и све релевантне друштвене институције које би учествовале у овим активностима (Маринковић, 2014, 102).

4.5.2. Смртност

У Републици Српској, као и у остатку Европе, присутан је биолошки модел морталитета повезан са старошћу становништва. Основни разлог повећања стопе смртности у Републици Српској је старење становништва, јер се константно повећава број становника у старијим старосним кохортама, а смањује се број младог становништва. Овај процес је нарочито алармантан у општинама на граници ентитета, као и у неразвијеним општинама, гдје младо становништво одлази у веће градове и регионалне центре, а на тим просторима остаје старо становништво (Маринковић, Мајић, 2012, 28).

Трендови морталитета у Републици Српској засновани су на сличним трендовима који владају на европском континенту, а то су:

- а) све већи процентуални удио умрлих старијих од 65 година;
- б) значајно смањење смртности одојчади;
- в) тренд повећања очекиваног трајања живота (Маринковић, Мајић, 2012, 29).

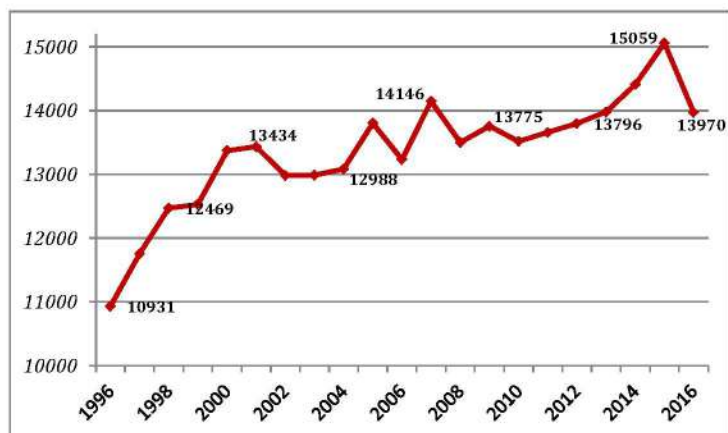

График 23. Број умрлих у Републици Српској у периоду 1996-2016. године

Општа стопа морталитета у Републици Српској има тенденцију константног раста. У периоду 1996-2016. године, апсолутни број умрлих повећао се са 10.931 на 13.970. У апсолутним вриједностима број смртних случајева повећао се за 3.039 (или 28%), што је у вези са повећањем удјела најстарије популације у укупном становништву. Највећи морталитет био је 2015. године када је на нивоу Републике Српске регистровано 15.059 смртних случајева.

Општа стопа морталитета за 2016. годину била је 12,1‰. Смртност мушког становништва била је 12,7‰, док је смртност жена била на нивоу од 11,4‰.⁴⁶

Табела 32. Смртност становништва Републике Српске у периоду 1996-2016. године

Година	Мушко	Женско	Укупно	
1996.	6056	4875	10931	
1997.	6495	5260	11755	
1998.	6615	5854	12469	
1999.	6681	5848	12529	
2000.	7069	6301	13370	
2001.	7290	6144	13434	
2002.	6791	6489	12980	
2003.	6804	6184	12988	
2004.	6735	6347	13082	
2005.	7239	6563	13802	
2006.	6904	6328	13232	
2007.	7302	6844	14146	
2008.	7058	6443	13501	
2009.	7099	6676	13775	
2010.	6935	6582	13517	
2011.	7001	6657	13658	
2012.	7064	6732	13796	
2013.	7237	6741	13978	
2014.	7386	7023	14409	
2015.	7640	7419	15059	
2016.	7198	6772	13970	
Σ	апс.	146599	134082	280381
	%	52,3	47,7	100

Извор: Демографска статистика 4, 6, 11, 15 и 20, Републички завод за статистику, Бања Лука.

Просјечна старост при умирању 2016. године за укупну популацију Републике Српске је 73,8 година. Код жена је 76,9 годину, а код мушкараца 71,0 годину, што је у складу са тенденцијама продужења животног вијека. У односу на 2011. годину, просјечна старост умрлих особа порасла је за 1,4 године.

Морталитет становништва Републике Српске према полу одговара европском моделу смртности. Према подацима за 2013. годину, коефицијент маскулинитета на рођењу био је 106,6. Дакле, у просјеку на 100 рођених дјевојчица, рађано је скоро 107 дјечака. Исте године у укупној популацији регистрован је знатно већи број жена у односу на мушко становништво.⁴⁷

⁴⁶ Демографска статистика 20, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2017.

⁴⁷ Коефицијент маскулинитета за укупно становништво Републике Српске 2013. године био је 95,5.

Године 2000. удио умрлих старијих од 70 година био је 52,5%, а 16 година касније (2016), удио је износио скоро 70%. Дистрибуција умрлих према полу указује на одређене диспропорције. Од укупног броја умрлих жена у 2016. години, око 80% су биле старије од 70 година, док је у истој старосној групи умрло 60% мушкараца.

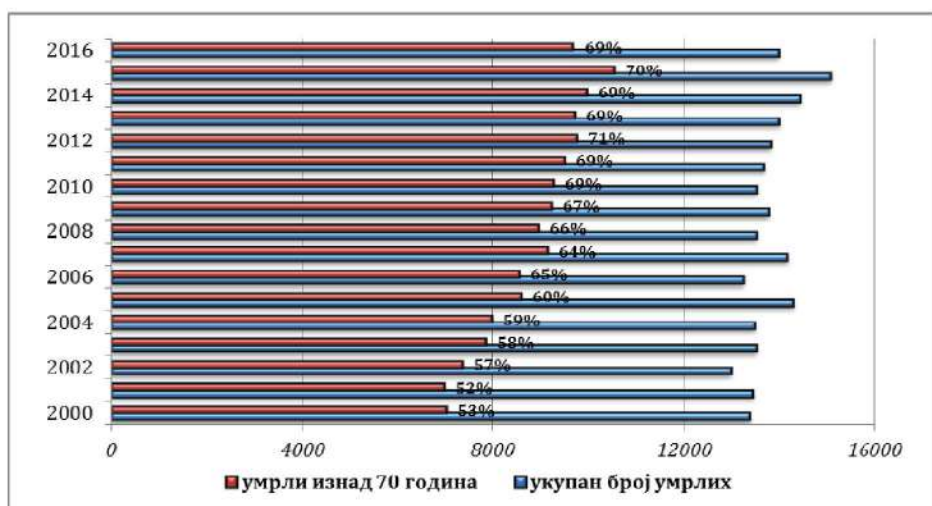

График 24. Однос укупног броја умрлих и броја умрлих изнад 70 година старости у Републици Српској у периоду 2000-2016. године

На основу статистичких прорачуна за 2013. годину, просјечан животни вијек жена дужи је за 5,8 година у односу на мушки пол. Већа смртност мушког становништва константно је присутна у периоду 1996-2016. године. У том периоду умрло је 12.517 више мушкараца у односу на женску популацију. На годишњем нивоу, разлика је око 600 становника или нешто мање од 9% више смртних случајева мушког становништва. Већи морталитет мушког становништва евидентан је у старосним групама између 45-65 година, док у најстаријим категоријама (изнад 75 година) већи проценат смртних случајева чине жене.

Већа смртност мушкараца у односу на жене посљедица је низа различитих фактора. За разлику од мушкараца који се у физичком смислу сматрају јачим полом, по физиолошким особинама жена има улогу отпорнијег пола. Из тог разлога биолошка детерминанта представља један од кључних фактора дужег животног вијека женске популације. Социјални фактори манифестују се преко лоших животних навика (склоност алкохолизму, пушењу, наркотицима и нездравом исхрани) у којима веће учешће имају мушкарци. Знатно већи проценат насилних смрти везан је за мушку популацију. Ту

доминантно мјесто заузимају саобраћајне несреће, смртност на раду, убиства и самоубиства. У посљедње вријеме као фактор ризика све чешће може се навести и стрес.⁴⁸

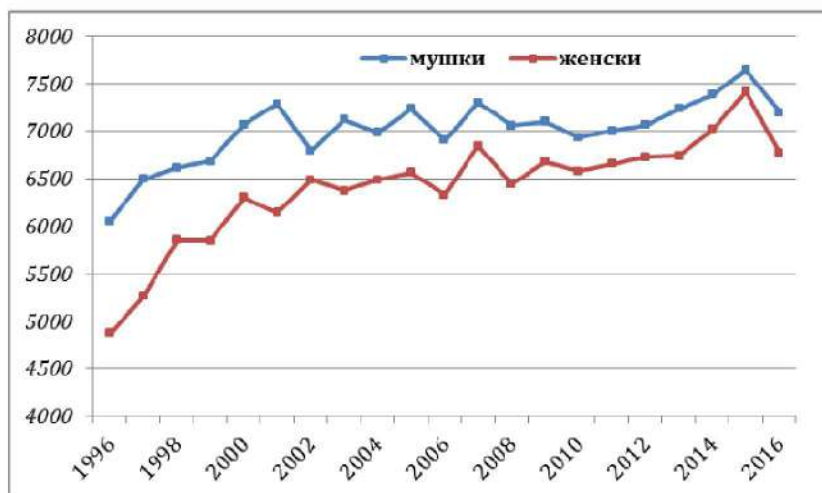

График 25. Број умрлих према полу у Републици Српској у периоду 1996-2016. године

Из графика 25. уочава се већа диспропорција умрлих према полу на почетку посматраног периода. Према подацима Републичког завода за статистику, 1996. године од свих смртних случајева 55,4% чинили су мушкарци, док је 2016. године та разлика евидентно мања због повећане смртности жена у најстаријим старосним групама.⁴⁹

Као што је наглашено, морталитет мушког становништва наступа знатно раније у односу на женску популацију. Од укупног броја умрлих мушкараца у 2016. години, 95% односи се на смртност изнад 50 година старости, док 97% жена доживи 50-ту годину старости. Дистрибуција умрлих изнад 50 година старости указује на већу заступљеност смртности мушкараца до 70 година и жена преко 70 година.

⁴⁸ У свијету постоје и други фактори. Прије свега, у ратном морталитету већина страдалог становништва је мушког пола. Значајан је и социјално-културолошки фактор који се манифестује кроз положај жене у мање развијеним друштвима.

⁴⁹ Године 2016. године удио умрлих мушкараца у укупном морталитету био је 51,5%.

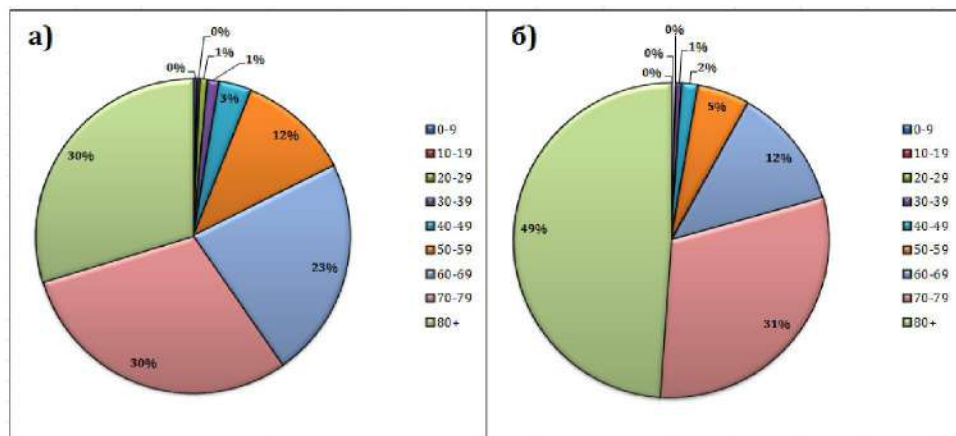

График 26. Однос броја умрлих мушкараца (а) и жена (б) по старосним групама у Републици Српској 2016. године, у %

Од укупног броја умрлих жена у 2016. половина се односи на жене старије од 80 година. На другој страни, само 30% мушкараца доживи 80 година старости. Највеће одступање у диференцијалном морталитету према полу уочава се у кохортама старости 50-59 и 60-69 (график 26).

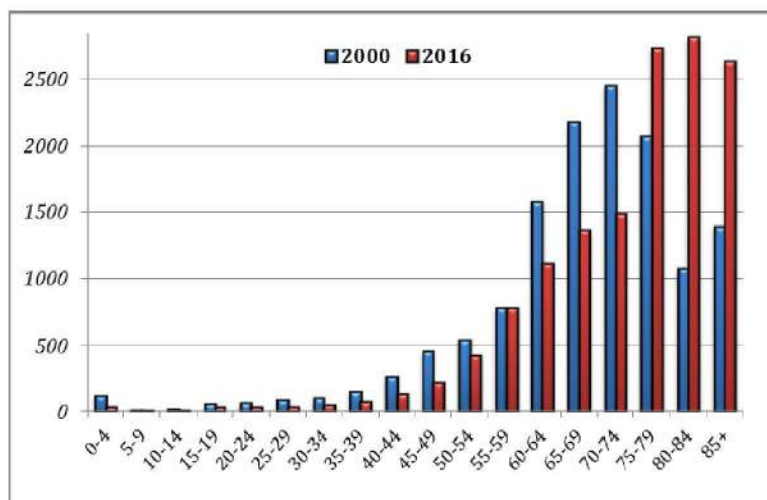

График 27. Број умрлих у Републици Српској по петогодишњим старосним групама 2000. и 2016. године

Транзиција морталитета становништва Републике Српске уочава се анализом графикана 27. у којем је представљена смртност становништва по петогодишњим старосним групама. Као референтни узорак узета је 2000. година, у којој је укупан број умрлих био 13.370, те 2016. година у којој је регистровано 13.970 смртних случајева. У 2000. години свака старосна група биљежи већу смртност до 75 године, иако је апсолутни морталитет мањи за 600 у односу на 2016. годину. Разлике су још израженије до 50 година старости, гдје је смртност из 2000. године већа за два пута у односу на 2016. годину.⁵⁰ Повећан обим смртности 2016. године у три најстарије кохорте јасно указује на биолошки модел морталитета који је уско повезан са епидемиолошком транзицијом и демографским старењем становништва.

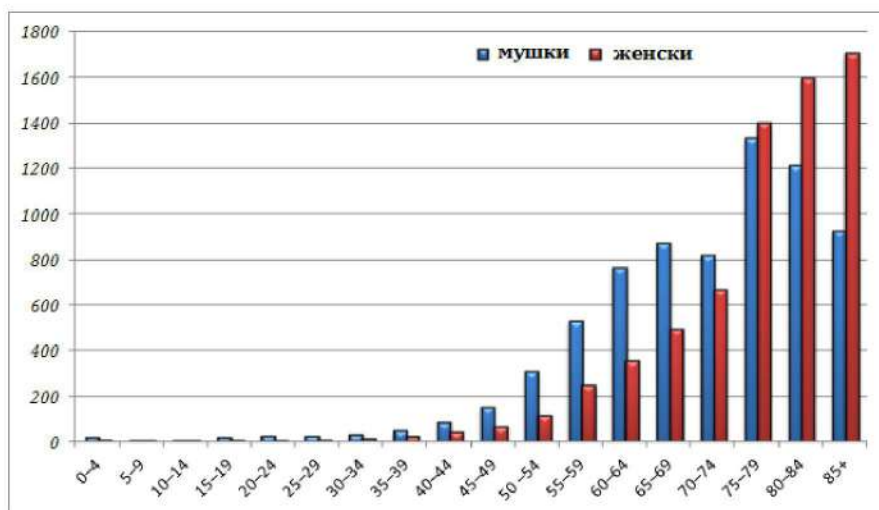

График 28. Број умрлих у Републици Српској према полу и старости по петогодишњим старосним групама 2016. године

Дистрибуција смртности на основу старости и пола за 2016. годину указује различит временски интервал диференцијалне смртности према полу. У првој години живота (одојчад), морталитет становништва је повећан са већим учешћем смртности код мушког пола. Након тога, смртност достиже минимум (старосне групе од 5 до 14 година). Изнад 15 година, број смртних случајева има тенденцију спорог раста. Просјечна смртност мушке популације је два пута већа у односу на женску све до 65. године старости. У старосним кохортама изнад 75 година, већа је смртност женског

⁵⁰ Укупан број умрлих до 50 година старости 2000. године био је 1.320, док је 2016. године у истој старосној кохорти умрло 614 становника.

становништва због повећаног очекиваног трајања живота жена. У најстаријој кохорти 85+ смртност жена је два пута већа.

Табела 33. Умрли према врсти болести у Републици Српској у периоду 1996-2016. године

Врсте болести	A00- B99	C00- D48	E00- E88	F00- F99	G00- G99	100-199	J00- J98	K00- K92	N00- N98	P00- P96	R00- R99	S00- T98	Остало
1996.	89	1403	174	27	73	5341	394	257	113	150	1872	1005	33
1998.	106	1888	268	49	89	6659	430	302	176	66	1786	622	28
2000.	94	2126	238	29	60	7217	267	326	214	81	1994	701	23
2002.	99	2129	198	35	56	6989	295	341	197	61	1975	577	28
2004.	124	2330	160	58	91	7340	345	347	205	38	1462	552	30
2006.	111	2551	790	82	184	6463	520	379	266	38	1200	615	33
2008.	118	2733	764	101	145	6965	449	366	268	20	945	584	43
2010.	109	2700	691	84	152	7211	450	398	255	29	877	511	50
2012.	135	2937	561	58	207	7624	424	393	236	30	612	538	41
2014.	136	3154	912	84	186	6777	524	429	150	16	1445	532	64
2016.	187	2948	691	98	171	6920	510	450	218	18	1198	491	70

Извор: Демографска статистика 4, 6, 11, 15 и 20, Републички завод за статистику, Бања Лука.

Легенда:

- A00 - B99** Инфективне и паразитне болести
- C00 - D48** Неоплазме
- D50 - D89** Болести крви и крвотворних органа и неки поремећаји имуног система
- E00 - E88** Болести жлијезда са унутрашњим лучењем, исхране и метаболизма
- G00 - G99** Болести нервног система
- I00 - I99** Болести циркулаторног система
- J00 - J99** Болести респираторног система
- K00 - K92** Болести дигестивног тракта
- L00 - L98** Болести коже и поткожног ткива
- M00 - M99** Болести мишићно-коштаног система и везивног ткива
- N00 - N98** Болести генитоуринарног система
- O00 - O99** Трудноћа, порођај и пуерперијум
- P00 - P96** Одређена стања настала у перинаталном периоду
- Q00 - Q99** Конгениталне аномалије, деформације и хромозомне ненормалности
- R00 - R99** Симптоми, знаци и ненормални клинички и лабораторијски налази, неклассификовани на другом мјесту
- S00 - T98** Повреде, тровања и посљедице дјеловања спољних фактора
- Остало ⁵¹

Свјетска здравствена организација је издала међународну класификацију болести и сродних здравствених проблема (International Classification of Diseases, ICD). Ово је класификација која је код нас и у свијету нашла широку примјену. Њене основне одлике

⁵¹ Остало обухвата: Болести крви и крвотворних органа и неки поремећаји имуног система (D50-D89), Болести коже и поткожног ткива (L00-L98), Болести мишићно-коштаног система и везивног ткива (M00-M99), Трудноћа, порођај и пуерперијум (O00-O99), Одређена стања настала у перинаталном периоду (P00-P96) и Конгениталне аномалије, деформације и хромозомне ненормалности (Q00-Q99).

су универзалност у цијелом свијету и олакшавање интерпретације дијагностичких прегледа како за пацијента, тако и за здравственог радника.

Када се у корелацију узму водећи узроци смрти и полно-старосна структура, примјећују се одређене правилности. Од укупног броја умрлих жена у 2016. години, на болести циркулаторног система отпада 55,3%, док је удио мушкараца знатно мањи и износи 44,1%. Три подврсте, друге болести срца (I26-I51), цереброваскуларне болести (I60-I69) и исхемичне болести срца (I20-I25) у 2016. години чине око 95% свих смртности узрокованих кардиоваскуларним обољењима.

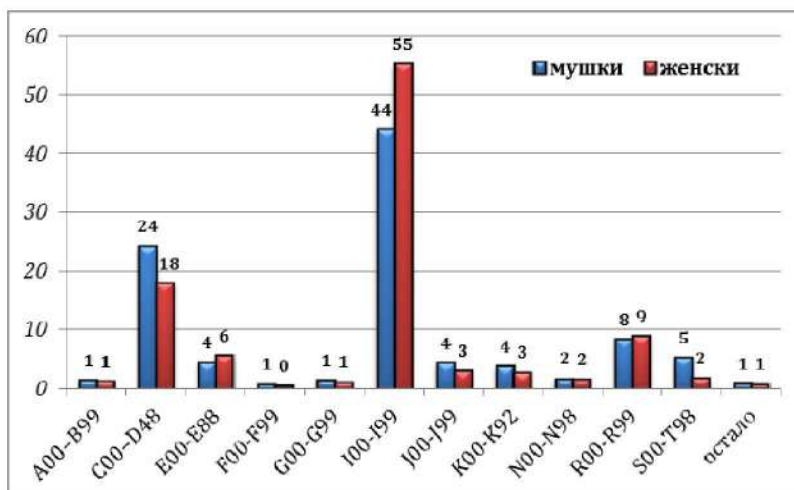

График 29. Смртност према водећим узроцима смрти и полу у 2016. години (у %)

У најстаријим старосним групама (+65 година), смртност жена од кардиоваскуларних и цереброваскуларних обољења је знатно већа, што је повезано са очекиваним трајањем живота. На основу истраживања спроведеног 2010. године, од свих умрлих жена од болести циркулаторног система, 92,6% било је старије од 65 година, док је мушки пол учествовао са 79,6 процента (Маринковић, Мајић, 2012, 36).

Фактори који утичу на већу смртност женске популације од болести срца су бројни. Стил живота и промјена животних навика значајно су утицали на данашње трендове морталитета. Стресни послови, лоша прехрана, физичка неактивност и повишен крвни притисак одлика су жене XXI вијека. У ранијим раздобљима пушење је било сталешка привилегија, а данас је свима доступно. Истраживања су показала да су земље које су забраниле пушење у значајној мјери редуковале смртност узроковану кардиоваскуларним болестима (Маринковић, Мајић, 2012, 37).

Република Српска не одступа од региона када су у питању смртности према врсти болести. Водећи узроци смрти су незаразне хроничне (дегенеративне) болести. За половину смртних случајева одговорне су болести циркулаторног система. У 2016. години, од овог обољења умрло је 6.920 становника, или 49,5%, док је од болести неоплазме умрло 2.948 особа или 21,1%. Дакле, дегенеративне болести у укупном морталитету учествују са преко 70%. Симптоми, знакови и ненормални клинички и лабораторијски налази неклассификовани на другом мјесту представљају трећи узрок смрти који учествује са 8,6%. Четврто мјесто припада ендокриним болестима и поремећајима метаболизма (4,9%). Мање процентуалне удјеле чине повреде, тровања и посљедице дјеловања спољашних фактора (3,5%), болести респираторног система (3,7%) и дигестивног тракта (3,2%).⁵²

Табела 34. Најчешћи узроци смртности у Републици Српској у периоду 1998-2016. године

Врсте болести	1998.	2004.	2010.	2016.
Инфективне и паразитне болести	106	124	109	187
Неоплазме	1888	2330	2700	2948
Ендокрине болести и поремећаји метаболизма	268	160	691	691
Душевни поремећаји	49	58	84	98
Болести нервног система и органа чула	89	91	152	171
Болести циркулаторног система	6659	7340	7211	6920
Болести респираторног система	430	345	450	510
Болести дигестивног система	302	347	398	450
Болести генито-уринарног система	176	205	255	218
Одређена стања настала у перинаталном периоду	66	38	29	18
Симптоми, знакови и недовољно дефинисана стања	1786	1462	877	1198
Повреде и тровања	622	552	511	491
Остали узроци смрти	28	30	50	70
Укупно	12469	13082	13517	13970

Извор: Демографска статистика 4, 6, 11, 15 и 20, Републички завод за статистику, Бања Лука.

Анализирајући смртност према полу и код неоплазми, примјећују се одређени диспаратети. Од укупног броја умрлих мушкараца у 2016. години, 24,2% односи се на неоплазме. На другој страни учешће жена је мање, тако да су ова обољења одговорна за 17,9% смртних исхода код женске популације у 2016. години.

⁵² Болести циркулаторног система односе се на срце, крв и крвожилној систем. Дијеле се на кардиоваскуларна или срчана и цереброваскуларна или мождана обољења; Неоплазме (новотворине) или тумори; Ендокрини систем је систем жлијеза са унутрашњим лучењем; Респираторни или дисајни систем; Дигестивни или пробавни систем.

Код мушког пола најчешћи узроци смрти су малигни тумори душника, душнице и плућа и друга врста тумора. Највећа смртност жена изазвана је малигним туморима дојке и другим малигним туморима.

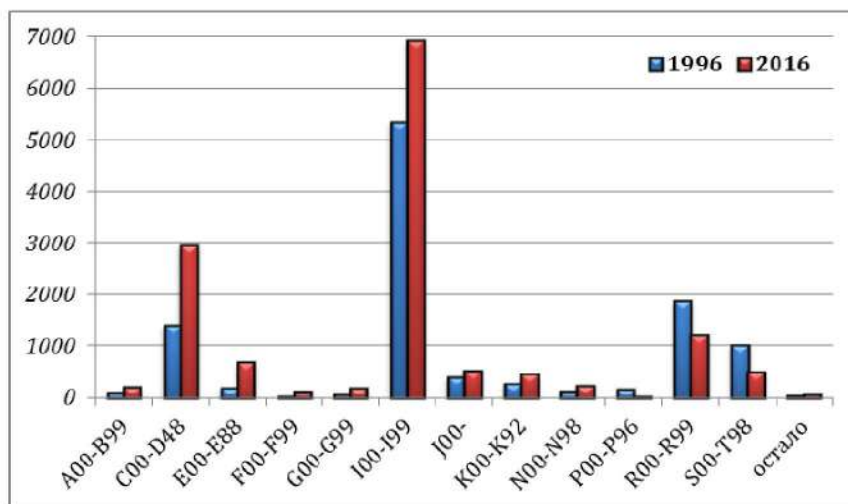

График 30. Упоредни приказ узрока смрти у Републици Српској 1996. и 2016. године

У посљедње вријеме, код жена примјетан је тренд повећања удјела смртности од карцинома душника и плућа. Разлог је повећање удјела жена пушача. Болести циркулаторног система су у сталном апсолутном порасту. У односу на почетак посматраног периода (1996. године), број умрлих од овог обољења повећао се за 30% (или 1.579 смртних случајева). Према подацима за 2016. годину, укупан број умрлих од болести циркулаторног система је 6.920, што чини скоро половину свих смртних исхода. Апсолутни максимум умрлих од болести циркулаторног система био је 2012. године (7.624 становника), што је тад чинило 55% свих умрлих у Републици Српској.

Анализом кумулативне смртности у периоду 1996-2016. године долази се до закључка да су болести циркулаторног система одговорне за 52% смртних случајева у Републици Српској. У структури умрлих од циркулаторних обољења, друге болести срца у 2010. години чиниле су преко 26% свих смртних исхода у Републици Српској. Морталитет од ових обољења пропорционалан је старењу становништва, а присутан је и све већи удио умрлих жена (на 4 жене умиру 3 мушкарца). Морталитет од цереброваскуларних болести, тј. можданог удара, има регресивну линију кретања у Српској. То је, прије свега, резултат смањене смртности код зрелог становништва (до 65

година). Већ неколико деценија у развијеним западноевропским земљама регистрован је тренд смањења смртности од исхемичне болести срца, тј. срчаног удара. У посматраном периоду уочава се стагнација када је у питању ова болест. Разлог томе је већа смртност мушке популације, поготово до 65 година старости (Маринковић, Мајић, 2012, 38-39).

Алармантно звучи податак да је смртност од неоплазми порасла са 1.403, у 1996. години, на 2.948, у 2010. години. За посљедње двије деценије број смртних случајева од овог обољења повећао се за 110%. С обзиром да су истом временском периоду многе европске земље значајно смањиле смртност од ове болести, у наредним деценијама приоритети треба да буду усмјерени на превенцију, рано откривање болести, као и сузбијање негативних фактора ризика. Иако, кретање смртности од неоплазми има узлазни карактер, у посљедњој декади смањује се удио умрлих у зрелом становништву. У 2000. години од свих умрлих од ове болести, чак 42% било је млађе од 65 година, док подаци за 2010. години дају доста бољу слику. Удио умрлих испод 65 година имао је вриједност од 35%. То је још далеко од просјека најразвијенијих европских земаља. Разлози наведеног тренда у популацији до 65 година су: опадање смртности од рака желуца и плућа у овој доби, као и помјерање старосне границе код смртности од рака дојке код жена. Рано откривање, превенција и сузбијање овог малигног обољења од великог су значаја, јер ова врста карцинома у великој мјери утиче на смртност женске фертилне популације. У Европи константно расте стопа инциденције,⁵³ тј. број новообољелих жена. Према подацима Свјетске здравствене организације, 13% свих смртности од неоплазми припада карциному дојке. Иако, број обољелих расте, у Европи је смртност од рака дојке у опадању, првенствено због раног откривања и свијести жена о тој злоћудној болести. Рак плућа и душника налази се на првом мјесту код женске популације. Иако се у Српској незнатно повећала смртност од ове врсте карцинома, у будућности се може очекивати све више умрлих жена због све веће конзумације дувана (Маринковић, Мајић, 2012, 39).

У односу на европски просјек преваленца обољења од ХИВ вируса у Републици Српској врло је ниска. Према подацима Института за јавно здравство, у 2016. години регистровано је 107 лица са дијагностификованом ХИВ инфекцијом.

Насилне смрти могу да погоде све старосне категорије, а резултат су културно-историјских прилика, друштвеног уређења и здравственог система (Маринковић, 2010 77). Оне настају као посљедица дјеловања спољних (егзогених) фактора. Према подацима за 2016. годину, укупан број умрлих насилним путем је 492, што чини 3,5% морталитета становништва Српске. У поређењу са 1996. годином, број насилних смрти смањено се за 20%.

⁵³ Број новообољелих током одређеног временског периода у односу на број осјетљивих особа (које се могу разбољети од исте болести) на одређену болест.

Табела 35. Насилне смрти према полу у Републици Српској у периоду 1998-2016. године

Година	мушки		женски		Укупно
	апсол.	%	апсол.	%	
1998.	468	75,2	154	24,8	622
2000.	541	77,2	160	22,8	701
2002.	446	77,3	131	22,7	577
2004.	411	74,5	141	25,5	552
2006.	466	75,8	149	24,2	615
2008.	451	77,1	134	22,9	585
2010.	405	79,3	106	20,7	511
2012.	420	78,1	118	21,9	538
2014.	412	77,4	120	22,6	532
2016.	373	75,8	119	24,2	492

Извор: Демографска статистика 4, 6, 11, 15 и 20, Републички завод за статистику, Бања Лука.

Дистрибуција смртности према полу указује на веће учешће мушког пола (око 75%), док је четвртина насилних смрти везана за женски пол.

Табела 36. Насилне смрти према полу и врсти насилне смрти у Републици Српској у периоду 1998-2016. године.

Год.	Несрећни случај			Самоубиство			Убиство			Остало		
	Σ	М	Ж	Σ	М	Ж	Σ	М	Ж	Σ	М	Ж
1998.	296	228	68	253	182	71	66	53	13	7	5	2
2000.	323	261	62	323	231	92	55	49	6	-	-	-
2002.	272	219	53	266	200	66	39	27	12	-	-	-
2004.	270	210	60	251	177	74	30	23	7	1	1	-
2006.	302	238	64	288	213	75	25	15	10	-	-	-
2008.	305	252	53	252	178	74	27	20	7	1	1	-
2010.	262	209	53	230	184	46	19	12	7	-	-	-
2012.	288	229	59	227	174	53	18	12	6	5	5	0
2014.	283	222	61	207	156	51	28	21	7	14	13	1
2016.	235	183	52	205	157	48	17	10	7	35	23	12

Извор: Демографска статистика 4, 6, 11, 15 и 20, Републички завод за статистику, Бања Лука.

У медицинској и статистичкој номенклатури смртност изазвана насилним путем дијели се у четири категорије (несрећан случај, самоубиство, убиство и остали узроци смрти). Збирном анализом смртности у периоду 1998-2016. године установило се да је највећи удио насилних смрти припада категорији несрећан случај (51%). Самоубиства имају учешће од 44%, док је удио убистава и осталих смрти знатно мањи. У односу на почетак посматраног периода, број несрећних случајева и самоубиства смањило се за 21, односно 19%. У дистрибуцији према полу, знатно веће је учешће мушкарца у односу на

женско становништво. У укупном броју несрећних случајева, мушкарци учествују са 79%, у самоубиствима са 74% и у убиствима са 70%.⁵⁴

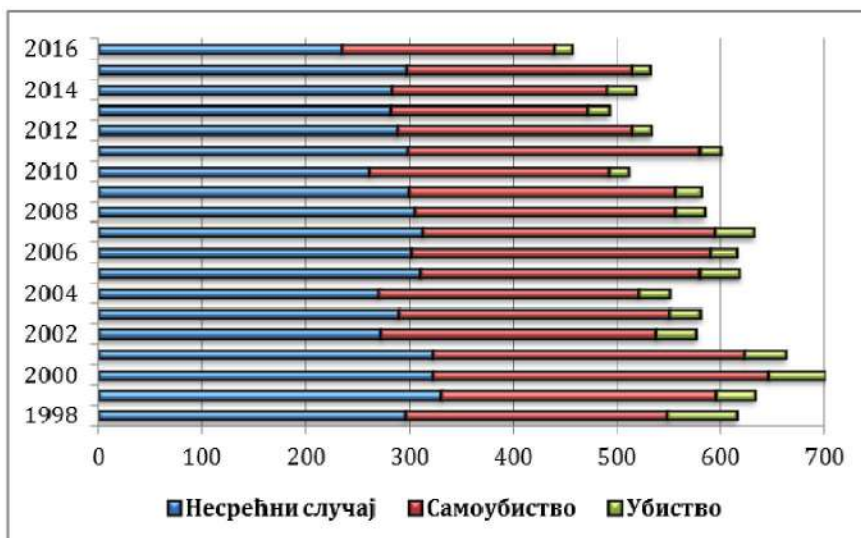

График 31. Компаративни приказ насилних смрти у Републици Српској у периоду 1998. и 2016. године

Смртност у категорији несрећни случај највише се односи на морталитет узрокован саобраћајним несрећама. У наредним деценијама се предвиђа пораст броја погинулих у саобраћају, поготово у земљама у развоју. Смртност узрокована самоубиствима својствена је западним развијеним земљама и дешава се као посљедица стреса, душевних поремећаја, породичних проблема и економске ситуације, односно фактора који погађају „модерног човјека“ (Маринковић, Мајић, 2012, 40).

Основни разлог повећања смртности је нарушена старосна структура становништва. Због ниског наталитета, значајно се смањује удио младог становништва. У исто вријеме, животни вијек се продужава, а самим тим и удио старог становништва преко 65 година. Дакле, морталитет Републике Српске детерминишу биолошки фактори, повезани са процесом старења становништва (Маринковић, 2014, 30).

⁵⁴ Израчунато на основу суме свих смртних случајева у периоду 1998–2016. године.

Анализа смртности по мјесецима има велику практичну вриједност посебно у медицинским истраживањима. Сезоналност морталитета огледа се у повећаном броју смртних случајева током зимских мјесеци и смањеној стопи смртности у периоду љета и ране јесени. На основу кумулативне анализе морталитета становништва Републике Српске у периоду 1998-2016. године, утврђено је да је јануар мјесец са највише смртних исхода.

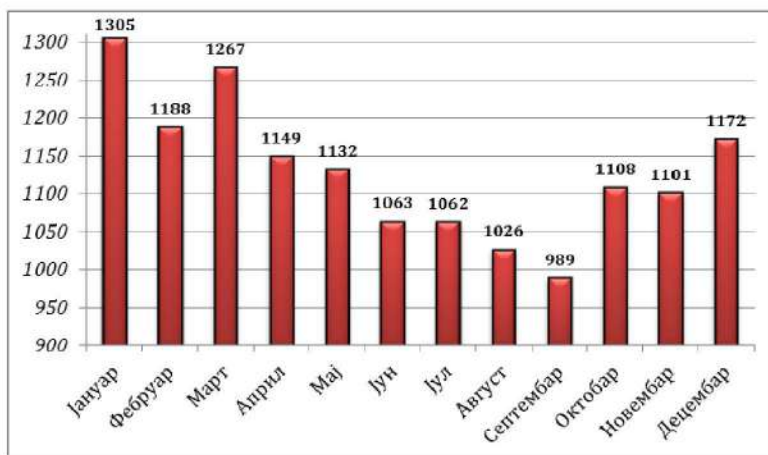

График 32. Просјечна дистрибуција умрлих по мјесецима у Републици Српској за период 1998-2016. године

Током анализираниг периода у јануару је у просјеку умирало 1.305 становника. Након јануара, највећи број умрлих лица евидентира се у марту (1.267), затим слиједе фебруар са 1.118 и децембар са 1.172 умрлих лица. Најмањи апсолутни морталитет везан је за мјесец септембар, у којем је у просјеку умирало 989 становника. На основу ових чињеница може се закључити да је смртност у јануару већа за трећину о односу на септембар. Максимални мјесечни број умрлих био је у јануару 2000. године, када је умрло чак 1.804 становника, а 2 године касније, тј. у септембру 2002. године, регистрован је најмањи број смртних исхода (914). За повећану смртност током зимских мјесеци одговоран је вирус грипе који је у зиму 2000. и 2015. године однио доста живота. Морталитет од вирусних инфекција не манифестује се директно, тј. кроз респираторна обољења, већ погађа срчане болеснике у касној животној доби. Поред вирусних инфекција и великих хладноћа које у Европи односе значајан број живота, један од фактора повећаног морталитета у хладном периоду године је и недовољна физичка активност, као и начин исхране у коме преовладавају масти, шећери и остали фактори ризика који утичу на смртност од дегенеративних обољења.

4.5.2.1. Специфичне стопе смртности

Један од највећих успјеха у области здравствене заштите Републике Српске свакако је вишеструко смањење смртности одојчади: са високих 14,6 ‰ у 1996. години, на 2,4‰ у 2016. години.⁵⁵ У апсолутним бројкама, број умрле дјеце до годину дана старости смањено се за осам пута (са 179 на 23). Стога је према тренутној вриједности стопе инфантилног морталитета Република Српска на нивоу европског просјека, односно спада у ред земаља са најнижом стопом у свијету.

Табела 37. Смртност одојчади и мртворођења у Републици Српској у периоду 1996-2016. године

Година	Смртност одојчади				Мртворођења				
	Мушки	Женски	Укупно	Стопа смртности одојчади	Мушки	Женски	Укупно	Стопа мртворођења ⁵⁶	
1996.	99	80	179	14,6	19	37	56	4,1	
1997.	93	63	156	11,3	39	31	70	4,8	
1998.	67	45	112	8,3	27	25	52	3,7	
1999.	68	51	119	8,2	38	39	77	5,6	
2000.	57	46	103	7,3	17	23	40	3,2	
2001.	41	32	73	5,3	17	20	37	3,5	
2002.	53	36	89	7,2	19	16	35	3,3	
2003.	32	32	64	6,1	20	20	40	3,9	
2004.	43	18	61	5,7	20	7	27	2,6	
2005.	20	17	37	3,6	23	16	39	3,9	
2006.	31	19	50	4,8	20	14	34	3,3	
2007.	18	20	38	3,8	21	11	32	3,1	
2008.	20	20	40	3,9	23	18	41	4,0	
2009.	29	22	51	4,8	12	17	29	2,9	
2010.	20	24	44	4,3	24	14	38	3,8	
2011.	26	17	43	4,5	17	20	37	3,9	
2012.	25	12	37	3,7	13	9	22	2,5	
2013.	21	12	33	3,5	8	9	17	1,8	
2014.	11	18	29	3,2	5	10	15	1,6	
2015.	9	17	26	2,8	19	37	56	4,1	
2016.	17	6	23	2,4	39	31	70	4,8	
Σ	апс.	800	607	1407	-	440	424	864	-
	%	56,9	43,1	100	5,9	50,9	49,1	100	3,6

Извор: Демографска статистика 4, 6, 11, 15 и 20, Републички завод за статистику, Бања Лука.

⁵⁵ Демографска статистика 20, Статистички билтен, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2017.

⁵⁶ Број мртворођених на 1000 живорођених.

Редукција стопе смртности одојчади представља кључни фактор у продужењу животног вијека становништва. Република Српска са просјечном стопом инфантилног морталитета од 3,3% спада у ред земаља са најнижим вриједностима овог параметра у свијету.

Дистрибуција умрле одојчади према полу указује на законитост умирања већег броја мушке дјеце која је повезана са биолошком издржљивошћу женске дјеце. Од укупног инфантилног морталитета у анализираном периоду, 800 умрлих односи се на мушку дјецу, а 607 на женску дјецу. У релативним вриједностима, смртност мушке дјеце је за 24% већа у односу на женску.

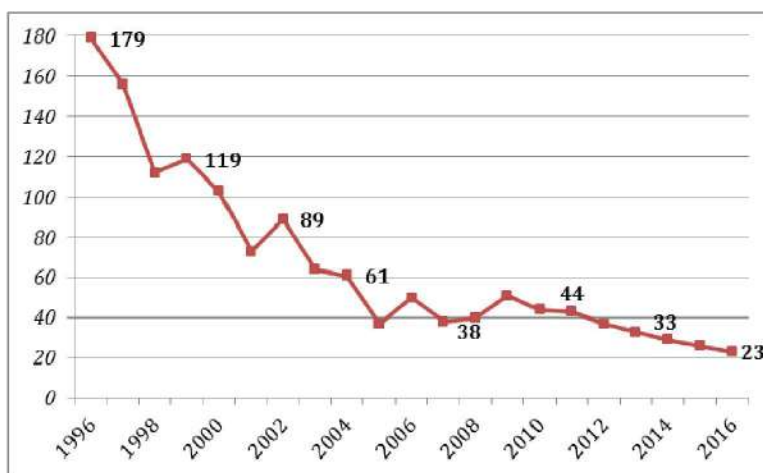

График 33. Број умрле одојчади у Републици Српској у периоду 1996-2016. године

За анализу смртности одојчади према старости важна је подјела на тзв. неонатални и постнеонатални период. Неонатални период обухвата вријеме од рођења до краја првог мјесеца живота, а постнеонатални период обухвата осталих једанаест мјесеци. Ова подјела је важна из разлога што унутар ње дјелују различити узроци смрти. У неонаталном периоду је заступљено дјеловање тзв. ендогених узрока смрти (генетски фактори, конституција), док су у постнеонаталном периоду углавном заступљени тзв. егзогени узроци, тј. узроци инфективног или случајног карактера (Нејаšмић, 2005, 93).

Неонатална смртност дијели се на рану неонаталну смртност (смртност у првој недјељи живота) и касну неонаталну смртност везану за интервал од 7 до 28 дана живота одојчета.

Највећи проценат инфантилног морталитета у Републици Српској дешава се управо у неонаталном периоду (између 70% и 80% морталитета), гдје одлучујућу улогу имају ендогени узроци смрти (наследне болести, конституција). Најкритичнији период је прва седмица живота одојчета (рани неонатални период) на који отпада између 50% и 60% смртних случајева. Удио умрле одојчади у првој седмици живота знатно је био већи, па се може констатовати да је редукција смртности у раном неонаталном периоду значајно утицала на смањење стопе умрле одојчади. Најчешћи узрок смрти код новорођенчади је немогућност адаптације респираторног система, а и осталих система на живот ван материце.

У периоду 1996-2016. године, може се констатовати благи тренд смањења стопе мртворођења.⁵⁷ Број мртворођених се повећао 2015. и 2016. године, па је стопа мртворођене дјеце била 4,8‰. Од укупно 864 мртворођених у посматраном периоду, њих 51% су била мушка, а 49% женска дјеца. Највећи проценат мајки које су рађале мртворођене био је у интервалу од 25 до 29 година, што је уједно и највећи проценат мајки које су родиле живорођену дјецу. Слиједе мајке старости од 20 до 24 године, па од 30 до 34 године живота. Од укупног броја мртворођене дјеце у Српској, 57% су била прворођена дјеца.

⁵⁷ Мртворођеним дјететом сматра се дијете које је извађено из тијела мајке без икаквих знакова живота, под условом да је ношено дуже од 22 недјеље и да има порођајну тежину већу од 500 g.

Таблице морталитета

Општа стопа смртности (морталитета) представља годишњи број умрлих на хиљаду становника. То је најчешће коришћен показатељ морталитета и веома је подложен утицају старосне структуре, па је потребно користити и друге мјере морталитета. Таблице морталитета су најбољи показатељ морталитета, јер обезбјеђују његов најкомплетнији статистички опис независан од старосне структуре. У многим земљама називају се и таблице живота (*Life Tables*), јер су најбољи показатељ здравственог стања народа (Бурђев, 2001, 48).

Табела 38. Таблица морталитета за укупно становништво Републике Српске по петогодишњим старосним групама према попису 2013. године

Година	Број становника	Број умрлих	Специфичне стопе	Интеграл	Број година	Вероватноћа смрти	Број живих	Број умрлих	Број проживљених година	Збир проживљених година	Очекивано трајање живота
<i>x</i>	<i>nPx</i>	<i>nMx</i>	<i>mtx</i>	<i>n</i>	<i>nax</i>	<i>1000nq</i>	<i>lx</i>	<i>ndx</i>	<i>nLx</i>	<i>Tx</i>	<i>ex</i>
0	10089	33	3,270889	1	0,0755605114	3,261029	100000	326,10286	99698,538	7640456,6	76,4045662
1-4	43316	13	0,30012	4	1,5	1,19958	99673,8971	119,56683	398396,67	7540758,1	75,6542916
5-9	54076	4	0,07397	5	2,5	0,369781	99554,3303	36,813341	497679,62	7142361,4	71,7433525
10-14	57326	10	0,174441	5	2,5	0,871824	99517,517	86,761798	497370,68	6644681,8	66,7689668
15-19	70815	39	0,550731	5	2,5	2,749868	99430,7552	273,42143	496470,22	6147311,1	61,825047
20-24	65363	34	0,520172	5	2,5	2,597482	99157,3337	257,55939	495142,77	5650840,9	56,9886329
25-29	76753	43	0,560239	5	2,5	2,797276	98899,7744	276,64992	493807,25	5155698,1	52,1305347
30-34	80472	59	0,733174	5	2,5	3,659164	98623,1244	360,87822	492213,43	4661890,9	47,2697544
35-39	80588	90	1,116792	5	2,5	5,568411	98262,2462	547,16457	489943,32	4169677,4	42,4341759
40-44	75683	127	1,678052	5	2,5	8,355208	97715,0816	816,42985	486534,33	3679734,1	37,657791
45-49	82810	237	2,861973	5	2,5	14,20821	96898,6518	1376,7561	481051,37	3193199,8	32,9540167
50-54	92000	514	5,586957	5	2,5	27,54998	95521,8957	2631,6264	471030,41	2712148,4	28,3929502
55-59	93458	820	8,773995	5	2,5	42,92834	92890,2692	3987,6252	454482,28	2241118	24,12651
60-64	87204	1105	12,67144	5	2,5	61,41175	88902,6441	5459,6667	430864,05	1786635,7	20,0965421
65-69	60073	1139	18,96027	5	2,5	90,51104	83442,9773	7552,5108	398333,61	1355771,7	16,2478823
70-74	55148	1904	34,52528	5	2,5	158,9103	75890,4665	12059,779	349302,89	957438,06	12,6160519
75-79	48037	2887	60,09951	5	2,5	261,2457	63830,6875	16675,492	277464,71	608135,18	9,52731676
80-84	25566	2753	107,6821	5	2,5	424,2107	47155,1955	20003,737	185766,63	330670,47	7,01238683
85+	11565	2167	187,3757	∞	5,3368712506	1000	27151,4583	27151,458	144903,84	144903,84	5,33687125

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године, Бања Лука, 2017. година и Демографска статистика 17, Републички завод за статистику, Бања Лука.

Анализа таблице морталитета за укупно становништво Републике Српске 2013. године јасно указује да је очекивано трајање живота за тек рођено дијете у Српској 76,4 године. Просјечан животни вијек жена је дужи за 5,8 година у односу на мушко становништво. Очекивано трајање живота за мушкарце 2013. године било је 73,5 година,

док је за женску популацију 79,3 година. Републички завод за статистику објавио је податке о очекиваном трајању живота за 2016. годину, у којој је животни вијек за тек рођено дијете 77,2 године, што представља повећање од 0,8 година.

У посљедње двије деценије (у периоду 1998-2016. године), животни вијек становништва Републике Српске повећао се за 4,6 година (повећање код мушког пола било је 4,5 година, а код жена 4,7 година). У будућности треба очекивати даље повећање просјечног животног вијека с обзиром на развој здравствено-медицинских услова и повећање животног стандарда. Ниво образовања јако је битан елемент у превенцији морбидитета становништва.

Епидемиолошка транзиција⁵⁸ на тлу Балканског полуострва већ је 70-их прошлог вијека утицала на значајно смањење стопе смртности (поготово одојчади), а самим тим и продужење дужине очекиваног трајања живота (Kotzomanis, 2001, 15). Смањење смртности лица старости до 40 година значајно је утицало на продужење животног вијека становништва Републике Српске. Хронолошки гледано, у Босни и Херцеговини се од почетка 50-их година XX вијека, па све до данас, очекивано трајање живота (при рођењу) повећало 21 годину за мушко становништво и 24 године за жене. С обзиром да је животни вијек 1953. године износио само 52,6 година за мушкарце и 54,8 за женско становништво, овако низак животни вијек посљедица је високе смртности одојчади у БиХ током 50-их година XX вијека, чија је највећа вриједност била 1951. године, чак 178‰.

Као што је претходно наведено, од свих умрлих особа у Републици Српској у 2016. години, скоро 70% односи се на лица старија од 70 година. Када се зна да Република Српска има и једну од најнижих стопа смртности одојчади у окружењу, онда је једноставан закључак - ако се жели продужити животни вијек и повећати очекивано трајање живота, треба да се дјелује превентивно на старије контингенте становништва. „Baby boom“ генерација, рођена након Другог свјетског рата у наредној деценији имаће велики утицај на смртност становништва у Републици Српској. Управо због смртности ове старосне категорије, у наредних 10-ак година могу се очекивати повећане стопе смртности у Републици Српској.

⁵⁸ Замјена смртности становништва са акутних, заразних болести на хроничне незаразне болести.

4.5.3. Природни прираштај

Негативна стопа природног прираштаја условљена је наглим падом наталитета у првој декади XXI вијека и повећањем стопе морталитета. Узајамним дјеловањем ове двије компоненте од 2002. године на простору Републике Српске присутан је негативан природни прираштај.

Највећа вриједност природног прираштаја становништва у Републици Српској била је 1997. године (2.002), док је у 2015. години регистрована најнижа апсолутна вриједност (-5.702). Општа стопа наталитета 2016. године била је 8,2‰, док је стопа смртности била на нивоу од 12,1‰. Стопа природног прираштаја је имала негативан предзнак, односно вриједност од -3,9‰.

Табела 39. Број општина са негативним и позитивним природним прираштајем у Републици Српској у периоду 1996-2016. године

Година	Број градова/ општина	Природни прираштај					
		негативан		позитиван		нулти	
		апсолутно	%	апсолутно	%	апсолутно	%
1996.	63	31	49,2	30	47,6	2	3,2
2000.	63	31	49,2	31	49,2	1	1,6
2004.	62	51	82,3	10	16,1	1	1,6
2008.	62	57	91,9	4	6,5	1	1,6
2012.	62	58	93,5	3	4,8	1	1,6
2016.	63	59	93,7	2	3,2	2	3,2

Извор: Демографска статистика 4, 10, 11, 15 и 20. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука.

Анализа природног прираштаја по градовима и општинама указује на чињеницу да је на простору Републике Српске у периоду 1996-2016. године дошло до интензивног повећања броја градова и општина са негативним природним прираштајем: од 31 (1996) до 59 (2016).

Негативна стопа природног раста условила је процес природне депопулације у којој се број становника Републике Српске у периоду 1996-2016. године смањило за око 4%. За протеклих 20 година укупно је рођено 234.535 дјеце, истовремено је умро 280.381 становник, тако да је само на основу природног прираштаја Република Српска смањила своју популацију за 45.846 становника, што приближно одговара демографској величини општине Градишка.

Према попису становништва из 1991. године, на простору Републике Српске биле су 42 општине са умјереном стопом природног прираштаја (5-14‰), док је ниску стопу (до 5‰) имало 10 општина. Подаци за 1996. годину указују да је негативан природни прираштај имало 31 општина, што је око 48% простора Српске (Маринковић, 2010, 35).

Треба посебно истаћи да од 1992. године ниједан град и општина у Републици Српској у континуитету нису имали позитиван природни прираштај. Такође, евидентно је да 11 градова и општина, што чини петину простора Републике Српске, у претходном периоду није имало позитивну вриједност природног прираштаја. То су простори општина Вишеграда, Источног Дрвара, Источног Мостара, Источног Новог Сарајева, Калиновика, Козарске Дубице, Костајнице, Петрова, Приједора, Рудог и Хан Пијеска (Marinković, Maјић, 2014, 623-624).

Од свих градова и општина у Српској, само осам има позитиван биланс природног кретања у периоду 1996-2016. године. Не рачунајући Град Бању Луку, ове тенденције су посљедица позитивног природног кретања у другој половини 90-их година прошлог вијека.

Од укупно броја јединица локалне самоуправе (6 градова и 58 општина) у Републици Српској 2016. године само је у Граду Бањој Луци и општини Језеро забиљежена позитивна стопа природног прираштаја. Те године у Граду Бањој Луци је било за 134 становника више рођених у односу на умрле, док је општина Језеро имала апсолутни прираштај свега једног становника.

Анализа броја живорођених у периоду 2000-2016. године, указује да је у Републици Српској повећање броја живорођених имало само пет општина и то: Источно Ново Сарајево (85), Источни Стари Град (6), Ново Горажде (5), Вукосавље (2) и Петровац (1), док су сви остали градови и општине имали смањење броја живорођених. Уочљиво је да су апсолутно највеће смањење имали популационо највећи градови и општине Републике Српске, као што су: Прњавор (-310), Зворник (-279), Бијељина (-251), Теслић (-243), Приједор (-211), Добој (-208), Градишка (-194) и Котор Варош (-178).

Значајно смањење броја живорођене дјеце имале су популационо и површински најмање општине као што су: Оштра Лука, Пелагићево и Доњи Жабар, што је за ове просторе још трагичније.

Да је проблем недовољног рађања у Републици Српској све присутнији, потврђује нам и податак да је испод 50 живорођених 2000. године било у 17 општина, а да је 2016. године то евидентно у чак 24 општине: Источни Дрвар (1), Доњи Жабар (2), Купрес (2), Пелагићево (2), Петровац (3), Трново (5), Крупа на Уни (8), Ново Горажде (8), Језеро (9), Калиновик (9), Берковићи (11), Источни Стари Град (14), Осмаци (16), Оштра Лука (19), Костајница (24), Рудо (26), Хан Пијесак (27), Чајничке (27), Љубиње (31), Шековићи (33), Вукосавље (37), Рибник (41), Петрово (45) и Вишеград (47). Исте године у општини Источни Мостар није рођено ниједно дијете.

Истовремено, повећање броја умрлих у истом периоду регистровано је у 34 локалне заједнице Српске, при чему је апсолутно највећи пораст броја умрлих у периоду

2000-2016. године забиљежен на просторима: Бијељине (336), Добоја (144), Зворника (134), Модриче (87), Теслића (79) и Лакташа (76).

Интересантно је да неславне рекорде по вриједности негативног природног прираштаја у Српској држе неки од највећих градова, као што су: Бијељина са -485 (2016.), Приједор са -447 (2011.) и Добој са -331 (2014.). То је веома забрињавајућа констатација, јер су ове градске средине у истом периоду имале позитиван миграциони салдо унутрашњих миграција. Несумњиво је да би овакав тренд могао да буде настављен и у будућности, па би требало што прије преузети знатно више активности и одговарајућих мјера популационе политике како на републичком, тако и на нивоу локалне самоуправе.

Стопа природне депопулације у градовима и општинама Републике Српске још је израженија ако се сагледају кумулативне вриједности природног прираштаја. У периоду 1996-2016. године, највећи демографски губици на основу природне промјене регистровани су у Граду Приједору. У двадесетогодишњем периоду, само на основу разлике између броја рођених и умрлих ова локална заједница смањила је број становника за 6.688. Изузетно велике демографске губитке биљеже популационо већи градови и општине: Бијељина (-3.650), Козарска Дубица (-3.154), Градишка (-3.059), Добој (-2.902), Нови Град (-2.613) и Шамац (-2.211).

О поражавајућој демографској слици говори податак да је на простору општине Источни Мостар у претходних десет година рођено само једно дијете.⁵⁹ Слична ситуација је и у општини Источни Дрвар у којој је у периоду 2003–2016. године рођено само шесторо новорођенчади. Смањење нивоа рађања посебно је изражено у општинама са ослабљеним демографским капацитетом. У већини новоформираних општина годишње се рађа испод пет новорођенчади, док је годишњи број живорођених преко десет изузетно ријетка појава. Анализом нивоа репродукције у посљедњих пет година утврђено је да се на простору општине Купрес у просјеку рађа једно дијете, у Доњем Жабару и Пелагићеву двоје, у Петровцу четворо, Новом Горажду петоро, а у Трнову шесторо. Изразито ниске репродуктивне норме имају и општине Крупа на Уни, Језеро, Источни Стари Град и Калиновик. На другој страни, због пораста удјела старе популације, све општине имају константно повећање стопе смртности.

⁵⁹ Године 2012. у општини Источни Мостар рођено је једно дијете. Прије тога тај случај је забиљежен 2006. године, када је рођено двоје дјете.

Табела 40. Апсолутне вриједности природног прираштаја у градовима и општинама Републике Српске у периоду 1996-2016. године

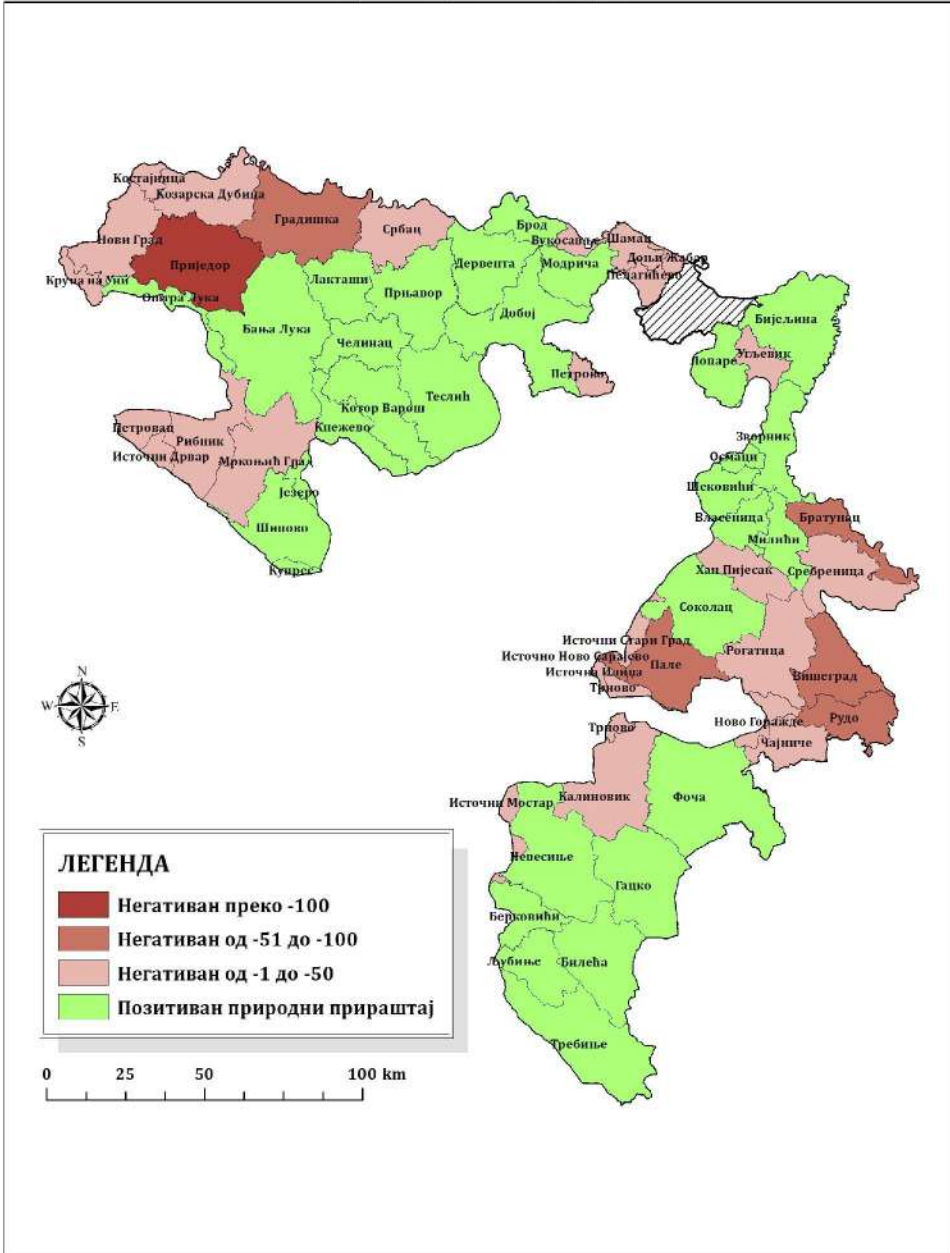
Град/општина	1996.	1998.	2000.	2002.	2004.	2006.	2008.	2010.	2012.	2014.	2016.
Бања Лука	619	442	315	177	-4	-3	203	175	194	49	134
Берковићи	-13	16	18	9	10	-11	5	-10	-15	-15	-8
Бијељина	4	-26	102	103	-211	-172	-178	-263	-347	-431	-485
Билећа	84	55	45	28	-5	-62	-34	-42	-57	-51	-41
Братунац	-21	-69	-56	-44	-28	6	-39	-41	-29	-37	-34
Брод	35	9	20	-18	-29	-13	-65	-42	-62	-65	-53
Вишеград	-1	-70	-68	-40	-41	-78	-96	-97	-82	-101	-97
Власеница	200	0	5	4	-13	-27	-22	4	-14	-16	-15
Вукосавље	-10	9	-14	-10	-2	-21	-8	-6	-10	-25	-12
Гацко	102	76	28	17	9	-16	-16	-6	-18	-32	-15
Градишка	59	35	-81	-46	-155	-136	-171	-260	-217	-270	-309
Дервента	38	69	23	75	-14	-41	-93	-110	-98	-122	-91
Добој	100	63	91	-76	-130	-118	-256	-191	-198	-331	-215
Доњи Жабар	-11	15	-9	-29	-22	-24	-26	-26	-23	-26	-34
Зворник	51	71	256	257	36	114	70	32	-28	-116	-136
И. Илића	-13	-49	-39	-27	-37	-44	-68	-19	-83	-92	-53
И. Дрвар	-41	-	-1	-3	-3	-2	-	-2	-1	-1	0
И. Мостар	-2	-	0	-1	0	-1	-3	-2	0	0	-1
И. Стари Град	6	-13	-32	-16	-16	-9	-8	-16	-24	-7	-15
И. Н. Сарајево	-25	-41	-55	-32	-19	-26	-22	-9	-22	2	0
Језеро	-5	2	3	-5	-13	3	-3	0	4	-14	1
Калиновик	-17	-7	-30	-32	-24	-26	-31	-28	-35	-34	-30
Кнежево	95	35	61	73	23	-26	-10	-27	-19	-80	-45
Коз. Дубица	-43	-60	-35	124	-44	-176	206	-188	-210	-171	-221
Костајница	-10	-30	-23	-46	-44	-28	-39	-37	-34	-38	-37
Котор Варош	159	154	151	92	42	34	-10	43	-45	-38	-44
Крупа на Уни	-23	-8	-7	-17	-31	-28	-33	-18	-32	-33	-19
Купрес	-4	-	1	-2	-8	-7	-4	-2	-7	-7	-1
Лакташи	77	52	64	29	1	5	-18	23	-75	-105	-61
Лопаре	-40	21	21	-26	-96	-97	-124	-172	-155	-179	-166
Љубиње	1	-6	6	-2	-8	-28	-1	1	-23	-17	-12

Милићи	1	9	40	-9	-2	-25	30	-27	-13	-55	-14
Модрича	36	83	84	6	-36	-53	-149	-131	-146	-130	-160
Мркоњић Град	30	30	-13	-22	-21	-53	-70	-75	-130	-91	-87
Невесиње	56	41	11	-7	-37	-14	-10	-70	-103	-90	-70
Нови Град	-43	-30	-30	-95	-118	-152	-140	-144	-182	-231	-164
Ново Горажде	4	-1	-21	-4	-9	-29	-15	-14	-12	-23	-16
Осмаци	24	-2	17	-13	6	-2	-11	-11	-14	-16	-16
Оштра Лука	-60	26	34	3	-25	-18	-20	-17	-20	-38	-21
Пале	4	-65	-67	-46	-39	-60	-89	-88	-29	-61	-99
Пелагићево	-35	35	-19	-38	-47	-57	-63	-59	-50	-61	-43
Петровац	-40	-2	-8	1	3	-4	-2	-1	-9	-7	-2
Петрово	-32	-51	-41	-59	-65	-50	-72	-41	-43	-73	-74
Приједор	-42	-138	-247	-308	-393	-316	-344	-352	-379	-411	-393
Прњавор	30	255	167	60	-85	-110	-149	-126	-91	-159	-170
Рибник	-41	-22	-34	-1	-53	-84	-71	-63	-55	-75	-62
Рогатица	6	-21	-9	-30	-44	-22	-18	-7	-40	-89	-42
Рудо	-66	-83	-53	-64	-54	-50	-74	-54	-40	-61	-39
Соколац	-35	-58	17	-42	-38	-66	-34	-69	-63	-63	-59
Србац	17	-40	-23	-49	-80	-66	-87	-83	-46	-84	-75
Сребреница	...	-65	-29	-58	-37	-10	-30	-27	-20	-38	-27
Теслић	205	117	197	102	19	10	-92	-54	-53	-124	-125
Требиње	68	41	26	-2	-12	-12	-37	-75	-61	-123	-65
Трново	0	-4	-23	-17	-14	-14	-17	-13	-15	-11	-14
Угљевик	0	18	-42	-24	-46	-46	-52	-91	-84	-101	-85
Фоча	34	-11	1	-65	-22	-73	-75	-112	-117	-101	-73
Хан Пијесак	-16	-6	-16	-32	-41	-21	-31	-13	-45	-35	-23
Чајниче	-1	4	-22	-8	-4	-26	-27	-39	-25	-33	-37
Челинац	43	66	42	40	3	-22	-28	42	12	-34	-26
Шамац	-49	-10	-24	-115	-121	-142	-159	-154	-116	-160	-139
Шековићи	-4	3	4	-12	-21	-31	-22	-25	-37	-51	-46
Шипово	-23	59	4	-4	-45	-32	-39	-28	-27	-42	-60

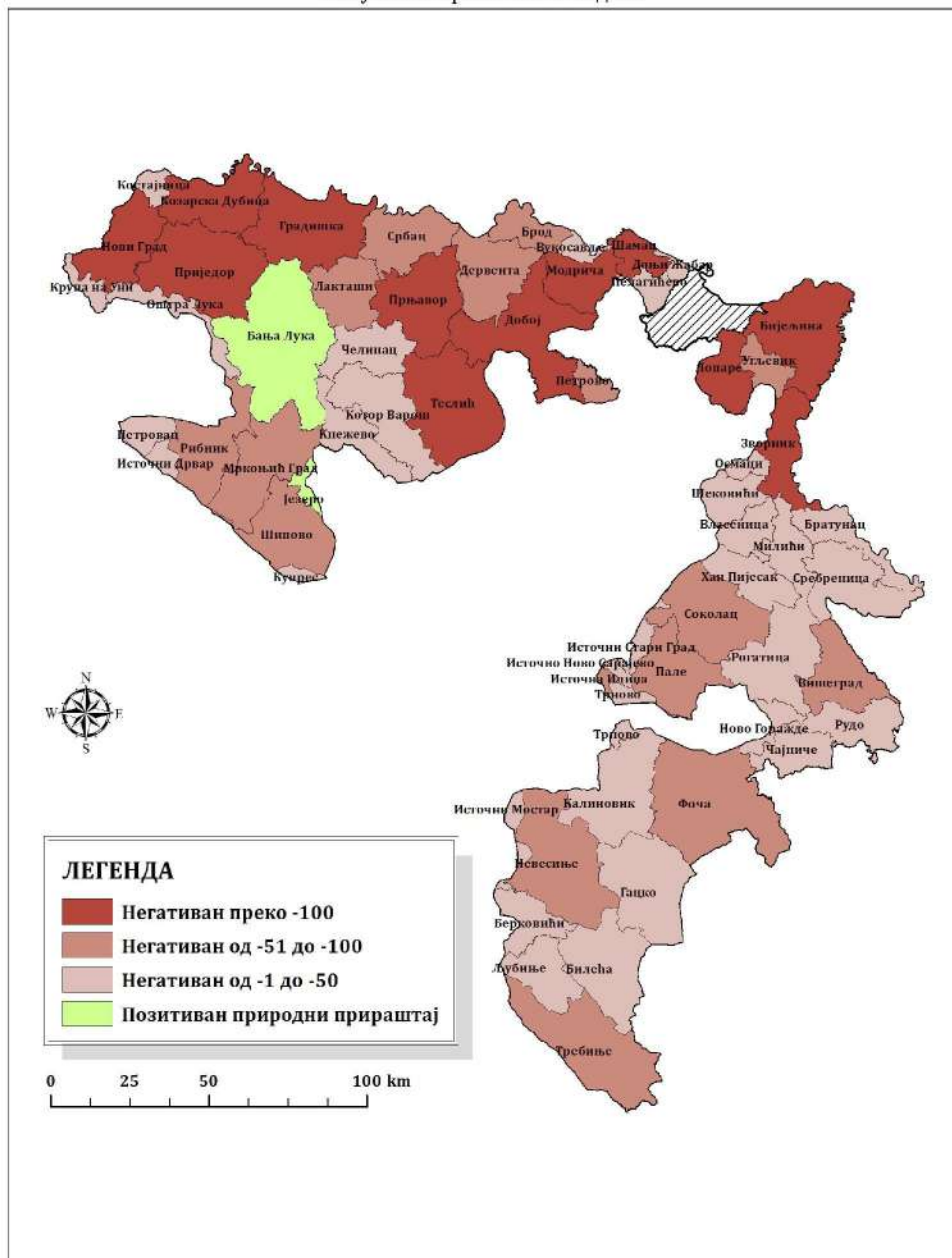
Извор: Демографска статистика 4, 10, 11, 15 и 20. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука.

Апсолутна вриједност	0	1 - 50	51 - 100	101 - 200	201 - 300	301 - 400	>400
ПОЗИТИВАН							
НЕГАТИВАН							

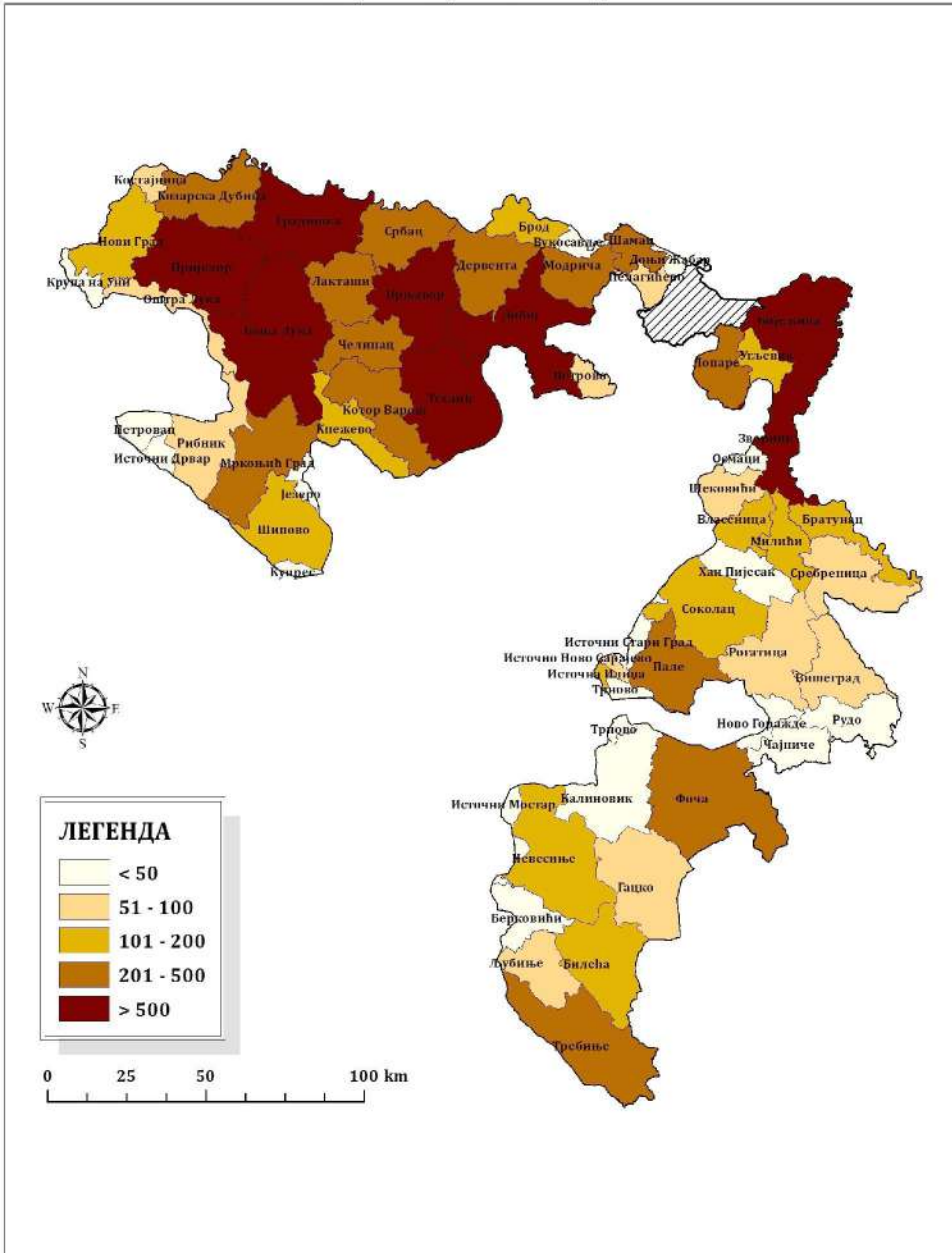
Картограм 15. Апсолутни природни прираштај у градовима и општинама Републике Српске 2000. године

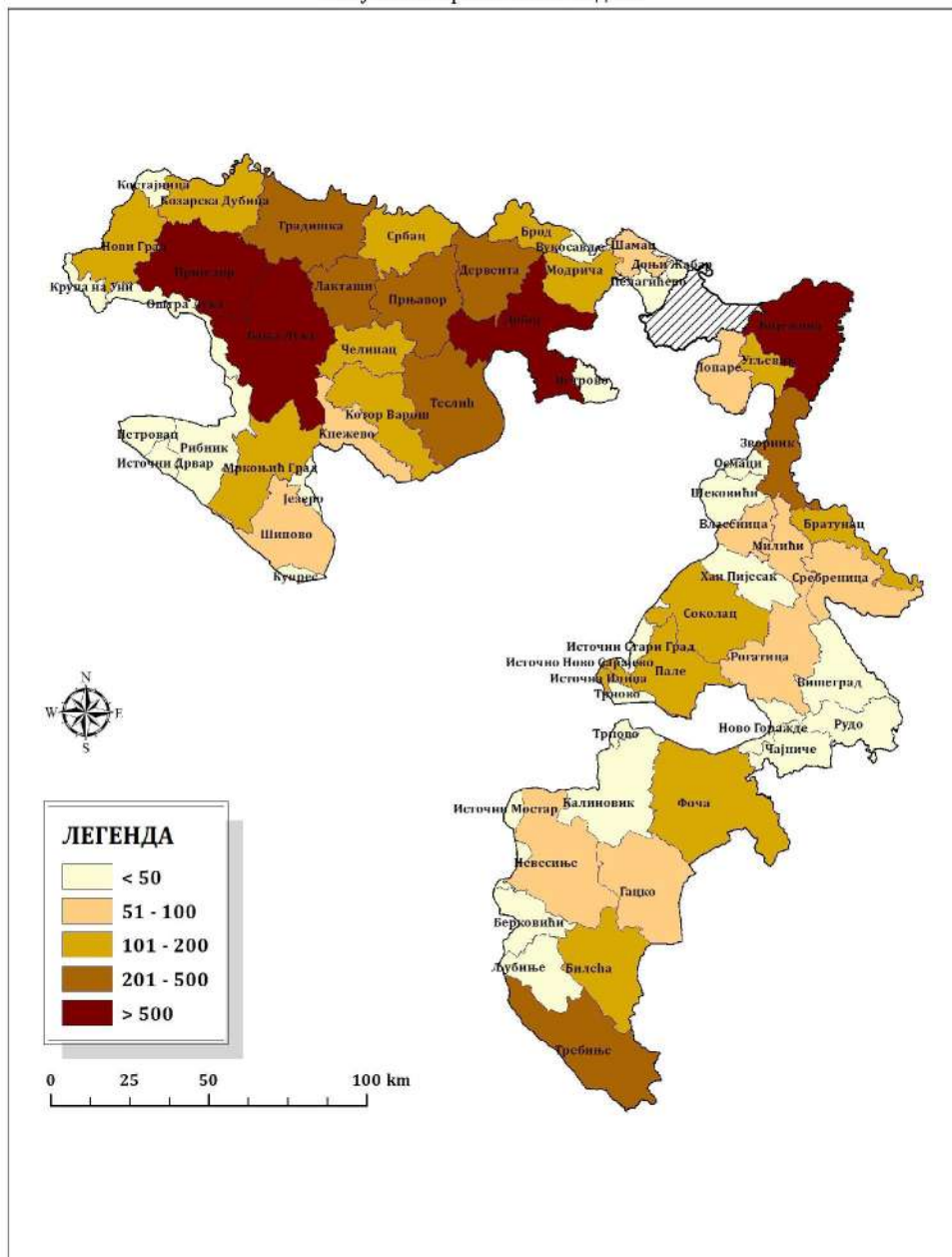
Картограм 16. Апсолутни природни прираштај у градовима и општинама Републике Српске 2016. године

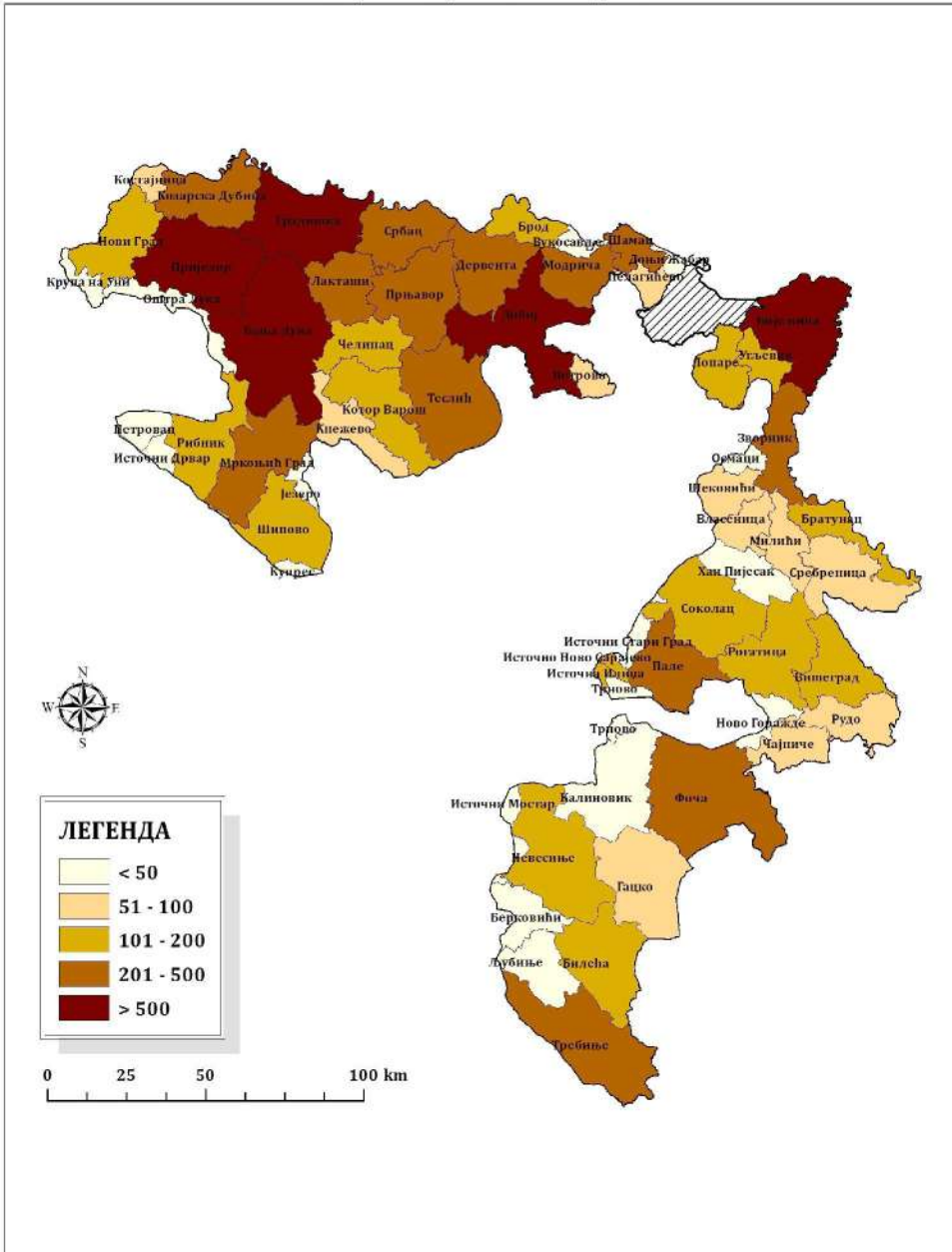
Картограм 17. Број живорођених у градовима и општинама Републике Српске 2000. године

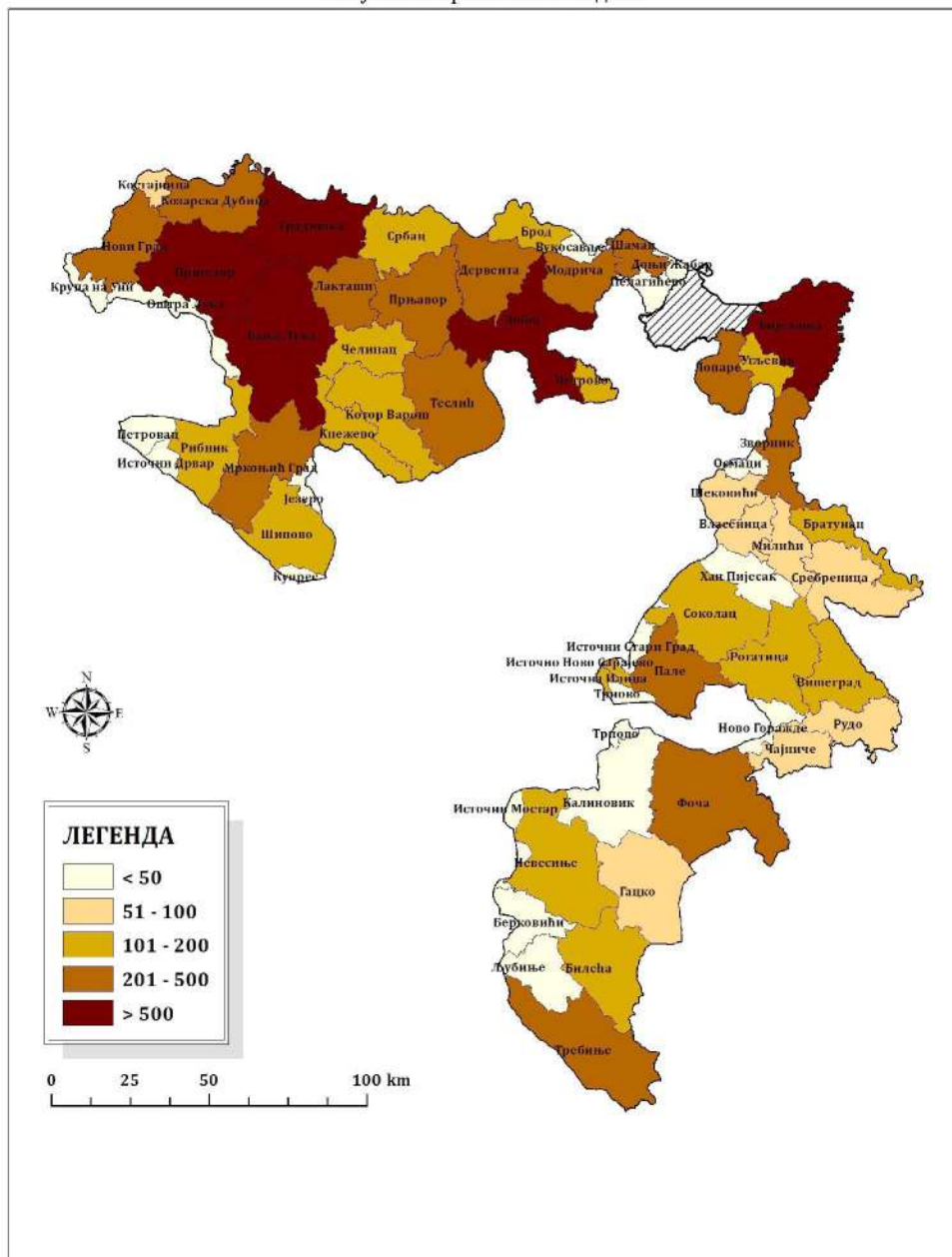
Картограм 18. Број живорођених у градовима и општинама Републике Српске 2016. године

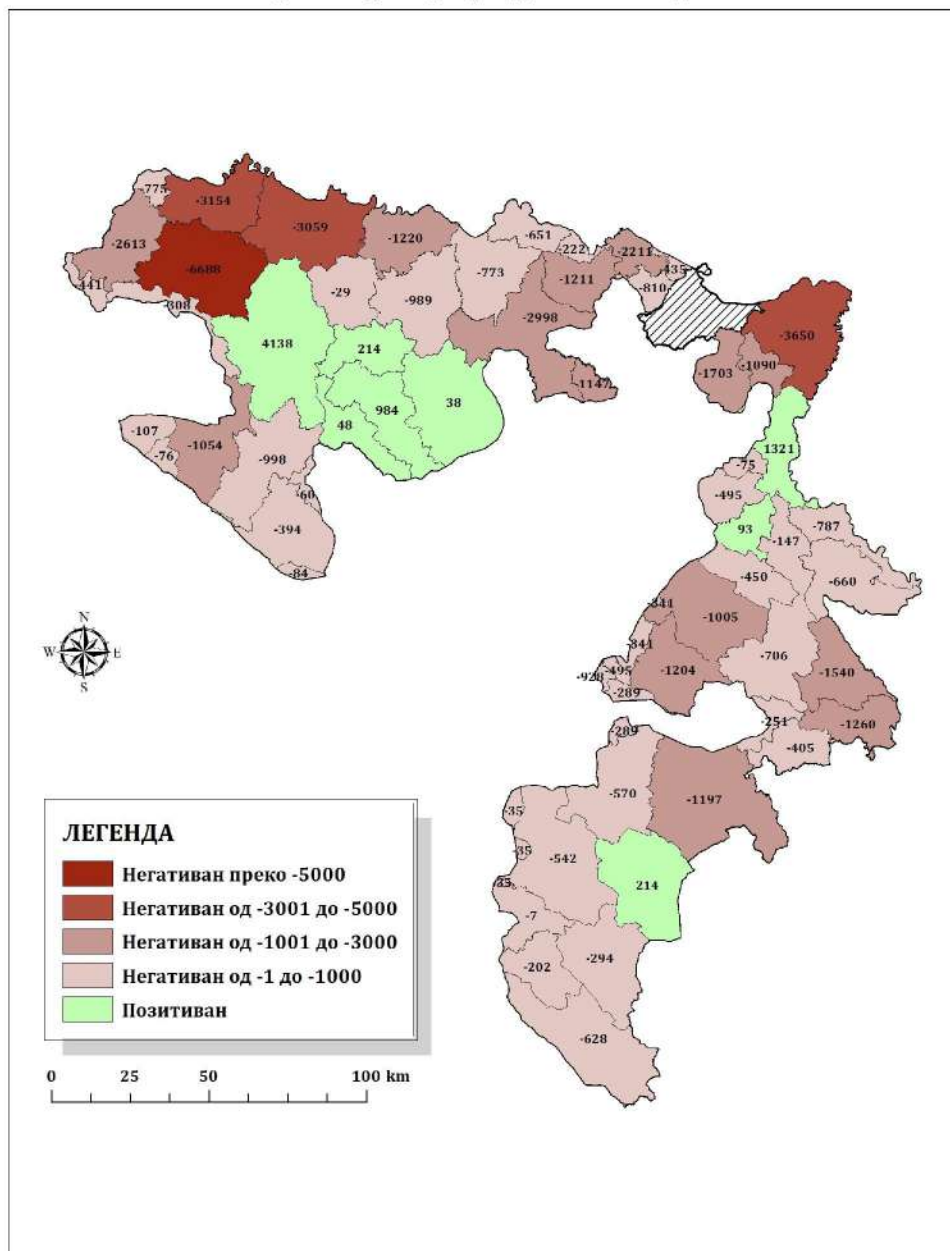
Картограм 19. Број умрлих у градовима и општинама Републике Српске 2000. године

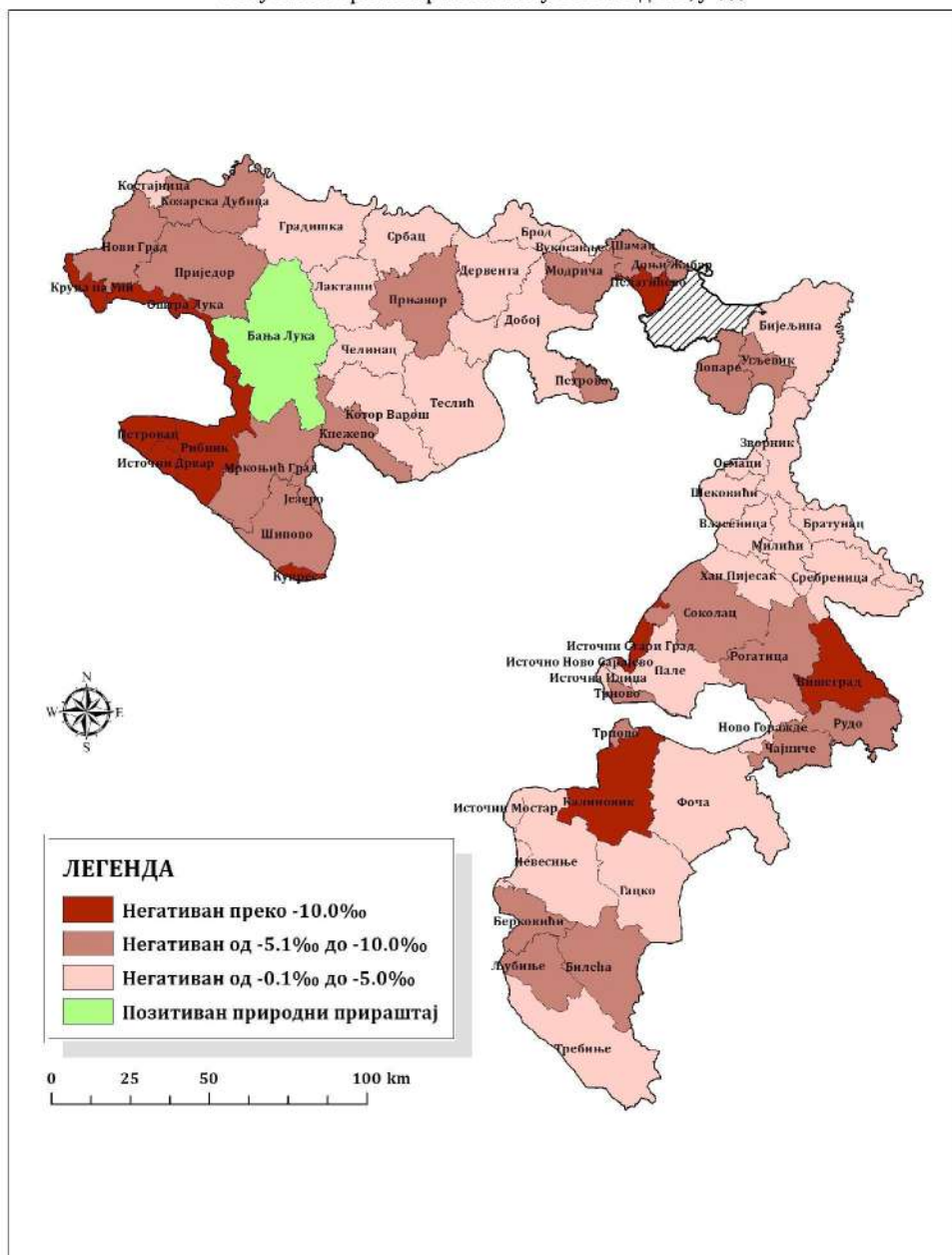
Картограм 20. Број умрлих у градовима и општинама Републике Српске 2016. године

Картограм 21. Кумулативни природни прираштај у градовима и општинама Републике Српске у периоду 1996-2016. године

Картограм 22. Природни прираштај у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године, у ‰

Алармантно звучи податак да релативно веће општине попут Новог Града, Козарске Дубице, Шамца и Вишеграда у периоду 1996-2016. године на основу природне депопулације биљеже смањење преко 10% укупне популације.

Изразито негативне вриједности природног раста присутне су и код популационо малих, новоформираних општина, уз ентитетску линију разграничења, гдје је ова стопа у периоду 1996-2016. године неријетко прелази 20%.

Анализа компоненти природног кретања у посљедњих пет година у градовима и општинама Републике Српске указује на забрињавајући процес природне депопулације. Неславни рекордери су општина Пелагићево у којој је број умрлих чак за 25 пута већи од броја рођених и општина Доњи Жабар у којој је смртност 12 пута већа од броја живорођене дјеце. Наиме, у периоду 2012–2016. године, апсолутни број живорођених на простору општине Пелагићево био је 11, док је у истом периоду регистровано чак 278 смртних исхода. Слична ситуација је у општини Доњи Жабар, у којој је за пет година рођено 12, а умрло 147 становника. У општини Лопаре за пет година рођено је 277 беба, док је 1.095 становника умрло. Слична ситуација је и у општинама Рибник (191 рођених, 546 умрлих), Вишеград (242 рођених, 734 умрлих), Шамац (278 рођених, 973 умрлих), Козарска Дубица (672 рођених, 1682 умрлих), Нови Град (828 рођених, 1800 умрлих), Трново (28 рођених, 106 умрлих), Крупа на Уни (36 рођених, 171 умрлих) и Калиновик (44 рођених, 220 умрлих).

У периоду 2012-2016. године, у 20 општина број умрлих већи је од броја рођених минимално два пута. У општинама Источни Дрвар, Калиновик, Купрес и Крупа на Уни број умрлих већи је за пет пута, у Новом Горажду, Лопарама и Трнову за четири пута, у општини Шамац за 3,5 пута, у општинама Вишеград, Источни Мостар, Рудо и Рибник за три пута, у Источном Старом Граду, Петровцу, Оштрој Луци, Петрову, Козарској Дубици и Костајници за 2,5 пута, док је Новом Граду и Хан Пијеску број регистрованих смртних исхода већи за 100% у односу на број новорођенчади.

4.6. МИГРАЦИОНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Претходне анализе указују да миграције становништва простора Босне и Херцеговине имају своје историјско утемељење, а правци миграција су били прилично уходани. Миграције су оставиле посебан печат како на укупан демографски, тако и на друштвено-економски развој, те биле важан фактор промјена демографских структура, а посебно полно-старосне, етничке и економске. Дошло је до великих структурних промјена, које се манифестују смањењем удјела пољопривредног и повећањем броја градског становништва, што је последица емиграције становништва из села у градове. Миграционим процесима овај простор вијековима је "давао" фертилно, радно-способно и квалификовано становништво, па су директно или индиректно слабили биолошки потенцијали многих села, која су данас углавном пушта (Маринковић, 2005, 57-60).

Миграције становништва су веома важан фактор демографског развоја Босне и Херцеговине, због изразите транзитности и значајног геостратешког положаја. У историјском развоју овог простора дошло је до додира три различита културно-цивилизацијска круга: православног или источно-хришћанског, католичког или западно-хришћанског и исламског или турско-источњачког, што је за последицу имало стварање специфичног етнокултурног и националног мозаика становништва. Културно-историјска насељеност указују на веома бурну прошлост која је детерминисана културним, политичким и економским утицајима сусједа и честим кретањима становништва. То се као фактор, у датом друштвено-историјском моменту, одразило и на формирање миграционих праваца, насељавање, демографски развој и етничку композицију становништва (Маринковић, 2017, 505).

Миграције становништва су историјска појава на овом простору, јер је вијековима био изложен бројним и различитим сеобама и кретањима становништва. Овај простор традиционално карактеришу веома сложени миграциони, а поготово миграциони процеси који су детерминисали значајне демографске промјене, као и неке трајне последице. Оне претпостављају досадашње трендове нешто слабијег интензитета, који за последицу имају негативан миграциони салдо, што се може темељити на основу пописа становништва из 1991. године и неких процјена. За анализу миграционих токова становништва не постоји одговарајућа миграциона статистика (миграциона картотека или регистри становништва) (Маринковић, 2005, 53).

Овај простор карактеришу веома различити облици миграција, који су најчешће детерминисани историјским, социо-економским и геополитичким факторима. Досадашњи пописи становништва на простору БиХ упућују на релативно висок и веома растући негативни миграциони салдо. Стопа раста становништва овог простора у периоду 1948-1981. године је била веома ниска, што је детерминисано интензивним

смањењем стопе наталитета и негативним миграционим салдом. У том периоду емиграцијом је било обухваћено више од 16%, или просјечно сваки шести становник СР БиХ. Становништво СР БиХ највише је емигрирало у правцу република тадашње СФР Југославије: у Србију (48,6%) и Хрватску (42,5%), а најмање у правцу Македоније (0,9%). У емиграцији најчешће су учествовали Срби са 49,5%, Хрвати са 27,1%, а најмање муслимани са 5,4% удјела.⁶⁰

Етничка припадност је имала велики значај приликом формирања миграционих праваца, па се хрватско становништво у 94% случаја селило у правцу Хрватске, српско у 77% случаја у правцу Србије, а муслиманско у 49% случаја у правцу Хрватске, 30% у правцу Словеније и 15% случаја у правцу Србије. Истовремено, на простору СР БиХ највише се досељавају Срби у 34%, муслимани у 19% и Хрвати у 17% случаја. Дакле, највећа миграциона размјена СР БиХ је остварена је се Србијом и Хрватском (Маринковић, 2005, 58).

Према овим показатељима Срби и Хрвати су били носиоци миграционих процеса овог простора, што потврђује констатацију да су обим и правци миграција ових народа значајно утицали на касније промјене етничке структуре становништва Босне и Херцеговине.

Попис становништва 1991. године обављен је у атмосфери поремећених међунационалних и међурејубличких односа и општег сазнања о распаду државе. Национална поларизација била је веома присутна, па се то најжалост одразило на квалитет и презентацију резултата пописа, који до сада никада није комплетиран за државни ниво. Међутим, на овом простору је и даље евидентан изразито негативан миграциони салдо, који је уз константно смањење природног прираштаја, био главни фактор успореног демографског раста (Маринковић, 2005, 59).

Почетком 1991. године на простору Босне и Херцеговине почиње политичка криза у облику међунационалне и међурелигијске нетолеранције и сукоба три најбројнија народа (Срба, Хрвата и Муслимана), што утиче на масовно расељавање становништва унутар и изван граница државе. Најинтензивније ратне операције, расељавања, избјеглиштво и премјештање становништва трајали су у периоду 1992-1995. године. У овом периоду створена је јасно изражена национална поларизација становништва на просторима два ентитета: Републике Српске и Федерације БиХ. Директне посљедице рата су велики демографски губици, трајно и привремено расељено аутохтоно становништво, досељавање великог броја избјеглог и расељеног становништва, као и несагледива материјална разарања и друштвено-економски поремећаји од којих се овај простор још увијек опоравља. Скоро поуздано може се констатовати да је претходни рат

⁶⁰ Становништво - упоредни подаци пописа становништва за 1971, 1981 и 1991. годину, Статистички билтен бр. 265, Федерални завод за статистику, Сарајево, 1998.

(1992-1995) проузроковао кретање више од два милиона (или око 50%) становника Босне и Херцеговине по цијелом свијету. Након рата, потписивањем и имплементацијом мировних споразума у Дејтону и Паризу, почиње нови преразмјештај и миграције становништва у облику кретања и повратка избјеглог и расељеног становништва. Изузетно велике друштвено-политичке промјене и миграције становништва детерминисале су значајне друштвено-економске и демографске посљедице у развоју и перспективи овог простора (Маринковић, 2005, 9-10).

Босну и Херцеговину су у периоду 1992-1995. године карактерисала интензивна принудна кретања становништва која су по свом обиму и просторном оквиру превазишла сва дотадашња. Процес избјеглиштва се манифестовао веома комплексно и истовремено учврстио у ред друштвених појава које, сходно присутном друштвено-политичком набоју, окупирају ширу друштвену пажњу. Избјеглиштво у Босни и Херцеговини се према обиму и испољеним правцима манифестовало у два основна облика, тј. као унутрашње и вањско. Етничка припадност је најчешће имала одлучујућу улогу у формирању избјегличких праваца, па је још прије почетка рата долазило до пресељења становништва из средина гдје је њихов народ био у мањини. Избјеглиштво у БиХ треба дефинисати као двосмјерни процес у коме су се на једној страни одсељавали припадници једног, а досељавали избјегли и расељени припадници другог народа. Контратокови процеса избјеглиштва још увијек су веома присутни, јер процес повратка још увијек није завршен (Маринковић, 2017, 510-512).

Постоје различити статистички подаци и документациона грађа о обиму избјеглиштва на простору Босне и Херцеговине, па у зависности од врсте кориштених параметара и статистичких анализа, понекад долази и до нереалних процјена. Међутим, према званичној статистици UNHCR-а на простору БиХ под утицајем рата и ратних посљедица покренуто је око 2,5 милиона становника, што је око 55% предратног броја (Маринковић, 2005, 73).

Више од половине (53,5%) од укупног броја принудних миграната са простора СФР Југославије је било из Босне и Херцеговине. UNHCR је објавио процјену да је 1996. године у око 100 земаља широм свијета било око 1.050.000 избјеглих лица из БиХ, што је скоро четвртина или 23,9% предратног становништва. Истовремено, у Босни и Херцеговини је било евидентирано око милион расељених лица. Неке процјене указују да се у периоду 1991-1998. године из БиХ принудно иселило око 1,3 милиона становника, да се још око 60.000 лица иселило добровољно, а да се око 270.000 људи води као погинули и нестали. Крајем 2001. године у свијету је евидентирано 749.700 избјеглих лица из Босне и Херцеговине. Највише их је регистровано у Њемачкој (28%), Србији и Црној Гори (25%), Хрватској (14%) и Аустрији (7%). Ове четири земље

прихватиле су око 74%, док су све остале земље у свијету заједно прихватиле око 26% од укупног броја избјеглих лица са овог простора (Маринковић, 2005, 74-75).

Може се констатовати да је процес избјеглиштва био и остао један од најважнијих послеријатних друштвено-економских проблема простора Босне и Херцеговине. Манифестовао се у веома специфичном облику принудних миграција и у потпуно новој форми, законитостима и тенденцијама, које су последица екстремно дестабилне ситуације, међунационалних односа и ратних сукоба. Дакле, овај процес је означио сасвим нову и битно другачију етапу демографског развоја овог простора. Рјешавање проблема избјеглиштва, поред изузетно ниског природног прираштаја и емиграције становништва, један је од најзначајнијих демографских проблема са којим се и Република Српска дугорочно суочавала (Маринковић, 2017, 516).

У посљедњој декади прошлог вијека, простор Републике Српске карактерише поред процеса избјеглиштва и процес постепеног повратка избјеглог и расељеног становништва. Процес избјеглиштва је по свом обиму захватио трећину становништва 1996. године и петину према спроведеној поновној регистрацији 2001. године. Анализа размјештаја избјеглих и расељених домаћинстава по регијама указује на имиграциони притисак на економско развијеније просторе, као што су бањалучка и бијељинска регија, у којима је 1996. године концентрисано око двије трећине (или 62%) од укупног броја избјеглих и расељених лица.

Избјеглиштво је један од кључних фактора етно-демографских и социо-економских процеса и регионалног размјештаја становништва овог простора. Неке анализе указују да у Републици Српској има неколико општина у којима је регистрован позитиван миграциони салдо, што је последица интензивнијег процеса повратка избјеглог и расељеног становништва. Анализа старосне структуре повратника указује да у будућности процес повратка неће значајније утицати на повећање демографског потенцијала овог простора.

Анализа обима избјеглиштва и избјегличких праваца у Републици Српској улази у сферу просторног и урбанистичког планирања, јер је процес избјеглиштва у посљедњих петнаестак година измијенио просторни размјештај и етничку композицију становништва. Утицај избјеглиштва може се пратити како на демографску, тако и на социо-економску, културно-историјску, психолошку и политичку сферу развоја. На просторима поријекла и прихвата избјеглог и расељеног становништва дошло је до снажних социо-економских поремећаја и сиромаштва. То додатно отежава прецизно разграничење између избјеглиштва и економских миграција, јер значајан број становништва је искористио избјеглички статус да се досели у економски перспективније просторе и тако оствари економску миграцију. Као најважнију демографску последицу процеса избјеглиштва и неравнојерног размјештаја избјеглог

и расељеног становништва треба истаћи етничку хомогенизацију, која је примјетна како на регионалном, тако и на ентитетском нивоу. Рјешавање проблема избјеглиштва, поред ниског природног прираштаја, један је од најзначајнијих демографских проблема са којим се Република Српска суочава у посљедњих петнаестак година (Маринковић, 2005, 126-127).

Демографске анализе указују да Република Српска и након потписивања Дејтонског споразума има изразито миграционо обиљежје, а посебно њени источни и југозападни дијелови. Због тога су ови простори и рјеђе насељени, а број становника им се често мијења услед сталних емиграција и великог смањења природног прираштаја. Унутрашње миграције на овом простору се одвијају устаљеним правцима, тј. из неразвијених, изолованих и запуштених подручја у привредно развијеније средине, са бољим животним условима. Узроци ових миграција су различити, а најчешће су у вези са бољим послом, већом зарадом, напредовањем и школовањем. Због тога су оне усмјерене ка већим урбаним центрима као што су: Бања Лука, Приједор, Добој, Бијељина и Требиње. Процјене указују да ће унутрашње миграције на релацији село-град, због истрошености руралних средина, губити на интензитету (Маринковић, 2007, 359).

Према резултатима Пописа становништва, домаћинства и станова 2013. године, Република Српска има знатно мањи број становника у односу на 1991. годину, што је посљедица интензивног расељавања становништва, процеса избјеглиштва, емиграције у иностранство, ратног морталитета и пада стопе природног прираштаја. У вријеме рата (1992-1995) у Републику Српску се доселио велики број избјеглог и расељеног становништва из Федерације БиХ и Републике Хрватске, а истовремено се одселио значајан број становништва у правцу Федерације БиХ, Хрватске, Србије и Црне Горе, али и у друге земље свијета. Овај геопростор карактерисала су велика унутрашња кретања и миграције становништва.

Значај миграција за кретање укупног броја становништва могуће је сагледати примјеном витално-статистичког метода, чиме се утврђује нето салдо миграција (разлика између укупног пораста и природног прираштаја), помоћу којег се добија најопштија слика о снази и улози ове појаве, која подразумијева унутрашњи и спољни биланс заједно. У зависности да ли је природни прираштај мањи или већи од укупног пораста становништва, говоримо о позитивном или негативном миграционом салду (Бурђев, 2001, 109).

Резултати пописа становништва 2013. године омогућавају само дјелимичну анализу обима миграционих кретања у посљедњих двадесетак година. За потпунију анализу недостају подаци о емиграцији становништва Републике Српске и Босне и Херцеговине, који би требало да нам омогуће детаљније сагледавање вањске миграционе статистике, али и поузданије израде пројекција становништва.

Према објављеним коначним резултатима пописа становништва 2013. године, у Републици Српској од укупног броја становника 1.170.342 од рођења у истом насељеном мјесту станује 412.703 (или око 35,3%). Према овим подацима, највећи број становника (757.639), или 64,7% је досељено становништво (табела 6. из прилога на крају књиге). Од тог броја, 577.334 (76,2%) се односи на унутрашње миграције или досељено становништво са простора Босне и Херцеговине, а 180.305 (23,8%) се односи на вањске миграција или досељено становништво из иностранства. Од укупног броја досељених са простора Босне и Херцеговине, највећи број 185.581 (32%) се односи на досељене из Федерације БиХ и то у периоду 1991-1995. године, затим на мигранте на релацији село-град који су досељени из другог насељеног мјеста исте општине 135.122 (18%) или из друге општине Републике Српске 105.161 (14%). У попису становништва 2013. године регистрован је и велики удио од 20% непознатих досељених. Истовремено, од 180.305 досељених из иностранства највећи удио од 42%, или 75.116 се односи на досељене из република СФР Југославије, од чега највише 17.290 (или 23%) се односи на досељавање избјеглих лица из Републике Хрватске у периоду 1991-1995. године. Док се из других држава доселило 45.766 лица, или 25%.⁶¹

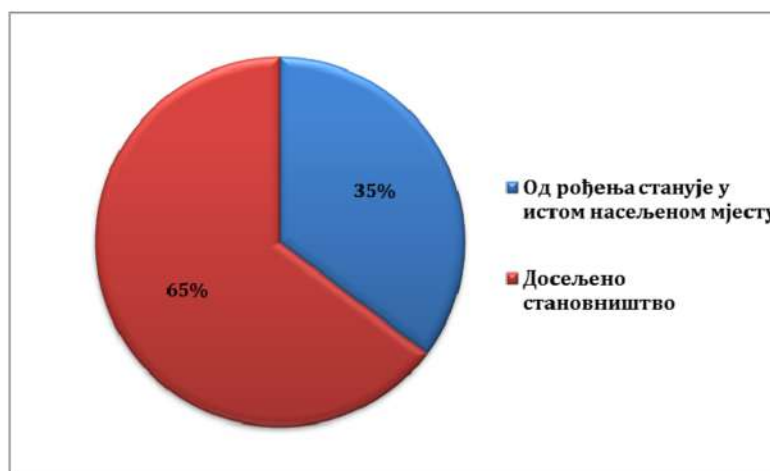

График 34. Миграциона обиљежја простора Републике Српске према попису 2013. године

Према држављанству од укупног броја становника Републике Српске у попису 2013. године апсолутно највише 898.947 (77%) регистровано је лица која су рођена на

⁶¹ Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - миграције. Републички завод за статистику Републике Српске. Бања Лука 2017. године.

простору Републике Српске. Знатно мање 199.725 (17%) је рођених на простору Федерације БиХ, 24.086 (или 2%) рођених је на простору Републике Хрватске, док је 14.397 (или 1,2%) држављана Републике Српске рођених на простору неке друге државе.⁶²

Посебно треба истаћи да су претходни подаци једини који су публиковани из пописа становништва 2013. године, а који се односе на вањске миграције становништва Републике Српске. Дакле, то је врло мало и недовољно за било какву дубљу анализу и сагледавање значаја које имају вањске миграција на укупан демографски развој овог простора.

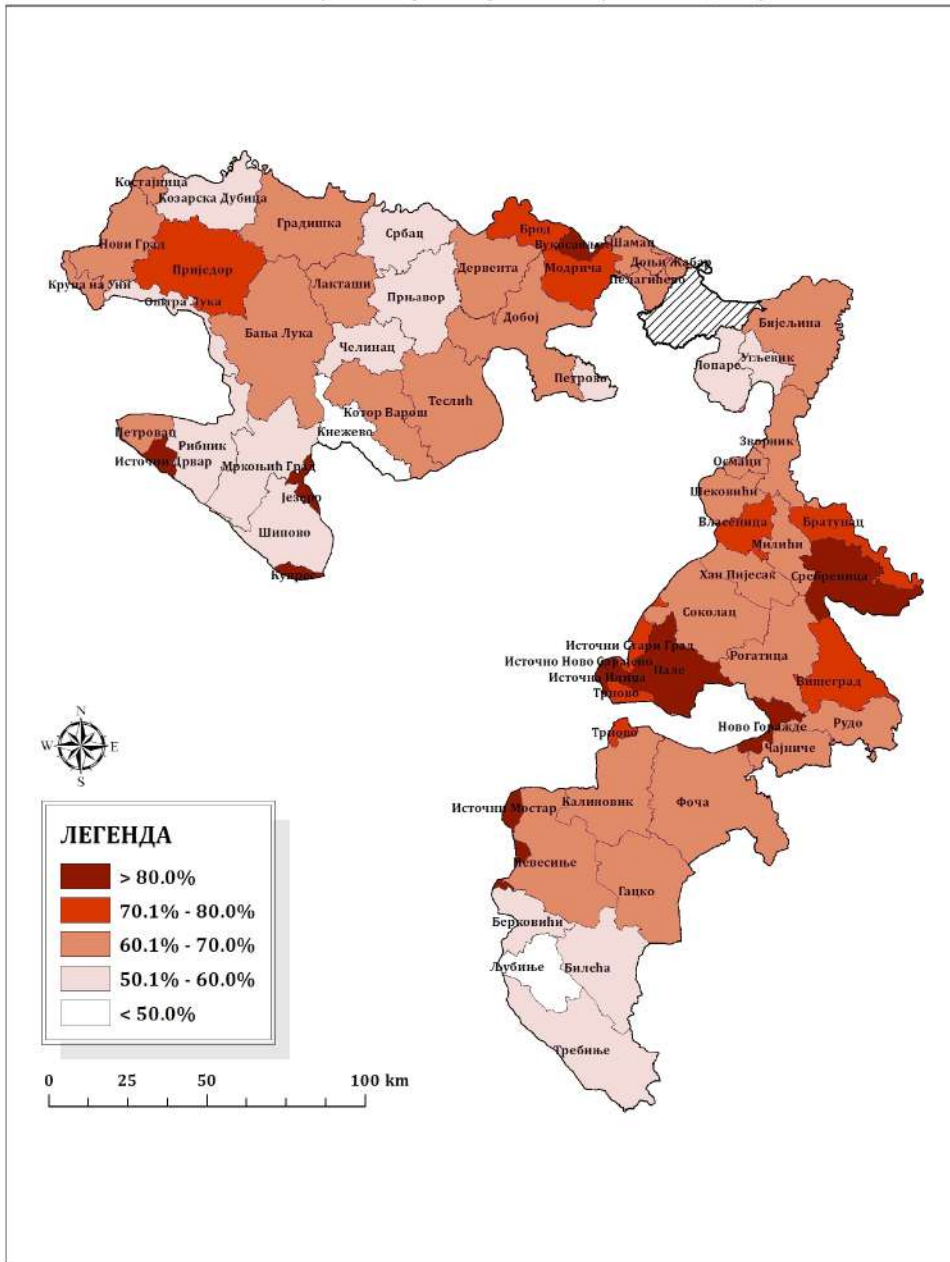
Од 2007. године, на простору Републике Српске Републички завод за статистику прати унутрашње миграције. До сада највећи позитиван миграциони салдо унутрашњих миграција у Републици Српској био је 2008. године (3.440), а најмањи 2007. године (133).

Према подацима Републичког завода за статистику, 2016. године Република Српска има позитиван миграциони салдо унутрашњих миграција од свега 755 лица. У оквиру унутрашњих миграција у Републици Српској учествовало је 15.253 лица, од тог се 8.876 односи на међуопштинске миграције, 5.726 на међуентитетске, а 651 на миграције између Републике Српске и Брчко Дистрикта. Од укупног броја унутрашњих миграција, примјетно је да су жене мигранти бројније (8.047) у односу на мушкарце (7.206).⁶³ Према великим старосним групама, више од петине свих унутрашњих миграната чине лица у старосном интервалу од 20 до 29 година. Када се овој групи придружи и старосни интервал од 30 до 39 година, онда лица између 20 и 40 година старости чине близу 40% од свих унутрашњих миграната у Републици Српској.

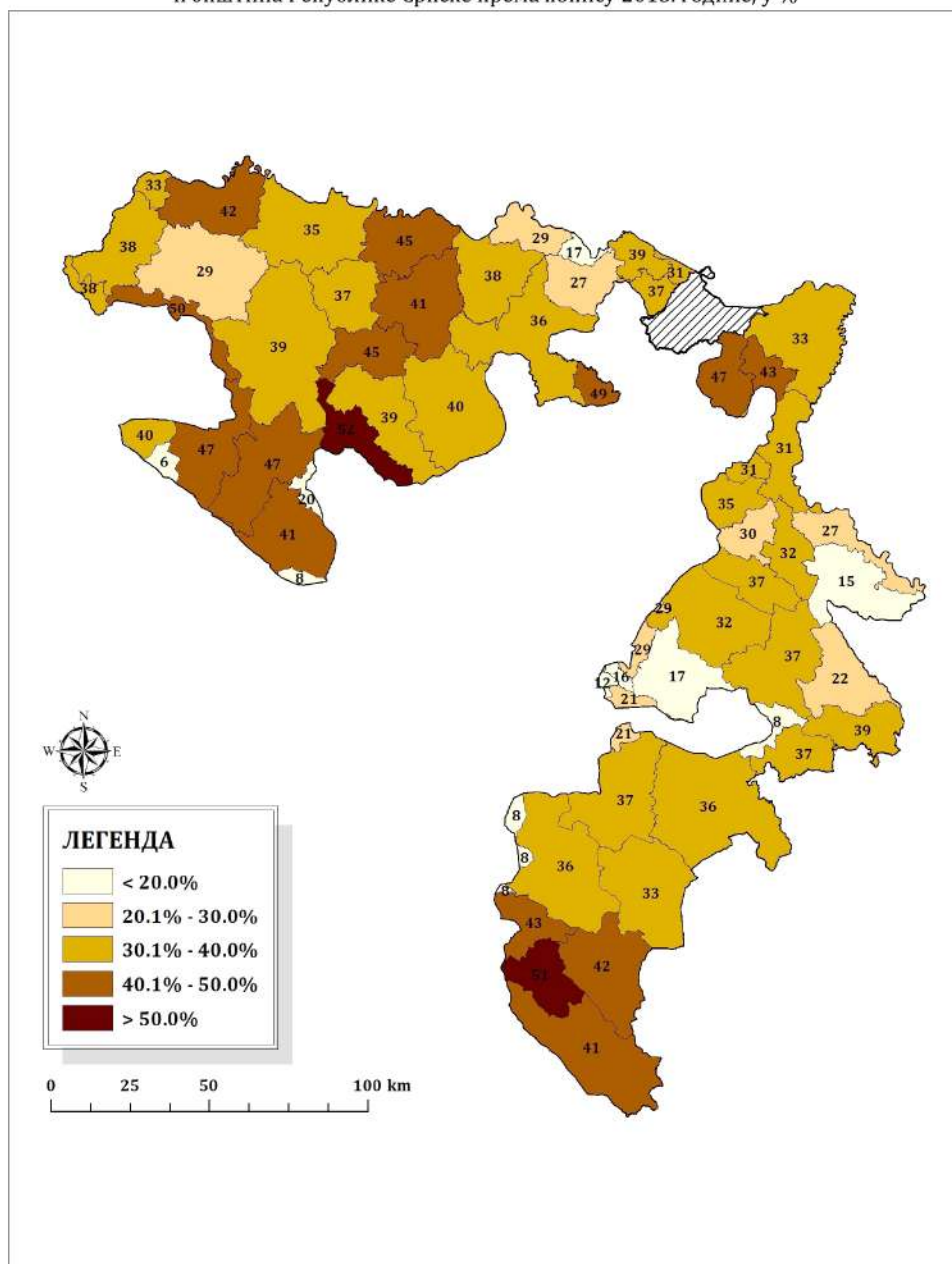
⁶² Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - миграције. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука 2017. године.

⁶³ Демографска статистика бр. 20. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука. 2017.

Картограм 23. Удио досељеног у укупном становништву градова и општина Републике Српске према попису 2013. године, у %

Картограм 24. Удио аутохтоног у укупном становништву градова и општина Републике Српске према попису 2013. године, у %

Табела 41. Унутрашњи миграциони салдо у градовима и општинама Републике Српске у периоду 2007-2016. године

Град/општина	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Бања Лука	909	1038	1206	1161	921	844	768	925	919	634
Берковићи	-12	14	5	2	-18	5	3	-22	-3	-1
Бијељина	647	667	700	772	690	556	660	674	402	427
Билећа	-39	-28	-42	-47	-20	-11	-11	-31	-27	-27
Братунац	-117	-102	-61	-67	-63	131	-30	-75	-26	-38
Брод	-19	-7	1	-30	-7	-1	-11	-30	-9	-20
Вишеград	-88	-96	-35	-56	-63	104	-14	-26	-58	-46
Власеница	-179	-161	-106	-119	-34	16	-59	-58	-37	-62
Вукосавље	11	11	13	-1	31	45	-14	27	16	6
Гацко	5	-25	-33	-17	-27	31	-31	-4	-27	-6
Градишка	48	-19	23	23	19	-31	4	-24	29	6
Дервента	-96	-20	-68	-54	-26	-41	5	0	0	-11
Добој	-1	54	43	57	10	2	-34	14	-2663	-3141
Доњи Жабар	4	60	-1	43	22	99	28	-25	-23	-28
Зворник	-528	-216	-84	-121	-256	-115	-16	-49	-77	-52
И. Илића	165	168	69	106	93	64	79	82	37	-3
И. Дрвар	76	65	-62	-6	-4	102	-22	-3	-6	25
И. Мостар	6	14	3	8	22	110	-19	-7	-2	16
И. Стари Град	5	-7	-14	-2	-4	56	-13	9	-15	24
И. Н. Сарајево	259	283	343	338	197	208	287	303	227	259
Језеро	-13	12	-16	-17	-6	36	0	-9	-12	-7
Калиновик	-39	9	-15	-15	-12	4	-4	-8	0	-11
Кнежево	-151	-162	-119	-155	-150	-103	-140	-143	-171	-95
Коз. Дубица	-77	-43	-59	-74	-97	-44	-48	-32	-47	-51
Костајница	-6	0	-1	11	3	-17	6	8	4	24
Котор Варош	-97	-77	-81	-47	-51	-48	-35	-39	-80	-55
Крупа на Уни	-14	7	-14	-8	0	6	5	-1	-13	12
Купрес	-2	13	-14	2	-4	6	-5	-7	4	0
Лакташи	394	347	266	263	315	139	252	307	175	161
Лопаре	-148	-64	-95	-49	-54	-72	-26	-49	-133	-50
Љубиње	-16	-1	-29	-9	-23	-10	-13	-15	-7	-13

Милићи	-31	-54	-38	-38	-4	52	-8	-31	-41	-33
Модрича	-32	-16	-25	-12	-5	30	66	7	35	25
Мркоњић Град	-97	-103	-83	-98	-77	-72	-124	-95	-36	-86
Невесиње	61	5	13	-28	-4	-52	-35	-63	-16	-32
Нови Град	-127	-88	-108	-89	-130	-84	-111	-135	-99	-126
Ново Горажде	-34	126	-65	-26	-19	318	-80	-104	-70	-2
Осмаци	-24	4	-32	-44	9	161	-11	-47	3	38
Оштра Лука	0	41	5	14	3	48	-37	-60	-43	-40
Пале	123	128	95	85	56	-42	64	25	29	27
Пелагићево	-69	8	18	54	24	32	-9	-10	-40	-1
Петровац	46	79	74	76	80	55	-1	30	40	49
Петрово	-62	-52	-39	-26	-22	-8	-31	-28	-11	-12
Приједор	85	-70	25	-12	-22	10	63	67	51	40
Прњавор	-25	-86	-78	-49	-56	-24	2	-54	-13	-50
Рибник	-67	-79	-19	-35	-42	-34	-15	-23	-56	-20
Рогатица	-83	-14	-50	-2	-15	56	12	-14	-27	20
Рудо	-29	-34	-28	-20	-16	-17	-13	-6	-19	-12
Соколац	-38	-6	-29	-37	-52	-10	-9	-22	-23	-33
Србац	-5	-77	-42	-70	-31	-48	-18	-33	-39	-11
Сребреница	-62	-85	-125	-86	-66	939	-397	-60	-203	6
Станари	2636	3197
Теслић	-80	-24	-10	13	-79	-11	-63	-27	-46	-10
Требиње	119	41	71	32	40	-49	99	110	110	59
Трново	-19	-7	5	-22	7	42	-16	-12	-14	71
Угљевик	-45	-62	-47	-13	-36	37	-66	-97	-52	-30
Фоча	-48	-24	-62	-31	-42	130	-35	-23	-42	-18
Хан Пијесак	7	0	-18	6	-20	17	-17	12	-17	11
Чајнице	-30	-12	1	-28	-24	19	-11	-9	-32	-18
Челинац	-38	-58	-61	-90	-70	-39	-54	-41	-38	-32
Шамац	-72	-51	-85	-19	5	-2	6	-42	-70	-40
Шековићи	-46	-2	-67	-28	-34	-27	-45	-38	-38	-33
Шипово	-32	-59	-45	-40	-35	-58	-19	-34	-28	-26
Република Српска	133	1103	874	1229	727	3440	639	835	168	755

Извор: Демографска статистика бр. 15 и 20. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука.

Према обиму унутрашњих миграција 2016. године, пет градова и 17 општина (око 35% простора) у Републици Српској имају позитиван миграциони салдо. Највеће позитивне вриједности унутрашњег миграционог салда имају градови Бања Лука (634) и Бијељина (427). Изразито негативан салдо унутрашњих миграција 2016. године има град Добој (-3.141), што је последица територијалног издвајања и пресељења становништва на простор новоформиране општине Станари, која истовремено има и највећи салдо унутрашњих миграција (3.197). Од општина које имају изразито негативан салдо унутрашњих миграција издвајају се Нови Град (-126), Кнежево (-95) и Мркоњић Град (-86). Истовремено, нешто већи позитиван унутрашњи миграциони салдо имају општине Источно Ново Сарајево (259) и Лакташи (139).⁶⁴

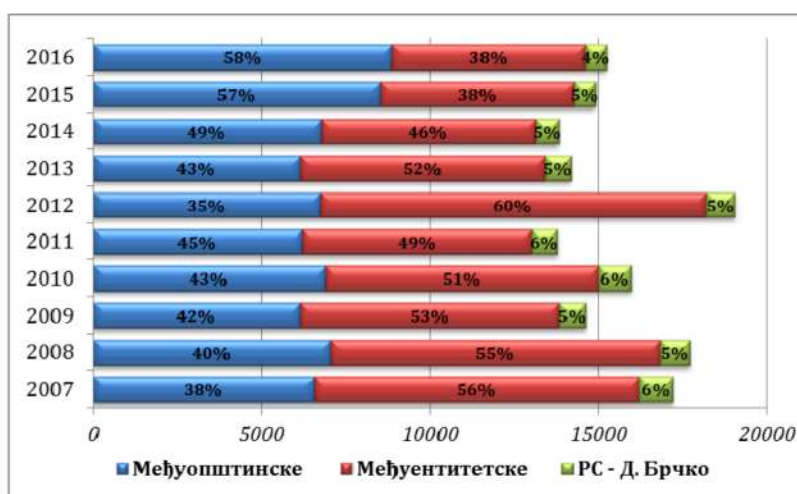
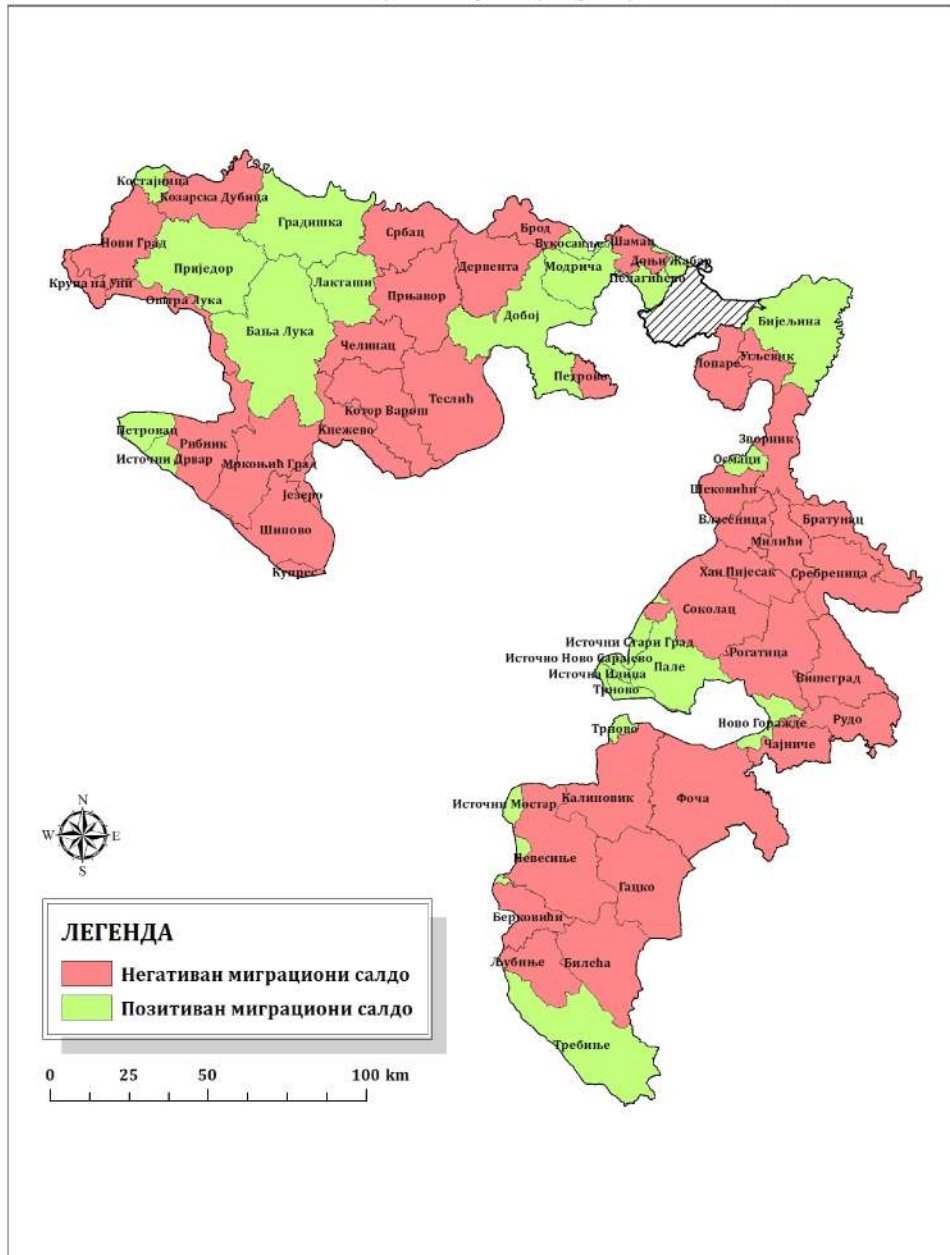

График 35. Удио унутрашњих миграција на простору Републике Српске у периоду 2007-2016. године

Из анализе графика 35. у коме је приказан процентуални удио унутрашњих миграција у десетогодишњем периоду, може се закључити да су у првих седам година међуентитетске миграције биле знатно заступљеније, а да су ипак у последње три године знатно доминантније међуопштинске миграције. Знатно мањи обим миграција је између Републике Српске и Дистрикта Брчко.

⁶⁴ Демографска статистика 20, Статистички билтен, Републички завод за статистику Републике Српске, 2017.

Картограм 25. Кумулативни салдо унутрашњих миграција у градовима и општинама Републике Српске у периоду 2007-2016. године

У табели 7. у прилогу на крају књиге, приказан је кумулативни салдо унутрашњих миграција у градовима и општинама Републике Српске у периоду 2007-2016. године. Према приказаним подацима позитиван салдо унутрашњих миграција у овом периоду има пет градова: Бања Лука (9.325), Бијељина (6.195), Источно Сарајево (3.969), Требиње (632) и Приједор (237) и 18 општина: Станари (5.833), Источно Ново Сарајево (2.704), Лакташи (2.619), Источна Илиџа (860), Пале (590), Петровац (528), Дољи Жабар (179), Источни Дрвар (165), Источни Мостар (151), Вукосавље (145), Градишка (78), Модрича (73), Осмаци (57), Ново Горажде (44), Источни Стари Град (39), Трново (35), Костајница (32) и Пелагићево (7). Од свих наведених јединица локалне самоуправе, само су четири и то градови Бања Лука и Бијељина и општине Источно Ново Сарајево и Лакташи у континуитету од 2007. до 2016. године имали позитиван салдо унутрашњих миграција сваке године.

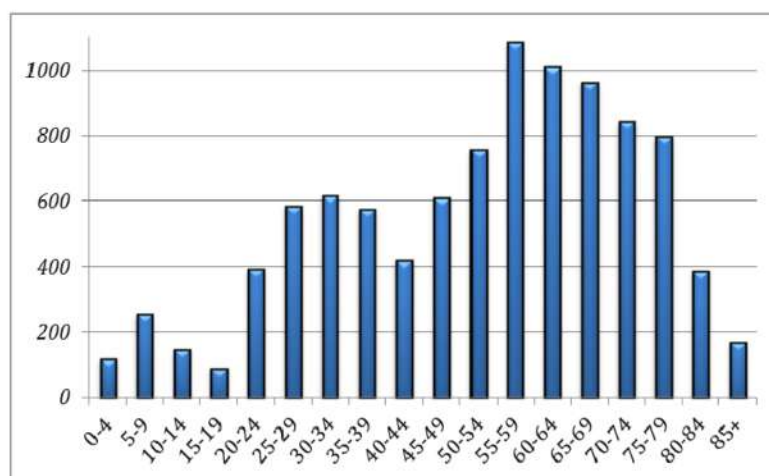

График 36. Кумулативни миграциони салдо унутрашњих миграција према старости на простору Републике Српске у периоду 2008-2016. године

На основу графика 36. у коме је дат приказ кумулативног миграционог салда унутрашњих миграција у периоду 2008-2016. године према старости, уочљиво је да је старосна група од 55 до 59 година најзаступљенија, а да заједно са старосним групама у интервалу од 50 до 79 година чини апсолутно највећи удио у миграционом салду унутрашњих миграција у Републици Српској.

У графику 37. приказан је кумулативни однос одсељених и досељених и миграциони салдо према старости у унутрашњим миграцијама у Републици Српској у периоду 2008-2016. године, гдје је уочљива доминација старосне групе 25-29 година.

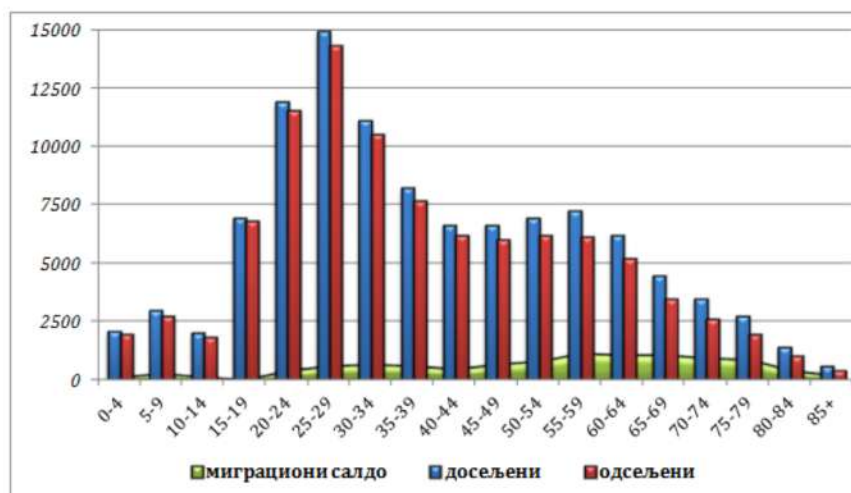

График 37. Кумулативни однос досељених и одсељених у унутрашњим миграцијама према старости на простору Републике Српске у периоду 2008-2016. године

У графику 38. приказан је кумулативни однос досељених (а) и одсељених (б) према старости и полу у унутрашњим миграцијама у Републици Српској у периоду 2008-2016. године. Из њихове анализе очигледна је доминација млађих средњовјечних старосних група од 20 до 34 године, при чему је женски пол знатно заступљенији.

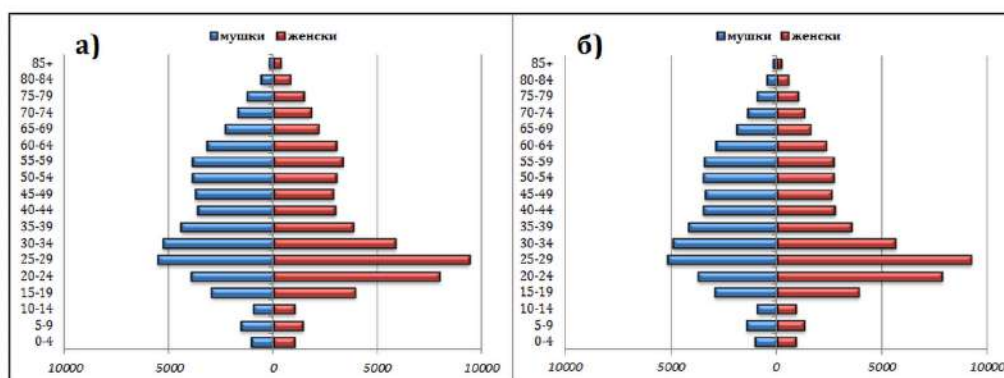

График 38. Кумулативни однос досељених (а) и одсељених (б) у унутрашњим миграцијама према старости и полу на простору Републике Српске у периоду 2008-2016. године

Салдо унутрашњих миграција према старости и полу у Републици Српској 2016. године приказан је у графику 39, у коме су само потврђене претходне констатације о тренутно најзаступљенијим старосним групама између 20 и 34 године, који се посебно односи на жене.

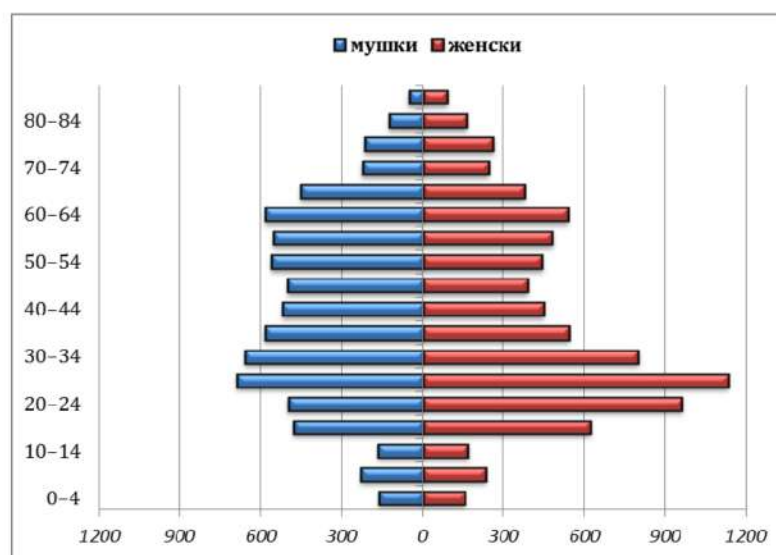

График 39. Салдо унутрашњих миграција према старости и полу у Републици Српској 2016. године

Негативан миграциони салдо је био важан фактор досадашњег, али ће сигурно бити и будућег демографског развоја овог простора. Међутим, за анализу миграција становништва код нас још увијек не постоји одговарајућа статистика (нпр. миграциона картотека или регистри становништва), чиме би се омогућило њихово детаљније сагледавање.

4.7. СТРУКТУРНА ОБИЉЕЖЈА СТАНОВНИШТВА

У разматрању кретања становништва значајну улогу игра познавање структура становништва. Становништво се разликује по многим обиљежјима: полу, старости, образовању, етничкој припадности, вјери, економској активности, запослености, дјелатности и брачности. Анализа структура становништва у највећем обиму се односи на квалитативна обиљежја и има одраз на укупно кретање становништва (Ђурђевић и др., 2016, 122).

4.7.1. Старосна и полна структура

Старосно-полна структура је типична примарна структура која је директно условљена природним кретањем становништва. Полна структура становништва зависи у највећој мјери од полне структуре живорођене дјеце, али и од диференцијалне смртности према полу, миграционих кретања, али и од спољашњих утицаја (нпр. ратови). Старосна структура је једна од најважнијих структура становништва, а њена анализа представља основ за сва друга демографска истраживања. Она показује број становника по појединим старосним групама и представља слику историјског развоја становништва (Ђурђевић и др., 2016, 123).

Полна и старосна структура од изузетне важности су за садашњи и будући развој становништва неког простора јер из њих произилазе кључни контингенти становништва (фертилни и радни контингент) (Wertheimer Baletić, 1999, 336).

У затвореним популацијама (без утицаја миграција), полна структура директно је условљена природним кретањем становништва. Међутим, у друштвима са израженим обимом просторне покретљивости, миграциона компонента има утицај на диференцијацију становништва према полу, поготово на структуру радног контингента. Такође, друштвено-економске прилике, културолошко наслеђе и ратни сукоби имају значајну улогу у формирању полне структуре на одређеном подручју.

Основни показатељ структуре становништва према полу је коефицијент маскулинитета и коефицијент феминитета.⁶⁵ Према резултатима пописа становништва 2013. године, у Републици Српској регистровано је 571.812 (или 48,9%) мушкараца и 598.530 (или 51,1%) жена. Резултатима пописа установљен је већи број жена (за 26.718) у односу на мушкарце, тако да је коефицијент маскулинитета у Српској 2013. године имао вриједност 95,5, док је коефицијент феминитета био на нивоу од 104,7. Већи удио женске популације у односу на мушко становништво сугерише на процес демографског старења,

⁶⁵ Коефицијент маскулинитета представља број мушкараца на 100 или 1000 жена, а коефицијент феминитета означава број жена на 100 или 1000 становника мушког пола.

праћен продужењем животног вијека и смањењем нивоа репродукције становништва.⁶⁶ Према подацима за 2015. годину, коефицијент феминитета на простору европског континента још је већи, и има вриједност 107,1.

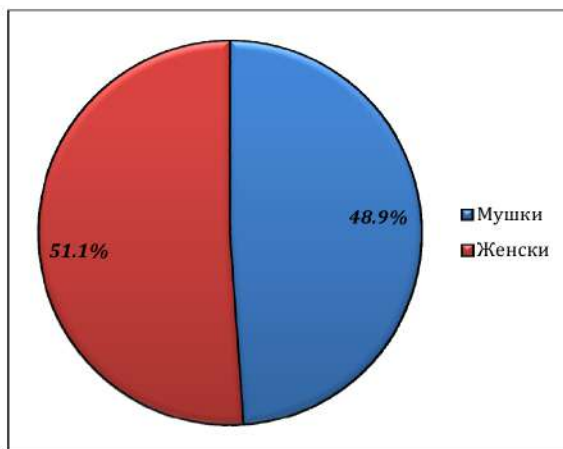

График 40. Процентуални удио мушког и женског становништва Републике Српске према попису 2013. године

Иако је коефицијент маскулинитета на рођењу у Републици Српској између 106 и 108, знатно дужи животни вијек женске популације детерминише полну структуру становништва. Просјечна старост приликом умирања и очекивано трајање живота код жена дуже је за скоро шест година у односу на мушки пол (у 2016. години просјечна старост приликом умирања за мушкарце била је 71,0, а за жене 76,9 година).

Утицај селективног морталитета на полну структуру становништва може се видјети на основу дистрибуције мушкараца и жена према једногодишњим старосним кохортама. Велика разлика у обиму мушког и женског становништва одређеног простора директно утиче на смањење стопа диворцијалитета и фертилитета.

⁶⁶ Према подацима *United Nations Population Division, Department of Economic and Social Affairs: World Population Prospects: The 2017 Revision*, највећи коефицијент маскулинитета у свијету имају државе перзијског залива, међу којима се посебно истичу Катар са 307 и Бахреин са 272. Овако висок удио мушког становништва последица је повећања радног контингента запосленог у нафтној индустрији. Високо учешће мушкараца у укупној популацији имају подсахарске земље захваљујући високој стопи фертилитета и краћем животној вијеку; државе са израженом полном дискриминацијом (већина исламских земаља и Индија) и Кина у којој је селективност абортуса једна од кључних одредница полне структуре.

Коефицијент маскулинитета према старости 2013. године у Републици Српској указује на веће учешће мушког становништва у младом и млађем зрелијем контингенту становништва. Анализом графика 41, јасно се уочава већи број мушкараца у односу на број жена у сваком једногодишћу (са изузетком кохорте од 27 година) све до старосне кохорте од 48 година, у којој је веће учешће женске популације. Већа смртност мушкараца у 50-им, 60-им и 70-им годинама старости утичу на полни дисбаланс, тако да је у најстаријој кохорти (85+), коефицијент маскулинитета на нивоу од 50. То значи да су 2013. године од три особе старије од 85 година, двије биле женског пола.

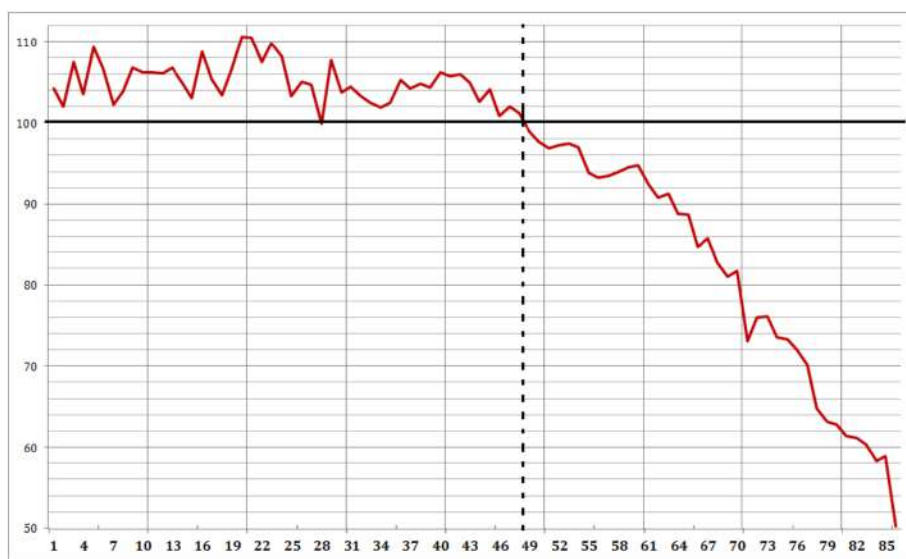

График 41. Коефицијент маскулинитета становништва Републике Српске по једногодишњим старосним кохортама према попису 2013. године

Полна структура становништва Републике Српске за 1991. годину израчуната је на основу процјене која је урађена на бази пописа становништва 1991. године и административно-територијалног прекрајања граница БиХ након Дејтонског мировног споразума. На основу добијених резултата, становништво Републике Српске имало је уравнотежену полну структуру, гдје је коефицијент маскулинитета био на нивоу од 99,7. Редукција маскулинитета и повећање коефицијента феминитета указује на продужење животног вијека, пад фертилитета и процес демографског старења становништва.

Одбрамбено-отаџбински рат (1992-1995) оставио је посљедице на полну структуру становништва Републике Српске. Томе у прилог иде чињеница да је од укупног броја

страдалих на нивоу БиХ највећи проценат мушког становништва (90,1%) и то старосне доби од 20 до 40 година (Zwierzchowski & Tabeau, 2010, 16).

Од укупно 63 локалне заједнице, у 43 је веће учешће жена, док је у њих 20 (32%), већи удио мушког пола. Општине са већим удјелом мушке популације су: Источни Дрвар, Источни Мостар, Крупа на Уни, Купрес, Ново Горажде, Језеро, Оштра Лука, Гацко, Рудо, Шипово, Берковићи, Фоча, Доњи Жабар, Угљевик, Билећа, Милићи, Лопаре, Чајниче, Осмаци и Вукосавље. Већи удио мушког пола у овим општинама није последица високе стопе фертилитета, већ миграционе компоненте. Највећи проценат општина у којима већинско становништво чине мушкарци су новоформиране општине (уз Федерацију БиХ) које на својој територији немају градског насеља. Старосна структура ових локалних заједница је изузетно неповољна јер је сваки четврти становник старији од 65 година. Повећан број мушкараца у односу на број жена присутан је и на подручју источне Херцеговине, која је позната као изразито миграционо подручје. У појединим општинама (Гацко, Угљевик и Милићи), структура привреде детерминише полну структуру с обзиром на значајно учешће радног контингента мушког становништва.

Дисбаланс међу половима још је очигледнији на нивоу урбаних насеља.⁶⁷ Од укупног броја градских насеља (46), у њих 45 већи је проценат женског становништва, док је само у административном средишту општине Гацко већи број мушкараца.⁶⁸ Коефицијент маскулинитета у градским насељима је само 90,6. Дефицит мушког пола у урбаним срединама последица су миграција село-град у којима већи обим има женска популација. На другој страни, на руралном простору коефицијент маскулинитета према попису 2013. године био је 99,3.

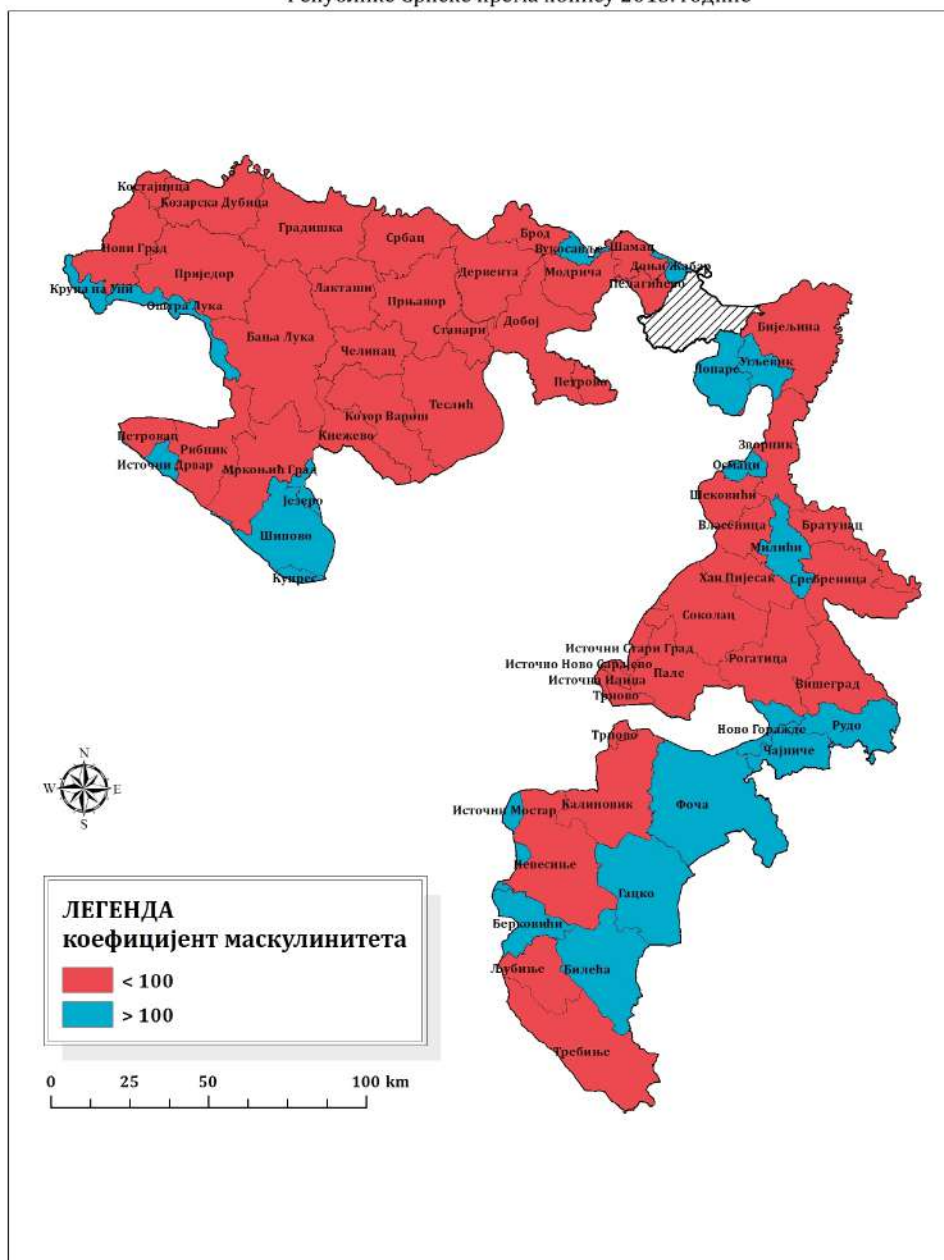
Од укупног броја насељених мјеста, већи проценат (за 9%) чине насеља у којима је мушка популација бројнија од жена. На основу ових тенденција може се закључити да је рурални простор (мала и планинска насеља) захваћен процесом маскулинизације, док је у урбаним срединама суфицит жена настао као последица процеса феминизације. Повећан обим вањских миграција у будућности може утицати на још већи дисбаланс међу половима у градским насељима.

Према резултатима пописа становништва 2013. године, свака пета жена у Републици Српској (или 19,5%) старија је од 65 година, док је удио мушкараца у најстаријем контингенту знатно мањи (14,6%). Овај феномен резултат је диференцијалног морталитета према полу и дужег животног вијека женског становништва.

⁶⁷ У анализу су уврштено 46 градских насеља која имају елементе урбаности. Остала административна средишта руралног типа нису узета у разматрање.

⁶⁸ Овакво стање може се повезати са радном снагом запосленом у руднику и термоелектрани који чине окосницу развоја ове локалне заједнице.

Картограм 26. Полна структура становништва у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године

Структура становништва према старости подразумева подјелу укупног становништва у попису на једногодишње и петогодишње старосне групе. У зависности од потреба истраживања, може се вршити груписање у одређене контингенте становништва (Wertheimer Valetić, 1999, 349). Старосна структура у ужем смислу подразумева подјелу становништва на три контингента: младо (0-14 година), зрело (15-65 година) и старо (65+ година). Однос ова три контингента највише је условљен нормама рађања (фертилитетом), трендовима у морталитету и обимом миграција.

Табела 42. Полно-старосна структура становништва Републике Српске према попису 2013. године и процјена за 2016. годину

Старост	2013. година			2016. година		
	мушки	женски	укупно	мушки	женски	укупно
0 - 4	27393	26012	53405	25099	23635	48734
5 - 9	27716	26360	54076	28032	26660	54692
10 - 14	29411	27915	57326	28143	26504	54647
15 - 19	36577	34238	70815	32819	31105	63924
20 - 24	33893	31470	65363	34406	31877	66283
25 - 29	39159	37594	76753	36741	35009	71750
30 - 34	40809	39663	80472	40519	38985	79504
35 - 39	41264	39324	80588	40983	39664	80647
40 - 44	38704	36979	75683	40396	38478	78874
45 - 49	41422	41388	82810	38631	37793	76424
50 - 54	45159	46841	92000	42599	43799	86398
55 - 59	45289	48169	93458	43773	46840	90613
60 - 64	41420	45784	87204	43636	48126	91762
65 - 69	27337	32736	60073	33670	40016	73686
70 - 74	23525	31623	55148	20198	26939	47137
75 - 79	19261	28776	48037	20005	29169	49174
80 - 84	9608	15958	25566	10819	18285	29104
85 +	3865	7700	11565	4899	9264	14163
Укупно	571812	598530	1170342	565368	592148	1157516

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - градови, општине, насељена мјеста. Републички завод за статистику Републике Српске. Бања Лука 2017. године. Демографска статистика бр. 20. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017.

Негативни демографски процеси током протекле двије деценије утицали су на поремећај биолошких структура, које се највише манифестују преко процеса демографског старења становништва. Према резултатима пописа становништва 2013. године, удио старих лица (65+) знатно је већи од младе популације (0-14 година).

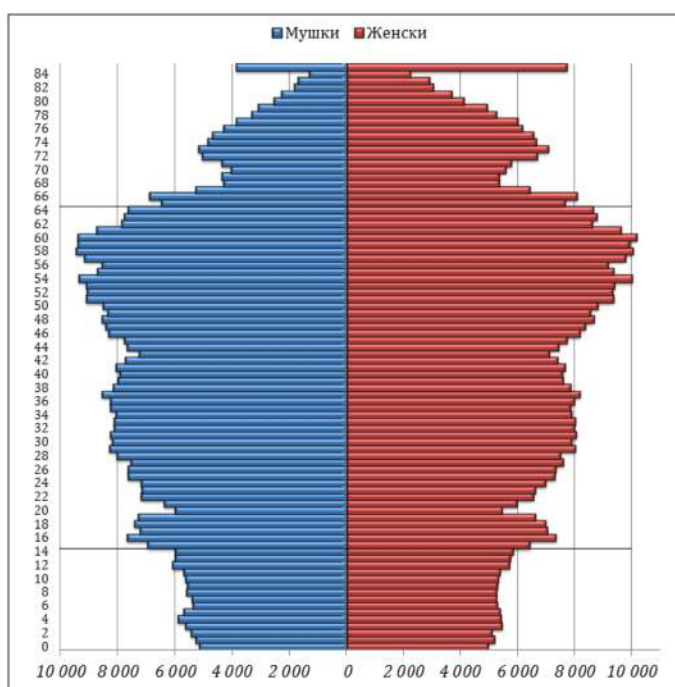

График 42. Старосно-полна структура становништва Републике Српске према попису 2013. године

Два основна обиљежја полно старосне пирамиде (график 42) становништва Републике Српске 2013. године представљају: смањени обим најмлађег контингента (0-4 године), што јасно указује на присутност феномена недовољног рађања и висок удио становништва у најстаријим старосним групама, настао као посљедица демографског старења становништва.

Низак ниво фертилитета у протеклој деценији одразио се на изузетно мали удио младог у укупном становништву, тако да је контингент становништва 0-14 година старости према попису 2013. године чинио свега 14,1% (164.807 становника). Продужење животног вијека и редукција смртности у старосним групама између 40 и 65 година старости, допринијели су да 2013. године у Српској има 200.389 лица старијих од

65 година старости. У релативним показатељима стара популација чини удио од 17,1%. Популационо највећи обим има контингент зрелог становништва који чини 68,8% (или 805.146 становника).

С обзиром на велики обим зрелог контингента (15-64 године), неопходно је извршити подјелу на два једнака дијела: на контингент млађег зрелог становништва (15-39 година) и старијег зрелог становништва (40-64 године). Са становишта репродукције и радне снаге становништва, врло је битан обим контингента од 15 до 39 година. Нажалост, заступљеност старијег зрелог становништва у укупном контингенту зрелог становништва је 54,5%, са тенденцијом даљег повећања. Структура најстаријег контингента (65+) указује на већу заступљеност женске популације у односу на мушку. Диференцијација према полу у том контингенту је 58% према 42% у корист жена.

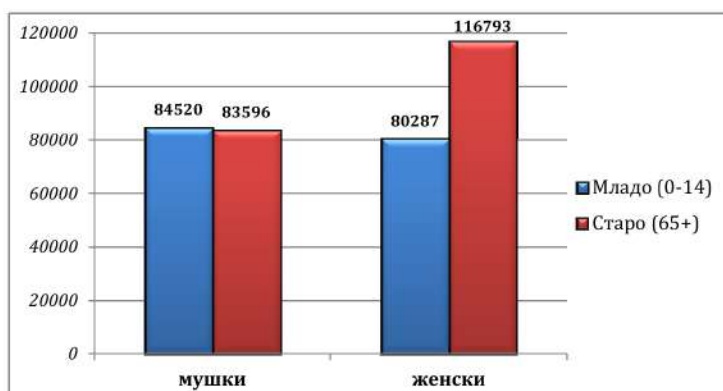

График 43. Полна структура младог и старог становништва Републике Српске према попису 2013. године

Захваљујући високим репродуктивним нормама у периоду 1950-1990. године, Босна и Херцеговина је имала повољнија биолошка обиљежја становништва у односу на остале државе СФР Југославије. Примјењујући резултате пописа становништва 1991. године, на простор Републике Српске може се констатовати изузетно повољна старосна структура са 22,6% младог, 69,7% зрелог и само 7,7% становништва старијег од 65 година старости (Мајић, Маринковић, 2018, 52).

Анализом полно-старосне пирамиде становништва Републике Српске из 1991. и 2013. године, уочава се изостанак прогресије млађих кохорти ка старијим генерацијама. Овакве тенденције указују на снажан утицај емиграције становништва са простора Републике Српске.

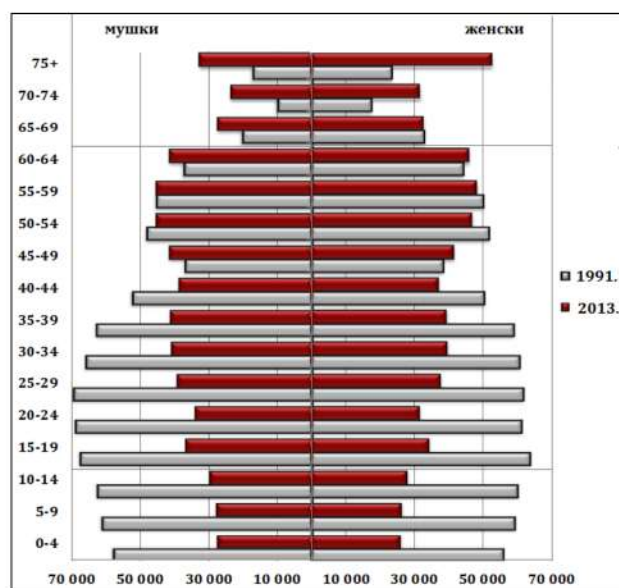

График 44. Старосно-полна структура становништва Републике Српске према пописима 1991. и 2013. године

Паралелно са повећањем удјела старих (65+), продужењем животног вијека, смањењем нивоа рађања и порастом обима емиграције, значајно расте и просјечна старост становништва. У односу на 1991. годину, просјечна старост становништва Републике Српске повећала се за 5 до 10 година старости.⁶⁹ Према резултатима пописа 2013. године, укупна просјечна старост становништва Републике Српске била је 41,7 година. Просјечна старост жена била је нешто већа (43,1 годину), док је просјечна старост код мушког пола 40,3 године. С обзиром на тренутне тенденције, у будућности се може очекивати израженија динамика старења, поготово код мушког пола.

Заједно са процесом демографског старења, дешавају се и трансформације у структури најстаријег контингента становништва (65+) у којем све веће учешће има популација остарјелог становништва, преко 85 година старости (Мајић, Маринковић, 2018, 49). Према попису из 2013. године, учешће остарјелог становништва у укупном становништву било је на нивоу од 1%, док удио остарјелих жена чини 1,3% женске популације Републике Српске.

⁶⁹ Према подацима за 1991. годину просјечна старост становништва на нивоу Босне и Херцеговине за жене је била 35,0, а за мушкарце 33,0 година.

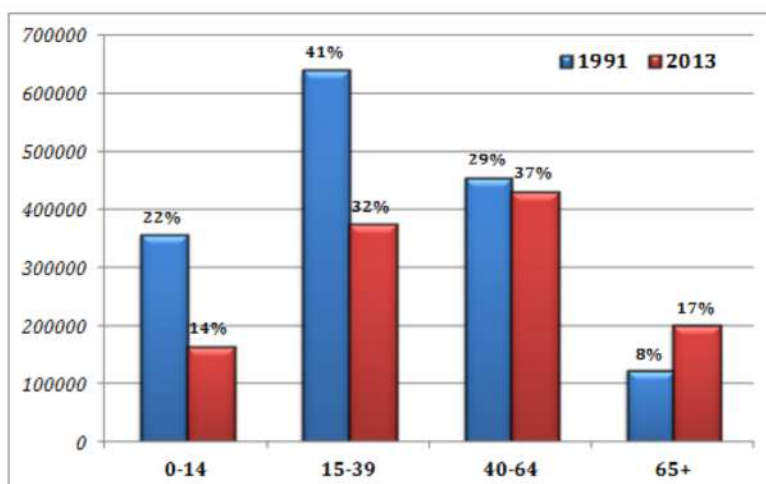
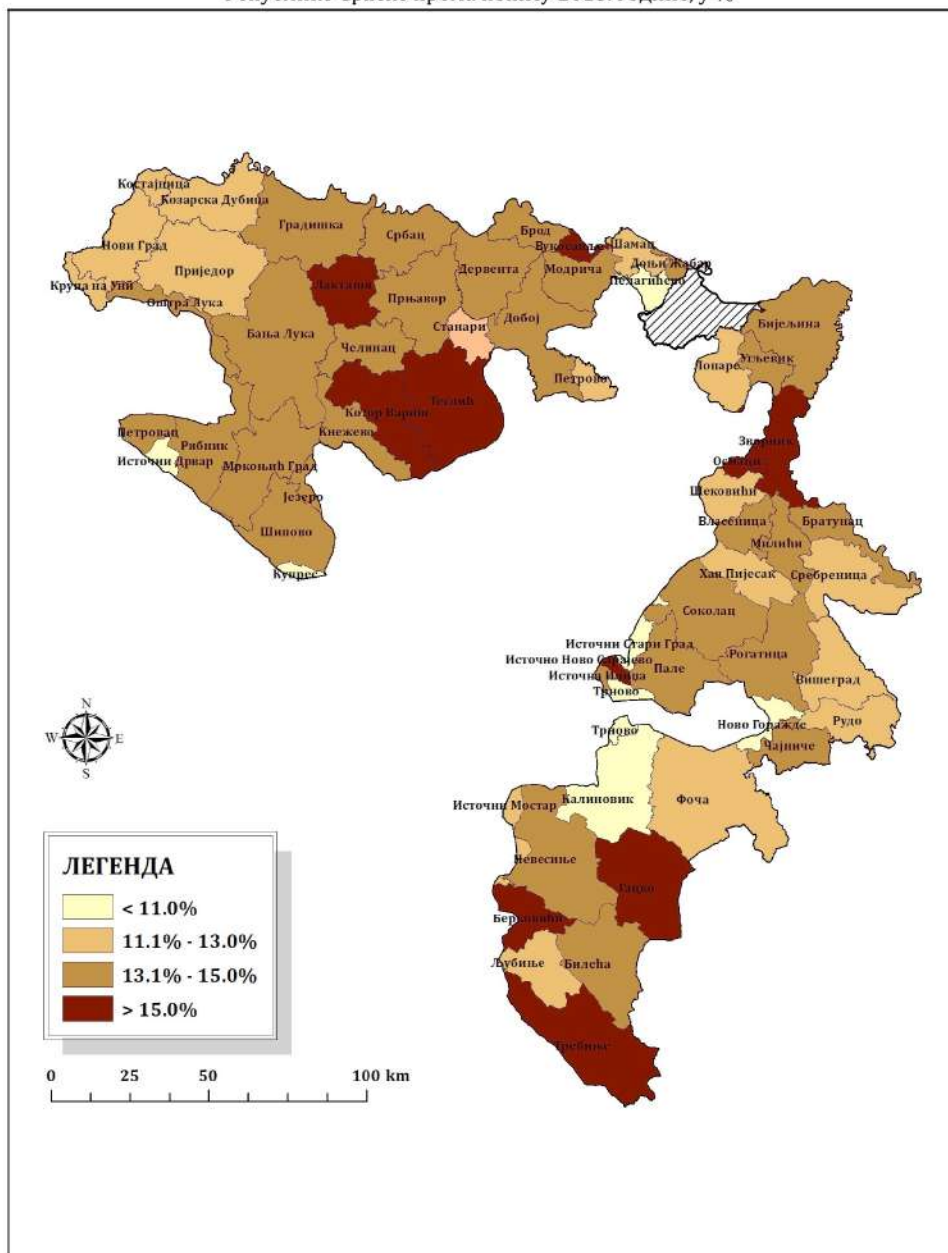

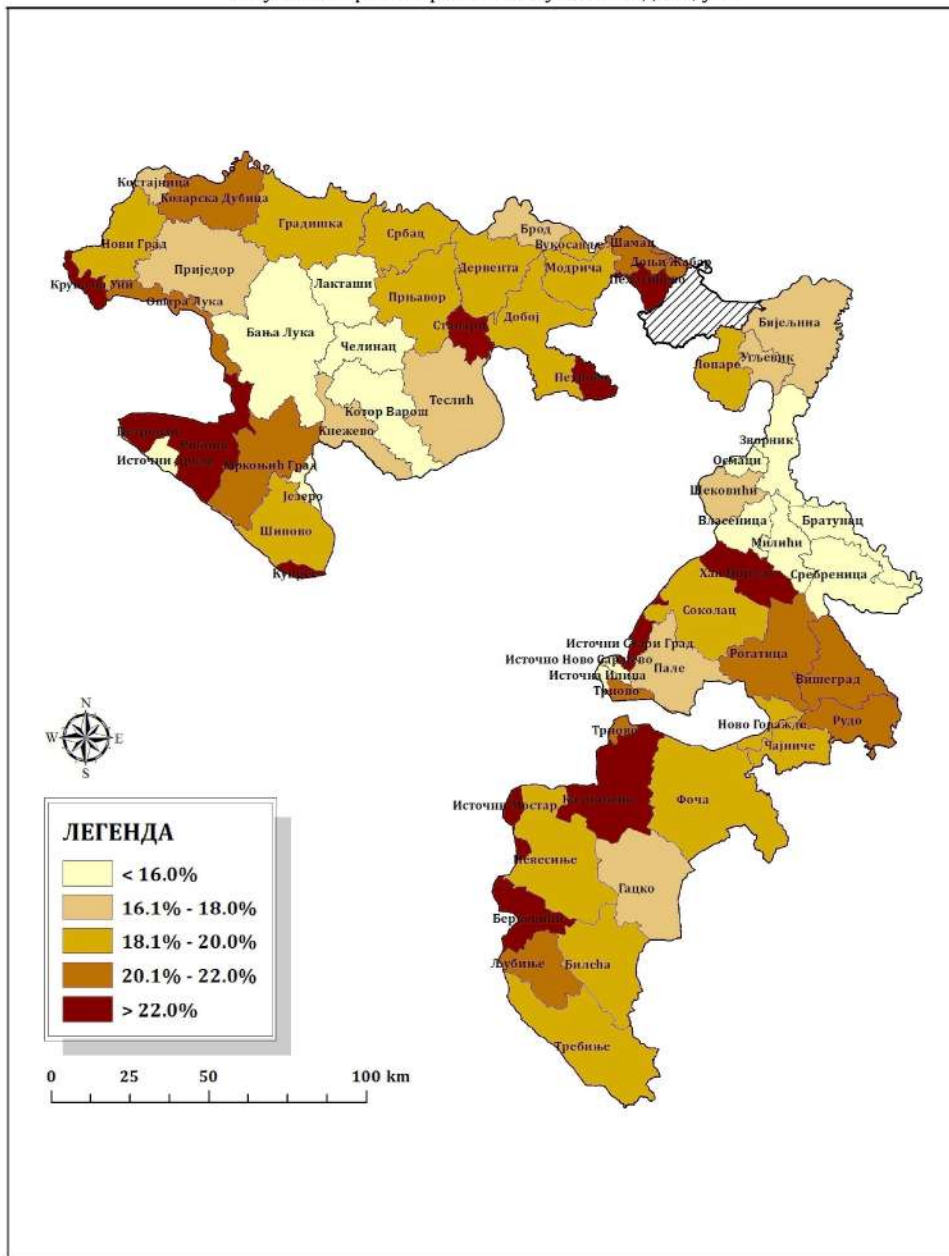
График 45. Промјене у структури старосних контингената становништва Републике Српске 1991. и 2013. године

Републички завод за статистику Републике Српске објавио је процјену броја становника Републике Српске по петогодишњим старосним групама за 2016. годину. Процјена је рађена на бази природног кретања становништва и унутрашњих миграција у периоду 2013–2016. године. Дакле, у процјену старосне структуре нису уврштене вањске миграције које у посљедње вријеме све више утичу на обим и структуру радног контингента. На основу тих података, само за три године удио младог у укупном становништву смањено се за 0,4%. Контингент ове популације од 0-14 тренутно износи 13,7%. На другој страни, удио старог становништва само за три године повећао се са 17,1% на 18,4%. Овакво рапидно повећање посљедица је уласка „baby boom“ генерације у контингент старих лица.

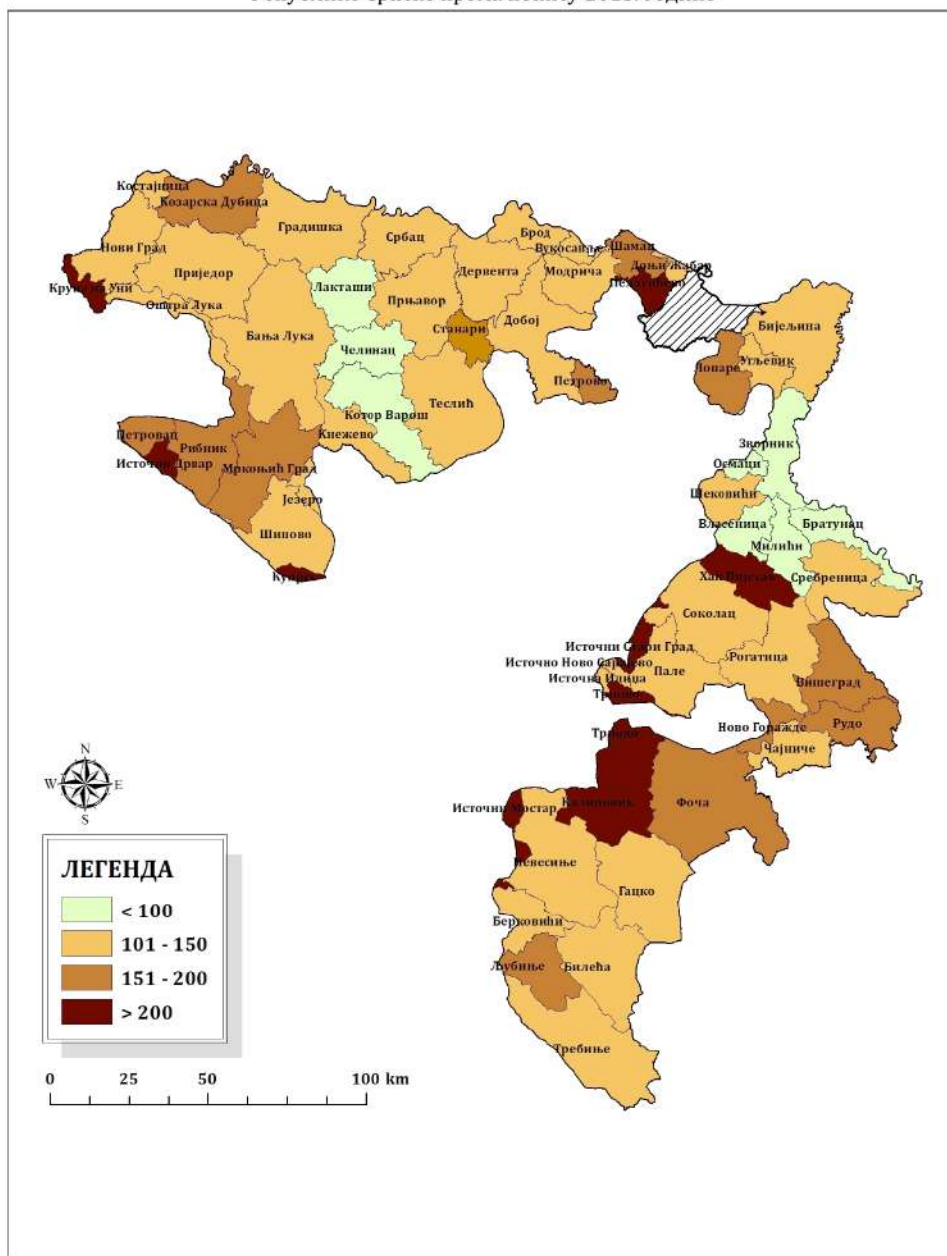
Картограм 27. Удио младог становништва у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године, у %

Картограм 28. Удио старог становништва у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године, у %

Картограм 29. Индекс демографског старења у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године

Изузетно неповољна старосна структура карактерише скоро све новоформиране општине уз ентитетску линију разграничења. Општине Крупа на Уни, Источни Дрвар, Купрес, Пелагићево, Хан Пијесак, Источни Стари Град, Трново, Калиновик и Источни Мостар на прагу су демографског изумирања, са индексом старости изнад 200 (Мајић, Маринковић, 2018, 53)

Оваква транзиција старења јасно указује на снажан ефекат механичког одлива становништва, чија је највећа динамика била средином 90-их година XX вијека. Просторна димензија демографског старења на нивоу градова и општина у Српској указује да изражену диференцијацију. У само осам локалних заједница (Братунац, Власеница, Зворник, Котор Варош, Лакташи, Милићи, Осмаци и Челинац), удио младог становништва (0-14) већи је у односу на стару популацију (65+) (Мајић, Маринковић, 2018, 52).

Табела 43. Удио градова и општина према типу демографске старости у Републици Српској према резултатима пописа 2013. године⁷⁰

Удио младих %	Бодови	Удио старих %	Бодови	Бодовни показатељ остарјелости	Тип	Обиљежје
0,0 - 5,0	0,0 - 5,0	0,0 - 10,0	70,0 - 60,5	90,5 - 100,0	I	На прагу старости
5,5 - 10,0	5,5 - 10,0	10,5 - 20,0	60,0 - 50,5	84,5 - 90,0	II	Старење
10,5 - 15,0	10,5 - 15,0	20,5 - 30,0	50,0 - 40,5	73,0 - 84,0	III	Старост
15,5 - 20,0	15,5 - 20,0	30,5 - 40,0	40,0 - 30,5	65,5 - 72,5	IV	Дубока старост
20,5 - 25,0	20,5 - 25,0	40,5 - 50,0	30,0 - 20,5	50,5 - 65,0	V	Врло дубока старост
> 25,5	> 25,5	50,5 - 60,0	20,0 - 10,5	30,5 - 50,0	VI	Изразито дубока старост
-	-	> 65,5	10,0 - 0,0	0,0 - 30,0	VII	Крајње дубока старост

Извор: Najašmić, I. (2005). *Demogeografija - stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*. Zagreb: Školska knjiga, 193.

За одређивање степена остарјелости градова и општина Републике Српске кориштена је типологија која се темељи на бодовној вриједности на основу које је одређено седам типова остарјелости популације. Укупан простор Републике Српске има вриједност 65,5 и према овој класификацији представља прелаз из дубоке старости у врло дубоку старост. Само једна локална заједница (Котор Варош) има обиљежја старости. Укупно 21 локална заједница има обиљежје старости типа IV. У ову категорију

⁷⁰ Овај модел разрадио је Нејашмић (Nejašmić, 2005, 195; Nejašmić i Toskić, 2013, 95) на бази Клеменчићевог модела из 1990. године (Klemenčić, 1990, 74). За потребе израде овог модела младо становништво чини контингент (0-19 година), а старо 60+ година. Поступак је бодовања сљедећи: удио становништва (0-19 година) бодује се у распону од 0,0 до 30,0 бодова, дакле већи удио младих бодује се већим бројем бодова. Удио старих (60 и више) бодује се у распону од 0,0 до 70,0 бодова, али тако да већи удио старих доноси мањи број бодова. Дакле, популација с већим бројем бодова има мањи степен остарјелости.

улазе градови и општине са повољнијом старосном структуром (општине са простора регије Бирач и већи регионални центри). Врло дубока старост (V) регистрована је у више од пола општина и градова Српске (36 од 62). У ову категорију улазе све неразвијене општине, са највећим учешћем новоформираних општина. Изразито дубока старост (VI категорија), регистрована је у четири општине Купрес, Источни Дрвар, Источни Стари Град и Калновик.

Највећу просјечну старост имају новоформиране општине уз ентитетску линију разграничења (Купрес 54,5 и Источни Дрвар 50,2).⁷¹ Изразито стару популацију имају и општине Калиновик, Источни Стари Град, Пелагићево, Петровац, Крупа на Уни, Источни Мостар, Трново, Хан Пијесак, Петрово и Рибник, гдје просјечна старост за оба пола прелази 45 година старости.

Изузетно неповољна старосна структура карактеристична је за већину насеља у Републици Српској. Поремећај биолошких структура највише је изражен код патуљастих насеља која се налазе на прагу демографског изумирања. Најалармантнија ситуација је у 49 насеља у којима је 2013. године сваки становник био старији од 65 година. Изразито дубока старост регистрована је у 317 насеља у којима је сваки други становник био старији од 65 година старости.

Свако пето насеље у Републици Српској нема становништва млађег од 15 година. Наиме, према резултатима пописа становништва 2013. године, у 551 насељеном мјесту није регистрован ниједан становник старости у интервалу 0 до 14 година. Ако се том броју додају угашена насеља (њих 229, или 8,3%), долази се до поражавајућег податка да у 28,3% насеља у Српској не постоји контингент предшколског и основношколског становништва.

Диференцијација старости према типу насеља указује на изражене разлике између градских и сеоских средина. У 46 градских насеља у Српској удио најстаријег контингента становништва (65+) био је на нивоу од 14,7% (12,9% мушкараца и 16,3% жена). За разлику од урбаних центара, знатно веће учешће старог становништва забиљежено је у руралним насељима, у којима је 18,9% популације старије од 65 година старости.⁷²

Продужењем животног вијека, владе многих држава залажу се за помјерање старосне границе за одлазак у пензију. У већини европских држава старосна граница одласка у пензију је као и у Републици Српској, са навршених 65 година старости.

⁷¹ Просјечна старост женског становништва још је већа, за Купрес износи 58,3, а за Источни Дрвар 56,9.

⁷² У руралним срединама примјетан је суфицит жена у контингенту становништва 65+ којих је 2013. године било чак 21,9%, док је учешће мушкараца у кохорти 65+ било на нивоу од 15,8%.

4.7.2. Образовне карактеристике

Образовне карактеристика становништва производ су друштвено-економског развоја једне државе. Образовна структура се може посматрати као структура према писмености и према завршеном формалном образовању. Школска спрема је веома важан параметар достигнутог нивоа образовања и показатељ степена квалификованости становништва одређеног простора (Ђурђевић и др., 2016, 133).

Образовна структура становништва подразумијева подјелу становништва према писмености и школској спреми. Способност лица да прочита и напише кратак текст сматра се писменост. Подаци о писмености становништва прикупљају се за становништво старости 10 и више година, док подаци о школској спреми обухватају становништво 15 и више година старости.

Нивои образовања у образовном систему Републике Српске направљени су на основу Међународне стандардне класификације образовања, ISCED-2011 (International Standard Classification of Education). Ова класификација припада међународној породици економских и социјалних класификација Уједињених нација и образовни систем дијели да девет различитих нивоа образовања.⁷³

На основу UNESCO-ве међународне класификације образовања, образовна структура становништва Српске груписана је у три велика нивоа. Примарни ниво (I) обухвата основно образовање у ширем смислу, становништво без икаквог образовања, лица са непотпуним основним образовањем и становништво са завршеном основном школом. Секундарни ниво (II) обухвата средње образовање у ширем смислу, односно сва

⁷³ ISCED 0 – образовање у раном дјетињству. Постоје двије категорије програма на ISCED нивоу 0: Образовни развојни програми у раном дјетињству и Предшколско образовање. Образовни програм у раном дјетињству садржајем је осмишљен за дјецу од 0 до 2 године док је програм предшколског образовања осмишљен за дјецу старости од 3 године до почетка основног образовања.
ISCED 1 – Прва фаза основног образовања укључује основно образовање ученика у „нижим разредима“ од I до IV разреда до 2003/2004. године, а од 2003/2004. године од I до V разреда.
ISCED 2 – Друга фаза основног образовања укључује основно образовање ученика у „вишим разредима“ од V до VIII разреда до 2003/2004. године, а од 2003/2004. године од VI до IX разреда.
ISCED 3 – Средње образовање. Програми на овом нивоу обично су осмишљени као припрема за високо образовање, или за стицање вјештина потребних за запослење. Средње образовање укључује опште и стручно образовање. Опште образовање подразумијева програме образовања који су осмишљени са циљем стицања општих знања, вјештина и способности као и припреме за напредније образовне програме на истом или вишем нивоу. Стручно образовање подразумијева програме који су осмишљени у циљу стицања знања, вјештина и способности које су специфичне за одређена занимања или групе занимања. Завршетак ових програма доводи до стручних квалификација које су релевантне за тржиште рада.
ISCED 4 – Постсредње али не високо образовање не сматра се високим образовањем. Програми на овом нивоу су стручни и особе припремају за улазак на тржиште рада. Циљ овог образовања је проширење знања, вјештина и способности лица која су завршила програм на ISCED нивоу 3.
ISCED 5–8 обухвата високо образовање: ISCED 5 (Краткорочно терцијарно образовање), ISCED 6 (Бечелор или први степен факултетског образовања), ISCED 7 (Мастер или други степен факултетског образовања) и ISCED 8 (Докторат или трећи степен факултетског образовања).

лица са средњом школом и особе са специјализацијом после средње школе. У терцијарни ниво (III) образовања спада све становништво са вишом школом и првим степеном факултета, те лица са завршеном високом школом (факултет/академија /универзитет).

Табела 44. Становништво старо 15 и више година према нивоу образовања, старости и полу у Републици Српској према попису 2013. године (у %)

Пол	Мушки			Женски			Укупно		
	Ниво	I	II	III	I	II	III	I	II
15 - 19	68,6	31,2	0,3	70,9	28,8	0,3	69,7	30,0	0,3
20 - 24	6,8	85,5	7,7	6,1	80,1	13,8	6,4	82,9	10,6
25 - 29	8,2	71,3	20,5	7,8	60,0	32,1	8,0	65,8	26,2
30 - 34	12,3	69,5	18,2	13,3	60,5	26,2	12,8	65,1	22,1
35 - 39	19,0	66,9	14,1	22,1	59,9	18,0	20,5	63,5	16,0
40 - 44	20,1	69,5	10,5	24,8	63,9	11,3	22,4	66,8	10,9
45 - 49	17,9	73,1	9,1	24,7	66,1	9,2	21,3	69,6	9,1
50 - 54	19,4	67,6	13,0	33,5	55,5	11,0	26,6	61,4	12,0
55 - 59	27,0	58,3	14,7	50,5	40,7	8,9	39,1	49,2	11,7
60 - 64	35,1	50,3	14,6	63,0	29,0	8,0	49,7	39,1	11,1
65 - 69	42,9	41,0	16,1	73,5	19,8	6,7	59,6	29,5	11,0
70 - 74	53,5	33,0	13,4	85,1	11,5	3,4	71,6	20,7	7,7
75 +	61,3	27,2	11,4	91,0	7,2	1,9	79,6	14,9	5,5
Укупно	28,4	58,9	12,7	44,4	44,2	11,4	36,6	51,3	12,0

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - образовне карактеристике. Републички завод за статистику Републике Српске. Бања Лука 2017. године.

Анализа образовне структуре становништва Републике Српске указује на високо учешће основног и средњег образовања и за европски ниво, низак ниво високообразованог становништва. Према резултатима пописа становништва 2013. године, половина становништва старог 15 и више година (51,3%) има завршено средње образовање. Висок проценат становништва је са основним образовањем (36,7%), док је удио високообразованих на нивоу од 12%.

Основну школу завршило је 21,2%, док висок проценат становништва чине особе без образовања (5,8%) и са непотпуним основним образовањем (9,6%). У апсолутним вриједностима, број становника без икаквог образовања је 58.651, док је 97.022 лица са непотпуним основним образовањем. У структури средњег образовања, највећи проценат становништва је са завршеном средњом школом (50,6% од укупног становништва), док је знатно мањи удио становништва са специјализацијом после средње школе.

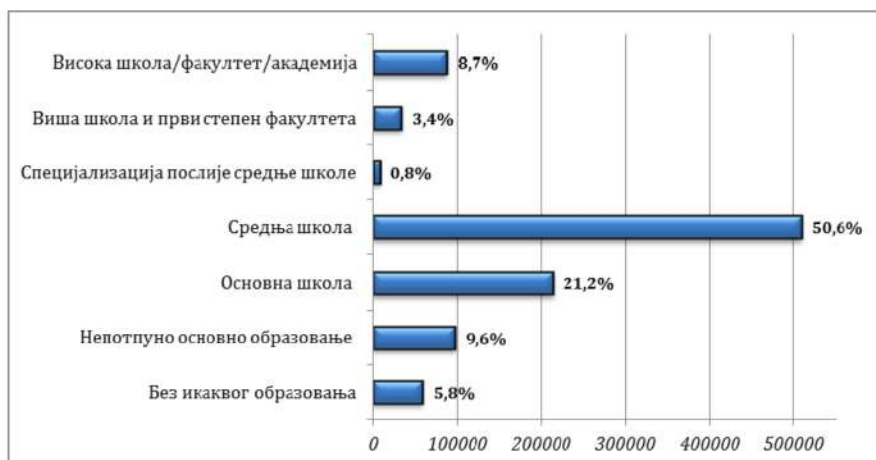

График 46. Становништво Републике Српске старо 15 и више година према највише завршеној школи у попису 2013. године

Контингент секундарног образовања у свим петогодишњим старосним групама има апсолутну доминацију мушког пола. Диференцијација међу половима на нивоу овог контингента изражена је у старосним групама 50+ у којима се види дефицит жена у секундарном сектору.

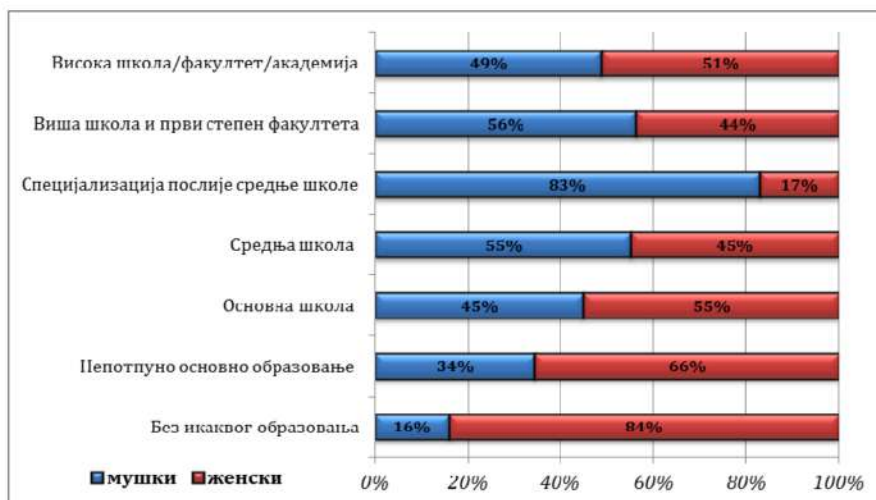
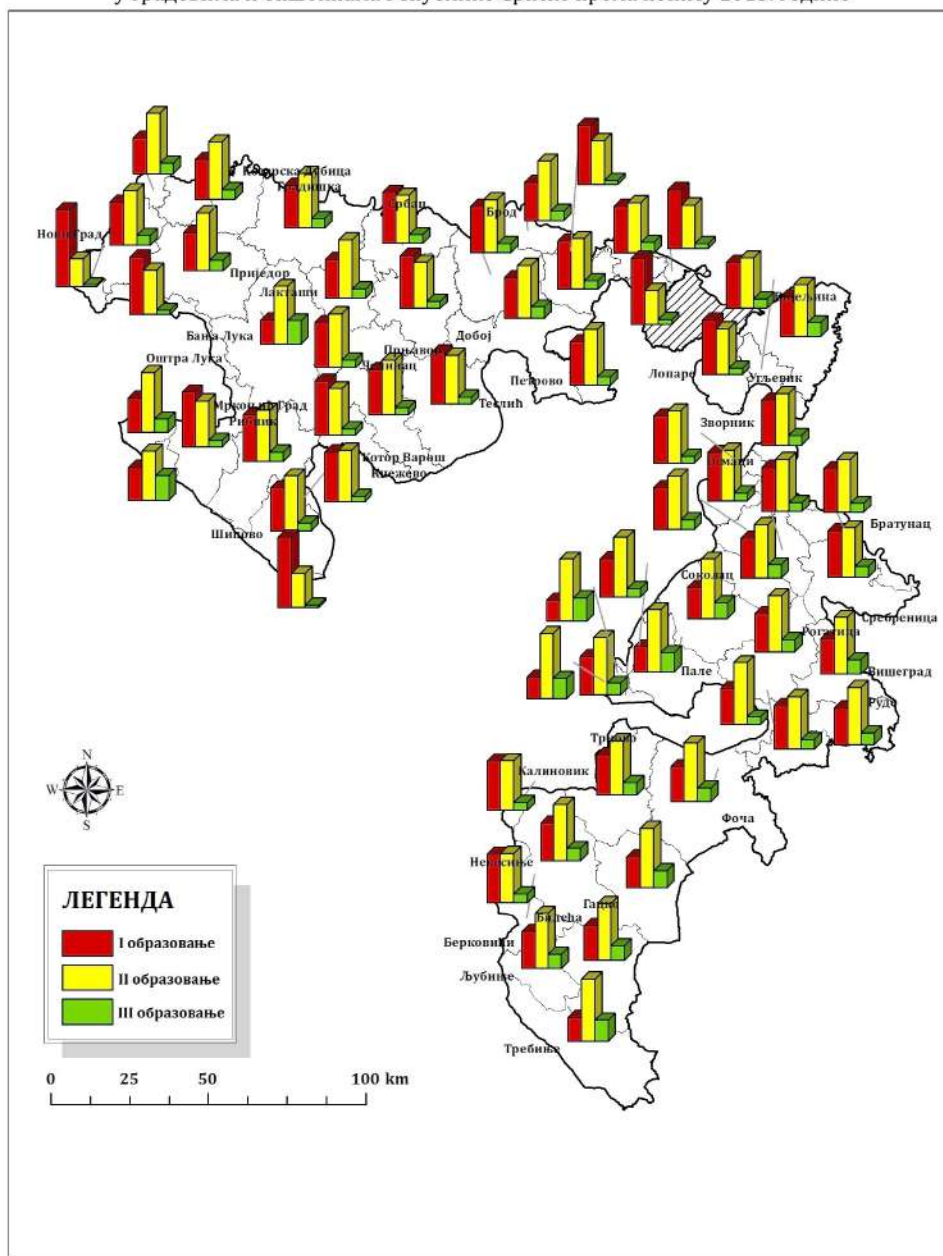

График 47. Становништво Републике Српске старо 15 и више година према највише завршеној школи и полу у попису 2013. године

Картодијаграм 2. Становништво старо 15 и више година према нивоу образовања у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године

Анализа образовне структуре према полу указује на већу заступљеност жена са нижим образовањем у односу на мушко становништво. Од укупног женског становништва старијег од 15 година, 9,5% је без икаквог образовања, 12,3% са непотпуним основним и 22,6% са основним образовањем. На другој страни, удио мушкараца без икаквог образовања је 1,9%, са непотпуним образовањем 6,9% и са основним образовањем 19,6%. Оваква структура посљедица је ниског нивоа образовања жена у старијим старосним групама, поготово становништва рођеног прије Другог свјетског рата. Од укупног становништва старијег од 75 година, трећина популације је без икаквог образовања или са непотпуним основним образовањем. Учешће женског становништва у укупном становништву са завршеним примарним образовањем је 62% у односу на мушкарце који чине 38% удјела у овом контингенту становништва.

Табела 45. Становништво старо 15 и више година према завршеној школској спреми у Републици Српској у попису 2013. године (у %)

Старост	Без икаквог образовања	Непотпуно основно образовање	Основна школа	Средња школа	Специјализација после средње школе	Виша школа и први степен факултета	Висока школа (факултет, академија, универзитет)
15 - 19	1,5	0,6	67,5	30,0	0,0	0,3	0,0
20 - 24	0,6	0,5	5,3	82,7	0,3	1,3	9,3
25 - 29	0,6	0,7	6,8	65,5	0,3	2,3	23,9
30 - 34	0,6	1,2	11,0	64,6	0,4	3,0	19,2
35 - 39	0,6	1,4	18,5	63,1	0,4	2,6	13,4
40 - 44	0,7	1,3	20,4	66,3	0,5	2,3	8,5
45 - 49	0,9	1,9	18,5	69,0	0,6	2,5	6,6
50 - 54	1,4	5,0	20,2	60,4	1,0	3,9	8,1
55 - 59	2,5	11,4	25,2	47,6	1,6	4,9	6,8
60 - 64	4,7	18,0	27,1	37,6	1,5	6,1	5,0
65 - 69	9,9	26,6	23,1	28,3	1,2	6,7	4,3
70 - 74	19,0	33,7	18,9	19,7	1,0	4,5	3,2
75 +	35,8	30,0	13,7	14,1	0,8	3,4	2,2
М	1,9	6,9	19,6	57,6	1,3	3,9	8,7
Ж	9,5	12,3	22,6	43,9	0,2	2,9	8,6
Укупно	5,8	9,6	21,2	50,6	0,8	3,4	8,7

Извор: Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године - образовне карактеристике. Републички завод за статистику Републике Српске. Бања Лука, 2017. године.

У структури контингента високообразованог становништва веће учешће чине мушкарци захваљујући удјелу мушког пола са завршеном вишом школом и првим

степеном факултета. У старосној структури високообразованих до 50 година, знатно је већи број високообразованих жена у односу на мушкарце. Овакве тенденције говоре да ће у будућности број високообразованих жена надмашити број мушкараца у овом образовном контингенту.

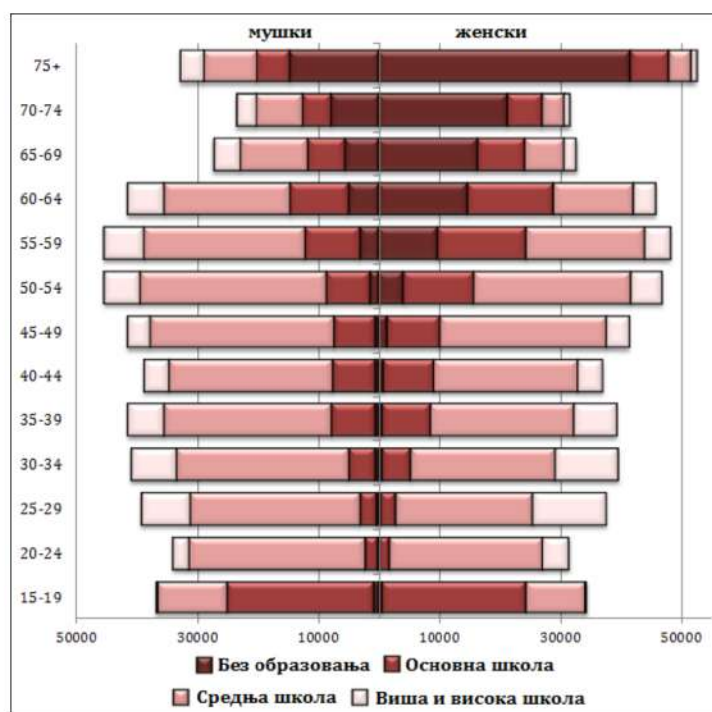

График 48. Становништво Републике Српске старо 15 и више година према школској спреми, старости полу по попису 2013. године

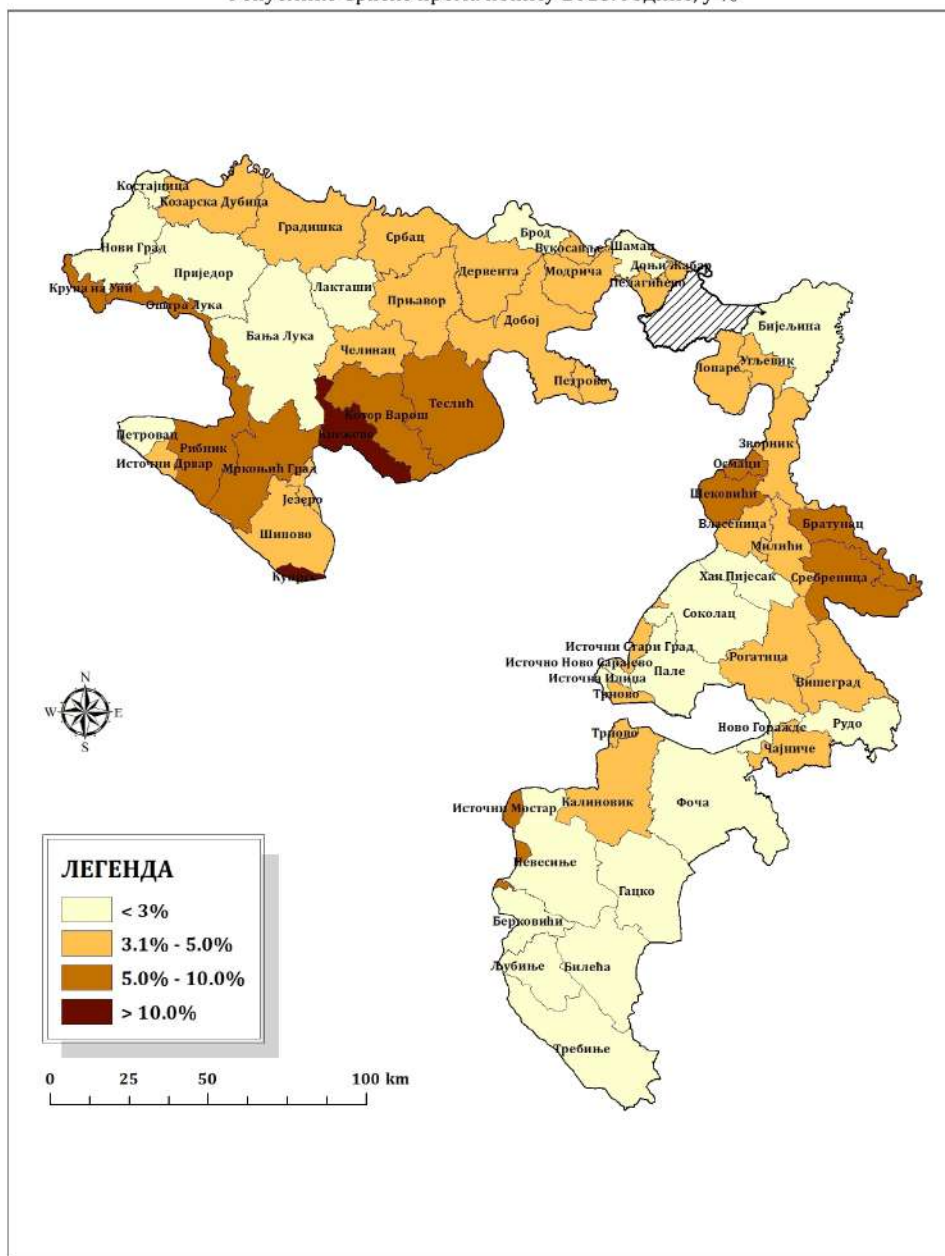
Анализом графика 48. уочава се повезаност између школске спреме, полне и старосне структуре становништва Републике Српске. Удио становништва без образовања значајно се повећава након 50-те године старости. У старијим старосним контингентима, уочава се и до три пута већи број необразованих жена у односу на мушко становништво. Кохорта од 15 до 19 година представља старосну групу са највећим учешћем основне школе. Средња школска спрема најдоминантнији је ниво образовања од 20-те године до краја радног контингента (до 65 година). С обзиром на ниже нивое образовања жена у старијим старосним групама, мушко становништво има већу заступљеност у структури средњег образовања. Виша и висока школска спрема

највише су заступљене у контингенту млађег зрелог становништва, у којем веће учешће има женска популација. У старијим петогодиштима, већа је заступљеност високообразованих мушкараца у односу на жене.

Општине са израженим удјелом основног образовања у укупном становништву су све новоформиране општине са руралном популацијом и високим учешћем старог становништва. Највећи проценат становништва са основним образовањем има општина Крупа на Уни (72,2%), затим слиједе општине Купрес (65,8%), Пелагићево (63%), Вукосавље (55,3%), Доњи Жабар (55,1%), Оштра Лука (54,1%) и Рибник (51,3%). Општина Источни Дрвар није обухваћена овом анализом јер са својих 66 становника не представља релевантан статистички узорак. Највећи проценат високообразованог становништва на нивоу Републике Српске имају административни, управни и универзитетски центри: Бања Лука (22,1% високообразованог становништва), Источно Ново Сарајево (22,0%), Требиње (19,6%), Источна Илица (18,9%) и Пале (18,0%). Са регионалног аспекта, простор источне Херцеговине има већи удио високообразованих лица у односу на остатак Републике Српске. Општине Крупа на Уни, Купрес, Вукосавље, Оштра Лука, Доњи Жабар и Пелагићево имају испод 5% високообразованог становништва.

Писменост становништва представља један од основних индикатора друштвено-економског развоја. Стопа писмености у директној је корелацији са компонентама природног и механичког кретања и из тог разлога представља једну од основних одредница индекса људског развоја. Једна од највећих промјена у структурним обиљежјима становништва током XX вијека је транзиција писмености у којој се значајно смањило удио неписменог становништва. Са око 10% неписмених, Босна и Херцеговина је 1991. године за европске прилике имала високу стопу неписменог становништва. Према резултатима пописа становништва 2013. године на нивоу Републике Српске регистровано је 34.928 или 3,3% неписменог становништва. У структури неписмених према полу веће је учешће женске популације (29.941, или 5,5%), док је удио неписмених мушкараца на нивоу од 1%. У старосној структури неписменог становништва највеће учешће чине старији контингенти становништва. Томе у прилог иде чињеница да је до 55 година старости удио неписмених испод 1%, док је у контингенту становништва 75+ свака пета особа неписмена. Укупно 21% особа преко 75 година је неписмено, од укупног броја жена старијих од 75 година старости 30% је неписмено, док је у истој категорији мушког становништва око 5% неписменог становништва.

Картограм 30. Удио неписмених у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године, у %

Дистрибуција градова и општина Републике Српске на основу нивоа образовања може се представити тријангл дијаграмом у коме је изражена доминација примарног и секундарног образовања.

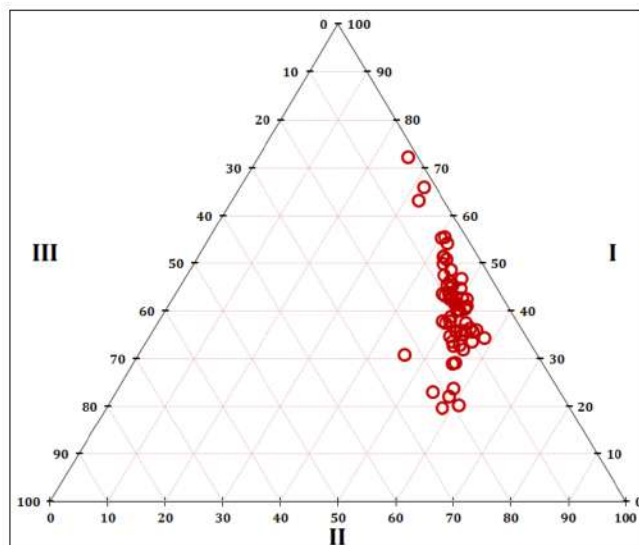

График 49. Становништво Републике Српске на основу нивоа образовања према попису 2013. године

Највећи удио неписменог становништва у укупном становништву изнад 10 година старости имају општине: Купрес (28,9%), Кнежево (11,3%), Крупа на Уни (10,0%), Рибник (8,5%), Источни Мостар (8,4%), Оштра Лука (7,9%) и Шековићи (7,3%).

Компјутерска писменост дефинише се као способност лица да обради текст, изради табеле, користи електронску пошту и Интернет. Подаци о компјутерској писмености односе се на лица стара 10 и више година старости. На основу пописа становништва 2013. године, у Републици Српској регистровано је скоро трећина 31,7% компјутерски писменог становништва. У структури према полу, већи проценат писмених односи се на мушкарце. Највећи проценат компјутерске писмености посједују лица старости између 15 и 25 година (више од 72%). Лица млађа од 30 година су у 65% случаја компјутерски писмена. У најстаријем старосном контингенту изнад 70 година, проценат компјутерски писменог становништва не прелази 1%.

Предшколско васпитање и образовање је дјелатност која обухвата васпитање и образовање, његу и заштиту дјецe старости од шест мјесеци до поласка у основну школу и обавља се у јавним и приватним предшколским установама. Рад са дјецом у

предшколским установама у Републици Српској организује се у васпитним групама према узрасту дјече. Васпитне групе могу бити јасличке (за дјецу старости од шест мјесеци до три године), вртићке (за дјецу старости од три године до поласка у школу) и мјешовите групе коју чине дјеца различитог узраста. Предшколске установе обезбјеђују дневни боравак дјеце, остварују васпитно-образовне, превентивно-здравствене и социјалне функције, организовањем цјелодневних, полудневних, минималних, скраћених, повремених, петодневних и различитих облика рада са дјецом до њиховог поласка у школу.⁷⁴

Статистика предшколског образовања на нивоу Републике Српске континуирано се прати од школске 2001/02. године. У периоду 2001/02. и 2017/18. године примјетан је пораст корисника предшколског образовања и васпитања за два пута. Важно је напоменути да је реформом основног образовања 2003/04. године на простору Републике Српске уведен деветогодишњи основношколски образовни систем. Одредбама Закона о основном образовању предвиђен је полазак у први разред основних школа са навршених шест година, за разлику од претходног закона којим су првачићи у школске клупе улазили са навршених седам година. Смањење обима предшколског образовања са седам на шест година за посљедицу је имала најмањи обухват дјеце у предшколским установама школске 2003/04. године (4.618 дјеце).

Од 2010/11. до 2017/18. године све старосне групе биљеже повећање предшколског обухвата. Највеће повећање (преко два пута) регистровано је код групе мјешовитог узраста (од три до шест година). Такође, значајно повећање региструје и група јасличког узраста од 89%. Трансформације у старосној структури предшколског контингента значајне су са аспекта планирања будућих мјера и израде стратегија предшколског образовања и васпитања.

На основу нисконаталитетних норми репродуктивног понашања становништва Републике Српске, удио предшколског контингента у укупном становништву изузетно је низак. Према процјенама становништва за 2016. годину, број дјеце предшколског узраста (0–6 година) био је 70.559, што чини 6,1% укупне популације у Српској.⁷⁵

Највише дјеце која су била обухваћена једним од програма предшколског васпитања и образовања забиљежен је у школској 2017/2018. години (10.240), од чега је 75,9% обухваћено у јавним установама, док је у приватним установама обухваћено око четвртине, или 24,1% дјеце.⁷⁶ С обзиром на обим предшколског контингента

⁷⁴ Методолошка објашњења статистике предшколског образовања Републике Српске.

⁷⁵ У ову процјену уврштено је цјелокупно становништво узраста до шест година старости. Предшколско образовање и васпитање почиње након навршених шест мјесеци старости.

⁷⁶ Од 2009/2010. године, поред јавних, обухваћене су и приватне предшколске установе чији су оснивачи вјерске организације или удружења грађана.

становништва, може се закључити да је школске 2017/18. године свако шесто дијете у Српској укључено у програме предшколског образовања и васпитања.

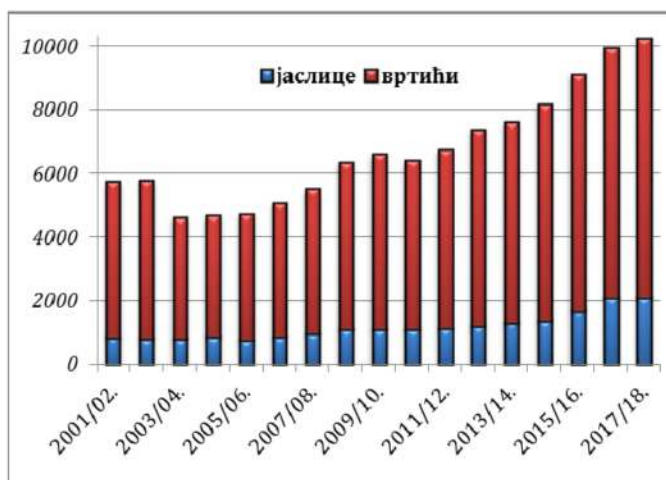

График 50. Промјена у обиму и структури дјеце у предшколским установама у Републици Српској у периоду 2001/02-2017/18. године

Према подацима за 2017/18. годину, највећи проценат дјеце били су корисници вртићких група (79,5%), док се петина предшколског обухвата (20,5%) односи на јасличке групе до три године старости.

У школској 2017/2018. години програм предшколског образовања и васпитања изводио се у 43 локалне заједнице у Српској. Дакле, у 20 општина не постоји ниједна установа која се бави припремом дјеце за полазак у основну школу. Овакав показатељ јасно указује на негативне демографске трендове, настале као посљедица изразито ниских репродуктивних норми. Према подацима Републичког завода за статистику Републике Српске општине које на својој територији немају ниједну јавну или приватну предшколску установу су: Вукодавље, Доњи Жабар, Источни Дрвар, Источни Мостар, Источни Стари Град, Трново, Језеро, Калиновик, Крупа на Уни, Купрес, Ново Горажде, Осмаци, Оштра Лука, Пелагићево, Петровац, Петрово, Рибник, Рудо, Станари и Хан Пијесак.

Највише предшколских установа 2017/2018. године регистровано је у Граду Бањој Луци 50 (23 јавне и 27 приватних). Остале локалне заједнице имају мањи број предшколских установа (Бијељина 7, Приједор 6, Прњавор 5 и Требиње 4).

Према подацима за школску 2017/2018. годину, 1.071 дијете (преко 10% оних што су конкурисали) није обухваћено системом предшколског образовања и васпитања због попуњености капацитета.⁷⁷ Потреба за обимнијим предшколским капацитетима израженија је у већим градовима Српске. Највише малишана којима је ускраћено право на предшколско образовање и васпитање односи се на Град Бању Луку (52%, или 560 дјеце). Затим слиједе: Град Зворник (92 дјеце), општина Челинац (70 дјеце) и Град Бијељина са 65 дјеце. Повећање капацитета за обављање предшколског образовања и васпитања требало би бити императив код већине локалних заједница у Српској, чиме би се створили повољнији услови за већим бројем живорођене дјеце.

Анализа основношколске популације представља једну од кључних карика у разумијевању савремене демографске слике Републике Српске, која је изразито нисконаталитетно подручје, са вриједностима фертилитета далеко испод потребног за просту замјену генерација. Промјене у општој стопи наталитета су у директној вези са промјенама у броју уписаних ученика у основним школама, којих је из године у годину све мање (Маринковић, Мајић, 2014, 84).

Основна школа је дио обавезног деветогодишњег образовног процеса у Републици Српској и обухвата сву дјецу у старосном интервалу између шесте и 15 године живота. На почетку школске 2003/04. године, десио се својеврстан преседан у основношколском образовању, јер је умјесто осмогодишњег система основног образовања, уведен деветогодишњи. Додат је један разред, тако да се у основну школу полази са напуњених шест година, за разлику од претходних генерација које су у први разред кретали са навршених седам година. Ученици који су већ похађали основну школу пребацивани су један разред унапријед (Маринковић, Мајић, 2014, 71-72).

У школској 2017/18. години наставни процес у Републици Српској одвија се у 669 редовних основних школа, од којих су 402 петоразредне и 267 деветоразредних, а распоређене су на бази досадашњег демографског и социо-економског развоја. Подручне петоразредне основне школе лоциране су у насељима са мањом густином становништва, обично у руралним срединама, док су деветоразредне школе уједно и матичне школе које су лоциране у већим насељима и урбаним срединама са већим бројем становника.

У школској 2017/18. години, у основне школе у Републици Српској укупно је уписано 90.995 ђака. На драстично смањење броја уписаних упућује податак да је у школској 1996/97. години на истом простору било уписано 127.426 ђака. Дакле, само за нешто више од двије деценије број основаца се смањио за 36.431, или -28,6%. Ситуација је још драматичнија када се зна да је у међувремену уведена још једна генерација основаца, јер се прешло са осмогодишњег на деветогодишњи ниво основног образовања.

⁷⁷ Према подацима за 2017/2018. годину, у 15 локалних заједница није било довољно капацитета за пријем све дјеце која су конкурисала за програме предшколског образовања и васпитања.

Односно, генерације уписане између школске 1996/97. и школске 2003/04. године у основну школу су полазиле са седам, а од школске 2003/04. године са шест навршених година живота. У школској 2003/04. години, укупно је уписано 124.802 ђака у деветогодишњим основним школама, да би се 14 година касније, у школској 2017/18. години, број уписаних свео на 90.995, што је за 33.807 или 27,1% мање уписаних. На годишњем нивоу апсолутно смањење ученика је око 3.000, што значи да се скоро сваке четврте године изгуби по једна генерација ученика.

Табела 46. Уписани ученици у основним школама у Републици Српској у периоду школске 1996/97-2017/18. године

Школска година	Број уписаних ученика				Број школа		Број одјељења	
	м	ж	укупно	I разред	укупно	IX ⁷⁸	укупно	некомбин.
1996/97.	65122	62304	127426	15079	673	240	5155	4443
1997/98.	65315	62228	127543	14743	717	264	5374	4614
1998/99.	64086	61277	125313	14859	723	265	5402	4653
1999/00.	62457	59242	121699	12964	742	265	5395	4625
2000/01.	60851	57653	118504	13102	741	265	5391	4606
2001/02.	58694	55571	114265	15286	727	263	5290	4519
2002/03.	58386	55712	114098	14470	752	265	5261	4489
2003/04.	64230	60572	124802	11391	755	267	5954	5156
2004/05.	63089	59345	122434	12091	762	271	5844	4952
2005/06.	61335	58070	119405	11856	764	269	5822	4939
2006/07.	59641	56810	116451	11831	764	272	5787	4893
2007/08.	59053	55946	114999	11382	763	271	5778	4887
2008/09.	57971	54913	112884	10824	753	272	5787	4932
2009/10.	55560	52762	108322	10707	730	273	5533	4730
2010/11.	53763	50862	104625	10637	727	274	5482	4677
2011/12.	51842	49124	100966	10469	708	272	5361	4552
2012/13.	50513	48086	98599	10133	704	272	5228	4408
2013/14.	49388	47136	96524	10127	698	272	5172	4360
2014/15.	48754	46469	95223	10550	696	273	5163	4347
2015/16.	47990	45680	93670	10660	684	268	5112	4311
2016/17.	47207	45105	92312	10273	679	271	5082	4287
2017/18.	46673	44322	90995	9841	669	267	5042	4205

Извор: Статистика образовања – Основно образовање 2, 6, 10 и 13, 17 и 2018. Статистички билтен, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука.

Анализирајући поједине периоде, може се констатовати да је у Републици Српској био веома различит упис основаца по школским годинама. До 2000. године, варијација уписа је веома велика и углавном је још увијек била условљена посљедицама рата и размјештаја и повратка избјеглог и расељеног становништва. До значајнијег смањења

⁷⁸ Деветоразредне основне школе (ISCED 1 и ISCED 2)

броја уписаних ученика у основним школама долази између школске 1999/00. и 2000/01. године због проглашења Дистрикта Брчко, који је у школској 2000/01. години имао 3.371 основца. Од школске 2003/04. године, знатно се повећао број основаца (за 10.704 ученика), што је евидентна посљедица уписа ученика у прве разреде са навршених шест година (Маринковић, 2014, 51-52).

Смањење броја ученика прати и константно смањење број школа и одјељења. У периоду од школске 2005/06. до 2017/18. године, у Републици Српској укупно је затворено 95 школа. То значи да је од школске 2005/06. године па до данас у Српској свака осма основна школа затворена. Истовремено се дешава и смањење броја одјељења којих је од школске 2003/04. до 2017/18. године мање за 912 (15,3%).

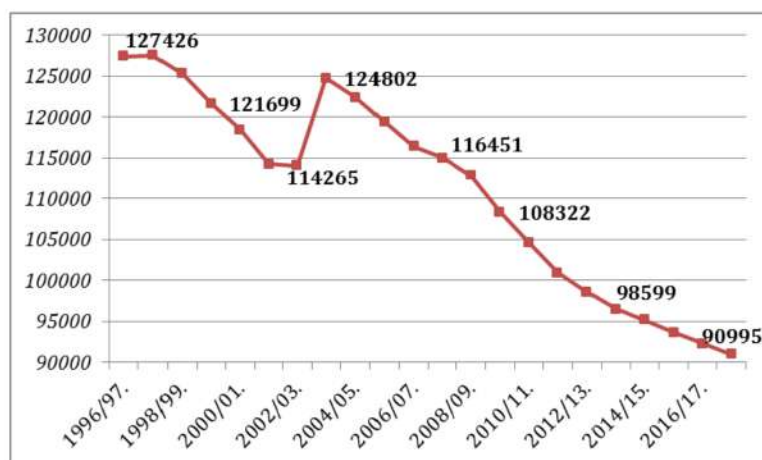

График 51. Укупан број ученика у основним школама у Републици Српској у периоду школске 1996/97-2017/18. године

У складу са укупним смањењем броја одјељења, повећава се број комбинованих одјељења, углавном у руралним срединама, којих је школске 1996/97. године било 712, а 2017/18. године 837. Поред повећања укупног броја комбинованих одјељења, смањује се просјечан број ученика којих је у школској 2017/18. години у Републици Српској било само 8,5 по једном одјељењу. На основу података за школску 2017/18. годину, највећи број комбинованих одјељења састављен је од два разреда (70%), затим слиједе троразредна одјељења (24%) и одјељења са четири и више разреда (6%).⁷⁹ У укупној структури одјељења, комбинована одјељења чине 16,6%.

⁷⁹ Највећи број дворазредних комбинованих одјељења био је школске 2007/08, а одјељења са три разреда школске 2013/14. године.

Према полној структури уписаних основаца није било већих одступања, па с обзиром да се у просјеку роди више мушке дјеце, задржана је и апсолутна доминација дјечака са 51% у односу на дјевојчице у основним школама. Коефицијент маскулинитета основношколске популације у Републици Српској је 105,3.

Посебно је интересантна анализа константног смањења броја уписаних ученика у прве разреде основних школа, на шта упућује график 5, а што је директна посљедица опадања броја живорођене дјеце у Републици Српској. У школској 2017/18. години, у прве разреде у Републици Српској укупно је уписан 9.841 првачић, што је први пут испод 10.000, а у школској 1996/97. години укупно је било уписано 15.079 првачића. Да је процес природне депопулације у Српској све интензивнији, упућује чињеница по којој је између школске 1996/97. и 2017/18. године уписано чак 5.238 или 34,7% мање ученика у прве разреде основних школа. Ако би се рачунао просјек за посљедњих двадесетак година, онда се може констатовати да се сваке године уписивало за око 250 првачића мање.

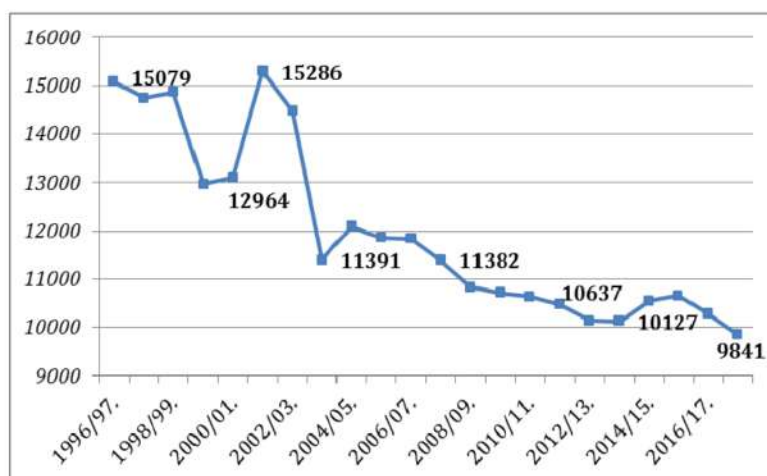

График 52. Уписани ученици у први разред основних школа у Републици Српској у периоду школске 1996/97-2016/17. године

Основношколски образовни процес уопште се не одвија у двије општине (Источни Дрвар и Источни Мостар), док у општинама Језеро, Калиновик, Љубиње, Купрес и Петровац постоји само једна деветогодишња основна школа. Овакво стање јасно указује на катастрофалну демографску слику у тим општинама. Између школске 2003/04. и 2017/18. године највише основних школа затворено је на подручју Града Бање Луке (девет). У истом периоду у Градишци је затворено осам, у Вишеграду шест, у Новом

Граду, Теслићу, Фочи и Котор Варошу пет, у Кнежеву и Мркоњић Граду четири, док су три основне школе затворене у општинама Рибник, Пале, Прњавор, Србац и Челинац.

У периоду школске 2003/04. и 2017/18. године највеће смањење броја одјељења регистровано је у Граду Бањој Луци у коме се за 15 година број одјељења смањило за 70. По негативној статистици предњачи општина Берковићи, у којој је 64 одјељења мање и Град Бијељина, у којој је затворено 59 одјељења. У општини Билећа регистровано је мање 42 одјељења, у Братунцу и Броду 37, Вишеграду 35, Власеници 32 и Вуковачу 31. Највеће смањење броја одјељења у односу на демографски капацитет регистровано је у популационо малим општинама Републике Српске, што је у сагласности са изразито негативним природним прираштајем у тим локалним заједницама.

Пратећи промјене у броју уписаних ученика у периоду школске 2003/04-2017/18. године, може се констатовати да су највећи апсолутни губитак имали популационо највећи градови. Апсолутни рекордер према дефициту броја ученика је Град Приједор у коме се у анализираном периоду број основаца смањило за 2.772, затим слиједи Град Бања Лука са смањењем од 1.983, Градишка за 1.798, Бијељина 1.783, Теслић 1.579, Прњавор 1.249, Добој⁸⁰ 1.208, Нови Град 1.092 и Козарска Дубица за 972. У истом интервалу, највеће губитке основношколске популације имале су неразвијене, популационо мале општине у источном дијелу Републике Српске. Смањење броја ученика у Источном Старом Граду било је за 59%, у Калиновику за 58%, у Трнову и Рудом по 56%, Кнежеву 54%, Шековићима 53%, Хан Пијеску и Лопарама за 48%.

У периоду школске 2003/04. и 2017/18. у десет локалних заједница дошло је до повећања уписаних ученика у први разред основних школа. Највеће повећање уписаних првачића регистровано је у Граду Бања Лука (206), затим слиједи Бијељина (63), Добој (50), Зворник (46), Источна Илица (42), Источно Ново Сарајево (28), Петровац (11), док се у Купресу, Милићима и Новом Горажду број првачића незнатно повећао. Највеће смањење уписа првачића у анализираном периоду забиљежено је у Граду Приједору за 188) и општини Градишка за 184. У апсолутном смањењу уписаних у прве разреде основних школа предњаче Дервента са смањењем од 83, Котор Варош (82), Теслић (82), Лопаре (81), Модрича (78), Нови Град (74), Шамац (74) и Угљевик (71). У процентуалним вриједностима највеће смањење уписаних у прве разреде основних школа у Српској биљеже популационо мале општине.

⁸⁰ За школску 2017/18. годину су урачунати подаци из општине Станари.

Табела 47. Број рођене дјеце, укупан број уписаних ученика у основним и средњим школама и студената у Републици Српској у периоду 1996-2016. године

Година	Број рођених	Школска година	Основна школа			Средња школа			Упис на факултет
			почетак	крај	I разред	почетак	крај	I разред	I година (I пут)
1996.	12263	1995/96.	...	125856
1997.	13757	1996/97.	127426	130153	15079	50043
1998.	13527	1997/98.	127543	126461	14743	51908
1999.	14500	1998/99.	125313	125244	14859	53340
2000.	14191	1999/00.	121699	121197	12964	54238
2001.	13699	2000/01.	118504	114570	13102	54340	5123
2002.	12336	2001/02.	114265	114094	15286	52293	51247	15983	5396
2003.	10537	2002/03.	114098	113366	14470	51948	50775	15530	5977
2004.	10628	2003/04.	124802	124539	11391	51577	50555	14938	7112
2005.	10322	2004/05.	122434	121830	12091	51556	50904	14746	7646
2006.	10524	2005/06.	119405	119101	11856	50754	49928	14323	9134
2007.	10110	2006/07.	116451	115949	11831	50858	50046	14329	10508
2008.	10198	2007/08.	114999	114563	11382	48821	47917	12337	9260
2009.	10603	2008/09.	112884	112440	10824	46938	46307	12384	10463
2010.	10147	2009/10.	108322	107986	10707	48225	47731	14859	9796
2011.	9561	2010/11.	104625	104424	10637	48788	48221	13926	10258
2012.	9978	2011/12.	100966	100633	10469	50452	49888	13877	9126
2013.	9510	2012/13.	98599	98304	10133	49367	48831	11997	8559
2014.	9335	2013/14.	96524	...	10127	46421	...	11543	8538
2015.	9357	2014/15.	95223	...	10550	43975	...	11247	7856
2016.	9452	2015/16.	93670	...	10660	42089	...	11349	7554
2017.	...	2016/17.	92312	...	10273	41136	...	10756	6513

Извор: Статистички годишњак Републике Српске за 2016. годину, (2016). Бања Лука: Републички завод за статистику Републике Српске; Демографска статистика, билтен бр. 20. (2016). Бања Лука: Републички завод за статистику Републике Српске и Статистика образовања: основно образовање, билтен бр. 1-17, (2002-2017), средње образовање, билтен бр. 4-16, (2005-2017) и високо образовање, билтен бр. 1-14, (2005-2017). Бања Лука: Републички завод за статистику Републике Српске

Упис ученика у основне и средње школе и студената на факултетима у Републици Српској био је веома различит у посљедњих двадесет година. Демографска основа уписа био је број живорођене дјеце, али су и вањске миграције, такође, имале свој утицај. Укупан број живорођене дјеце је у константном паду од 1999. године, а од 2010. године у Републици Српској се рађа мање од 10.000 дјеце годишње.

Анализом појединих периода може се констатовати да је у Републици Српској био различит упис ученика у основним и средњим школама и студената на факултетима. До 2000. године, варијација уписа ученика и студената била је веома велика и углавном је још увијек била условљена посљедицама одбрамбено-отаџбинског рата (1992-1995. године), посљедицама преразмјештаја и повратка избјеглог и расељеног становништва.

Број ученика у средњим школама у Републици Српској, такође, се константно смањује од школске 2000/01. године када је било 54.340 ученика. У школској 2016/17. години, у средњим школама у Српској било је 41.136 ученика, односно њихов број се апсолутно смањио за 8.907, што је за око 18% мање уписаних ученика.

График 53. Број уписаних ученика у средњим школама у Републици Српској у периоду школске 1996/97-2016/17. године

Анализа броја уписаних ученика у прве разреде у средњим школама у Републици Српској, указује на константно смањење. У школској 2001/02. години укупно је уписано 15.983 ученика, да би се број уписаних у школској 2016/17. години смањио на 10.756. Апсолутно смањење броја уписаних у прве разреде средњих школа је 5.227, или за око 33%, што је скоро идентично смањењу уписа ученика у прве разреде основних школа који износи 32%.

Динамика смањења броја уписаних ученика у основним и средњим школама у Републици Српској има за посљедицу и мањи број уписаних студената на факултетима. Ово је посебно важно када се у обзир узме чињеница да наше факултете у више од 95% случаја уписују студенти са простора Републике Српске. Значајан број наших средњошколаца упише факултете у земљама у окружењу и у иностранству.

График 54. Број уписаних студената на факултете у Републици Српској у периоду школске 2000/01-2016/17. године

Укупан број студената у Републици Српској годинама се повећавао, односно школске 2000/01. године било је 15.283 студента, да би школске 2011/12. године број повећан на чак 46.547 студената. У том периоду апсолутно повећање броја студената било је за 31.264. Од школске 2011/12. године почиње постепено смањење броја студената који студирају на факултетима у Републици Српској, тако да је школске 2016/17. године укупно било 34.792 студента.

График 55. Број први пут уписаних студената (бруцоша) на факултете у Републици Српској у периоду школске 2000/01-2016/17. године

Према анализи броја први пут уписаних студената „бруцоша“ у прве године студија на факултетима у Републици Српској, може се констатовати значајна неравномјерност. У школској 2000/01. години уписано је 5.123 бруцоша, шест година касније тај број се скоро удвостручио, па је школске 2006/07. године број уписаних бруцоша био 10.508. У наредних пет година број уписаних бруцоша кретао се између 10.463, колико их је уписано школске 2008/09. године, па до 9.126, колико је било уписаних у школској 2011/12. години. Након овог периода сваке наредне године константно се смањивао број уписаних „бруцоша“, па је у школској 2016/17. години укупно уписано 6.513 студената у прве године студија на факултетима у Републици Српској.

График 56. Однос броја матураната четвртх разреда средњих школа и броја први пут уписаних студената „бруцоша“ на факултете у Републици Српској у периоду школске 2001/02-2016/17. године

Може се констатовати да је упис студената на факултете у Републици Српској у протеклих петнаестак година прошао кроз транзициони период. Посебно треба истаћи чињеницу да у протеклом периоду факултете у Српској нису уписивали само матуранти четвртх разреда средњих школа, односно да је број уписаних студената у периоду школске 2005/06-2011/12. године најчешће био већи од броја матураната. Прогнозе да се овакве појаве у будућности неће дешавати темеље се на чињеницама да је све

израженије смањење демографских потенцијала студентске популације, а и из разлога што је значајан број раније запослених већ завршио факултете.

Према прогнози будућег уписа на факултете у Републици Српској треба очекивати и даље неповољне трендове, које прије свега условљава константно смањење броја рођене дјецe, али и све већа миграција становништва. Прогноза уписа ученика у основним и средњим школама и студената на факултетима у Републици Српској до 2032. године углавном зависи од демографских токова, који су сада веома неповољни. Према овој прогнози, основну и средњу школу би могло да уписује мање од 10.000 ученика, што је за трећину мање у односу на период од прије двадесетак година.

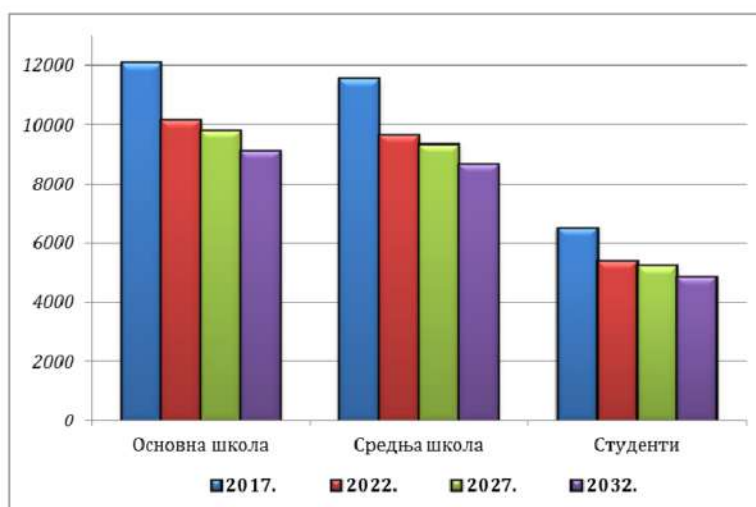

График 57. Прогноза уписа ученика у основним и средњим школама и студената у Републици Српској за период 2022-2032. године

Истовремено, највеће смањење би се могло очекивати код броја уписаних студената на факултете у Републици Српској. Према овој прогнози услед све мањег броја матураната који завршавају четврте разреде средњих школа, али и због све мање заинтересованости за студије на нашим факултетима, можемо очекивати да број уписаних студената у наредном периоду буде и до 40% мањи. Број уписаних студената у прве године студија би у наредном периоду у апсолутном износу могао да се смањи и испод 6.000, што би нас вратило у школску 2001/02. и 2002/03. годину по броју уписаних студената.

Универзитет у Бањој Луци, један је од два јавна Универзитета у Републици Српској, који је у протеклих петнаестак година уписивало трећина матураната средњих

школа, или у просјеку око 3.200 бруцоша. Највећи број уписаних студената првих година студија (бруцоша) на Универзитет у Бањој Луци био је у школској 2010/11. години (3.876), а најмањи у школској 2017/18. години (2.267). У том периоду апсолутно смањење уписаних је 1.609 студената, или 41%. На Универзитету у Бањој Луци студира трећина студентске популације у Републици Српској. Посљедњих неколико година евидентно је смањење укупног броја студената, јер је школске 2012/13. године било 17.817, а школске 2016/17. године 14.423 активна студената. На Универзитету у Бањој Луци апсолутно смањење броја студената износи 3.384, или 19%.

Према претходној прогнози у којој је већ речено да би укупан број студената у Републици Српској у наредном периоду могао бити мањи од 6.000, а према досадашњим показатељима видљиво је да Универзитет у Бањој Луци од тог броја уписује трећина бруцоша, долази се до закључка да ће овај универзитет у будућности уписивати мање од 2.000 бруцоша.

4.7.3. Економска структура

Економска структура проучава становништво према економским карактеристикама: активности, дјелатности, занимању, положају у занимању, изворима прихода, према поријеклу власништва и величини посједа. Савремена социо-економска структура укупног становништва зависи од структуре активног становништва, али и од односа који се формирају у породицама и домаћинствима између активних и издржаваних лица (Ђурђевић и др., 2016, 131).

Економска структура становништва у ужем смислу подразумева подјелу становништва на економску активност, дјелатност и занимање. Економска структура у ширем смислу поред економске активности, дјелатности и занимања, разматра подјелу становништва према положају у занимању, сектору власништва, извору и величини прихода, карактеристикама домаћинства, брачном статусу и нивоу образовања. Економска структура у ширем смислу у литератури још се назива и социо-економска структура (Wertheimer Baletić, 1999, 408). С обзиром да се образовање и брачност анализирају у склопу посебних тематских цјелина, у овом поглављу биће ријечи само о три основне економске детерминанте.

У терминолошком смислу важно је истаћи појам радног контингента који обухвата становништво старости од 15 до 64 године. Радна снага представља економски активно становништво оба пола, који чине понуду радне снаге расположиве за производњу економских добара и услуга (Wertheimer Baletić, 1999, 410). Радни контингент је демографски потенцијална основа и физиолошки оквир за формирање радне снаге.

На основу економске активности, радно способно становништво се дијели на економски активно и економски неактивно. У контингент економски активног становништва улазе сва запослена и незапослена лица без обзира да ли су раније била у радном односу или не. Структуру економски неактивног становништва (издржаваног) чине ученици и студенти старији од 15 година, пензионери, лица која обављају кућне послове, особе неспособне за рад и остали.

Према резултатима пописа становништва 2013. године, стопа економске активности⁸¹ на нивоу Републике Српске била је 46,6%. Према истом попису, регистровано је 536.676 неактивног становништва, што чини 53,4% радно способне популације. У структури активног становништва највећи проценат (74,8%, или 350.670 становника) односи се на запослене, док незапослено становништво са 25,2% (118.189 становника) чини четвртину активног контингента становништва. Дакле, на основу

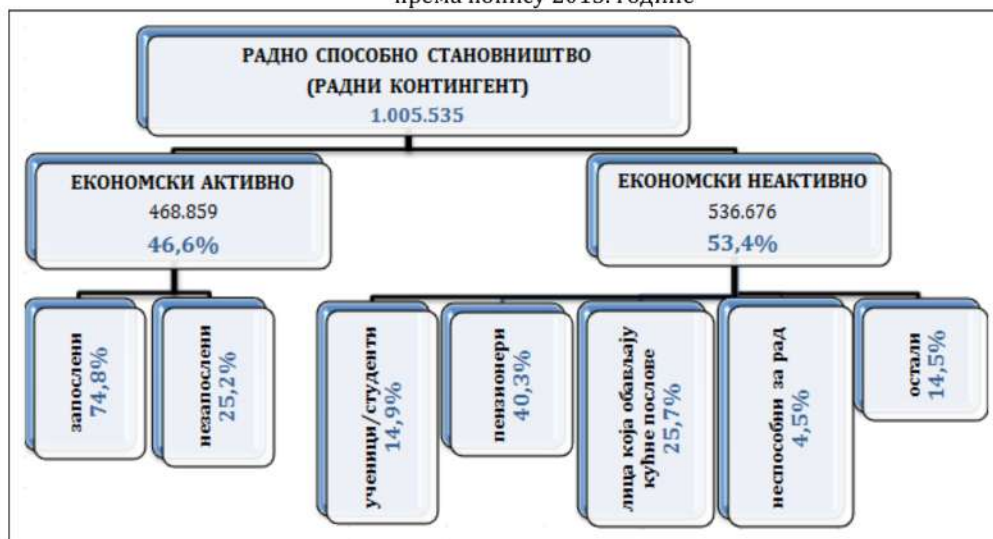
⁸¹ Стопа економске активности представља удио активног становништва (радне снаге) у радно способном становништву (15+).

резултата пописа 2013. године, стопа запослености⁸² на територији Републике Српске је скромних 34,9%, док је стопа незапослености⁸³ на високом нивоу (25,2%).

Од укупног броја незапослених лица, радно искуство има 67.767, или 57,3%, док 50.422 становника, или 42,7% немају никаквог искуства. Највећи проценат лица без радног искуства односи се на млађе становништво до 30 година старости.

Највеће учешће у неактивном становништву имају пензионери (216.341, или 40,3%) и лица која обављају кућне послове којих је евидентирано 138.111, или 25,7%. Популација ученика и студената броји 80.101 лица (14,9%), док неспособни за рад чине 24.285, или 4,5% укупног удјела у неактивном становништву.

Шема економске активности становништва Републике Српске према попису 2013. године

Изражени диспаритети у стопи економске активности јављају се између полова.⁸⁴ Стопа активности мушког становништва 2013. године износила је 56,1%, док је стопа активности код жена имала изузетно ниску вриједност (37,7%). Висок проценат неактивног становништва, поготово женског, посљедица је низа различитих и узајамно повезаних фактора. Нарушена старосна структура утиче на повећање обима пензионог

⁸² Стопа запослености представља процентуално учешће запослених особа у радно способном становништву.

⁸³ Стопа незапослености представља процентуално учешће незапослених особа у радној снази.

⁸⁴ Према резултатима пописа 2013. године, регистровано је 273.438 мушког и 195.421 женског активног становништва. Дакле, број активних мушкараца је за 78.017, или 40% већи у односу на број жена.

контингента становништва. Поред тога, велики удио становништва стекао је услове за одлазак у пријевремену пензију захваљујући посљедицама које је оставио одбрамбено-отаџбински рат. Такође, повећањем дужине студирања, расте удио издржаваног становништва. Комбинација незапослености, социо-психолошких детерминанти и елемената традиције утичу на висок проценат лица која обављају кућне послове (домаћице), који је изражен код женског становништва.

Коефицијент економске активности представља однос активног у неактивном становништву. С обзиром да је удио неактивних већи од активне популације, коефицијент активности у Републици Српској 2013. године износио је 87,4. Од свих локалних заједница, само је у 14 регистровано више активног од уздржаваног становништва.⁸⁵

Поред стопа активности, запослености и незапослености у анализи економске активности становништва користе се различити економски и демографски показатељи. Један од најбољих показатеља је стопа искориштености радног контингента.⁸⁶ Према резултатима пописа 2013. године, стопа искориштености радног контингента у Републици Српској износи 58,2%. Стопа искориштености код мушког становништва је већа (67,7%), док је стопа искориштености женског радног контингента само 48,7%.

Од укупног броја активних мушкараца, 75,6% чине запослене особе, док је код женске активне популације удио запослених 73,7%. Међутим, због суфицита издржаваног у укупном становништву, стопа запослености мушкараца је 42,4%, док је стопа запослености код жена само 27,8%. Стопа незапослености је доста уједначена, па за мушкараце износи 24,4%, а за жене 26,3%. Смањење базе радног контингента и утицај миграција у будућности може утицати на значајно смањење стопе незапослености становништва Републике Српске.

Структура контингента неактивног становништва указује на знатно веће учешће жена (322.822) у односу на мушко становништво (213.854). Овакав дисбаланс посљедица је великог учешћа жена са економским статусом домаћице, којих је у укупном неактивном женском становништву према попису 2013. године било 41,4%, или 133.633. Апсолутни број жена у контингентима пензионера, ученика и студената већи је у односу на број мушкараца, међутим у релативном учешћу у неактивном становништву, удио мушкараца је већи. Према резултатима пописа 2013. године, број пензионера мушког пола био је 106.967, или 50% неактивног становништва, док је број жена са статусом пензионера био 109.374, или 34% неактивног становништва. У укупној популацији

⁸⁵ То су: Источни Дрвар, Купрес, Крупа на Уни, Гацко, Берковићи, Братунац, Источна Илиџа, Бања Лука, Кнежево, Источно Ново Сарајево, Петровац, Бијељина, Требиње и Соколац.

⁸⁶ Удио активног становништва у радном контингенту (15-64).

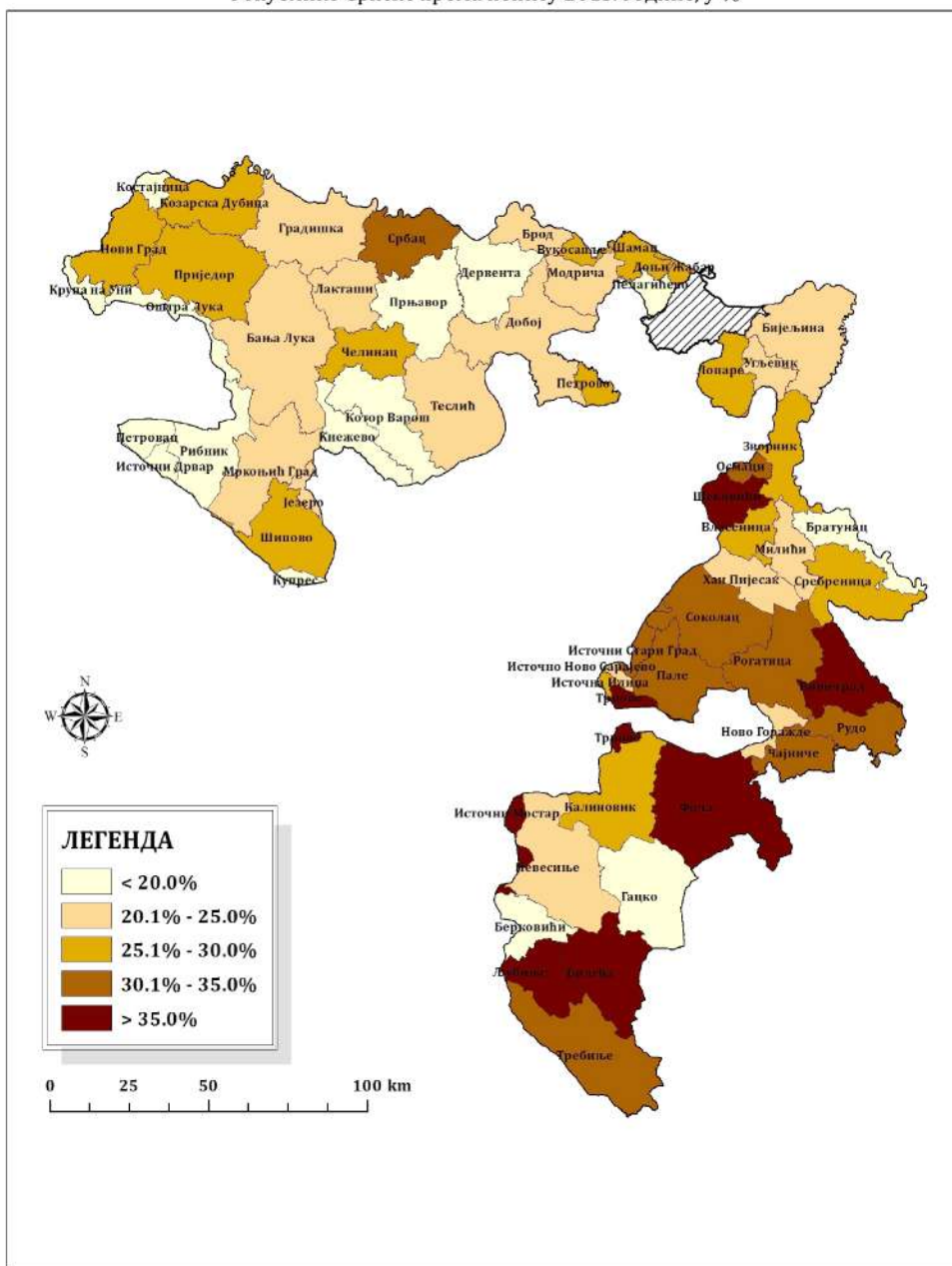
ученика и студената 37.623 чине мушкарци (17,6% учешћа у неактивном становништву), а 42.478 жене (13,2% учешћа у неактивном становништву).

Због изузетно слабог демографског потенцијала појединих општина, анализа активности и незапослености на нивоу локалних заједница нема ниво статистичке значајности. Изразито неразвијене општине Источни Дрвар, Крупа на Уни и Купрес имају највеће стопе економске активности и запослености становништва. На другој страни, општине попут Оштре Луке, Источног Мостара и Осмака имају најниже вриједности овог показатеља. Много бољи показатељ је стопа незапослености која указује на просторне диспаритете између источног и западног дијела Републике Српске. Наиме, од укупно 16 локалних заједница са највећом стопом незапослености према попису 2013. године, њих 15 се налази у источном дијелу Републике Српске. Општине са највећом стопом незапослености су: Трново (44,3%), Љубиње (43,5%), Фоча (41,9%), Вишеград (40,3%), Источни Мостар (40,0%), Невесиње (38,7%), Шековићи (36,7%) и Билећа (35,5%). Од већих општина са најмањом стопом незапослености (испод 20%) издвајају се: Дервента, Кнежево, Прњавор, Котор Варош и Гацко.

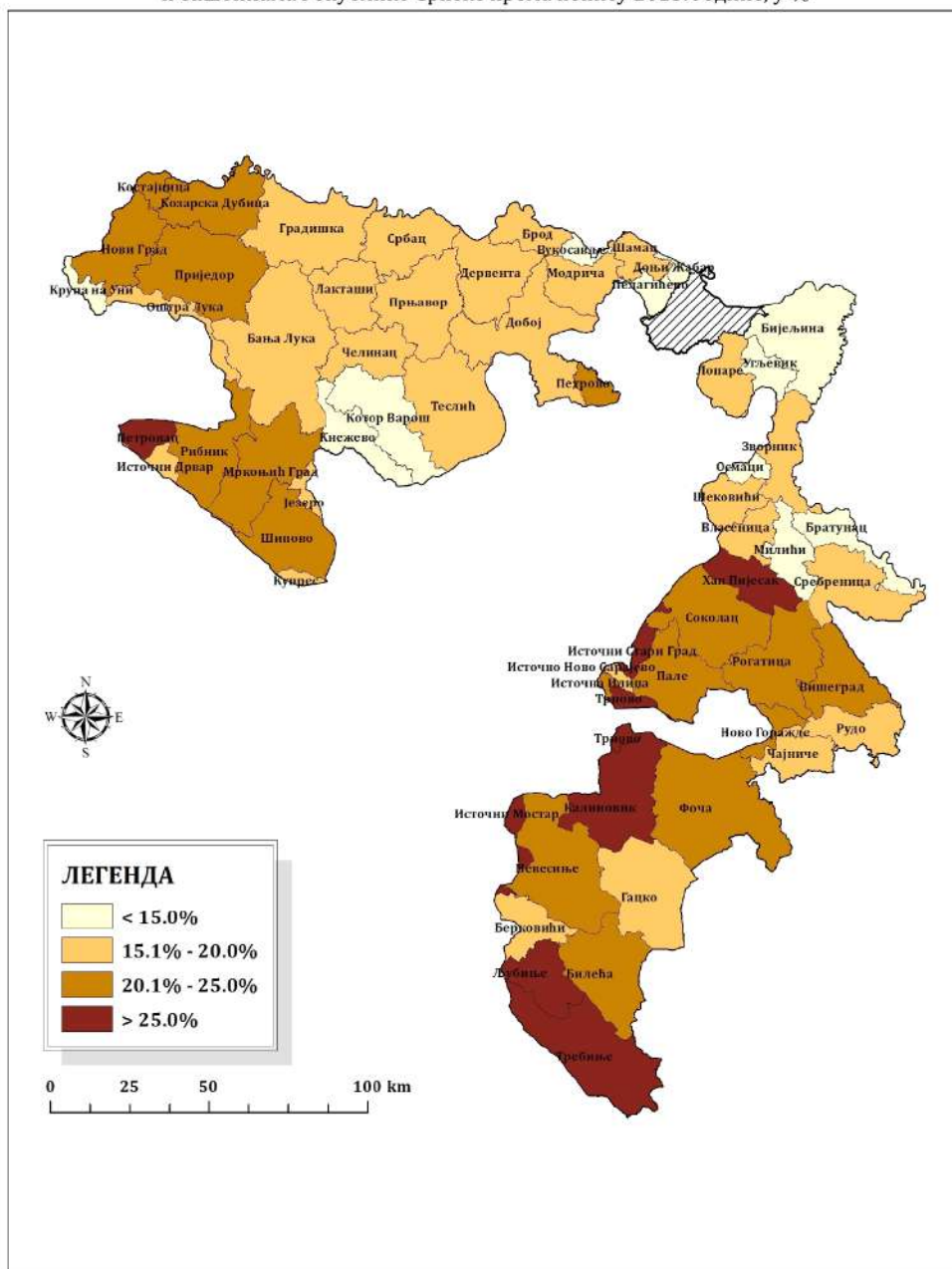
Највише студентске и ученичке популације изнад 15 година имају Пале (23,0%), Гацко (21,2%), Бања Лука (20,3%), Источно Ново Сарајево (20,3%) и Источна Илица (19,9%), док је најмањи удио овог контингента у општинама Купрес, Пелагићево, Источни Дрвар, Рибник, Источни Стари Град и Петрово, у којима популација ученика и студената чини испод 10% неактивног становништва.

Од укупног неактивног становништва, највише пензионера регистровано је у Петровцу 71,1%, Требињу 61,2%, Трнову 59,6%, Источном Дрвару 59,1% и Љубињу 57,9%. Добар показатељ анализе пензионерског контингента је удио пензионера у укупном становништву. У општини Петровац од укупног броја становника 29,9% су корисници пензије, док је удио пензионера нешто нижи у Источном Старом Граду 28,8%, Калиновику 28,7%, Трнову 28,2% и Љубињу 28,1%. У апсолутним бројкама, највише пензионера регистровано је у граду Бањој Луци (35.491), затим слиједе Приједор (16.763), Бијељина (14.643), Добој (13.042), Градишка (9.176), Зворник (8.265), Требиње (7.322) и Теслић са 6.712 регистрованих пензионера.

Картограм 31. Удио незапослености у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године, у %

Картограм 32. Удио пензионера у укупном становништву по градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године, у %

Један од најбољих показатеља економске активности становништва представља однос броја радника и пензионера. Према резултатима пописа становништва 2013. године, овај однос је 1,6 радника на једног пензионера. Другим ријечима: на 100 радника имамо 62 пензионера. С обзиром на процес демографског старења и негативног миграционог салда у будућности, може се очекивати смањење ове разлике. За оптимално функционисање пензионог система неопходно је да однос броја радника и пензионера буде минимално 3:1. Са истим проблемима суочавају се и земље окружења у којима је број запослених и број пензионера скоро изједначен. Најразвијеније европске државе такође се суочавају са овим проблемима, међутим захваљујући имиграционој политици и повећању старосне границе за одлазак у пензију, оне одржавају стабилност својих економија.

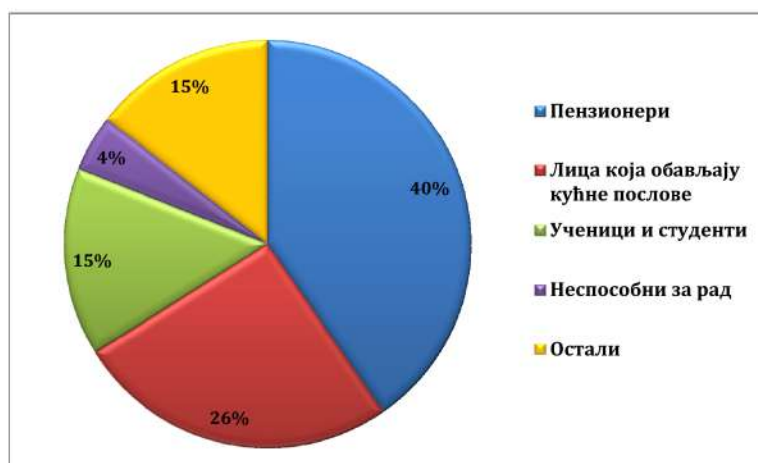

График 58. Економски неактивно становништво Републике Српске према попису 2013. године

С обзиром на изражен процес старења становништва, у структури контингента неактивног становништва највећи проценат чине пензионери (40%). Лица која обављају кућне послове имају учешће 26%, ученици и студенти 15%, лица неспособна за рад 4%, док је у категорији осталих још око 15% неактивног становништва.

Као што је наглашено, највећи проценат лица које обављају кућне послове чине домаћице. Највећи удио ове популације у неактивном становништву регистрован је у општинама Осмаци (39,15%), Доњи Жабар (38,8%) и Теслић (35,5%). Према попису становништва из 2013. године, дистрибуција контингента лица која обављају кућне

послове највећу заступљеност имају у градовима: Бијељини (12.962), Бањој Луци (11.971), Добоју (10.244), Приједору (8.991) и Зворнику (8.643). Подаци о контингенту жена домаћица веома су значајни за анализу фертилних карактеристика становништва према економској активности.

Незапосленост је један од кључних друштвених проблема са којим се сусреће Република Српска. Рјешавање овог проблема посебно је важно јер су људски ресурси којима Српска располаже све мањи. О просторним карактеристикама незапослености становништва Републике Српске није се много писало због непостојања одговарајућих статистичких података.

Табела 48. Број запослених у Републици Српској према административним и анкетним подацима у периоду 2007-2013. године

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Годишњи просјек броја запослених	258236	259205	258634	244453	238956	238178	238640
(административни подаци)	Ланчани индекс	100,4%	99,8%	94,5%	97,8%	99,7%	100,2%
Процјена броја запослених према АРС (анкетни подаци)	340000	350000	345000	329000	324000	311000	308000
	Ланчани индекс	102,9%	98,6%	95,4%	98,5%	96,0%	99,0%
Коефицијент линеарне корелације (r)	0,94						

Извор: Станивук, С., Маринковић, Д. (2017). Незапосленост становништва Републике Српске – просторно-демографске карактеристике, *Гласник/Herald, Vol. XXI, No. 21, Географско друштво Републике Српске*, 71-89.

У Републици Српској постоје два основна извора статистичких података о запосленим лицима, па их према изворима можемо подијелити на анкетне и административне податке. Анкетни подаци се добијају анкетама о радној снази (АРС).⁸⁷ Административни подаци о броју запослених се односе на лица која имају заснован радни однос са послодавцем на основу уговора о раду, а прикупљају се путем полугодишње статистичке активности (у марту и септембру) за запослене у пословним субјектима, те на основу података Пореске управе Републике Српске за предузетнике и запослене код њих. Међусобна упоредивост ових података је ограничена из више разлога, а неки од најважнијих су: различите дефиниције запослених лица, различит период посматрања и различит обухват. Када је ријеч о обухвату, ту је важно напоменути да административним подацима нису обухваћене неке категорије запослених лица као што су запослени у одбрани, запослени на индивидуалним пољопривредним газдинствима и запослени код међународних организација (Станивук, Маринковић, 2017, 74).

⁸⁷ Анкете о радној снази спроводи Републички завод за статистику Републике Српске (РЗС РС).

Ако упоредимо процијењени број запослених према анкетним подацима, са просјечним годишњим бројем запослених према административним подацима за све године од 2007. до 2013. године, можемо видјети да између тих вриједности постоји веома висока повезаност, јер коефицијент линеарне корелације (r) износи 0,94. Повезаност можемо примјетити и ако поредимо њихове ланчане индексе чије вриједности су приближно изједначене. То значи да је разлика међу подацима добијеним из ова два извора прилично стабилна, тј. да су резултати анкета о радној снази потврдили поузданост административних података када је ријеч о динамици промјене укупног броја запослених лица у Републици Српској у посматраном периоду (Станивук, Маринковић, 2017, 75).

Табела 49. Број незапослених у Републици Српској према евиденцији ЗЗЗ РС и анкетама РЗС РС (у периоду април 2007- април 2013. године)

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Број незапослених лица на евиденцији у априлу (ЗЗЗРС)	144306	137580	138061	147724	150911	154479	152295
Ланчани индекс		95,3%	100,3%	107,0%	102,2%	102,4%	98,6%
Процјена броја незапослених лица према анкетама о радној снази (РЗС РС)	115000	90000	94000	102000	105000	107000	114000
Ланчани индекс		78,3%	104,4%	108,5%	102,9%	101,9%	106,5%
Коефицијент линеарне корелације (r)	0,71						

Извор: Станивук, С., Маринковић, Д. (2017). Незапосленост становништва Републике Српске – просторно-демографске карактеристике, *Гласник/Herald, Vol. XXI, No. 21, Географско друштво Републике Српске*, 71-89.

Највећи број запослених лица Република Српска имала је 2008. године. Од те године, број запослених је био у паду све до 2012, када је почео да стагнира, тачније према анкетним подацима да биљежи пад за 1%, а према административним раст за 0,2%. У Републици Српској се користе такође и два начина за прикупљање података о незапосленима. Први је евиденција незапослених који су пријављени у Заводу за запошљавање Републике Српске (административни подаци), а други је периодично тј. годишње анкетање узорка радне снаге које врши Републички завод за статистику Републике Српске (АРС, анкетни подаци). Оба начина имају своје предности и недостатке (Станивук, Маринковић, 2017, 76).

Ако упоредимо број незапослених лица на евиденцији Завода за запошљавање Републике Српске за април мјесец сваке године у периоду од 2007. до 2013. са процјеном броја незапослених лица према анкетама о радној снази које су рађене у првој половини априла сваке од тих година, можемо видјети да између тих вриједности постоји висока повезаност, јер коефицијент линеарне корелације (r) износи 0,71. Повезаност можемо

примијетити и ако поредимо њихове ланчане индексе чије вриједности су приближно изједначене у 2010, 2011. и 2012. години, а нешто значајније одступање можемо примијетити само за 2008. годину. То значи да је разлика међу подацима добијеним из ова два извора прилично стабилна, што потврђује њихову поузданост. Од 2008. до 2012. године, број незапослених у Републици Српској се повећавао, а према анкетним подацима овај тренд је настављен и 2013. године. Важно је напоменути и то да се у свим осталим случајевима за административне податке о броју незапослених користи податак о броју незапослених на крају године (Станивук, Маринковић, 2017, 77-78).

Када административну стопу незапослености упоредимо са анкетном, можемо видјети да су њене вриједности на нивоу Републике Српске знатно веће. Када је ријеч о трендовима промјене, можемо примијетити да су, слично као и код кретања укупног броја незапослених, промјене вриједности административних података углавном сразмјерно пратиле промјене вриједности анкетних података, са изузетком 2013. године. Те године су се стопа незапослености и укупан број незапослених према анкетним подацима повећали у односу на претходну, а према административним подацима су се смањили (Станивук, Маринковић, 2017, 79).

Различите (административне) стопе незапослености у појединим дијеловима Републике Српске утичу на укупне демографске токове, а нарочито је значајан утицај незапослености на миграције становништва и наталитет. Проблем високих стопа незапослености и њихових демографских посљедица у Републици Српској се не може посматрати изоловано од укупне економске ситуације, па би мјере за смањење незапослености требале бити усклађене са свим другим мјерама привредног развоја и тржишта рада, како на нивоу државе, тако и на регионалном и локалном нивоу.

У попису становништва 2013. године приказивање података по дјелатностима вршено је у складу са Класификацијом дјелатности (КД БиХ 2010) која је израђена на основу Статистичке класификације економских дјелатности у Европској унији (NACE Rev. 2) и која је упоредива са Међународном стандардном индустријском класификацијом свих економских дјелатности (ISIC Rev. 4).

За потребе ове публикације запослено становништво према дјелатности подијељено је у три велика сектора (примарни, секундарни и терцијарни).

У примарни сектор спадају пољопривреда, шумарство и риболов, те вађење руда и камена.

Секундарни сектор чине: прерађивачка индустрија, производња и снабдијевање електричном енергијом, гасом, паром и климатизација, снабдијевање водом, канализација, управљање отпадом и дјелатности санације (ремедијације) животне средине, дјелатност домаћинства као послодавца, дјелатност домаћинства која

производе различиту робу и обављају различите услуге за сопствену потребу и грађевинарство.

Табела 50. Запослени по врстама дјелатности и полу у Републици Српској према попису 2013. године (у %)

Шифра	Сектор	Врста дјелатности	пол		У
			М	Ж	
A	I	Пољопривреда, шумарство и риболов	19,2	12,7	16,5
B	I	Вађење руда и камена	1,5	0,5	1,1
C	II	Прерађивачка индустрија	18,1	15,7	17,1
D	II	Производња и снабдијевање електричном енергијом, гасом, паром и климатизација	3,6	1,6	2,8
E	II	Снабдијевање водом; канализација, управљање отпадом и дјелатности санације (ремедијације) животне средине	1,7	0,8	1,3
F	II	Грађевинарство	9,2	2,0	6,3
G	III (a)	Трговина на велико и мало; поправка моторних возила и мотоцикала	11,4	17,8	14,0
H	III (a)	Саобраћај и складиштење	6,4	2,2	4,7
I	III (a)	Дјелатности пружања смјештаја, припреме и послуживања хране; хотелијерство и угоститељство	4	5,4	4,5
J	III (b)	Информације и комуникације	1,9	1,6	1,8
K	III (b)	Финансијске дјелатности и дјелатности осигурања	1,3	3,0	2,0
L	III (b)	Пословање некретнимама	0,1	0,1	0,1
M	III (b)	Стручне, научне и техничке дјелатности	1,8	2,4	2,0
N	III (b)	Административне и помоћне услужне дјелатности	1,5	1,2	1,4
O	III (c)	Јавна управа и одбрана, обавезно социјално осигурање	9,5	9,0	9,3
P	III (c)	Образовање	3,4	9,3	5,8
Q	III (c)	Дјелатности здравствене заштите и социјалног рада	2,6	10,0	5,7
R	III (c)	Умјетност, забава и рекреација	0,9	1,4	1,1
S	III (c)	Остале услужне дјелатности	1,8	2,9	2,2
T	II	Дјелатност домаћинства као послодавца; дјелатност домаћинства која производе различиту робу и обављају различите услуге за сопствену потребу	0,1	0,5	0,3
U	III (b)	Дјелатности екстериторијалних организација и органа	0,1	0,1	0,1

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - економске карактеристике. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017. година; Уредба о класификацији дјелатности Републике Српске. Службени гласник Републике Српске, број 118/08, Бања Лука, 2014. година.

Терцијарни сектор је подијељен на три дијела. Терцијарни подсектор III (a) у ужем смислу сачињавају традиционалне услужне дјелатности: трговина на велико и мало, поправка моторних возила и мотоцикала, саобраћај и складиштење, дјелатности пружања смјештаја, припреме и послуживања хране, хотелијерство и угоститељство.

У III (b) подсектор спадају савремене услуге које укључују информације и комуникације, финансијску дјелатност и дјелатности осигурања, пословање

некретнинама, стручне, научне и техничке дјелатности, административне, помоћне услужне дјелатности и дјелатности екстериторијалних организација и органа.

У III (c) подсектор укључене су оне дјелатности које се већином финансирају из буџета, а ту у спадају: јавна управа и одбрана, обавезно социјално осигурање, образовање, дјелатности здравствене заштите и социјалног рада, умјетност, забава и рекреација и остале услужне дјелатности.

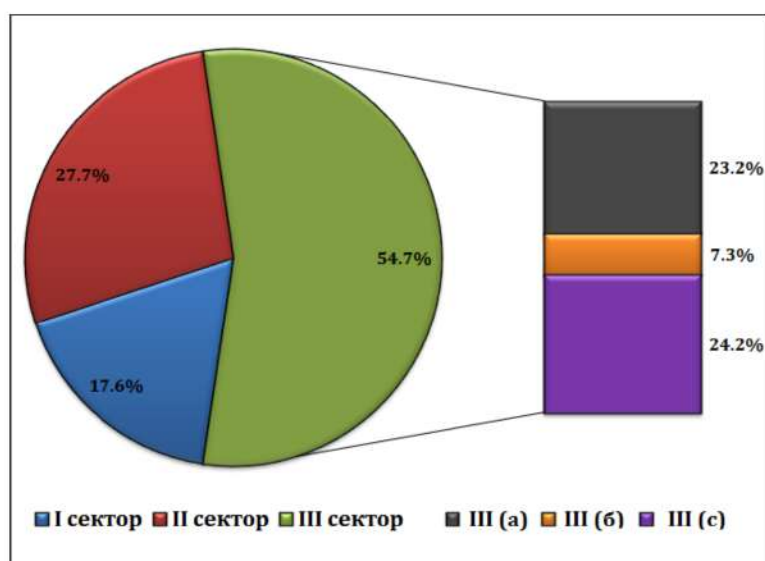

График 59. Запослени по секторима дјелатности и полу у Републици Српској према попису 2013. године

Према резултатима пописа становништва 2013. године, највећи проценат становништва запослен је у терцијарном сектору (54,7%). У структури терцијарног сектора издваја се подсектор III c који се односи на буџетске кориснике. Од укупног броја запослених (350.670), четвртина становништва, или 24,1% запослено је у овом подсектору. Традиционалне терцијарне дјелатности, међу којима се посебно издваја трговина, запошљавају 23,2% становништва, док је у подсектору III b запослено 7,3% становништва. Развојем савремених технологија у будућности се може очекивати раст запослености у овом сектору дјелатности. Дјелатност пољопривреде, шумарства, риболова и вађења руда и камена запошљавају 17,6% становништва, док је у секундарном сектору запослено 27,5% становништва Републике Српске.

Индустријска производња, као носилац социјалистичког развоја и просперитета, изгубила је значај у односу на период друге половине XX вијека. На смањење запослености у секундарном сектору утицали су бројни фактори попут гранског реструктурирања привреде, снажног процеса терцијаризације и неуспјеле приватизације на простору СФР Југославије. Ови процеси десили су се и на простору Републике Српске, гдје је неуспјела приватизација утицала да многа индустријска предузећа оду у стечај, а радни контингент секундарног сектора преусмјерила у терцијарне дјелатности.

Према подацима за 2013. годину, највише запосленог становништва старијег од 15 година ради у прерађивачкој индустрији 17,1% (или 60.016 запослених). У пољопривреди, шумарству и риболову запослено је 16,5% (58.022), док трговина на велико и мало запошљава 49.180, што представља 14% запосленог становништва Републике Српске. У секундарном сектору, поред прерађивачке индустрије, највише становништва запослено је у грађевинарству (6,3%, или 21.943) и дјелатностима везаним за производњу и снабдијевање електричном енергијом, гасом, паром и климатизација (2,8%, или 9.670 запослених).

Структуру терцијарног сектора карактерише висок проценат запослених који се финансирају из буџета. Према резултатима пописа 2013. године, након трговине, највише запослених у терцијарном сектору ради у јавној управи, одбрани и обавезном социјалном осигурању (9,3%, или 32.559 запослених), у образовању (5,8%, или 20.141 запослених), те у дјелатности здравствене заштите и социјалног рада (5,7%, или 19.819 запослених). Значајно учешће у укупној запослености чине традиционалне терцијарне дјелатности, саобраћај и складиштење са 4,7% (16.390 запослених) и дјелатности пружања смјештаја, припреме и послуживања хране, хотелијерство и угоститељство са 4,5%, или 15.930 запослених.

Дистрибуција запосленог становништва према полу 2013. године указује на веће учешће мушког пола 58,9% (206.644 радника) у односу на жене које чине 41,1% (144.026) укупно запосленог становништва Републике Српске. Секторском подјелом дјелатности, уочава се већа заступљеност мушког становништва у примарним и секундарним дјелатностима, док је у терцијарном сектору уједначен број запослених мушкараца и жена. У примарном и секундарном сектору број запослених мушкараца је за 2,3 пута већи у односу на жене. Полни дисбаланс посебно је очигледан у појединим гранама. Тако нпр. од укупног броја запослених у грађевинарству жене чине 13%, у вађењу руда и камена 17,5%, саобраћају и складиштењу 19,5% и комуналним услугама око 23%. У дјелатности пружања смјештаја, припреме и послуживања хране, хотелијерству и угоститељству запослено је више мушкараца, док је трговина на велико и мало са већим удјелом женске радне снаге. Од грана терцијарног сектора са великим

учешћем женског становништва посебно се издвајају дјелатности здравствене заштите и социјалног рада које у својој структури запослених имају 72,8% жена, образовање са 65,7%, и финансијске дјелатности и дјелатности осигурања са 61,7% запослених жена.

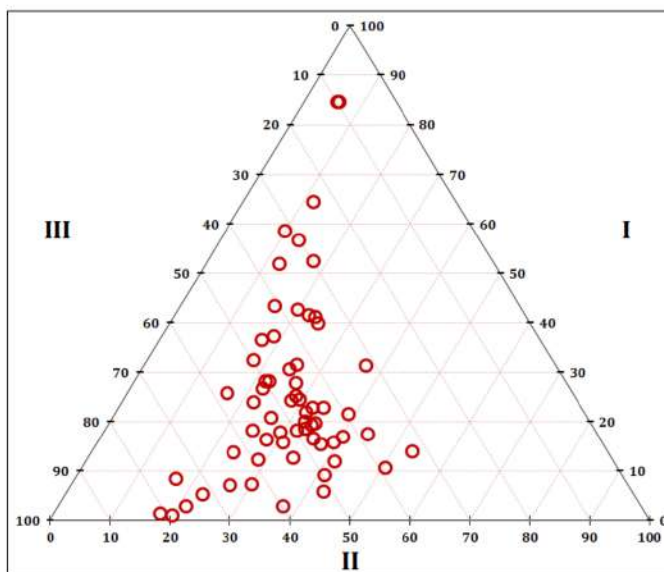

График 60. Запослени по секторима дјелатности у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године

Анализа триангл дијаграма указује на изражену доминацију терцијарног сектора дјелатности у већини градова и општина Републике Српске. Највише запосленог становништва у примарним дјелатностима биљеже новоформиране општине и општине у којима је шумарство основна грана привреде. На другој страни, центри са развијеним административним, образовним и здравственим функцијама имају највише запослених у терцијарном сектору. Такође, већи демографски капацитет градова и општина позитивно утиче на развој туризма, трговине и саобраћаја, те се из тог разлога јавља већа потреба за терцијарним дјелатностима.

Тростепена секторска подјела дјелатности на нивоу градова и општина Републике Српске указује на изражене просторне и регионалне диспаратете. Највеће учешће примарног сектора дјелатности имају новоформиране општине из категорије изразито неразвијених: Крупа на Уни (84,5%), Купрес (84,5%), Источни Дрвар (64,3%), Берковићи (58,5%), Петровац (56,6%), Кнежево (52,4%) и Пелагићево (51,8%). С обзиром да већина општина са доминантним учешћем примарног сектора припада планинском типу,

шумарство је поред пољопривреде основа привредног потенцијала ових локалних заједница. Најмањи удио примарних дјелатности је у градовима и општинама са израженим управним, административним, образовним и здравственим функцијама. Тако нпр. Источна Илиџа има 1,0%, Источно Ново Сарајево 1,3%, а Бања Лука и Требиње по 2,8% запослених у примарном сектору дјелатности.

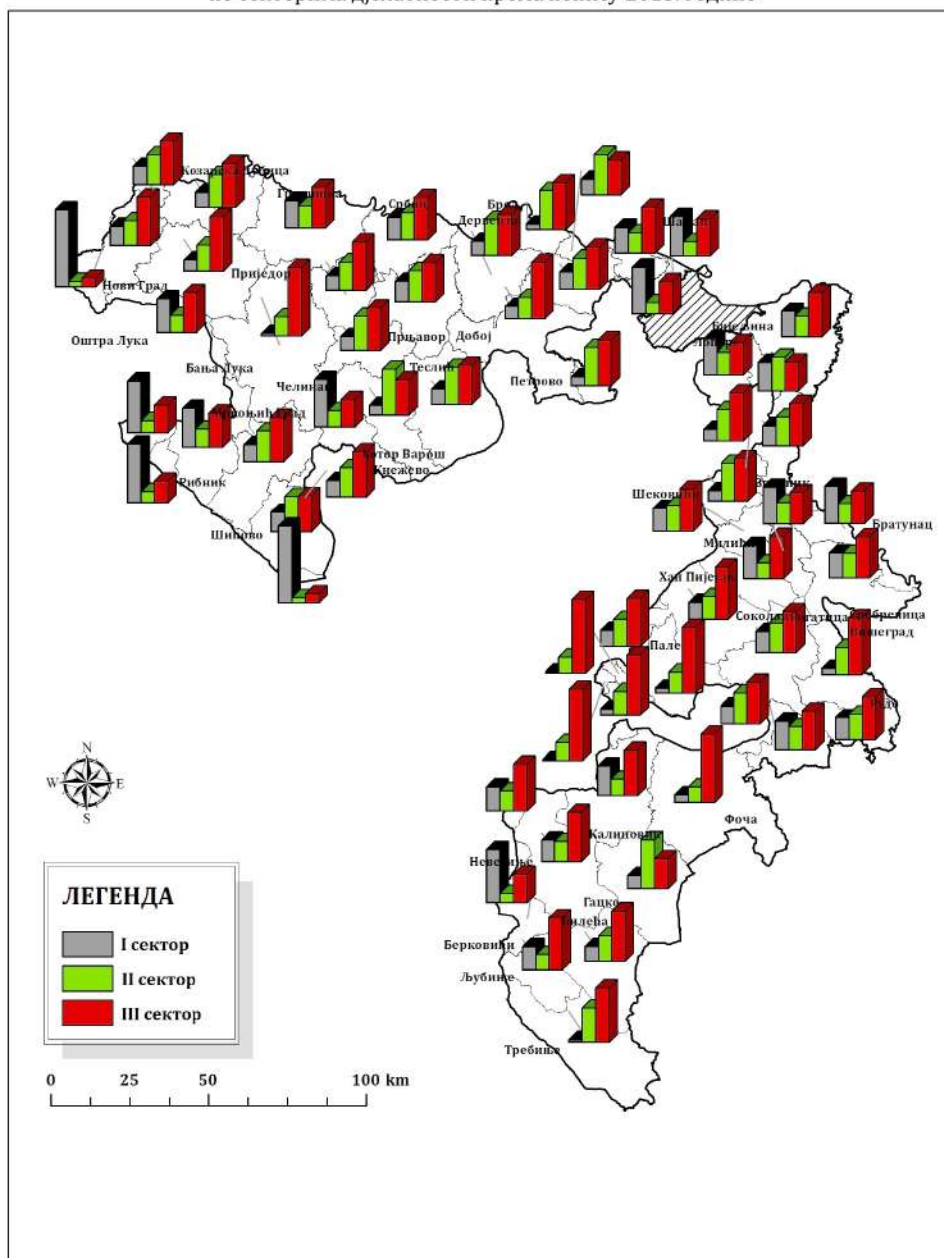
Највише запослених у секундарном сектору дјелатности имају општине Гацко са 53,6% и Котор Варош са 50,6%. Привредни развој општине Гацко базира се на термоелектрани и руднику лигнита, док је у општини Котор Варош највећи број запослених у обућарској, машинској и дрвној индустрији. Интересантно да Град Бања Лука, некада општина са највећим индустријским растом у БиХ, има само 21,4% запослених у секундарном сектору дјелатности.

Локалне заједнице са доминантним учешћем терцијарних функција су управни, административни, образовни, универзитетски и здравствени центри. Највише запослених у терцијарном сектору имају општине: Источно Ново Сарајево са 81,3%, Источна Илиџа са 79,9%, Град Бања Лука са 76%, Фоча са 74,9% и Пале са 72,2%.

У оквиру терцијарног сектора, посебно се издваја подсектор који обухвата запослене у јавној управи и одбрани, обавезном социјалном осигурању, образовању, здравственој заштити и социјалном раду, умјетности, забави и рекреацији и осталим услужним дјелатностима. Анализа запослених у овом подсектору, кога чине буџетски корисници, указује на изражену заступљеност овог подсектора у источном дијелу Републике Српске. У 20 локалних заједница са највећом заступљеношћу овог подсектора, 18 је смјештено су у источном дијелу Републике Српске, док су само градови Бања Лука и Добој на простору западно од Дистрикта Брчко.

Према подацима Републичког завода за статистику, просјечна нето плата у Републици Српској 2016. године износила је 836 КМ. Гранска структура привредних дјелатности детерминише висину просјечне нето плате, која је највећа у општинама са доминантним учешћем енергетског сектора. Према подацима за 2016. годину, највећа просјечна плата регистрована је у општинама Станари (1.142 КМ), Угљевик (1.130 КМ) и Гацко (1.010 КМ), док најнижу нето зараде у Републици Српској имају становници општине Купрес (404 КМ). Општине са већим учешћем реалног сектора у гранској подјели привреде имају ниже просјечне плате. На другој страни, у центрима већег функционалног значаја просјечне нето зараде су знатно више.

Картодијаграм 3. Запослени у градовима и општинама Републике Српске по секторима дјелатности према попису 2013. године

Занимање је статистичко-аналитичка категорија у коју се разврставају послови слични по садржају и захтјевности. За обављање занимања потребна су знања, способности и вјештине. Хијерархијску позицију занимања одређује ниво знања који је дефинисан степеном школског образовања.⁸⁸ У Републици Српској примјењује се класификација занимања Босне и Херцеговине КЗБиХ-08 која се заснива на усвојеној верзији Међународне стандардне класификације занимања 2008. године (*ISCO-08*).

Табела 51. Запослени по занимању и полу у Републици Српској према попису 2013. године

Ш ⁸⁹	Врста занимања	Мушки		Женски		Укупно	
		апсолут.	%	апсолут.	%	апсолут.	%
1	Руководиоци/менаџери	7579	3,7	3199	2,2	10778	3,1
2	Стручњаци	20400	9,9	25642	17,8	46042	13,1
3	Техничари и стручни сарадници	20978	10,2	20880	14,5	41858	11,9
4	Канцеларијски службеници и сродна занимања	10031	4,9	15104	10,5	25135	7,2
5	Услужна занимања и продавци	31231	15,1	36285	25,2	67516	19,3
6	Пољопривредници, шумари, рибари	30141	14,6	13564	9,4	43705	12,5
7	Занимања за неиндустријски начин рада	38867	18,8	10856	7,5	49723	14,2
8	Руковаоци и монтажери машинама и постројењима	26328	12,7	5316	3,7	31644	9,0
9	Једноставна занимања	18660	9,0	12983	9,0	31643	9,0
0	Војна занимања	2429	1,2	197	0,1	2626	0,7
РЕПУБЛИКА СРПСКА		206644	58,9	144026	41,1	350670	100

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - економске карактеристике. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017. године.

Анализа табеле 51. упућује на закључак да је према попису становништва из 2013. године у Републици Српској највише запослених у сектору услужна занимања и продавци са 19,3%, или укупно 67.516. Затим слиједи занимања за неиндустријски начин рада са 14,2%, стручњаци имају учешће 13,1%, пољопривредници, шумари, рибари 12,5%, а техничари и стручни сарадници 11,9%. Заступљеност осталих занимања је испод 10%.

⁸⁸ Ниво знања 1 (програм основног образовања) неопходан је за обављање једноставних занимања. Ниво знања 2 (програм средњег образовања) неопходно је да посједују канцеларијски службеници и сродна занимања, услужна занимања и продавци, пољопривредници, шумари, рибари, занимања за неиндустријски начин рада, руковаоци и монтажери машинама и постројењима. Ниво знања 3 (програми средњег и вишег неуниверзитетског образовања) потребан је за занимање техничар и друга стручна занимања. Стручњаци посједују ниво знања 4 који се односи на програме додипломског, дипломског и постдипломског универзитетског образовања. Руководиоци/менаџери и војна занимања немају дефинисан ниво знања.

⁸⁹ Шифра занимања.

4.7.4. Етничка обиљежја

Карактеристике етничке структуре становништва могу се анализирати на основу статистичких извора који се заснивају на међународно прихваћеним појмовима као што су народ, народност, националност и нација (Грчић, 1989, 127). У међународним препорукама, које се односе на попис становништва, национална припадност не спада у ред такозваних основних обиљежја, што даје могућност свакој држави да самостално одлучи да ли ће прикупљати ову врсту податка у попису свог становништва. Етничка структура може да буде веома значајна компонента демографског развоја, посебно у вишенационалним заједницама. Са демографског аспекта, анализа етничке структуре становништва је посебно интересантна, јер поједине етничке групе имају различите демографске карактеристике, као што су нивои фертилитета и морталитета, миграциона обиљежја и промјене у полно-старосној, брачној, образовној и социо-економској структури (Ђурђевић и др., 2016, 135).

Код нас постоји дуга традиција прикупљања податка о националној припадности, иако у складу са Уставом Босне и Херцеговине и Уставом Републике Српске, наши грађани нису дужни да се изјашњавају о својој националној припадности.

Једну од најзначајнијих посљедица одбрамбено-отаџбинског рата на простору Босне и Херцеговине (1992–1995) представљао је велики талас присилних миграната на цјелокупној територији БиХ. Етничка припадност била је кључни фактор у формирању избјегличких праваца. У том контексту, кретање избјеглих и расељених Срба било је из правца Федерације БиХ у Републику Српску, Србију и иностранство. Одредиште бошњачких избјеглица већином се везивало за простор Федерације БиХ и земаља сјеверне и западне Европе, док је хрватска етничка заједница најчешће емигрирала у Хрватску и у развијене европске земље.

Као посљедица присилних миграција по етничком принципу на простору Босне и Херцеговине, десио се изражен процес етничке хомогенизације становништва. У односу на 1991. годину, удио Срба у Републици Српској се повећао. Према резултатима пописа становништва 2013. године, српска етничка заједница чинила је 83% становништва Републике Српске. У апсолутним бројкама, Срба је било 970.857. Друга по величини етничка заједница су Бошњаци којих је пописом 2013. године регистровано 148.477 (12,7%). Удио Хрвата у укупном становништву је 2,3% (26.509). Остале етничке групе чине 1,2% становништва (14.641 становника), док 9.858 становника (0,8%) није жељело да се изјасни на питање о етничкој припадности.

На основу етничких обиљежја, може се констатовати да је простор Републике Српске етнички хомоген, са израженим учешћем Срба, православне вјероисповијести и српског језика. Највећа заступљеност српског народа регистрована је у источнохерцеговачким и крајишким градовима и општинама. У скоро половини локалних заједница Републике Српске (у 30) према попису 2013. године број српске етничке заједнице прелазио је 90%. То су општине: Крупа на Уни, Купрес, Рибник, Петровац, Љубиње, Билећа, Источни Дрвар, Петрово, Пале, Шековићи, Калиновик, Источно Ново Сарајево, Мркоњић Град, Челинац, Лакташи, Гацко, Невесиње, Источни Стари Град, Кнежево, Србац, Соколац, Требиње, Шипово, Источна Илиџа, Оштра Лука, Рудо, Фоча, Берковићи, Лопаре и Граду Бањој Луци.

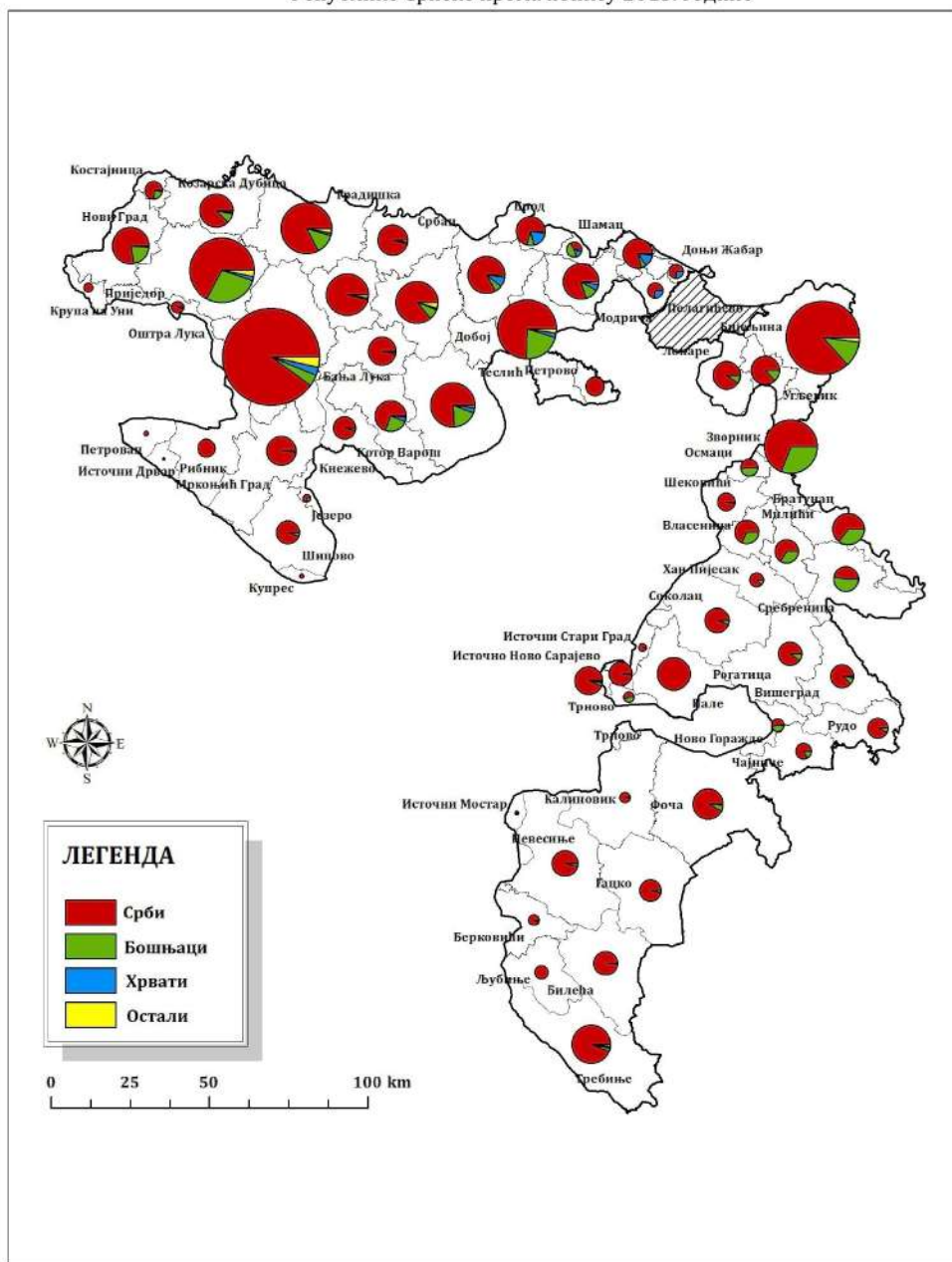
У Рогатици, Вишеграду, Козарској Дубици, Хан Пијеску, Бијељини, Угљевуку, Прњавору, Дервенти, Градишци и Чајничу удио Срба био је између 80% и 90%. Учешће Срба између 70% и 80% регистровано је у општинама Модрича, Шамац, Нови Град, Теслић, Језеро, Костајница, Доњи Жабар, Пелагићево, Брод, те у Граду Добоју. У Котор Варошу, Зворнику, Власеници, Приједору, Милићима, Братунцу и Источном Мостару између 60% и 70%. Натполовичну етничку већину (између 50% и 60%) српско становништво има у општинама Трново, Ново Горажде и Осмаци.

Општина Вукосавље и општина Сребреница једине су општине у којима Срби не чине апсолутну већину. У Вукосављу је регистровано 46% Бошњака, док је општина Сребреница једина локална заједница са натполовичном бошњачком већином (52%). Највећа процентуална заступљеност Бошњака је у источном дијелу Српске, тачније у општинама средњег и доњег Подриња. У општинама Осмаци, Ново Горажде, Трново, Братунац, Милићи, Источни Мостар, Власеница, те у Граду Зворнику пописано је између 30% и 40% Бошњака. Удио Бошњака између 20% и 30% регистрован је у Граду Добоју, Граду Приједору, Котор Варошу, Језеру, Костајници и Новом Граду.

Регионални размјештај хрватског становништва везан је за простор Посавине. У општинама Пелагићево и Доњи Жабар регистровано је 27% Хрвата, док је у општинама Брод, Вукосавље, Шамац удио Хрвата између 10% и 20%. О слабој процентуалној заступљености хрватског народа говори чињеница да је у 40 локалних заједница удио Хрвата испод 1%.

Претходне анализе засноване су на статистичким показатељима, који су приказани у табелама 13. и 14. у прилогу на крају књиге, а у којима су дата етничка обиљежја становништва у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године у апсолутним и релативним показатељима.

Картодијаграм 4. Етничка структура становништва у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године

На основу Закона о попису становништва, домаћинстава и станова у БиХ 2013. године, становништво није било обавезно да се изјасни на питање о етничком/националном изјашњавању и на питање о вјероисповијести. Ово право искористило је укупно 7.861 лице, тако што се није изјаснило ни за једну етничку групу. Тачно 7.022 становника Републике Српске определијелила су се за категорију „остали“, док је непознато укупно 1.997 становника. Поред три конститутивна народа, пописом 2013. године на простору Републике Српске регистровано је још 17 етничких заједница, међу којима су најбројнији Украјинци (2.197 становника), Роми (1.974) и Црногорци (1.116).⁹⁰

На питање о вјероисповијести, грађани Републике Српске могли су се изјаснити за више различитих конфесија. У пописном обрасцу већ су били понуђени одговори православна, исламска, католичка, атеисти, агностици и „не изјашњава се“. Укупно 8.028 становника Републике Српске није се изјаснило на питање о вјероисповијести, док је непознатих било 2.065 лица. Такође, пописом 2013. године регистровано је 5.784 атеиста, 1.223 агностика, 5.790 припадника осталих вјероисповијести, 2.842 припадника осталих хришћанских вјеровања, укључујући и протестантизам, 84 припадника источњачких вјеровања и 13 јудаиста.⁹¹

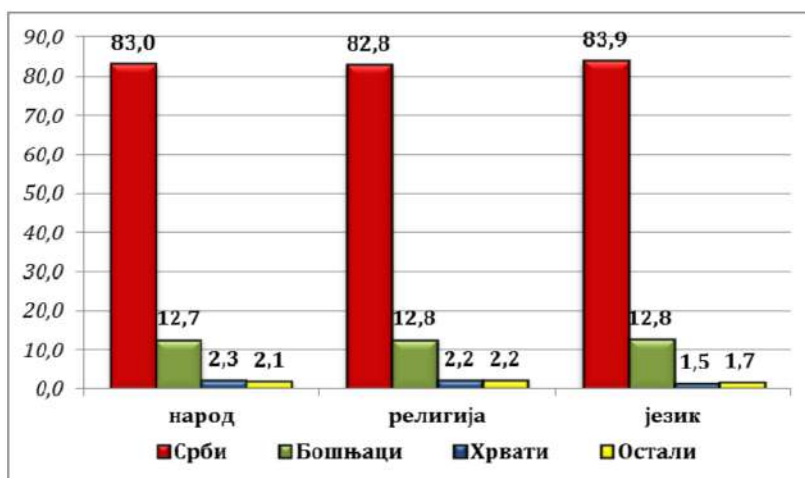
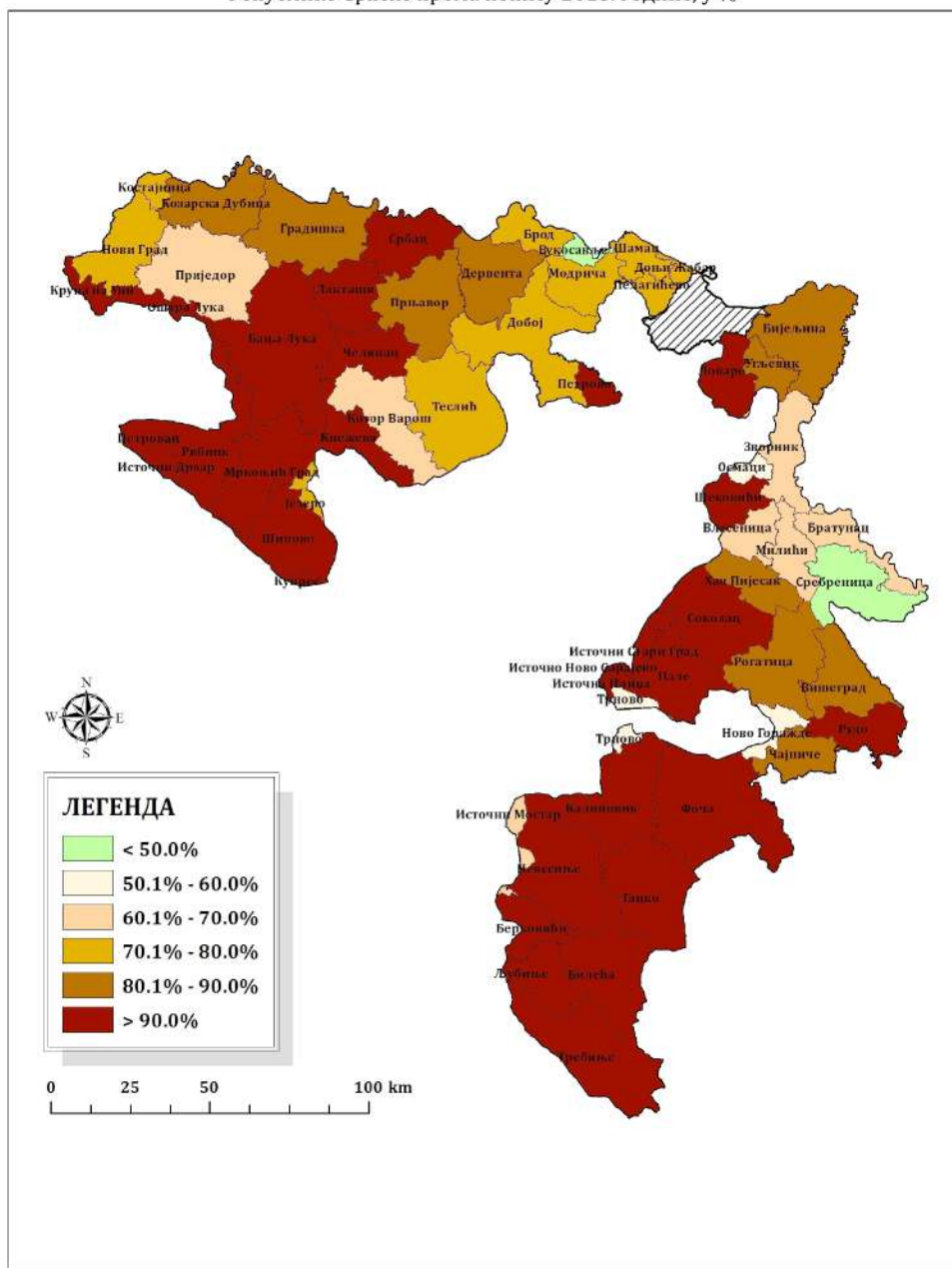

График 61. Етничка структура становништва Републике Српске према попису 2013. године, у %

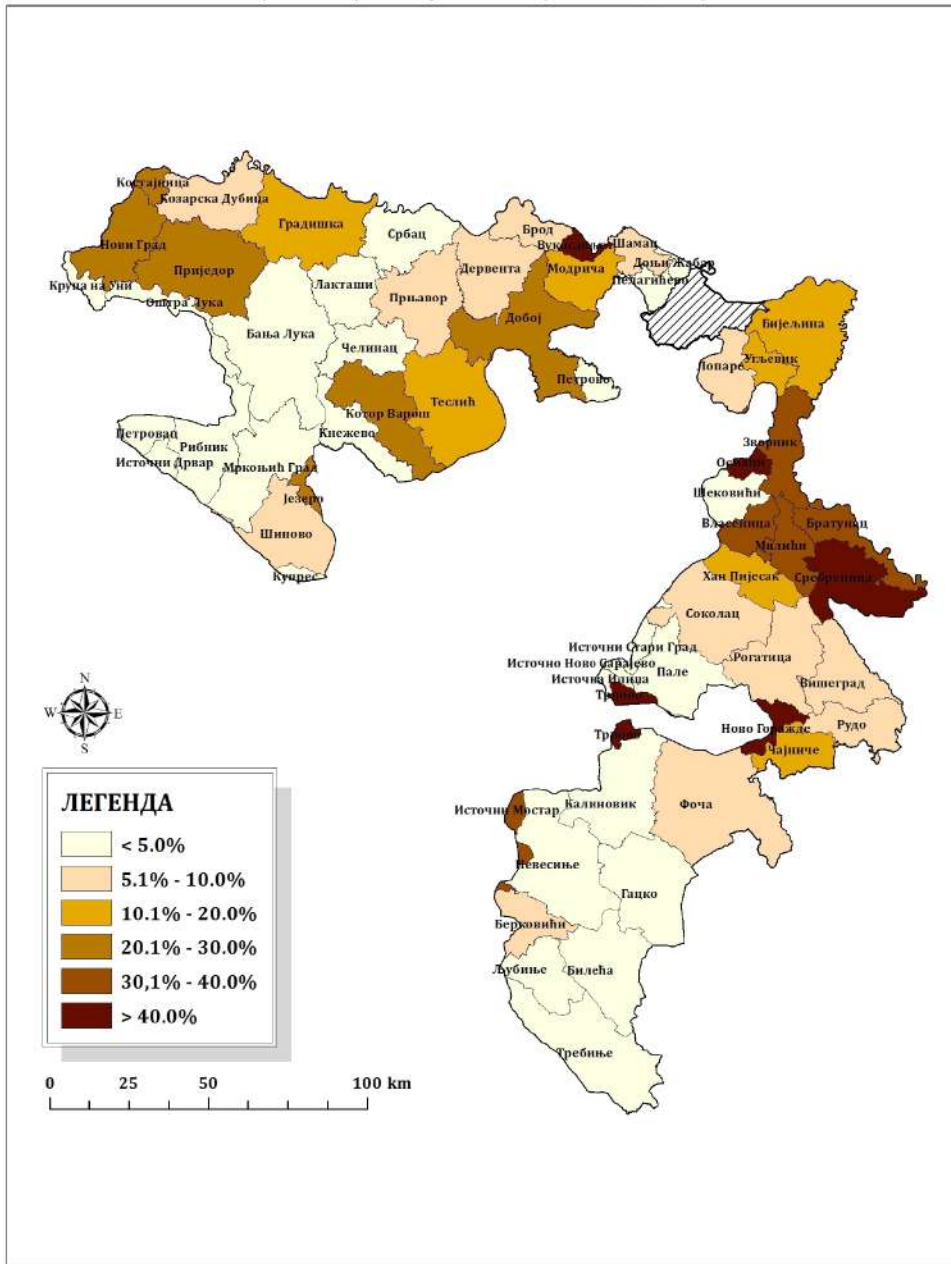
⁹⁰ Затим слиједе народи са знатно мањим учешћем: Словенци (504), Македонци (341), Италијани (248), Чеси (218), Пољаци (186), Руси (177), Мађари (166), Албанци (140), Словаци (109), Нијемци (95), Румуни (62), Јевреји (59), Русини (19) и Турци (8 становника).

⁹¹ Према Попису становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године

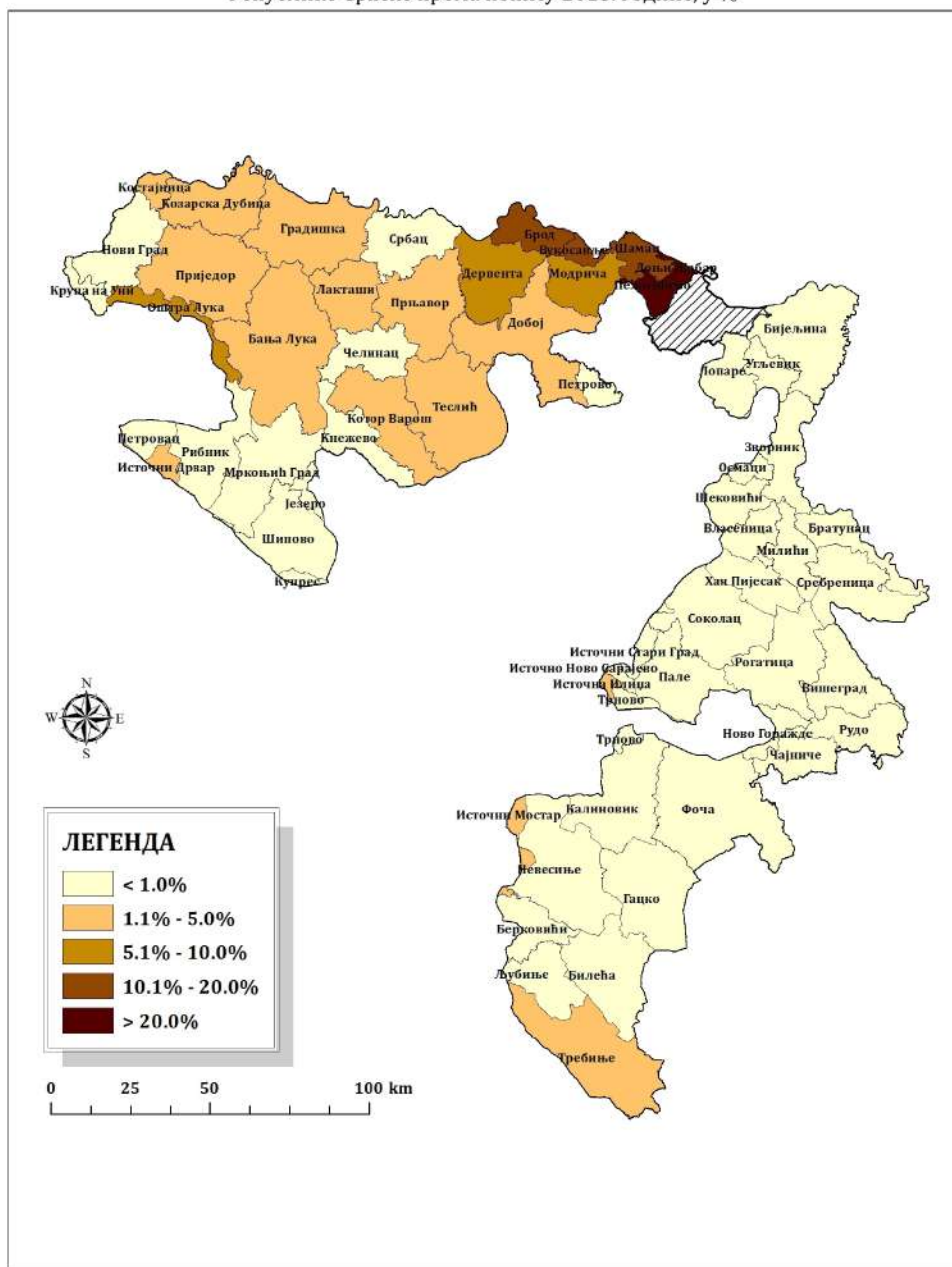
Картограм 33. Удио Срба у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године, у %

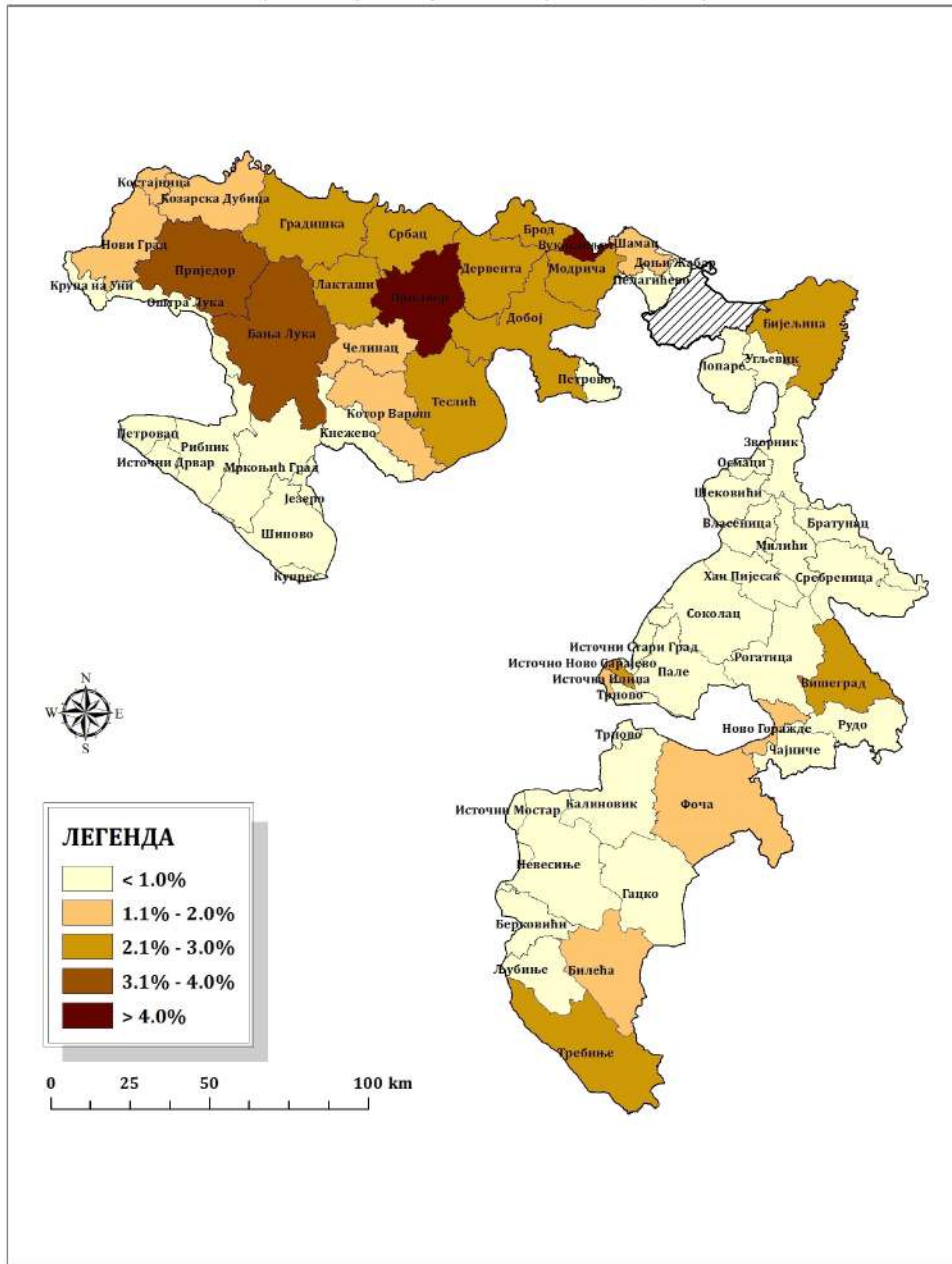
Картограм 34. Удио Бошњака у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године, у %

Картограм 35. Удио Хрвата у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године, у %

Картограм 36. Удио осталих народа у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године, у %

С обзиром да на простору Републике Српске припадност једном народу детерминише конфесионо и језичко одређење, религијска и језичка структура становништва повезана је са просторном дистрибуцијом и размјештајем народа. Према резултатима пописа 2013. године, највећи проценат становништва Републике Српске (82,8%) био је православне вјероисповијести. Ислам је заступљен са 12,8%, католичанство 2,2%, док на припаднике осталих конфесија отпада 2,2% становништва. Тренутно у 29 јединица локалних заједница Републике Српске, православље је заступљено са преко 90% удјела. Удио православних вјерника између 80% и 90% је у 11 градова и општина у Републици Српској.

Највећи проценат осталих религијских група присутан је у већим центрима. У Граду Бањој Луци регистровано је 4,1%, а у Граду Приједору 4,0% становништва који према конфесионом одређењу не припадају православљу, католичанству и исламу.

На питање о матерњем језику, 84% становништва Републике Српске изјаснило се да говори српски језик. Босански језик⁹² заступљен је са 12,8%, хрватски са 1,5%, док остале језичке групе имају процентуални удио од 1,7%.

Језичка структура становништва Републике Српске има хомоген карактер, са учешћем српског језика преко 90% у 30 локалних заједница, у 11 локалних заједница српским језиком говори између 80,1% и 90,0% становништва. Од 70,1% до 80% становништва српским језиком се говори у 10 локалних заједница.

Диференцијација етничке структуре према полу указује на већу заступљеност жена у категоријама етничка припадност Хрват, вјероисповијест католичка и језик хрватски, што је директна посљедица биодинамике становништва и нарушене старосне структуре. Сличне тенденције присутне су и код категорије „остали“.

⁹² На основу члана 7. Устава Републике Српске, службени језици Републике Српске су: језик српског народа, језик бошњачког народа и језик хрватског народа. Употреба термина босански језик представља својеврстан парадокс у лингвистичком свијету, с обзиром да се језичка припадност веже за припадност одређеном народу, а не географском простору. У том контексту, термин босански језик има еквивалентно значење са швајцарским или белгијским језиком који формално-правно не постоје. Негирање постојања босанског језика потврдио је и Одбор за стандардизацију језика Института за српски језик Српске академије наука и умјетности 2015. године. Према овом саопштењу, једини исправан назив за језик бошњачког народа је бошњачки језик.

4.7.5. Брачност становништва

Током 70-их година XX вијека у развијеним државама Европе долази до опадања универзалности брака, који се најприје регистровао преко скока диворцијалитета, затим пада укупног првог нупцијалитета, повећања удјела бракова вишег реда, као и пораста консензуалних или изванбрачних унија (кохабитација), различитих типова и старосних модела (предбрачних, алтернативних браку и постбрачних), што је све, посљедично, изазвало даљи пад фертилитета испод нивоа неопходних за просту репродукцију становништва (Бобић, 2003, 68).

Транзиција брачности у другој половини XX вијека представља фундаментално начело друге демографске транзиције, у којој се, поред каснијег склапања брака, пораста кохабитације и целибата, дешава и смањење стопе укупног фертилитета, пораст ванбрачног наталитета и једнородитељских породица.

Као иницијалне факторе друге демографске транзиције, Lestheaghe & Moors (2000) издвајају: постиндустријски развој економије, пораст економске активности жена, еманципацију жена, пораст нивоа образовања и висок ново урбанизације. У таквим условима код појединца се мијењају социјалне норме понашања, међу којима се издвајају индивидуализам, животна самореализација, хедонизам и жеља за материјалном сигурношћу (Петровић, 2011, 54).

Према основним одредбама породичног закона Републике Српске, брак је законом уређена заједница живота жене и мушкарца. Брачна зрелост наступа када партнери напуне 18 година живота, али из оправданих разлога суд може дозволити закључење брака малољетнику старијем од 16 година, ако утврди да је то лице тјелесно и ментално способно за вршење права и дужности које произлазе из брака. Подаци о склопљеним браковима публикују се на основу мјеста пребивалишта младожење, док се статистика развода прати преко посљедњег заједничког мјеста пребивалишта.

Брак представља социјални оквир репродукције, с обзиром да каснији улазак у брак условљава скраћену искориштеност репродуктивног периода и могућност прокреације. С обзиром да се већина репродукције одвија у оквиру брачне заједнице, може се констатовати да је ниво брачности пропорционалан стопи фертилитета (Девеџић, 2004, 74).

Институција брака има примаран утицај на ниво рађања у Републици Српској. Томе у прилог иде чињеница да је највећи дио живорођене дјеце рођен у брачној заједници. Од укупног броја рођених у 2016. години, 7.896, или 83,5% репродукције оствари се у брачној заједници.

На основу брачног статуса, становништво изнад 15 година старости разврстава се у четири категорије: никад ожењен/никад удата, ожењен/удата, разведен/разведена, удовац/удовица.

Број склопљених и разведених бракова, као и брачни фертилитет, представљају веома значајне показатеље демографског развоја и детаљније слике популационе динамике простора Републике Српске. Становници Српске се данас понашају у складу са трендовима европског модела склапања брака, који карактерише висока просјечна старост при склапању брака, приликом чега одређени број жена остаје ван брака до краја свог репродуктивног периода (Маринковић, 2014, 38).

Табела 52. Број склопљених и разведених бракова у Републици Српској у периоду 1997-2016. године

Година	Склопљени	Разведени	Индекс	Разведени на 1000 склопљених
1997.	7120	737	9,7	103,5
1998.	7477	801	9,3	107,1
1999.	8187	794	10,3	97,0
2000.	8003	749	10,7	93,6
2001.	7544	840	9,0	111,3
2002.	7233	848	8,5	117,2
2003.	6769	744	9,1	109,9
2004.	7143	637	11,2	89,2
2005.	6810	765	8,9	112,3
2006.	6860	542	12,7	79,0
2007.	7093	596	11,9	84,0
2008.	6401	317	20,2	49,5
2009.	6131	455	13,5	74,2
2010.	5767	517	11,2	89,6
2011.	5802	886	6,5	152,7
2012.	5326	878	6,1	164,9
2013.	5467	1052	5,2	192,4
2014.	5823	1106	5,3	189,9
2015.	5895	1143	5,2	193,9
2016.	5563	1025	5,4	184,3

Извор: Демографска статистика бр. 4, 10, 11, 15 и 20. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука.

Подаци о броју склопљених бракова у Српској указују да је у двадесетогодишњем периоду (1997-2016) укупно регистровано 132.414 вјенчања, или у просјеку 6.621 сваке године. Највише склопљених бракова је било 1999. године (8.187), а најмање 2012.

године (5.326). Важно је напоменути да је од 2002. године из статистичког обухвата Републике Српске изостављена тадашња општина Брчко.

Укупан број разведених бракова у Републици Српској у периоду 1997-2016. године је 15.372, што је у просјеку око 769 сваке године. Дакле, сваки девети склопљени брак у просјеку заврши разводом. Најмање развода је регистровано 2008. године, а највише 2015. године, када је било укупно 1.143 развода. Може се констатовати да стопа диворцијалитета на простору Републике Српске биљежи константан раст.

У односу на почетак анализираних периода, може се закључити да је број склопљених бракова смањен за 22%, док се број развода повећао за 39%. Општа стопа нупцијалитета у 2013. години износила је 4,7‰, док је стопа развода бракова била 0,9‰. Поред смањења нивоа брачности, простор Републике Српске карактерише пораст инциденције развода, поготово у другој деценији XXI вијека.

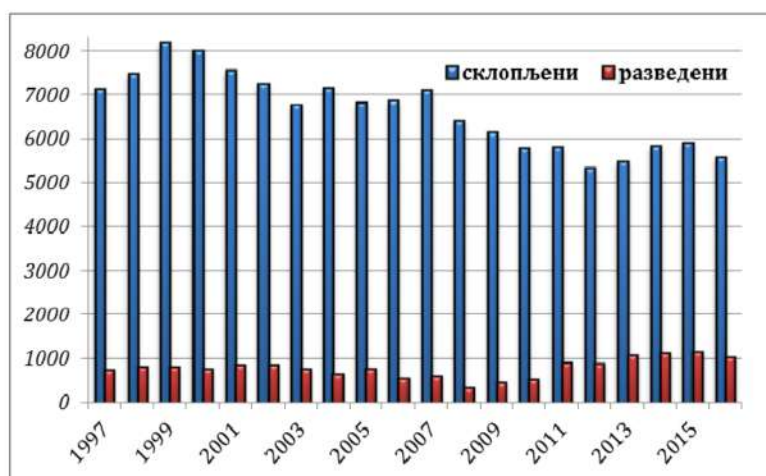

График 62. Број склопљених и разведених бракова у Републици Српској у периоду 1997-2016. године

Према подацима Републичког завода за статистику за 2016. годину, регистровано је 5.563 склопљених бракова и 1.025 развода, што представља 184 развода на 1.000 склопљених бракова или 5,4 склопљених на један разведени брак. Такође, може се констатовати да је фреквенција развода брака највиша у старосној доби жене од 25 до 35 година, у којој је 2016. године регистрован сваки трећи развод брака.

У интервалу 2006-2016. године, број развода на нивоу Републике Српске се удвостручио. Најмањи број развода у Српској био је у периоду 2006-2010. године, када је просјечан годишњи број разведених бракова био је испод 500. За разлику од тог

интервала, период 2013-2016. године карактерише пораст броја разведених бракова у којем се апсолутни диворцијалитет први пут попео изнад 1.000.

Ако се посматра цјелокупан период (1997-2016), може се установити да је просјечно на 8,6 склопљених бракова ишао један разведени брак. Највеће одступање међу компонентама брачности било је 2008. године, када је на 20 склопљених био регистрован један разведени брак. Анализом норми брачности у посљедњих пет-шест година, може се констатовати опадање стопе нупцијалитета и повећање стопе диворцијалитета. Према подацима за 2016. годину, однос склопљених и разведених бракова био је 5,4 : 1.

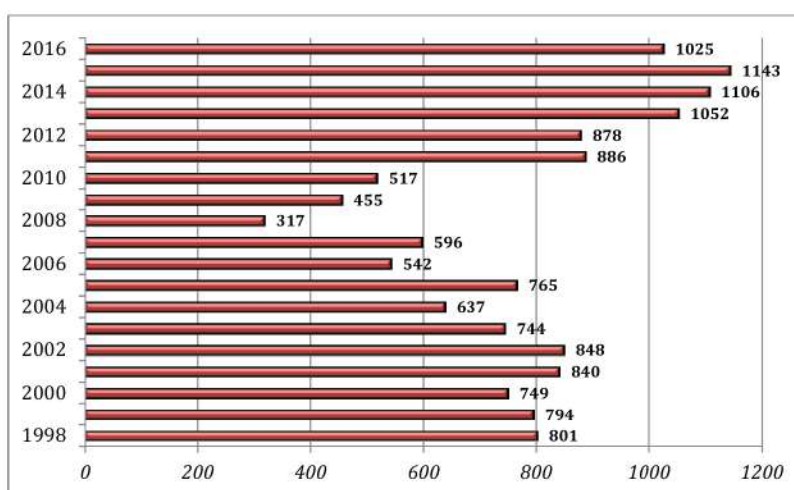

График 63. Број разведених бракова у Републици Српској у периоду 1998-2016. године

Трендови нупцијалитета на нивоу Републике Српске указују на транзицију брачности од млађе према старијој животној доби. Према резултатима пописа становништва 2013. године од укупног становништва старости 20-24 година, само је 15% (сваки седми) у брачној заједници, док је целибат присутан у 85% популације у Српској. С обзиром да је ова старосна група деценијама била носилац репродукције становништва, смањење стопе нупцијалитета контингента 20-24 године као директну посљедицу има смањење броја живорођене дјеце. Низак ниво брачности присутан је и у контингенту 25-29 година старости, у којем је око 40% становништва са брачним статусом ожењен/удата. Стопа нупцијалитета код жена у млађим старосним групама већа је у односу на стопу код мушког пола. Тако нпр. у кохорти 20-24 година, 23% жена је

удато, док у контингенту 25-29 година, свака друга жена (или 51,5%) има статус удате особе. На другој страни, само 7% мушкараца старости 20-24 године је ожењено, а од 25-29 година тај проценат се повећава на 28%.

Табела 53. Становништво Републике Српске старо 15 и више година према законском брачном стању, старости и полу у попису 2013. године (у %)

Мушки	15 - 19	20 - 24	25 - 29	30 - 39	40 - 49	50 - 59	60+	Укупно
<i>Ожењен</i>	6,5	7,4	27,6	58,9	70,8	77,9	75,9	58,7
<i>Неожењен</i>	91,7	92,1	71,1	37,6	23,2	13,8	4,9	33,0
<i>Разведен</i>	0,4	0,3	1,2	3,2	5,3	5,5	3,3	3,4
<i>Удовац</i>	1,5	0,3	0,2	0,3	0,8	2,8	15,9	4,9
Женски	15 - 19	20 - 24	25 - 29	30 - 39	40 - 49	50 - 59	60+	Укупно
<i>Удата</i>	8,0	23,2	51,5	74,1	77,7	72,6	44,5	56,0
<i>Неудата</i>	90,4	75,6	45,9	20,0	9,9	6,2	4,6	21,0
<i>Разведена</i>	0,4	0,9	2,2	4,7	5,7	5,3	3,2	3,8
<i>Удовица</i>	1,3	0,4	0,4	1,3	6,7	15,9	47,6	19,2
Укупно	15 - 19	20 - 24	25 - 29	30 - 39	40 - 49	50 - 59	60+	Укупно
<i>Ожењен/удата</i>	7,2	15,0	39,3	66,3	74,2	75,2	58,1	57,3
<i>Неожењен/неудата</i>	91,0	84,1	58,8	29,0	16,6	9,9	4,8	26,8
<i>Разведен/разведена</i>	0,4	0,6	1,7	3,9	5,5	5,4	3,2	3,6
<i>Удовац/удовица</i>	1,4	0,3	0,3	0,8	3,7	9,5	33,8	12,3

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године – брачни статус и фертилитет. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017. године.

Од укупног броја становника старијих од 15 година старости, 57,3% чине ожењене и удате особе. Из домена репродукције, забрињава чињеница да је чак 26,8% становништва које никад није ступило у брачну заједницу. То је већином популација испод 30 година старости. Контингент удоваца и удовица је заступљен са 12,3%, док је уддио становништва са статусом разведен/разведена на нивоу од 3,6%.

Резултати пописа становништва из 2013. године указују на изражену полну диференцијацију у контингентима неожењених/неудатих и удовац/удовица. Категорија ожењених/удатих има приближно исте вриједности, са нешто већом заступљеношћу удатих жена (290.076), у односу на мушкарце (286.075). С обзиром на краћи животни вијек мушкараца и веће учешће жена у старијим старосним групама, контингент удовица је за четири пута већи у односу на удовце. Такође, у категорији неожењен/неудата постоје варијације, с тим да је учешће неожењених мушкараца за 47% веће у односу на жене.

Анализа норми брачности у Републици Српској према полу и старости, указује на одређене законитости. У контингенту становништва до 15 до 29 година, преовладава популација неожењених мушкараца и неодатих жена. С обзиром на образац брачности

код жена, старосна кохорта 25-29 има веће учешће удатих жена у односу на неудате. Транзиција брачности код мушкараца креће нешто касније, тако да је у тридесетим годинама проценат ожењених и удатих значајно већи од контингента неожењеног и неодатог становништва. У старијим старосним групама, примјетан је пораст контингента удовица, што је у сагласности са специфичним стопама смртности и очекиваним трајањем живота код мушкараца.

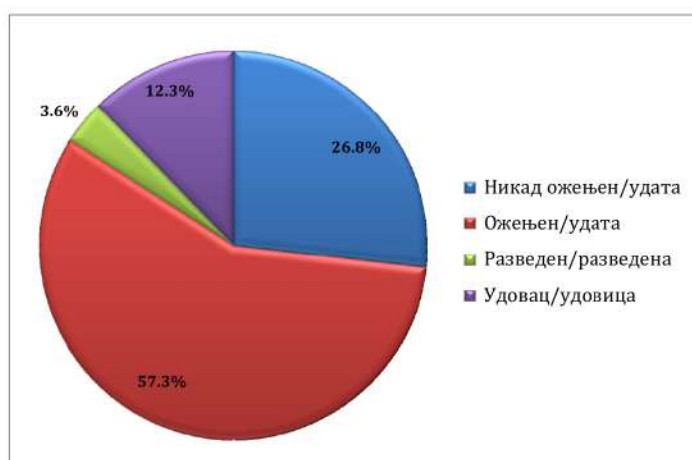

График 64. Законско брачно стање становништва Републике Српске према попису 2013. године (у %)

Повећање просјечне старости супружника при склапању брака једна је од основних одредница савремених норми брачности у Републици Српској. У периоду 2003-2016. године, граница склапања брака за жене је помјерена за двије године, док се просјечна старост при склапању брака код мушкараца повећала за 1,6 година. На почетку 2003. године, жене у Српској у просјеку су склапале брак са 26,3 година старости, док је 2016. године та граница порасла на 28,3 године. На другој страни, мушкарци су 2003. године у брачну заједницу улазили са 30,3 година, да би 2016. године та граница била помјерена на 31,9 година. Поред велике незапослености младих, један од разлога за касније склапање брака јесте и све дуже школовање.

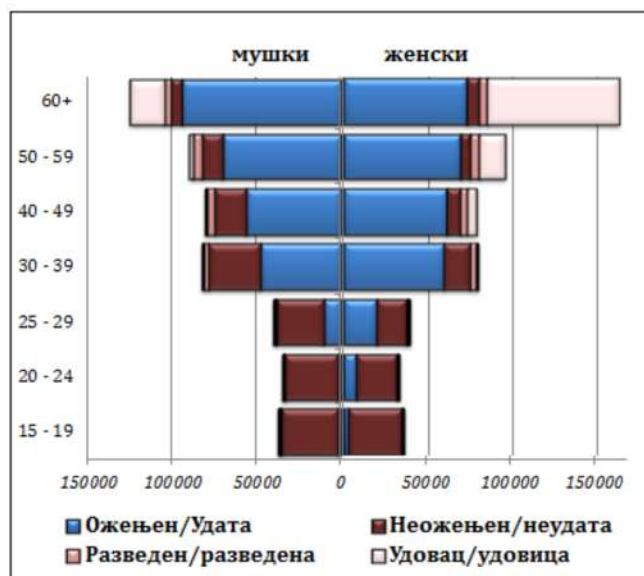

График 65. Становништво Републике Српске старо 15 и више година према брачном статусу, старости полу у попису 2013. године

У Републици Српској 2016. године жене у просјеку први брак склапају са 26,7 навршене године, други са 41,8 година, а трећи са 48,7 година старости. Мушкарци се на први брак у просјеку одлучују са 29,9 година старости, други са 46,9 године, а трећи са 53,5 навршене године живота.

Табела 54. Просјечна старост супружника при закључењу брака у Републици Српској у периоду 2004-2016. године

Година	Младожења				Млада			
	Брак по реду			Укупно	Брак по реду			Укупно
	Први	Други	Трећи и више		Први	Други	Трећи и више	
2004.	28,4	46,1	52,1	30,4	24,8	42,0	44,8	26,5
2006.	28,9	47,9	50,6	31,0	25,3	41,6	43,3	27,0
2008.	29,1	46,1	52,8	31,0	25,4	42,1	48,9	27,0
2010.	29,2	47,9	52,9	31,0	25,9	41,9	47,2	27,4
2012.	29,6	47,3	52,2	31,5	26,3	41,7	49,9	27,8
2014.	30,1	45,5	51,9	31,7	26,7	40,8	49,1	28,2
2016.	29,9	46,9	53,5	31,9	26,7	41,8	48,7	28,3

Извор: Демографска статистика 4, 6, 11, 15 и 20, Републички завод за статистику, Бања Лука.

Из анализе просјечне старости супружника при закључењу првог, другог и трећег брака за период 2004-2016. године, може се констатовати помјерање старосне границе код оба пола за скоро двије године. У периоду (2003-2016) просјечна граница за склапање првог брака код жена повећала се за двије године (са 24,7 на 26,7 године), док се просјечна старост ступања у први брак за мушкарце повећала за 1,6 година (са 28,3 на 29,9 година). С обзиром на изражено учешће првих бракова у укупном нупцијалитету, може се констатовати да је повећање просјечне старости при ступању у брак посљедица помјерења старосне границе при склапању првог брака.

Табела 55. Закључени бракови према старости младожење у Републици Српској у периоду 1998-2016. године

Старост	15 - 19	20 - 24	25 - 29	30 - 34	35 - 39	40 - 44	45 - 49	50 - 54	55 +	Непоз.
1998.	55	1862	2414	1522	732	294	166	94	257	81
2000.	69	2016	2627	1496	793	379	205	119	299	-
2002.	89	1776	2489	1265	671	346	209	125	258	5
2004.	93	1790	2477	1228	640	354	191	129	241	-
2006.	83	1482	2412	1308	628	354	198	127	268	-
2008.	68	1309	2275	1322	591	306	190	114	226	-
2010.	56	1026	2127	1354	533	217	149	106	199	-
2012.	38	843	1945	1291	521	235	145	94	214	-
2014.	48	832	2013	1513	606	299	191	130	191	-
2016.	48	848	1870	1395	617	273	174	110	228	-

Извор: Демографска статистика 4, 6, 11, 15 и 20, Републички завод за статистику, Бања Лука.

Табела 56. Закључени бракови према старости младе у Републици Српској у периоду 1998-2016. године

Старост	15 - 19	20 - 24	25 - 29	30 - 34	35 - 39	40 - 44	45 - 49	50 - 54	55 +	Непоз.
1998.	1032	3070	1660	754	331	199	146	78	151	56
2000.	1088	3229	1840	764	444	226	164	107	141	-
2002.	1085	2812	1675	696	327	196	180	108	132	22
2004.	1005	2770	1743	724	308	220	131	105	135	2
2006.	854	2549	1761	740	334	209	146	109	147	11
2008.	779	2283	1752	707	337	188	125	100	125	5
2010.	577	1880	1866	693	279	151	106	78	135	2
2012.	445	1601	1814	742	295	123	107	85	114	-
2014.	491	1589	1912	941	375	190	135	87	103	-
2016.	423	1566	1824	870	365	186	116	99	114	-

Извор: Демографска статистика 4, 6, 11, 15 и 20, Републички завод за статистику, Бања Лука.

Анализирајући податке о броју склопљених бракова према старости супружника, уочава се да је много већи удио младих жена старосне групе од 15-19 година које су ступиле у брак, у односу на мушкарце исте старосне групе. Као примјер, може се узети 2000. година у којој је у кохорти 15-19 година код мушког становништва највећи број склопљених бракова био 69, док је код жена исте године било 1.088 склопљених бракова. То говори о чињеници да у Републици Српској жене знатно раније ступају у брак у односу на мушкарце. Обрнута је ситуација са најстаријом кохортом, јер жене старије од 55 година биљеже дупло мање склопљених бракова у односу на мушкарце истих година старости (Маринковић, 2014, 40).

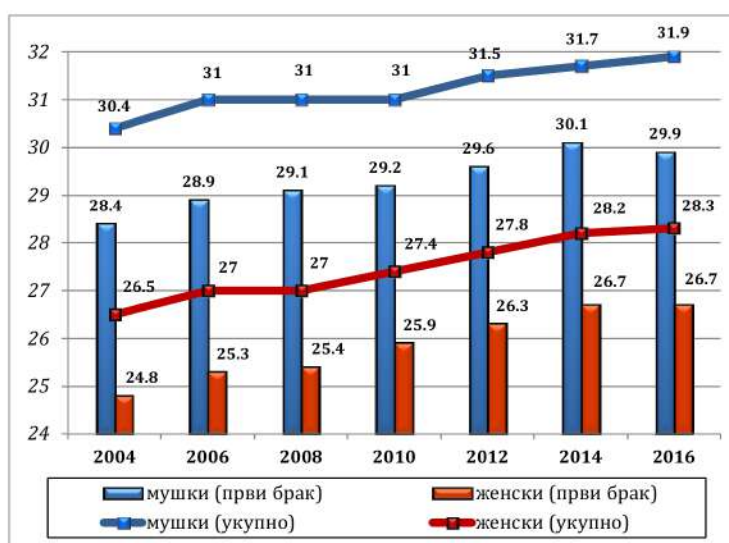

График 66. Просјечна старости мушкараца и жена према склапању брака и при склапању првог брака у Републици Српској у периоду 2004-2016. године

Учешће жена у малољетничким и раним браковима знатно је веће у односу на мушку популацију. У старосној групи 15-19 година, нупцијалитет женског становништва чак је 12 пута већи у односу на мушкарце. Већа стопа женског нупцијалитета својствена је контингенту 20-24. У овој старосној групи, укупна брачност жена је за 2/3 већа у односу на мушки пол. У осталим старосним контингентима, веће стопе нупцијалитета биљежи мушка популација. Диференцијација међу половима највише је изражена у старосним групама 30-34 и 35-39, гдје се ниво брачности код мушкараца преко 80% већи у односу на женско становништво. Нупцијалитет преко 40 година у већини случајева чине бракови вишег реда (други и трећи брак). У структури касних бракова веће учешће

имају мушкарци у односу на жене. У будућности се може очекивати наставак брачне транзиције према старости са већим растом старости код жена, поготово при склапању првог брака.

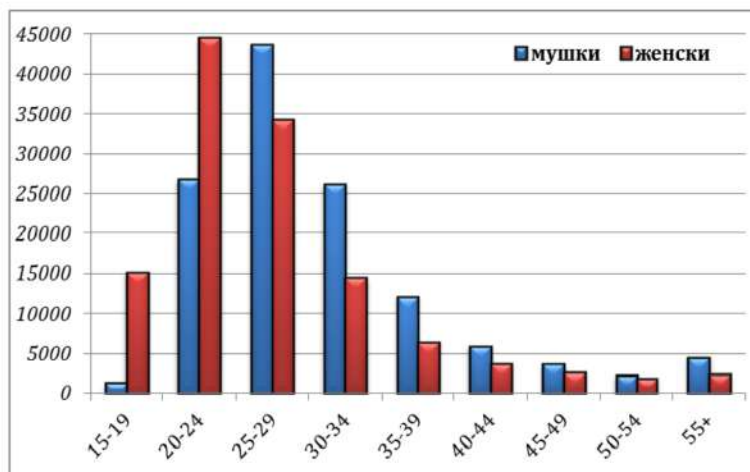

График 67. Кумулативни нупцијалитет према полу и старости у Републици Српској у периоду 1998-2016. године

Републику Српску протеклих година карактерише опадање брачног фертилитета, као и нупцијалитета, па уз негативне тенденције диворцијалитета овај простор све више поприма карактеристике других земаља региона и Европе (Маринковић, 2014, 44).

Табела 57. Просјечна старост супружника при разводу брака у Републици Српској у периоду 2004-2016. године

Година	2004.	2006.	2008.	2010.	2012.	2014.	2016.
Мушкарац	39,4	41,1	39,3	40,4	41,8	42,1	41,7
Жена	36,1	37,0	35,7	36,7	37,9	38,3	38,0

Извор: Демографска статистика 6, 11, 16 и 20, Статистички билтен, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2003, 2008, 2013. и 2017.

Просјечна старост супружника при разводу брака у Српској варира у протеклих десет година и различита је код мушкараца и жена. Код мушкараца просјечна старост при разводу је 41,7 навршених година, док је код жена доста мања и износи 38 година. Дакле, подаци указују да се мушкарци у просјеку разводе у каснијим годинама у односу на жене.

Статистика разведених бракова за 2016. годину указује да се према дужини трајања брака, 75% развода односи на бракове који су трајали пет и више година, односно да се најмање развода дешава у првој години брачне заједнице (3%). Такође, око 39% развода се односи на брачну заједницу без дјеце, око 33% са једним дјететом, а осталих 28% на бракове у којима су супружници имали двоје или више од двоје дјеце

Транзиција старосног модела брачности огледа се у редуцији нивоа брачности у млађим старосним групама и повећању стопе нупцијалитета у каснијем животном добу. До 2006. године, носилац брачности у Српској била је старосна кохорта од 20 до 24 година старости. У периоду 1998-2016. године, број склопљених бракова у овој кохорти смањено се за два пута. Највећи апсолутни нупцијалитет кохорте 20-24 регистрован је 1999. године (5.356), а апсолутни минимум био је 2013. године када је обављено свега 2.330 вјенчања.

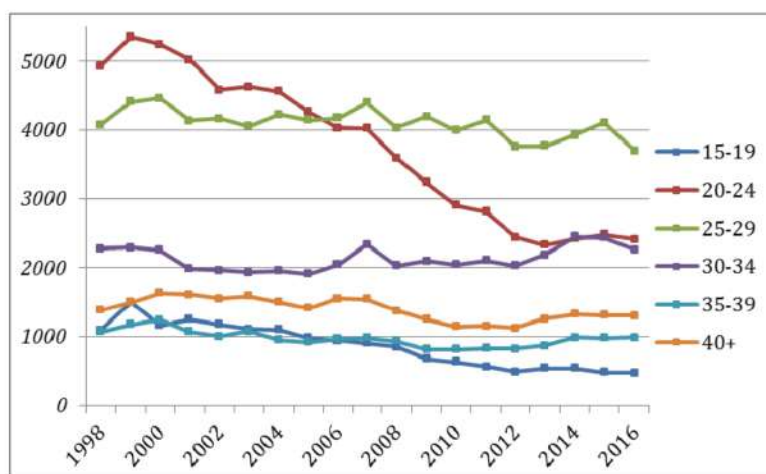

График 68. Укупан број склопљених бракова по петогодишту у Републици Српској у периоду 1998-2016. године

Константан пад нупцијалитета биљежи старосна група 15-19, у којој се број склопљених бракова смањено за 2,5 пута. Носилац брачности у посљедњих 10-ак година чини старосна група 25-29, која региструје латентно опадање нивоа брачности. У посматраном периоду једино старосна група 30-34 биљежи лагани раст стопе нупцијалитета захваљујући високом учешћу мушког становништва.

Дефицит нупцијалитета у најмлађој старосној групи (15-19) посљедица је смањења брачности код женске популације у овој кохорти. У контингенту старости 20-24 године биљежи се пропорционално смањење стопе нупцијалитета, док у старосној

групи 25-29 број склопљених бракова код жена расте, док се код мушкараца смањује, тј. одгађа за наредно петогодиште (30-34).

Анализа броја склопљених бракова у Републици Српској у периоду 1998-2016. године указује на изражену сезоналност нупцијалитета у љетним и јесењим мјесецима. У периоду мај-октобар закључено је 62% бракова, док је у другом полугодишту (новембар-април) склопљено 38% брачних заједница. Мјесец са највећом стопом нупцијалитета је август,⁹³ у којем се закључи два пута више бракова у односу на мјесец децембар, јануар, фебруар, март и април. Након августа, највише бракова закључи се у јулу, септембру, мају и октобру, док је најнижа стопа нупцијалитета у мјесецу марту.

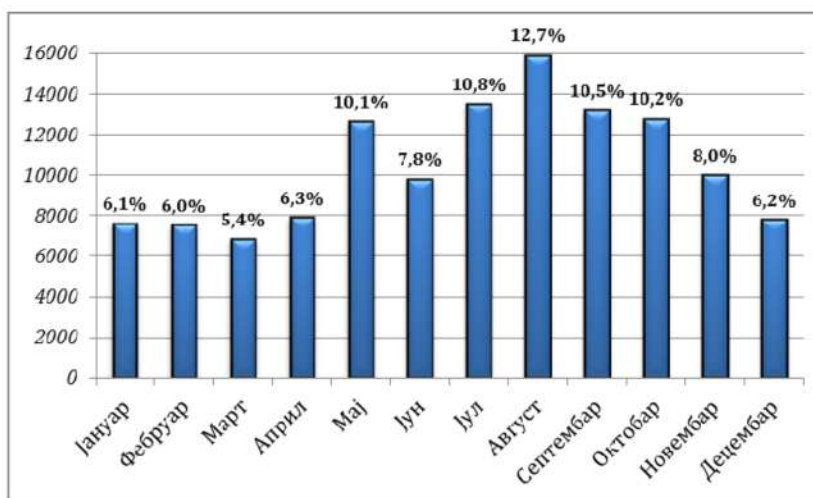

График 69. Просјечна дистрибуција нупцијалитета по мјесецима у Републици Српској у периоду 1997-2016. године

Анализа нивоа брачности у периоду 2012-2016. године на простору Републике Српске показује значајне диспаратите између већих урбаних центара и општина са израженим руралним обиљежјима. У општинама са малим демографским капацитетом, општа стопа нупцијалитета је изразито ниска због поремећаја биолошких структура, насталих као посљедица демографског старења и маскулинизације становништва. Ове општине показују одређене специфичности и у погледу прекида брачних заједница. Наиме, због снажнијег утицаја традиције, патријархалног одгоја и различитих социоекономских обиљежја у мањим срединама развод брака је изузетно ријетка појава.

⁹³ У мјесецу августу се закључи 13% свих брачних заједница, док се у мјесецу марту закључи свега 5% бракова.

Изразито низак ниво брачности присутан је у популационо малим општинама у којима је удио старих и до три пута већи од контингента младог становништва. Најбољи примјер су општине Источни Дрвар и Купрес, у којима је у посљедњих пет година склопљен по један брак. У општини Источни Дрвар од 2003. године само су два пара уписана у матичну књигу вјенчаних, док је на простору општине Купрес у истом периоду обављено пет вјенчања.

Анализом компонената брачности у посљедњих пет година констатује се да у општини Језеро није регистрован ниједан случај развода брака, док су у исто вријеме склопљене 34 брачне заједнице. У општини Оштра Лука на 58 склопљених бракова регистрован је један развод, затим слиједе општине Берковићи и Кнежево са 38, Крупа на Уни са 29, Љубиње и Братунац са 26 и Рибник са 24 склопљена брака на један развод.

Повећање стопе диворцијалитета у посљедњих пет година присутно је код већине општина. Неславни рекордер је општина Ново Горажде, у којој је у периоду 2012-2016. године сваки трећи брак завршавао разводом. Ниске вриједности коефицијента брачности имају Костајница са 3,5, Град Бања Лука и Козарска Дубица са 3,6, те Нови Град и Вишеград у којима се на 3,7 склопљених бракова у односу на један развод.

Институција брака има примаран утицај на ниво рађања у Републици Српској. Томе у прилог иде чињеница да је највећи дио живорођене дјеце рођен у брачној заједници. Од укупног броја рођених у 2016. години, 7.896 или 83,5% репродукције оствари се у брачној заједници.

4.7.6. Породице и домаћинства

Породица је заједница која се састоји само од брачног пара, или од родитеља (оба или једног) и њихове дјеце која нису у браку. Домаћинство је свака породица или друга заједница лица чији чланови заједно станују и заједнички троше своје приходе за подмирење основних животних потреба (становање, исхрана и друго), без обзира да ли се сви чланови стално налазе у мјесту гдје је домаћинство настањено, или неко од њих борави дуже у другом насељу због рада, школовања или других разлога. Самачко домаћинство чини свако лице које живи само и које нема своје домаћинство у другом мјесту, без обзира да ли станује у посебном или дјеливом стану, као подстанар или у самачком хотелу и слично, као и да ли станује у истој соби са другим самцем или са члановима домаћинства станодавца, али са њима не троши заједнички своје приходе. Овакве дефиниције породице и домаћинства користи наша статистика, али треба знати да ове дефиниције нису универзалне и да, сагласно регионалним условима, постоји и мноштво других. Социјални и економски развој условио је промјене у склапању бракова, разводима, фертилитету и морталитету, а све то се одразило и на формирање породице и домаћинства (Ђурђевић и др., 2016, 146).

Породица је заједница људи повезаних брачним или крвним везама. На основу структуре и броја чланова, породица се дијели на ужу и проширену. Ужу породицу чине: брачни/ванбрачни пар без дјеце, брачни/ванбрачни пар са дјецом, мајка са дјецом и отац са дјецом. Породица у ширем смислу (проширена) карактеристична је за традиционална друштва и састоји се од родитеља, дјеце и прародитеља.⁹⁴

Тенденције у модерним друштвима указују на повећање броја домаћинстава, уз перманентно смањење њихове величине. Поред смањења величине (броја чланова), евидентан је пораст удјела самачких домаћинстава.

⁹⁴ Према методолошким објашњењима пописа становништва 2013. године, непородичним домаћинствима сматрају се вишечлана домаћинства у чијем саставу нема породице (на примјер домаћинство које чине брат и сестра), као и самачка домаћинства. Породична домаћинства су она домаћинства у чијем саставу се налази најмање једна породица. Поред чланова породице, у овим домаћинствима могу се налазити и други чланови који не припадају породици. Породична домаћинства у свом саставу могу имати једну, двије или више породица. Једнопородичним домаћинствима сматрају се она домаћинства која у свом саставу имају само једну породицу, независно од тога да ли у домаћинству има и других чланова који не припадају породици. Домаћинства са двије или више породица су она која се састоје од двије или више породица са којима у истом домаћинству могу да живе и други сродници или несродници. Породична домаћинства, у зависности од броја породица у свом саставу, подијељена су на домаћинства са једном породицом, домаћинства са двије породице и домаћинства са три и више породица.

Према резултатима пописа становништва 2013. године, у Републици Српској регистровано је 408.825 домаћинстава са просјечном величином од 2,85 чланова. Највећи број домаћинстава чине двочлана домаћинства 26,2% (107.130) и самачка са 22,3% (91.300), затим слиједе домаћинства са три члана 19,4% (79.155), са четири члана 17,8% (72.771) и домаћинства која у свом саставу имају пет и више чланова 14,3% (58.469).

Табела 58. Типологија и број чланова домаћинства у Републици Српској према попису 2013. године (у %)

Тип домаћинства	1 члан	2 члана	3 члана	4 члана	5 и више чланова
Непородична домаћинства	90,3	7,0	1,4	0,7	0,6
Породична домаћинства	0	32,5	25,3	23,4	18,8
Укупно	22,3	26,2	19,4	17,8	14,3

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - домаћинства и породице. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017. година

Од укупног броја домаћинства у Републици Српској у 2013. години, свако четврто спада у категорију непородичних домаћинства. Укупан број непородичних домаћинства био је 101.067 (24,7%), док породична чине 75,3%, или 307.758.

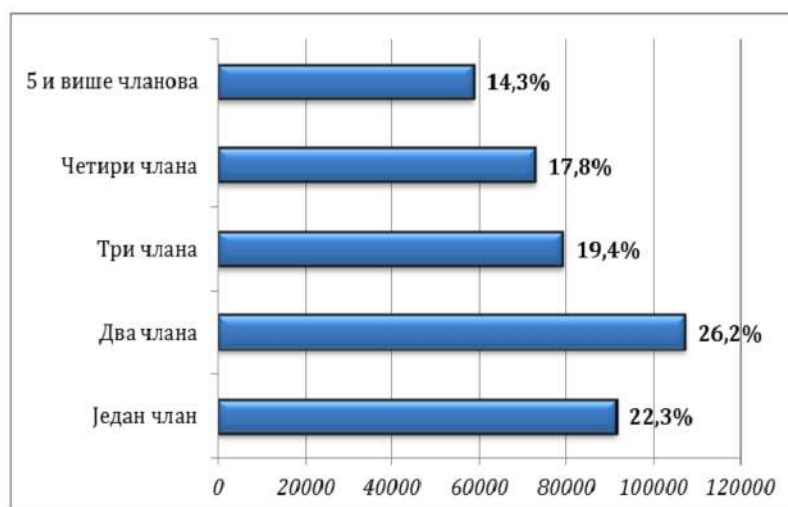
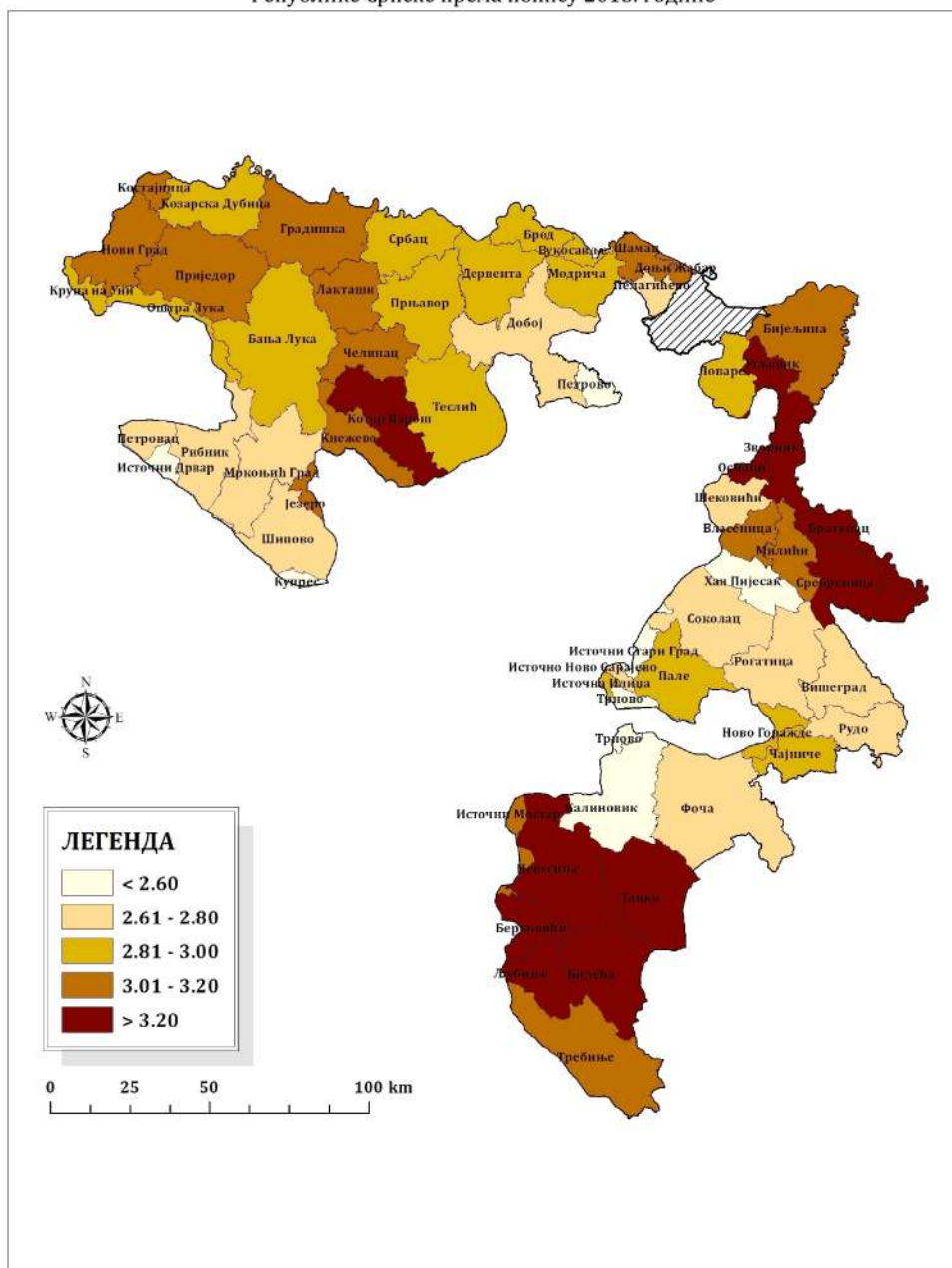

График 70. Домаћинства према броју чланова у Републици Српској према попису 2013. године (у %)

Картограм 37. Просјечан број чланова по домаћинству у градовима и општинама Републике Српске према попису 2013. године

У структури непородичних домаћинстава, самачка чине 90%, двочлана 7%, док су домаћинства са већим бројем чланова мање заступљена. У контингенту породичних домаћинстава највећи проценат отпада на домаћинства са два члана, затим слиједи трочлана, четворочлана и вишечлана домаћинства.

Дистрибуција просјечне величине домаћинства на нивоу локалних заједница указује на изражене регионалне разлике. Демографски већа домаћинства карактеристична су за општине у источном дијелу Републике Српске, посебно за простор источне Херцеговине. Општина са просјечно највећом величином домаћинства у Републици Српској 2013. године су Осмаци⁹⁵ са просјечно 3,31 чланова, затим слиједи општине Берковићи и Билећа са 3,21, Гацко и Невесиње са 3,15, Братунац са 3,14 и Котор Варош са 3,13. Већина ових општина има значајно учешће вишечланих домаћинстава у руралним насељима.

Најмањи број чланова у домаћинству својствен је општинама са изразито старом популацијом, гдје већину домаћинстава чине старачка, углавном самачка домаћинства. То су општине Источни Дрвар са просјечно 1,61 чланова, Купрес (2,29), Пелагићево (2,43), Трново (2,48), Хан Пијесак (2,48), Петрово (2,49) и Калиновик (2,50). Величина домаћинства разликује се и између урбаних средина и руралног простора. Просјечна величина домаћинства у руралним насељима према попису 2013. године била је 2,92 члана. Анализом величине домаћинства у 46 убраних насеља, утврђена је просјечна величина домаћинства од 2,78 чланова.

Постепено, мада с извјесним заостатком у односу на развијене земље, код нас се мијења и плурализира структуре породице. Некад маргинални породични облици, као што су једнородитељске породице, ванбрачне заједнице или самачка домаћинства све више доминирају у породичној структури. Када је ријеч о структури рада, средишњи процес је индивидуализација рада која потискује некадашњу стабилну и континуирану запосленост. Све то захтијева нову породичну стратегију која ће се, с једне стране, носити с ризицима произишлим из плурализације породичне структуре, али, с друге стране, која ће доприносити усклађивању рада и породичних обавеза (Маринковић, 2014, 7).

⁹⁵ Утицај етно-културолошких карактеристика, репродукције и степена урбанизације.

5. ДЕМОГРАФСКА БУДУЋНОСТ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

На основу претходних анализа видљиво је константно смањење броја становника Републике Српске за просјечно 4.500 сваке године, односно у периоду 2013-2016. године само по основу негативног природног прираштаја демографски дефицит је -13.663 становника. Ако би се овом смањењу додали и демографски губици по основу миграције становништва, за коју не постоје поуздани статистички подаци, али је потпуно евидентно да је на овом простору посљедњих педесет година константно присутан негативан миграциони салдо, онда би број становника Републике Српске сигурно требао бити знатно мањи од приказаних процјена.

Анализа опште стопе наталитета указује да простор Републике Српске спада у нисконаталитетна подручја. Бруто стопа фертилитета је веома ниска, што је посљедица планирања породице, све раширенијег самачког живота, постратних траума, расељавања и процеса избјеглиштва, али и тешке социо-економске ситуације, психолошких и других фактора. Од 2002. године, број умрлих је већи од броја живорођених. Међутим, дугорочно опадање наталитета се појавило и прије него што је годишњи број умрлих надмашио број живорођених, па је данас потребни број живорођених много већи него што то показују наведене разлике у односу на број умрлих (Маринковић, 2012, 935).

Досадашња истраживања су показала да постоје битне претпоставке за рехабилитацију рађања, а што се може темељити на ставу већине досада анкетираних породиља у Републици Српској да не постоји битна разлика између жељеног и оптималног броја дјете. Односно, став да троје дјете представља и оптималан и жељени број, представља ниво потребан за просто обнављање становништва, чему треба тежити. Истраживања су потврдила да су разлози за нерађање жељеног броја дјете у Српској у вези са препрекама материјалне природе, те да постоји јасно изражена спремност за прихватање мјера пронаталитетне популационе политике, што би довело до рађања више дјете (Маринковић, 2014, 175).

Дјета код нас већ одавно не значе економску добит, те су традиционално ниске норме досегле критичне вриједности. Друштвена брига о репродукцији углавном је симболична, па је брига за дјету најчешће препуштена само брачним паровима. У таквој ситуацији није чудо да неки сматрају да се у модерним друштвима дјета рађају само због јединственог задовољства које пружа родитељство. Истраживања су показала да је родитељство задржало високо мјесто на листи индивидуалних циљева, али да се измијенила његова суштина, па се данас дјета рађају углавном из емотивне и психолошке потребе родитеља. Неки од главних узрока недовољног рађања код нас су: све већи индивидуализам, промјене положаја жене и дјете у породици, инсистирање на квалитету живота дјете и родитеља, либералнији закон о абортусима, једноставна и

ефикасна контрацепција, материјалистички систем вриједности и сл. (Маринковић, 2014, 6-7).

Изражени унутаррегионални миграциони процеси између сеоских и градских насеља утичу на константно смањење руралног становништва, што за последицу има негативне промјене структурног карактера. Поремећаји у полно-старосној структури и све израженији процес старења у већини руралних насеља, у будућности ће и даље негативно утицати на репродукцију становништва. Због тога ће перспектива демографског развоја Републике Српске у великој мјери зависити од процеса редистрибуције становништва и повећања броја становника у општинским центрима. Већ дужи низ година на простору Српске су веома заступљене економске миграције, као и миграције радно-способног и образованог становништва (одлив мозга), у правцу економски развијенијих земаља (Маринковић, 2014, 48).

Смањењем броја становника обухваћено је више од 80% простора Српске. Овакво стање је последица дугорочних негативних тенденција у природном кретању становништва, али и миграције и процеса избјеглиштва и расељавања узрокованих ратним дешавањима 1992-1995. године. Негативне размјере депопулације све више забрињавају и не само да су наша реалност, него пријете да буду и све израженије појаве у будућности. У наредном периоду може се очекивати даље интензивирање процеса депопулације, па се више не поставља питање да ли ће, него колико ће бити потпуно испражњених насеља у Српској (Маринковић, 2014, 103).

У будућности се може очекивати наставак негативних демографских тенденција, што потврђује и пројекција Уједињених нација. Према моделу средњег фертилитета, Босна и Херцеговина ће средином XXI вијека бити међу десет земаља са најстаријим становништвом у свијету. Медијална старост становништва 2050. године биће чак 50,5 година, док ће удио старе популације (65+) бити на нивоу од 28,7%. Претпоставља се да ће 2065. године у Босни и Херцеговини сваки трећи становник бити старији од 65 година старости.

5.1. ПРОЈЕКЦИЈА СТАНОВНИШТВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Демографски потенцијал Републике Српске у великој мјери условљен је опадајућим трендом стопе фертилитета, ниске плодности и недовољног обнављања становништва. Због ових чињеница у свим варијантама пројекција будућег демографског развој треба очекивати наставак неповољних тенденција (Маринковић, 2011, 349).

Модел репродукције и образац репродуктивног понашања у директној је корелацији са обимом, динамиком и структуром фертилног контингента. На основу садашњих норми плодности и трансформације репродуктивног контингента, урађен је модел пројекције наталитета и фертилитета за 2033. годину у који су уврштене двије варијанте: прва варијанта константног фертилитета и друга варијанта константног наталитета.

Табела 59. Пројекција наталитета и фертилитета становништва Републике Српске за 2033. годину

Старост жена	Број жена	Рађање у 2013. години	Спец. фертилитет 2033. године	Спец. фертилитет 2013. године	Рађање у 2033. години
15 - 19	22541	372	0,0165	0,0109	245
20 - 24	26012	1882	0,0724	0,0598	1556
25 - 29	26360	3305	0,1254	0,0879	2317
30 - 34	27915	2686	0,0962	0,0677	1890
35 - 39	34238	1061	0,0310	0,0270	924
40 - 44	31470	190	0,0060	0,0051	162
45 - 49	37594	14	0,0004	0,0003	13
УКУПНО	206130	9510	0,3479	0,2588	7106

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова 2013. године; Демографска статистика бр. 17. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука.

На основу тренутних репродуктивних норми, 2033. године може се очекивати драстично смањење женског репродуктивног контингента. Број фертилних жена смањиће се са садашњих 260 на 206 хиљада, што представља губитак од 21% потенцијалног репродуктивног капацитета. Овакав пад највише је детерминисан природном динамиком, тј. ниском репродукцијом у почетку XXI вијека и изласком из оквира репродукције генерација са већим процентуалним учешћем.

Уколико би репродуктивне норме остале на истом нивоу као 2013. године, тј. стопа укупног фертилитета била 1,29, а специфични фертилитет имао исти старосни модел, укупан број рођених 2033. године био би само 7.106. Друга варијанта предвиђа

константност наталитета са 9.500 рођених на годишњем нивоу, а у том случају, плодност би се значајно повећала јер би сума укупног фертилитета била 1,74.

У даљој анализи дефинисане су уобичајене претпоставке које су потребне за пројекције становништва, а посебно су значајне за претпоставке о фертилитету и морталитету:

1. Претпоставка од одсуству катастрофа

Претпоставља се да у пројектованом периоду неће бити ратова, разорних земљотреса, епидемија или глади на овом и сусједним просторима.

2. Претпоставка о полној структури живорођених

На основу дугогодишњих просјека, претпоставка је да ће се у читавом пројектованом периоду рађати 110 дјечака на сваких 100 рођених дјевојчица.

3. Претпоставке о фертилитету

О кретању фертилитета нису дате јединствене претпоставке као о осталим факторима који утичу на будући раст становништва. Приликом пројектовања пројекција претпостављена су три нивоа фертилитета: опадајући, константан и растући (Ђурђев, Маринковић, 2011, 99-100).

Табела 60. Претпостављена стопа укупног фертилитета у Републици Српској у периоду 2013-2033. године

Претпоставке о фертилитету	Попис 2013.	Претпоставке	
		2023.	2033.
Опадајући	1,2	1,1	1,0
Константан	1,2	1,2	1,2
Растући	1,2	1,3	1,4

У случају опадајућег фертилитета, он ће на почетку пројектованог периода 2023. године, бити на нивоу од 1,1 дјетета по мајци. Константан фертилитет значи да ће он у пројектованом периоду стално бити на нивоу од 1,2 дјеце по мајци. Ниво претпостављеног константног фертилитета је нешто већи од актуелног, због вјеровања да ће мјере популационе политике и медијска кампања у прилог повећању рађања ипак дати неке резултате. У случају претпоставке о растућем фертилитету, он ће 2023. године износити 1,3.

Ниво опадајућег фертилитета, на крају пројектованог периода 2033. године, требао би бити 1 дијете по мајци, док би растући фертилитету износио 1,4 дјеце по мајци, што је такође испод нивоа потребног за просту замјену генерација.

Удио у укупним рађањима добијен је и примијењен на основу података виталне статистике из 2013. године и кориштен је до краја пројектованог периода.

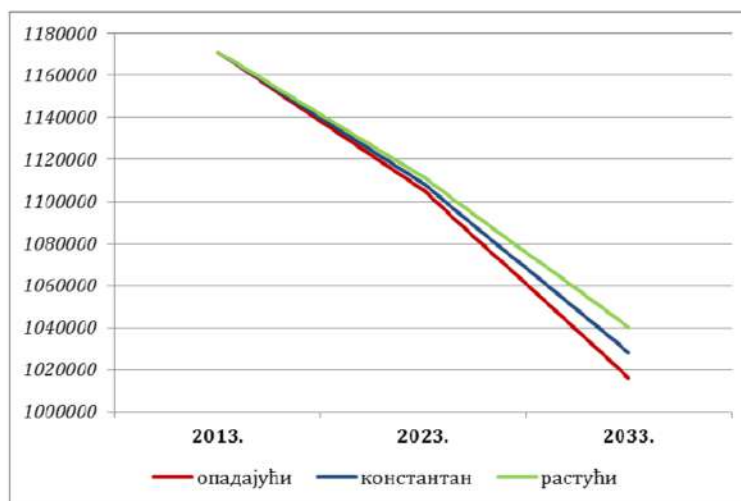

График 71. Пројектовани број становника Републике Српске према различитим претпоставкама кретања фертилитета до 2033. године

4. Претпоставке о морталитету

За претпоставке о промјенама у очекиваном трајању живота кориштене су моделне таблице Coale-Demeny, модел West. Очекивано трајање живота код мушкараца до 2023. повећаваће се за 0,4 године годишње, односно код жена од 0,3 до 0,5 године. До краја пројектованог периода претпостављено је да ће се полне разлике у корист жена у очекиваном трајању живота смањити са 5,9 на 5,6 година.

5. Претпоставке о миграцијама

У пројекцијама миграције као фактор нису укључене јер недостају званични статистички подаци. Дакле, у пројекцији броја становника миграције нису присутне. Односно, претпостављена стопа миграционог салда је једнака нули.

6. Претпоставке о просјечној величини домаћинства

Претпостављено је да ће просјечна величина домаћинства опадати за око 0,1 члана по декади. Дакле, очекује се да ће просјечна величина домаћинства 2023. године износити 2,75, а 2033. године 2,65 лица.

Смањивање броја становника није посебан проблем. Постоје и много мање земље са одличним перформансама. Проблем даљег развоја Републике Српске је погоршање „квалитета“ становништва, због изразитог процеса старења. Зато, у сажетку резултата

пројекција, нужно је указати на посебности будућег развоја најважнијих функционалних контингената (Ђурђев, Маринковић, 2011, 101).

Табела 61. Пројекција укупног становништва и карактеристичних функционалних контингената Републике Српске према различитим претпоставкама кретања фертилитета за 2023. и 2033. годину⁹⁶

	Број становника	Пројекција	
	2013.	2023.	2033.
Укупно становништво			
Опадајући		1105344	1016112
Константан	1171179 ⁹⁷	1108541	1028212
Растући		1111664	1040200
Контингент дјеце узраста (0-4 године)			
Опадајући		37286	28728
Константан	53563	39742	33797
Растући		42137	38788
Контингент дјеце школског узраста (5-19 година)			
Опадајући		149092	111766
Константан	181762	149833	118797
Растући		150562	125794
Женски фертилни контингент (жене 15-49 година)			
Оп. - кон. - раст.	261574	236003	204075
Контингент старог становништва (65-79 година)			
Оп. - кон. - раст.	162771	195923	206484
Контингент остарјелог становништва (80+ година)			
Оп. - кон. - раст.	36340	52561	67643

Према наведеној пројекцији до краја пројектованог периода 2033. године, у свим варијантама број одојчади и дјеце јасленог узраста (0-4 године) ће се стално смањивати, а у случају константног фертилитета ће пасти на 33.797 дјеце. Контингент дјеце школског узраста (5-19 година) ће, такође, у свим варијантама бити осјетно мањи, а у случају константног фертилитета ће пасти на 118.797 дјеце.

Према резултатима пројекција женски фертилни контингент (жена 15-49 година) ће се до 2033. године смањити за око 22%, или на 204.075. То значи да ће сваке године удио овог контингента опадати за 1,1%.

⁹⁶ Пројекција броја становника израђена је уз помоћ софтвера намијењеног за пројектовање становништва Demproј, верзија 4.

⁹⁷ Број становника средином године.

Графички приказ пројекције полно-старосне структуре становништва Републике Српске за 2033. годину указује на регресиван тип становништва, који само потврђује претходне констатације о неповољним тенденцијама у демографском развоју и интензивирање процеса старења.

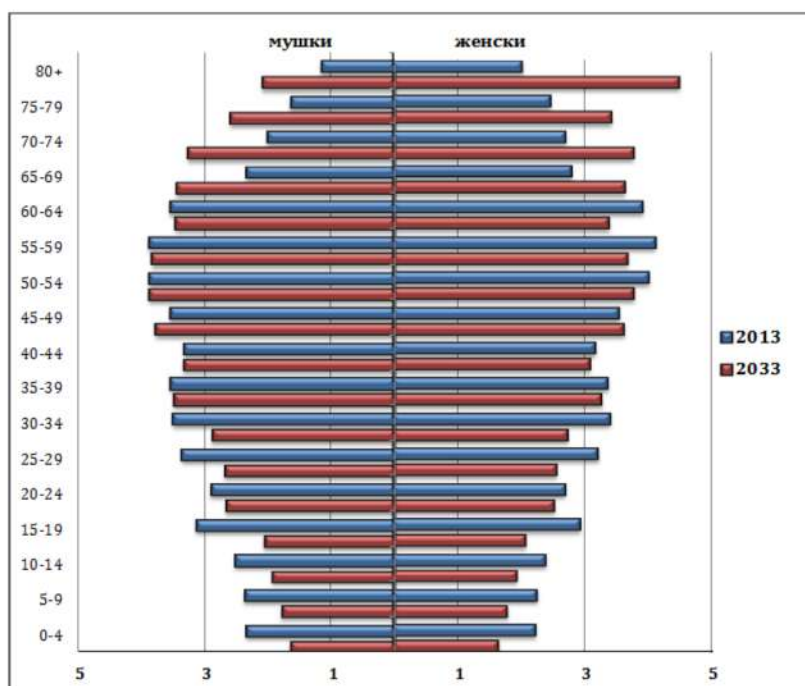

График 72. Стање 2013. године и пројекција полно-старосне структуре становништва Републике Српске за 2033. годину (константна варијанта)

Бројност старог становништва (65 и више година) не зависи од варијанти фертилитета, све ово становништво је већ рођено, тако да се са већом сигурношћу може тврдити да ће се њихов број повећати за око 28%. Тако ће удио овог становништва на крају пројектованог периода бити 274.127 лица. Број и удио остарјелог становништва (80 и више година) највише ће се повећати до краја посматраног периода, за преко 80%.

Сви су изгледи да ће се број становника у радно способном контингенту (мушки 15-64 године, жене 15-59 година) врло брзо смањивати, а то је и основни разлог за тврдњу да ће демографски развој Републике Српске бити ограничавајући фактор

свеукупног развоја. Удио становништва радно способног узраста опашће са 68% на 64%, што ће бити један од најмањих удјела, чак у европским размјерама.

Демографски развој Републике Српске пријети да буде ограничавајући фактор укупног развоја. На основу претпоставки на којима се заснива пројекција, број живорођених биће током читавог пројектованог периода мањи од броја умрлих. Ако би се у претходну пројекцију укључио и претпостављени број вањских миграната од 100.000, укупан број становника Републике Српске би био осјетно мањи. У сваком случају, укупан број становника Републике Српске непрекидно ће се смањивати у свакој од претпостављених варијанти све до краја пројектованог периода и за само двадесет године биће мањи за више од десет процената.

У вријеме писања ове књиге објављена је статистика виталних догађаја за 2017. годину која је потврдила наставак негативних демографских тенденција на простору Републике Српске. У односу на 2016. годину, укупан број живорођених у Српској смањило се за 113, тако да у 2017. години износи 9.339. Истовремено, укупан број умрлих лица значајно се повећао и износи 14.663. На основу ових показатеља Република Српска је 2017. године само на основу природног прираштаја изгубила 5.324 становника. Животни вијек у Српској 2017. године достигао је рекордан ниво 77,2 године (74,7 за мушкарце, а 79,7 за жене). Продужење животног вијека посљедица је ниске стопе смртности одојчади и помјерања старосне границе умирања.

Поремећај биолошких структура директна је посљедица биодинамике становништва, ниске стопе фертилитета, селективног морталитета према старости и интензивног процеса емиграције. У таквим условима на простору Републике Српске све више је присутан процес демографског старења становништва. Према подацима за 2017. годину, удио старих лица (65+) достигао је рекордну вриједност (18,9%), док је заступљеност младог становништва (0-14) на изразито ниском нивоу (само 13,5%). С обзиром на модел вјероватноће доживљења становништва, овако низак удио контингента од 0-14 година практично је неоснован, што потврђује теорију о суфициту процјењеног у односу на стварни број становника Републике Српске.

Важно је напоменути да се процјена броја становника Српске за 2017. годину базира на затвореном типу популације, без учешћа миграционе компоненте. На жалост, немамо егзактан увид у биланс вањских миграција, који је по свим претпоставкама изразито негативан. Укључивањем вањских миграција у процјену, добио би се дефинитивно мањи број становника. У том случају релативни показатељи имали веће вриједности. Тако нпр. на 1.100.000 становника стопа наталитета била би 8,5‰, стопа смртности 13,3‰, па би стопа природног прираштаја имала вриједност -4,9‰.

5.2. ПЕРСПЕКТИВА ДЕМОГРАФСКОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

За будући демографски развој овог простора од пресудног значаја ће бити дугорочне тенденције фертилитета, морталитета и миграција становништва. Под претпоставком нормализације миграција становништва, које су прије свега условљене актуелним друштвено-економским развојем, ревитализацијом привредних активности, побољшањем економске ситуације и животног стандарда, активнијом социјалном и популационом политиком, у најоптимистичнијој варијанти пројекција будућег демографског развоја треба очекивати само стагнацију становништва. С тим у вези, ако се што скорије не почну примјењивати неке од активнијих мјера пронаталитетне популационе политике, може се очекивати да ће овај простор имати наставак негативних тенденција природног обнављања. Истовремено, може се очекивати и модификација старосне структуре становништва, односно повећање просјечне старости и удјела старог становништва у укупном, што се може базирати и на претпоставци да се дужина очекиваног трајања живота константно повећава (Маринковић, 2016, 616).

Анализа података међупописног периода 1991-2013. године, указује да се број становника Републике Српске смањио за 399.823, или за око 25,5%.

Годишња стопа природног раста становништва изразито је негативна -1,67%. На основу ових негативних тенденција вријеме половљења укупне популације је 41,7 година. Дакле, ако се наставе ови процеси природне и биолошке депопулације, број становника средином XXI вијека биће испод 800 хиљада. Још алармантније звучи податак да су ово прогнозе на основу биодинамике становништва, које искључују механичку компоненту демографског раста.

У односу на 2013. годину када је број живорођених био 9.510, укупан наталитет у 2016. години остао је на приближном нивоу (9.452 живорођених).

Општа стопа наталитета у 2013. години била је међу најнижим у Европи (8,1‰). Овакве нисконаталитетне норме детерминишу негативну стопу природног раста становништва која је од 2002. године константно негативна. Стопа природног прираштаја у 2013. години била је -3,8‰.

Претходне анализе упућују на чињеницу да 95% простора Републике Српске има негативну стопу природног прираштаја. Као илустрација степена депопулације овог простора послужиће анализа одабраних детерминанти демографског развоја за десет градова и општина са највећим бројем становника у Српској.

Анализом детерминанти демографског развоја може се констатовати да је у периоду 2000-2016. године код свих десет градова и општина са највећим бројем становника дошло до значајног смањења природног прираштаја. Највећи пад је регистрован на простору Града Бијељина од -587, а најмањи на простору Града Источно

Сарајево -441. Истовремено, позитиван салдо унутрашњих миграција у периоду 2007-2016. године имало је шест градова и општина са највећим бројем становника. Негативан миграциони салдо имали су градови Добој и Зворник и општине Теслић и Прњавор. Према броју уписаних ученика 2016. године у прве разреде основних школа од десет одабраних градова и општина у односу на 2000. годину, само је на простору градова Бања Лука, Бијељина и Добој уписан већи број ученика. Односно, сви остали простори имају дефицит броја уписаних ученика у прве разреде основних школа.

Табела 62. Детерминанте демографског развоја градова и општина Републике Српске са највећим бројем становника у периоду 2000-2016. године

Град / општина	Природни прираштај			Салдо унутрашњих миграција у периоду 2007-2016.			Уписани ученици у прве разреде		
	2000.	2016.	Разлика	Досељени	Одсељени	Разлика	2000.	2016.	Разлика
Бања Лука	315	131	184	20344	11109	9325	1845	1902	57
Бијељина	102	-485	-587	10531	4336	6195	993	1004	11
Приједор	-247	-394	-641	4830	4593	237	918	642	-276
Добој	91	-261	-352	5540	11199	-5659	639	644	5
И. Сарајево	-199	-242	-441	12308	8337	3971	600	564	-36
Зворник	256	-136	-392	4297	5911	-1614	471	469	-2
Градишка	-81	-310	-391	2629	2551	78	624	401	-223
Теслић	197	-125	-322	1620	1957	-337	508	401	-107
Прњавор	167	-171	-338	1666	2099	-433	387	301	-86
Лакташи	64	-62	-126	5218	2599	2619	372	343	-29

Извор: Демографска статистика бр. 15 и 20. и Статистика образовања – основно образовање 4 и 17. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука.

Најслабији демографски потенцијал је у новоформираним општинама уз међуентитетску линију разграничења. У општинама Источни Дрвар, Источни Мостар, Купрес-РС и Петровац је испод 400 становника. Изузетно неповољна насеобинско-демографска карактеристика простора Републике Српске представља ослабљен демографски потенцијал општинских средишта. У чак 12 општинских средишта је мање од 1.000 становника. Овако ослабљен демографски потенцијал намеће питање функционалне одрживости простора (Мајић, Маринковић, 2016, 51).

Очигледно је да ће све више расти броја становника у градовима и регионалним центрима, док ће на селима бити све мањи број становника. Масовни одласци становништва из села у градове изазваће одумирање мањих мјеста, па ће села постати само тачке на географским картама. Поједина села су већ сада буквално преполовљена по броју становника, што је резултат интензивног смањења природног прираштаја и руралног егзодуса у урбане концентрације становништва. Дакле, све више се повећава

урбана концентрација становништва: тако је нпр. у Граду Бањој Луци 1961. године било око 46% градског становништва, а сада је око 75% (Маринковић, 2014, 111-112).

Оцјена стања демографског потенцијала градова и општина у Републици Српској може се пратити на основу пет индикатора.⁹⁸ На основу квантитативног вредновања наведених индикатора, може се констатовати да једино Град Бања Лука има максималних пет бодова. Град Бијељина, те општине Лакташи, Источна Илиџа и Источно Ново Сарајево оцијењене су са четири бода. На основу наведене категоризације, укупно 18 општина добило је оцјену нула. Ниједан индикатор не задовољава минималне услове у општинама: Брод, Вишеград, Дервента, Језеро, Калиновик, Козарска Дубица, Крупа на Уни, Купрес, Мркоњић Град, Нови Град, Петрово, Рогатица, Рудо, Трново, Фоча, Чајниче, Шековићи и Шипово. Иако се подудара са просторно-демографским карактеристикама Републике Српске, ова анализа оставља многа отворена питања (Мајић, Маринковић, 2016, 62).

Механички притисак на регионалне центре условио је експанзиван раст приградских насеља која постају саставни дио компактне урбане цјелине. Некада типичан аграрни простор поприма све елементе града, почевши од кориштења, намјене и функције земљишта, изградње саобраћајне и комуналне инфраструктуре, као и промјена у погледу морфозиономских карактеристика простора. С друге стране, већина простора Републике Српске захваћена је процесом депопулације, драматичних размјера. Најалармантнија ситуација је у патуљастим и планинским насељима, као и у просторима уз ентитетску линију разграничења (Мајић, Маринковић, 2016, 62).

Анализа броја уписаних ученика у основне и средње школе, а посебно броја уписаних студената у прву годину студија на факултетима у Републици Српској, представља једну од кључних карика у разумијевању савремене демографске слике Републике Српске. Промјене у општој стопи наталитета су у директној спрези са промјенама у броју уписаних ученика у основне и средње школе, али и студената (бруцоша) на факултете, којих је из годину у годину све мање. Тренутне тенденције указују да се у просјеку сваких пет година изгуби по једна генерација ученика. Посљедице смањења броја усписаних студената на факултете у Републици Српској ће се посебно рефлектовати на квалификациону структуру и укупан друштвено-економски развој.

Негативна демографска слика додатно је усложњена и негативним миграционим салдом, тако да укупна депопулација поприма велике размјере. Основни проблем

⁹⁸ За анализу демографског потенцијала општина и градова у Српској кориштене су сљедећи индикатори: позитивна међупописна промјена броја становника у јединици локалне самоуправе и у административном средишту (1991-2013), позитиван апсолутни природни прираштај (1996-2013), позитиван салдо унутрашњих миграција (2007-2013) и просјечна густина насељености већа од 100 ст./km² (2013. године).

становништва Републике Српске је феномен недовољног рађања, који је посљедица низа негативних фактора. Из тог разлога спровођење мјера популационе политике треба да буде императив и од фундаменталног је значаја за друштво и опстанак становништва Републике Српске (Маринковић, 2014, 174).

Имајући у виду назначене демографске процесе, неопходно је активније спроводити мјере пронаталитетне политике како на ентитетском, тако и на нивоу локалних заједница. У складу са неким свјетским искуствима, која подразумијевају активности на унапређењу пронаталитетних програма, треба нагласити да добра пронаталитетна политика захтијева континуирано спровођење, сталну надградњу мјера и интервенцију државе, која подразумијева систем финансијских стимулација, широко постављену политику у области здравствене и социјалне заштите породице и дјете, радно законодавство које промовише опцију флексибилног радног времена, систем средњег и високог образовања у функцији сигурног запослења, систем предшколског и основног образовања са опционим цјелодневним програмима. Имајући у виду да појединац нема довољно специфичних знања о овом проблему, популациона едукација је веома важан правац спровођења популационе политике. У том циљу неопходно је подузети континуирану кампању ширења информација о демографским трендовима у Републици Српској (Маринковић, 2010,42).

6. ПОПУЛАЦИОНА ПОЛИТИКА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Популациона политика је стара као и људско друштво, а њено сагледавање је комплексно и мултидисциплинарно, па је зато и веома сложено. Овај проблем није могуће рјешавати подједнако ефикасно у свим државама свијета због њихове политичке, економске, социјалне, вјерске и друге разноликости (Маринковић, 2014, 113).

Популациона политика се обично дефинише као скуп мјера, акција и програма које спроводи држава у смислу свјесног усмјеравања демографских промјена. Она је саставни дио културног, економског и социјалног развоја (Маринковић, Мајић 2013, 69).

Циљ популационе политике би требао бити умјерен раст становништва и стабилан фертилитет на нивоу који као минимум обезбјеђује несметано обнављање становништва. Остваривање овог циља би требала бити озбиљна брига власти која утиче на свијест грађана, утврђује одређене мјере које обухватају сферу рада, образовања, здравствене заштите, становања, урбанизације и сл. (Маринковић, Мајић 2013, 69-70).

У многим државама популациона политика је заправо утопљена у социјалну политику путем материјалних накнада и нематеријалних бенефиција којима се стимулише рађање. Дакле, популациона политика се у свијету различито спроводи, односно свака држава различито дефинише и спроводи своју популациону политику у зависности од проблема са којима се сусреће. Сасвим је сигурно да свако друштво треба спроводити одређене мјере популационе политике, јер је то у најужој вези са друштвено-економским развојем. Да би се уопште говорило о сврсисходности тих мјера, треба сагледати посљедице које би „стихијски“ развој становништва (раст или смањивање) могао оставити на економски и друштвени развој у условима непостојања популационе политике (Маринковић, Мајић 2013, 70-71).

Владе појединих држава треба да спроводе ону популациону политику која највише одговара циљевима укупног социо-економског развоја и демографских кретања. Крајњи циљ активне популационе политике је успостављање равнотеже између фертилитета и морталитета становништва на просторима гдје се њене мјере примјењују (Маринковић, 2014, 118).

Веома је важно имати јасан циљ и правити разлику између термина популациона политика и термина планирање породице. Популациона политика је дио социјалне политике и мјере популационе политике не морају нужно да изазивају промјене у рађању. Оне, прије свега, теже хармонизацији односа у друштву. Планирање породице много је егзактнији појам у коме се дефинише жељени број дјеце (Маринковић, 2014, 7).

6.1. ПРАВНО-ИНСТИТУЦИОНАЛНА ОСНОВА

Република Српска нема јединствену популациону политику, али су у протеклом времену кроз дјелатности различитих институција спровођене одређене активности које су у функцији подстицајних мјера популационе политике. С тог аспекта, веома важно је било формирање неколико савјетодавних тијела Владе Републике Српске, која су активно пропагирала мјере пронаталитетне популационе политике (Маринковић, Мајић 2013, 73).

Препознавши овај проблем као изузетно важан, Влада Републике Српске је 2004. године формирала Савјет за демографску политику, кога чине стручњаци из области демографије, здравства, социјалне заштите, социологије, права, економије и сл. Једна од најзначајнијих активности Савјета у протеклом периоду јесте израда документа под називом: "Политика развоја становништва Републике Српске". У овом документу су први пут истакнуте потребе за спровођењем мјера пронаталитетне популационе политике и истовремено предложене институционалне активности за рјешавање уочених демографских проблема. Документ је 2005. године на приједлог Владе усвојила Народна скупштина Републике Српске. У протеклих десетак година, у три сазива, чланови Савјета за демографску политику су реализацијом неколико значајних пројеката дали допринос у сагледавању потреба демографског развоја и предлагању мјера из домена популационе политике, репродуктивног здравља и планирања породице у Републици Српској. Посебно треба истаћи да су до сада у оквиру програмских активности Савјета реализована два истраживања под називом: „Анализа демографске ситуације и спровођење пронаталитетних мјера и активности у Републици Српској“ и „Фертилитет, абортуси и контрацепција у Републици Српској“ (Маринковић, Мајић, 2013, 74).

У оквиру Министарства за породицу, омладину и спорт Владе Републике Српске 2006. године формирано је Одјељење за породицу, које је протеклих година реализовало низ успјешних пројеката и активности у циљу анализе стања и положаја породица у Републици Српској. Ово одјељење је иницирало неколико програма који су у директној вези са спровођењем мјера пронаталитетне популационе политике, као што су: једнократне новчане помоћи приликом рађања трећег и четвртог дјетета, субвенција каматних стопа за стамбене кредите младим брачним паровима, подстицаји послодавцима за запошљавање младих, набавка уџбеника и сл., али и низ других активности које, ипак, спадају у домен социјалних програма. Значајне активности на упознавању шире јавности из домена демографског развоја у Републици Српској, Одјељење за породицу реализовало је кроз организацију више стручних конференција и округлих столова који третирају проблематику анализе демографске ситуације, промоције, заштите и унапређења репродуктивног здравља и уопште популационе

политике, како на републичком, тако и на локалном нивоу власти. Посебно треба истаћи активности овог одјељења на изради документа под називом: "Стратегија развоја породице у Републици Српској за период 2009-2014. године", који је на приједлог Владе усвојила Народна скупштина Републике Српске (Маринковић, Мајић, 2013, 74-75).

Влада Републике Српске формирала је 2006. године Савјет за дјецу Републике Српске, као савјетодавно координирајуће тијело за питања из области промоције и заштите права дјетета. Протеклих година чланови Савјета за дјецу су реализацијом неколико пројеката дали значајан допринос и активно учествовали у доношењу и спровођењу законских, подзаконских и стратешких докумената који имају за циљ побољшање положаја дјеце и промоцију дјечијих права. Посебна пажња рада овог Савјета била је усмјерена према дјечијим потребама, вишечланим породицама, предшколском васпитању и образовању дјеце, вршњачком насиљу, медијској промоцији дјечијих права и сличним активностима (Маринковић, Мајић, 2013, 75).

Академија наука и умјетности Републике Српске формирала је 2007. године Одбор за репродуктивно здравље и демографију у оквиру Одјељења медицинских наука. Овај одбор је био иницијатор и организатор више научних скупова и округлих столова који третирају проблематику заштите и унапређења репродуктивног здравља у Републици Српској. Посебно треба истаћи да су чланови Одбора учествовали у реализацији двогодишњег пројекта под називом: "Репродуктивно здравље у Републици Српској", на основу којег је издата публикација под насловом: "Репродуктивни потенцијал адолесцената у Републици Српској", а чији су закључци усмјерени на потребу за увођењем ефикаснијих мјера за повећање фертилитета, са посебним акцентом на проблеме адолесцената (Маринковић, Мајић, 2013, 75).

Правни прописи који су у функцији популационе политике у Републици Српској обухватају сљедеће области:

1. Област заштите дјеце, родитеља и породице

Министарство здравља и социјалне заштите, Министарство правде, Министарство за породицу, омладину и спорт и Јавни фонд за дјечију заштиту су институције које спроводе популациону политику у домену заштите дјеце, родитеља и породице у Републици Српској. Правни основ за своје дјеловање ове институције имају у Закону о дјечијој заштити и Породичном закону. Питања која се регулишу овим законима су у вези са:

- накнадама за вријеме кориштења породилског одсуства;
- материнским додатком;
- помоћи за опрему новорођенчета;
- једнократном новчаном помоћи приликом рођења трећег и четвртог дјетета;

- додатком за дјецу;
- задовољавањем развојних потреба дјеце;
- предшколским васпитањем и образовањем за дјецу без родитељског старања, дјеце са сметњама у развоју и дјеце на дужем болничком лијечењу;
- васпитно-образовним програмима припремања дјеце за школу;
- боравком, одмором и рекреацијом дјеце у дјечијим одмаралиштима и
- регресирањем трошкова боравка дјеце у предшколским установама.

2. Област рада и радних односа

Министарство рада и борачко инвалидске заштите Републике Српске уређује политику рада и радних односа, а правни оквир на основу којег се дефинише и регулише ова политика је Закон о раду. У оквиру овог Закона, дефинисане су и подстицајне мјере у популационој политици кроз следеће области:

- посебну заштиту жене и материнства;
- права родитеља на породилско одсуство (које је међу најповољнијим у окружењу, јер за прво и друго дијете траје 12 мјесеци непрекидно, а за близанце, треће и свако наредно дијете 18 мјесеци);
- права на накнаду плате за вријеме коришћења породилског одсуства (у висини просјечне плате у току посљедња три мјесеца прије отпочињања породилског одсуства);
- права на могућност рада с половином радног времена (за вријеме док дијете не наврши двије године живота и уколико је дјетету потребна појачана њега);
- права жена на паузу у току радног времена за вријеме дојења дјетета;
- забрану послодавцу да не може одбити да прими у радни однос жену која је трудна, нити јој може отказати уговор о раду због трудноће или због тога што користи породилско одсуство и
- забрану послодавцу да жене које су од шестог мјесеца трудноће и које су мајке са дјететом до једне године живота раде у ноћним смјенама.

У циљу потпуније и квалитетније здравствене заштите жена радница, послодавац је дужан да на терет својих средстава једном годишње омогућити љекарски преглед ради превенције и благовременог откривања болести специфичних за жене.

3. Област здравствене заштите

Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске, Фонд здравственог осигурања и Институт за заштиту здравља Републике Српске одговорне су институције за уређење и спровођење популационе политике у здравственом сектору. Правни оквир на основу којег се дефинише и регулише ова политика су Закон о

здравственој заштити, Закон о условима и поступку за прекид трудноће и Закон о здравственом осигурању. Овим законима прецизно је уређен начин спровођења здравствене заштите жене у току трудноће, порођаја и материнства, као и за предшколску дјецу и дјецу и омладину школског узраста (6-15 година) и стара лица (изнад 65 година). У Републици Српској све жене у току трудноће, порођаја и до годину дана старости рођеног дјетета, те дјеца до навршених 15 година и особе преко 65 година, имају право на потпуну здравствену заштиту без личног учешћа у трошковима. Веома значајно је истаћи да Фонд здравственог осигурања у домену лијечења стерилитета финансира два покушаја вантјелесне оплодње, а недавно је Влада Републике Српске донијела одлуку о финансирању треће процедуре.

4. Област социјалне заштите

Министарство здравља и социјалне заштите, Министарство за избјегла и расељена лица и Министарство рада и борачко инвалидске заштите институционално дјелују на спровођењу мјера породично-социјалне заштите. Неке од препознатљивих мјера из овог домена су:

- дјечији додатак за дјецу ометену у развоју и дјецу палих бораца и цивилних жртава рата, независно од реда рађања и материјалних услова;
- регресирање боравка дјеце из социјално угрожених породица и дјеце са посебним потребама у предшколским установама;
- стамбено збрињавање породица са четворо и више дјеце и регресирање боравка дјеце у дјечијим одмаралиштима.

Ове мјере се спроводе преко центара за социјални рад организованих на локалном нивоу и социјалне и дјечије заштите организоване на републичком нивоу (Маринковић, 2014, 145-147).

Систем дјечије заштите у Републици Српској је у функцији подстицања наталитета, а спроводи се институционалним активностима Јавног фонда за дјечију заштиту у складу са Законом о дјечијој заштити. Основна карактеристика права из домена дјечије заштите у Српској јесте да постоји велика разлика између потреба дјеце и породица и могућности друштва. У том смислу, посебно су значајна права која се дефинишу као подршка породици, у погледу услова за заснивање породице и задовољавање потреба дјеце, као што су:

- рефундација исплаћене накнаде нето плате за вријеме коришћења породичног одсуства (односи се на исплату накнаде нето плате послодавцу за посљедњих 11 мјесеци коришћења породичног одсуства за прво и друго дијете, а за посљедњих 17 мјесеци за близанце, треће дијете и свако наредно дијете);

- право на матерински додатак које остварује незапослена мајка под условом да лична примања, приходи од покретне имовине и катастарски приход не прелазе утврђени цензус (ово право се остварује за прво троје дјеце по рођењу у трајању од једне године);
- право на накнаду за опрему новорођенчета које се остварује за свако новорођено дијете у породици (висина накнаде за опрему новорођенчета износи 50% просјечне нето плате по запосленом у привреди Републике Српске, остварене у претходној години);
- право на једнократну новчану помоћ које има свака мајка приликом рођења трећег, односно четвртог дјетета (Министарство за породицу, омладину и спорт исплаћује ову накнаду путем Јавног фонда за дјечију заштиту Републике Српске, а на основу Упутства о начину и поступку исплате новчане накнаде за треће и четврто дијете по Одлуци о одобрењу пласмана средстава Владе Републике Српске) и
- право на додатак на дјецу који се остварује за друго, треће и четврто дијете, а за дјецу ометену у психофизичком развоју, дјецу без родитељског старања и дјецу чија породица остварује право на материјално обезбјеђење и за прво дијете (ово право се остварује под условом да лична примања и катастарски приход не прелазе утврђени цензус, а без обзира на имовински цензус, ово право могу остварити дјеца погинулих бораца, дјеца цивилне жртве рата и РВИ прве и друге категорије, дјеца без родитељског старања, дјеца ометена у психофизичком развоју и дјеца чија породица остварује право на материјално обезбјеђење у систему социјалне заштите).

Право на додатак на дјецу се остварује за дјецу најдуже до 15 година живота и ако су на редовном школовању, а за дјецу ометену у психофизичком развоју, дјецу без родитељског старања и дјецу чија породица остварује право на материјално обезбјеђење до навршених 19 година живота, односно и после 19 година живота све док су обухваћени васпитно-образовним програмом (Маринковић, Мајић, 2013, 78-79).

Због високог степена сиромаштва породица са дјецом и ограничених средстава финансирања, систем дјечије заштите у Републици Српској тренутно има наглашен социјално-заштитни карактер, па је популациони карактер врло дискретно присутан. У сврху унапређења рада у надлежности Јавног фонда дјечије заштите спроводе се различита истраживања ставова и мишљења мајки које су родиле треће дијете (Маринковић, Мајић, 2013, 79).

Потребе за активирањем локалне самоуправе у популационој политици произилазе из чињенице да ниједна државна популациона политика, ма колико била развијена и расплијењена, не може одговорити на све потребе и очекивања становништва, нити може изразити специфичност живљења у свакој средини. Мјере популационе политике су опште и спроводе се јединствено на цијелој њеној територији. Међутим, популациона политика која претендује да буде успјешна и свеобухватна, веома је важно да буде допуњена мјерама органа локалне самоуправе, првенствено због специфичности живљења на некој територији, те је такође потребно да буде дијелом финансирана из локалног буџета. Узимајући у обзир положај и улогу локалне самоуправе у политичком систему, нема значајнијег питања од непосредног интереса за локално становништво него што је питање репродукције. Из тих разлога, локална самоуправа је најбитнији чинилац у друштву који на најбољи начин може препознати потребе конкретних родитеља и у оквиру својих овлашћења и активности активирати одређене механизме којима се те потребе могу задовољити на најбољи могући начин (Маринковић, 2014, 148).

Уставом Републике Српске и важећим Законом о локалној самоуправи (Службени гласник Републике Српске, број 101/04), одређена је широка скала компетенција и овлашћења локалне самоуправе, чијим се вршењем могу ефикасно и квалитетно задовољити потребе људи. Изворним дјелокругом, дефинисаним у великом броју функција и обављањем повјерених послова, локална самоуправа утиче на квалитет живота, а тиме и на мијењање понашања у остваривању репродуктивне функције људи, првенствено настојећи да побољша квалитет живота, што представља услов за рехабилитацију рађања и родитељства. Локална самоуправа треба да полази од свакидашњег живота у коме се непрекидно одвијају процеси артикулисања потреба породица, породица са дјецом и дјеце, у коме треба да се одвијају и процеси проналажења, покретања и кориштења ресурса за њихово задовољавање (Маринковић, 2014, 148-149).

Напријед наведени услови за конципирање и спровођење мјера популационе политике на локалном нивоу намећу потребу сталног праћења стања и кретања становништва у локалној заједници, тј. општини. Из тих разлога потребно је једном годишње на сједницама скупштине општине разматрати сљедеће информације, и то:

- информацију о природном кретању становништва (наталитет, морталитет и природни прираштај);
- информацију о миграционом кретању становништва (емиграција и имиграција);
- информацију о морбидитету становништва и фертилитету у општини;
- информацију о склапању бракова (нупцијалитет) и разводу бракова (диворцијалитет);

- информацију о друштвено-економском положају породице.

Ове информације треба да припремају административне службе у сарадњи са одговарајућим институцијама. О њиховом садржају, констатацијама и евентуалном приједлогу мјера треба обавјештавати јавност путем свих расположивих комуникацијских канала (ТВ, радио, штампа и сл.). На тај начин питање развитка становништва постаје присутно у јавности и добија на значају, а то је веома битан предуслов за мобилизацију ресурса за дефинисање и спровођење пронаталитених мјера у локалној самоуправи (Маринковић, 2014, 149).

Активирање локалне самоуправе у популационој политици и њен допринос у побољшању квалитета живота људи могуће је постићи стратешким и специфичним мјерама и активностима.

Најважније стратешке мјере су:

- Идентификовати ресурсе за популациону политику локалне самоуправе;
- Утврдити висину средстава у буџету општине која се опредјељује за локалну популациону политику;
- Идентификовати и активирати све друге изворе средстава за локалну популациону политику и створити организационе претпоставке за њихово прикупљање;
- Дефинисати мјере локалне популационе политике;
- У општинској управи одредити институционални оквир за спровођење локалне популационе политике, као што је Комисија за популациону политику скупштине општине и професионално лице које се бави локалном популационом политиком (Маринковић, 2014, 149-150).

Свака општина у Републици Српској може утврдити своје локалне мјере популационе политике, које ће се финансирати из буџета општине, а може се радити и на прикупљању средстава из других извора, те оснивање фонда за популациону политику или неког другог институционалног облика.

1. Мјере за смањење трошкова родитељства (мјере материјалне природе)

Оријентациони модели локалних мјера за смањење трошкова родитељства су:

- *Беби-пакет* – помоћ породици за новорођену бебу или посебна помоћ за трећерођену бебу у породици. Може се давати у облику новчаног пакла, у висини коју одреди за то овлаштени орган. Беби-пакет може бити и у натуралном облику, односно може садржавати прибор, гардеробу или друга средства потребна за новорођенче. За ову врсту помоћи и подршке веома је битно да стално има исту реалну вриједност и да се додјељује на исти начин.

- *Додатак породици са једним родитељем* – материјална помоћ дефицитарној породици, ако је њен материјални положај испод одређеног минимума. Ова помоћ може се давати једнократно, периодично, стално или повремено у зависности од могућности општине и то за прво, друго и треће дијете.
- *Додатак за посебну бригу* – помоћ дјечи са посебним потребама. Може се додјеливати такође једнократно, периодично или мјесечно, што зависи од средстава којим располаже општина, а критеријум за добијање и висина износа треба да зависи од врсте и степена посебних потреба и материјалног положаја породице.
- *Посебан додатак за породице са троје и четворо дјеце* – помоћ коју треба давати само под одређеним материјалним условима, а зависно од средстава општине одредити карактер ове мјере у погледу трајања и висине износа.
- *Поклон пакет* – пригодан поклон за новогодишње и вјерске празнике дјечи из социјално угрожених породица, дјечи трећег и четвртог реда рођења у породици, дјечи самохраних родитеља и сл.
- *Школски прибор и књиге* – помоћ за свако трећерођено дијете у породици, додјелиује се на почетку сваке школске године.
- *Помоћ за лијечење стерилитета* – помоћ у виду бесповратних новчаних давања која се може обезбјеђивати зависно од природе лијечења, материјалног положаја потенцијалног корисника и висине средстава којима се располаже.
- *Помоћ за школовање дјеце у средњим и вишим школама и на факултетима* – помоћ за треће дијете из породице у виду једнократних давања или у виду мјесечних давања (стипендије), што зависи од средстава којима се располаже.
- *Награде најуспјешнијим ученицима и студентима* – помоћ и признање трећем дјетету које је постигло запажене резултате у свом школовању. Додјелиује се на крају школске године.
- *Накнада трошкова путовања до мјеста школовања* – помоћ за финансирање трошкова путовања од мјеста боравка до мјеста школовања за треће дијете из породице.
- *Помоћ у рјешавању стамбеног питања за младе, младе брачне парове и породице са троје дјеце* – општина би могла субвенционисати одређени дио камата на кредите за куповину куће или стана, за младе, младе брачне парове и породице са троје дјеце који граде кућу или купују стан на територији општине.
- *Једнократна новчана помоћ приликом првог закључења брака* – вид помоћи у конституисању породице, у униформном износу за све брачне парове.

- *Неке друге помоћи пронаталитетног карактера* – којима се може утицати на смањење трошкова родитељства, а који су примјерени потребама и карактеристикама сваке општине.

2. Мјере нематеријалне природе

Ове мјере налазе се у сфери информација, знања, свијести, комуникација и односа у задовољавању личних и друштвених потреба. Циљ ових мјера је обезбјеђивање подударности личних и друштвених потреба у сфери рађања. Њихова операционализација може предвидјети сљедеће мјере:

- Ширење знања и информација о демографској ситуацији, планирању породице, породици, дјеци, породичном животу, итд.
- Промоција здравља, очување репродуктивног здравља, промоција здравог породичног живота и одговорног родитељства и сл.
- Реафирмација и модернизација савјетодавне функције институционалног система.
- Стварање локалне мреже институција за спровођење локалне популационе политике.
- Покретање и подржавање одговарајућих пројеката релевантних за локалну популациону политику.

3. Мјере организационе и подстицајне природе

Зависно од врсте дјелатности и статуса у погледу оснивачких права, дефинишу се мјере које је могуће остварити бољим и другачијим коришћењем постојећих потенцијала институција или предузећа које је основала општина, а које могу олакшати терета родитељства и створити позитивну и подстицајну атмосферу за рађање дјеце и остваривање свих породичних функција.

Ове мјере подразумевају осмишљено дјеловање на све постојеће потенцијале којима располаже општина: у смислу увођења одређених организационих и функционалних промјена којима се може помоћи или пружити подршка породици са дјецом, а могу се операционализовати на сљедеће начине:

- Покретање и спровођење акција и активности за бољи положај породица са дјецом и дјеце;
- Медијске кампање о поменутиим акцијама и активностима;
- Евалуација спроведених акција – активности и
- Обавјештење јавности о резултатима спроведених активности и евалуацији.

4. Мјере за усклађивање рада и родитељства

Простор за мјере локалне самоуправе којима се може усклађивати рад и родитељство налази се у овлашћењима и могућностима одговарајућих органа локалне самоуправе да дјелују на институционални систем, који, поред осталог, има и значајну улогу у остваривању родитељства. На првом мјесту је прилагођавање радног времена свих институција радном времену запослених родитеља. То је посебно важно за радно вријеме предшколских установа које су у директној вези са остваривањем радне родитељске улоге. Радно вријеме осталих институција (здравствених, школских, социјалних, културних, спортских и сл.) такође је значајно за породице са дјецом и локална самоуправа треба да искористи све могућности свог утицаја да се оно прилагођава потребама запослених родитеља, али у оквиру тога, и потребама дјеце.

Не мањи значај од напријед наведеног имају и друге дјелатности (трговинске, занатске и услужне) које послују на тржишним принципима, те их тржишна утакмица приморава да воде рачуна не само о радном времену, него и о квалитету и цијенама свог рада и услуга.

За усклађивање рада и родитељства није довољно да у опцији буду само запослени родитељи и њихова дјеца. Неопходно је имати у виду и потребе старих о којима брину њихова дјеца, односно родитељи актуелне дјеце. То намеће потребу да се у општини цјеловито сагледава организација живота, нарочито у сфери јавних служби и јавних предузећа који задовољавају највећи дио заједничких потреба људи и на чије функционисање одлучујуће утиче држава, односно локална самоуправа.

Посебан проблем представља повремено радно ангажовање, радно ангажовање у нетипично радно вријеме и нетипичне радне дане. Како ће ова врста радног ангажовања и у будућности бити заступљена и како ће њен удио у укупном радном ангажовању расти, развитком тржишта рада и развитком приватне иницијативе, потребно је тражити модалитете у организацији постојећег институционалног система и укупне организације живота и рада, те да и нестандартно радно ангажовање буде уважено.

5. Мјере у сфери комуналних услуга

У овој сфери приступ треба да буде развојни. Развој комуналних дјелатности је услов за побољшање живота у општини, при чему циљ треба да буде уједначавање услова живота на подручју општине као цјелине, смањење унутрашњих миграција и равномјеран просторни развитак становништва. У сваком плану развоја комуналних дјелатности демографски фактор мора бити респектован, а економски и хумани циљеви повезани.

Могуће конкретне мјере у сфери комуналних услуга су:

- Олакшице у цијенама комуналних услуга за породице са троје и више дјеце;

- Олакшице за породице са троје дјеце у коришћење грађевинског земљишта;
- Изградња и одржавање дјечијих игралишта на територији општине и
- Уређење слободни површина.

6. Остале мјере

- Унапређивање рада општинске управе у обављању изворних и повјерених функција, посебно оних које се односе на остваривање законима утврђених права породица са дјецом.
- Побољшање коришћења слободног времена дјеце, бољом културном и спортско-рекреационом понудом.
- Брига за задовољавање потреба дјеце за одмором и рекреацијом, те проналажење могућности за боље одржавање постојећих и изградњу нових капацитета за одмор.
- Успостављање сарадње са другим општинама кроз различите програме и пројекте којима се могу заједнички рјешавати одређена питања, затим размјењивање искуства и информација и евентуалног заједничког дјеловања.
- Стална медијска кампања – континуирано обавјештавања јавности о демографском развоју општине и о локалној популационој политици (Маринковић, 2014, 150-153).

6.2. АКТУЕЛНЕ МЈЕРЕ ПОПУЛАЦИОНЕ ПОЛИТИКЕ

Демографска ситуација у Републици Српској и изузетно неповољна вишегодишња демографска кретања, утицали су на потребу за интензивирањем мјера популационе политике како на републичком, тако и на локалном нивоу (Маринковић, 2014, 154).

У Републици Српској се спроводе одређене активности које су у функцији подстицајних мјера пронаталитетне популационе политике кроз рад различитих институција, а прије свега надлежних министарстава у Влади Републике Српске. Све до сада реализоване мјере популационе политике спроводе се из средстава које обезбјеђује Влада Републике Српске, мада неке локалне заједнице, такође, спроводе одређене мјере у свом домену. Општа карактеристика је да су постојеће мјере недовољне с обзиром на стање наталитета, па би у наредном периоду требало више радити на увођењу активнијих мјера пронаталитетне популационе политике у свим локалним срединама (Маринковић, Мајић, 2013, 83).

У складу са тим већ су истакнуте активности које подузима Савјет за демографску политику Републике Српске и надлежно Министарство за породицу, омладину и спорт у Влади Републике Српске. Њихов би основни задатак требао бити да прате демографски развој и предлажу мјере за подстицај рађања и планирање породице. Међутим, у правно-нормативном оквиру неопходно је доношење сета закона: о планирању породице, о заштити породице, закона о доприносима, пензионем осигурању, закона о раду, те закона о здравственом осигурању и заштити, како би предложене активности имале што потпунију имплементацију (Маринковић, 2014, 154).

На основу институционалних активности на нивоу Републике Српске до сада су реализоване сљедеће мјере материјалне подршке:

- дјечији додатак за другорођено, трећорођено и четвворођено дијете, који је условљен имовинским цензусом;
- једнократна помоћ за опрему новорођенчета која за 2016. годину износи 250 КМ;
- исплата једнократних новчаних помоћи приликом рођења трећег и четвртог дјетета у просјеку око 500 КМ;
- матерински додатак који се додјељује незапосленој мајци до годину дана старости дјетета, под условом да породица не прелази имовински цензус;
- финансирање два покушаја вантјелесне оплодње у сврху лијечење стерилитета;
- субвенционирање каматне стопе за стамбене кредите младима и младим брачним паровима у висини од 1% од камате;
- бесплатна додјела уџбеника за све полазнике првих и других разреда деветогодишњи школа, према одлуци Владе Републике Српске;

- помоћ за школовање дјеце у средњим и вишим школама и факултетима и стипендирање талентованих студената преко фондова за школовање дјеце при институцији Предсједника Републике и Министарства просвјете и културе;
- додјела уџбеника за све одличне ученике из породица са четворо и више дјеце у склопу акције Владе Републике Српске у сарадњи са Удружењима породица са четворо и више дјеце и
- једнократне помоћи за породице са више дјеце и уручивање поклон пакета за новогодишње и вјерске празнике, посебно породицама са троје и четворо дјеце, дјечи самохраних родитеља, као и породицама са више дјеце (Маринковић, 2014, 154-155).

Неке од мјера нематеријалне подршке на нивоу Републике Српске су:

- одржавање годишње манифестације „Конференција беба“ у циљу промовисања наталитета и подршке већем рађању, уз медијску кампању и прикупљање средстава за све бебе које су рођене на дан одржавања манифестације;
- сарадња са републичким и општинским удружењима породица са четворо и више дјеце, те пружање помоћи у њиховом раду;
- промоција репродуктивног здравља и здравог породичног живота са посебним акцентом на очување репродуктивног здравља младих;
- програм оспособљавања органа локалне самоуправе на дефинисању и спровођењу мјера популационе политике у локалним јединицама самоуправе и
- ширење знања и информација о демографској ситуацији, планирању породице, рађању, дјечи, породичном животу и сл., чиме се афирмише и јача улога породице, али, исто тако, наглашава равноправност односа између мушкарца и жене и њихово једнако учешће у остваривању родитељских права и дужности (Маринковић, 2014, 155).

Борба против неплодности остварује се преко Фонда здравственог осигурања Републике Српске који плаћа двије процедуре вантјелесне оплодње. Предвиђено је да локалне заједнице снесу трошкове и трећег покушаја, а недавно је Влада Републике Српске донијела одлуку о финансирању треће процедуре. Поступком вантјелесне оплодње у Републици Српској до данас је рођено преко 1.000 беба.

Пронаталитетне мјере популационе политике у Републици Српској имају за циљ ублажавање економске цијене подизања дјетета, усклађивање рада и родитељства и снижавање психолошке цијене материнства. Такође, неки од основних приоритета су и борба против неплодности, промоција репродуктивног здравља адолесцената и популациона едукација.

У Републици Српској тренутно се спроводе одређене активности које су у функцији подстицајних мјера пронаталитетне популационе политике кроз рад различитих институција. Правни прописи који су у функцији популационе политике у Републици Српској обухватају четири области:

- област заштите дјецe, родитеља и породице које се спроводе преко Министарства здравља и социјалне заштите, Министарства правде, Министарства за породицу, омладину и спорт и Јавног фона за дјечију заштиту;
- област рада и радних односа уређује Министарство рада и борачко инвалидске заштите;
- област здравствене заштите налази се под ингеренцијом Министарства здравља и социјалне заштите, Фонда здравственог осигурања и Института за заштиту здравља;
- област социјалне заштите уређују Министарство здравља и социјалне заштите, Министарство за избјегла и расељена лица и Министарство рада и борачко инвалидске заштите Републике Српске.

Министарство породице, омладине и спорта се обавезало да ће у наредном периоду инсистирати на сљедећим активностима:

- Увођење диференциране стопе ПДВ-а на дјечију храну, одећу, обућу и опрему за новорођенчад;
- Радити на подизању свијести о значају рађања и афирмацији породице, кроз популациону едукацију;
- Пооштравању рада контролних органа - инспекција, приликом примијећене злоупотребе Закона о раду;
- Радити на популационој едукацији запослених лица у локалним заједницама, која раде на пословима популационе политике (Маринковић, 2014, 161).

Ове активности би у сваком случају биле од велике користи да се унаприједи активност и опредјељење у смислу афирмације пронаталитетне популационе политике у Републици Српској.

На основу институционалних активности на нивоу Републике Српске, Фонд за дјечију заштиту у 2017. години издваја средства материјалне подршке за подстицај рађања преко дјечијег додатка, материнског додатка, накнаде плате за вријеме коришћења породилског одсуства, рада са једном половином пуног радног времена, помоћи за опрему новорођенчета и пројекта "Социјализација дјеце Републике Српске".

Права из система дјечје заштите остварују се у складу са Законом о дјечјој заштити (Службени гласник Републике Српске, број 114/17). Права из дјечје заштите према члану 10. Закону о дјечјој заштити су:

1. Додатак на дјецу
2. Матерински додаток
3. Помоћ за опрему новорођенчета
4. Пронаталитетна накнада за трећерођено и четврторођено дијете
5. Рефундација исплаћене накнаде плате за вријеме коришћења породилског одсуства
6. Рефундација исплаћене накнаде плате за вријеме рада са половином пуног радног времена ради појачане његе дјетета до три године живота
7. Рефундација исплаћене накнаде плате за вријеме рада са половином пуног радног времена ради појачане његе и старања о дјетету са сметњама у развоју
8. Пројекат "Социјализација дјеце РС"
9. Задовољавање развојних потреба дјеце

1. Додатак на дјецу

Додатак на дјецу остварује мајка или друго лице за друго, треће и четврто дијете у породици у зависности од материјалног положаја породице и распореда рођења до навршених 15 година живота уколико се налази на редовном школовању. Независно од материјалних услова, ово право остварују дјеца погинулих бораца, дјеца цивилних жртава рата и ратних војних инвалида прве и друге категорије, цивиле жртве рата и дјеца без родитељског старања. Независно од материјалног положаја и без обзира на ред рођења дјетета право на додаток на дјецу остварује се за дјецу под старатељством, најдуже до 18 година живота и дјецу која користе помоћ и његу другог лица до навршених 18 година, а уколико су на редовном школовању најдуже до 26 године живота. Такође, право на додаток остварују и дјеца узраста до три године, на основу налаза овлашћеног доктора медицине, у сврху појачане његе.

Висина додатка на дјецу за 2018. годину износи:

- за друго и четврто дијете - 35,55 КМ
- за треће дијете - 71,10 КМ

- за дјецу која право остварују независно од материјалног положаја и без обзира на ред рођења - 90,85 КМ

Материјални услови (цензуси) за остваривање права на додатак на дјецу одређују се на основу мјесечних прихода по члану породице, и то:

- за породицу са двоје дјеце - 79,00 КМ
- за породицу са троје дјеце - 82,95 КМ
- за породицу са четворо дјеце - 90,85 КМ.

Такође, каталожка вриједност процијењене покретне имовине (аутомобил, радна машина и др.) не смије прелази износ од 5.135,00 КМ.

Право на додатак на дјецу се признаје на период 12 мјесеци уз обавезу подношења новог захтјева са потребном документацијом за продужетак наведеног права, најкасније 30 дана прије истека периода до када је право признато рјешењем првостепеног органа.

2. Матерински додатак

Ово право остварује незапослена мајка, односно друго лице у трајању од 12 мјесеци, а за близанце и свако треће и наредно дијете у трајању од 18 мјесеци.

Право на матерински додатак може остварити мајка под условом:

- да има пребивалиште у Републици најмање годину дана прије рођења дјетета и
- да је незапослена у периоду од шест мјесеци прије рођења дјетета.

Право на матерински додатак може остварити и мајка која је страни држављанин под условом:

- да има стални или привремени боравак у Републици Српској;
- да је незапослена шест мјесеци прије рођења дјетета;
- да није корисник права по истом основу у држави чији је држављанин.

Матерински додатак се остварује у новчаном износу од 405,00 КМ.

3. Помоћ за опрему новорођенчета

Ово право остварује мајка или друго лице у складу са законом која има пребивалиште у Републици Српској. Право се остварује за свако новорођено дијете у породици без обзира на материјални статус породице и мјесто рођења дјетета.

Право може остварити и мајка која је страни држављанин под условом:

- да има стални или привремени боравак у Републици Српској;
- да је дијете рођено на територији Републике Српске и
- да у држави чији је држављанин није корисник права по овом основу.

Ово право се остварује у једнократном новчаном износу од 250 КМ.

Захтјев за остваривање права, уз потребну документацију, подноси се у року од годину дана од дана рођења дјетета. По захтјеву за признавање права одлучује центар за

социјални рад/служба на чијем подручју подносилац захтјева има пребивалиште, односно дозволу за боравак странаца.

4. Пронаталитетна накнада за трећерођено и четврторођено дијете

Ово право остварује мајка или друго лице у складу са законом које има пребивалиште у Републици Српској.

Право остварује мајка за свако трећерођено и четврторођено дијете без обзира на материјални статус породице и мјесто рођења дјетета. Право може остварити мајка или друго лице у складу са законом које је страни држављанин, под условом да:

- има стални или привремени боравак у Републици Српској;
- да је дијете рођено на територији Републике Српске;
- да у држави чији је држављанин није корисник права по овом основу. Ово право се остварује у једнократном новчаном износу, и то:
- за трећерођено дијете у износу од 600,00 КМ;
- за четврторођено дијете у износу од 450,00 КМ.

Захтјев за остваривање права подноси се у року од годину дана од дана рођења дјетета. По захтјеву за признавање права одлучује центар за социјални рад/служба на чијем подручју подносилац захтјева има пребивалиште, односно дозволу за боравак странаца.

5. Рефундација исплаћене накнаде плате за вријеме коришћења породилског одсуства

Право на рефундацију исплаћене накнаде плате за вријеме коришћења породилског одсуства има корисник права на рефундацију, и то:

- послодавац;
- предузетник;
- лице које у виду основног занимања обавља самосталну професионалну дјелатност.

Услови за остваривање права на рефундацију су:

- регистрација корисника права на рефундацију или његовог организационог дијела у Пореској управи Републике Српске, као уплатиоца доприноса и лица које користи породилско одсуство;
- редовна уплата доприноса за дјечју заштиту за мајку-лице које користи породилско одсуство и све запослене раднике у посљедњих годину дана прије почињања коришћења породилског одсуства као и за вријеме његовог коришћења;

- рјешење корисника права на рефундацију (послодавца) о одобравању коришћења породилског одсуства мајци – породиљи;
- доказ да је послодавац измирио обавезе за доприносе путем мултилатералне компензације (МЛК) под условом да су обавезе по основу доприноса ријешене мултилатералном компензацијом;
- рјешење Министарства финансија или Пореске управе РС о одгођеном плаћању пореског дуга и
- редовна исплата накнаде плате мајци-лицу које користи породилско одсуство за вријеме коришћења истог.

Захтјев за признавање наведеног права уз потребну документацију корисник права на рефундацију може поднијети у року од годину дана од дана почињања коришћења породилског одсуства.

Захтјев за рефундацију исплаћене накнаде плате, по признатом рјешењу (требовање), корисник права на рефундацију може поднијети у року од три мјесеца од дана исплаћене накнаде плате за посљедњи мјесец коришћења породилског одсуства.

6. Рефундација исплаћене накнаде плате за вријеме половине пуног радног времена ради њега дјетета до 3 године

Право на рефундацију накнаде плате за вријеме рада са половином пуног радног времена ради појачане њега дјетета до три године живота има корисник права на рефундацију и то:

- послодавац;
- предузетник;
- лице које у виду основног занимања обавља самосталну професионалну дјелатност.

Услови за признавање права на рефундацију по рјешењу су:

- регистрација корисника права или његовог организационог дијела у Пореској управи Републике Српске, као уплатиоца доприноса и лица које користи рад са половином пуног радног времена, као обвезника доприноса;
- редовна уплата доприноса за дјечју заштиту за родитеља, односно друго лице у складу са Законом, коме је признато право на рад са половином пуног радног времена и за све запослене раднике;
- рјешење корисника права на рефундацију (послодавца) о одобравању рада са половином пуног радног времена запосленог родитеља;
- рјешење Министарства финансија или Пореске управе Републике Српске о одгођеном плаћању пореског дуга (уколико корисник права не плаћа доприносе, а има рјешење о одгођеном плаћању пореског дуга);

- редовна исплата плате родитељу, односно другом лицу у складу са законом, који користи право;
- налаз овлашћеног доктора медицине о потреби појачане његе дјетета до три године и
- рјешење корисника права на рефундацију о одобравању рада са половином радног времена.

7. Рефундација накнаде плате за вријеме половине пуног радног времена ради појачане његе дјетета са сметњама у развоју

Право на рефундацију накнаде плате за вријеме рада са половином пуног радног времена ради појачане његе и бриге о дјетету са сметњама у развоју има корисник права на рефундацију и то:

- послодавац;
- предузетник;
- лице које у виду основног занимања обавља самосталну професионалну дјелатност.

Услови за признавање права на рефундацију по рјешењу су:

- регистрација корисника права или његовог организационог дијела у Пореској управи Републике Српске, као уплатиоца доприноса и лица које користи рад са половином пуног радног времена;
- редовна уплата доприноса за дјечју заштиту за родитеља, односно друго лице у складу са Законом, коме је признато право на рад са половином радног времена и за све запослене раднике;
- рјешење Министарства финансија или Пореске управе РС о одгођеном плаћању пореског дуга;
- редовна исплата плате родитељу, односно другом лицу у складу са Законом, који користи право;
- налаз овлашћене здравствене установе о потреби појачане његе и бриге за дијете са сметњама у развоју и
- рјешење корисника права на рефундацију (послодавца) о одобравању рада са половином пуног радног времена запосленог родитеља.

По захтјеву за остваривање права одлучује центар/служба према сједишту корисника права на рефундацију (послодавца односно његовог организационог дијела, предузетника или лица које у виду основног занимања обавља професионалну дјелатност) и који су регистровани у Пореској управи РС као уплатиоци доприноса, а лице које користи рад са половином пуног радног времена као обвезник доприноса.

8. Пројекат "Социјализација дјете РС"

Пројекат се континуирано се реализује од 2002. године на црногорском приморју у десетодневним и осмодневним смјенама, од маја до септембра. У петнаестогодишњем периоду (2002-2017) обухваћено је укупно 26.011 лица, од тога 21.475 дјете вулнерабилних категорија, узраста од шест до 15, односно до 17 година из свих градова и општина Републике Српске. Циљне категорије су дјете узраста од шест до 15 година чији се развој одвија у неповољнима породичним, материјалним и социјалним условима или имају развојне и здравствене проблеме. Избор дјете учесника Пројекта и васпитача врши се на основу Јавног конкурса који расписује Фонд за дјечију заштиту, а пријаве родитеља-старатеља, установа/организација и лица заинтересованих за послове васпитача се предају у мјесно надлежни центар за социјални рад односно у службу социјалне и дјечије заштите у општинама у којима нема центра за социјални рад.

9. Задовољавање развојних потреба дјете

Ово право се реализује кроз одговарајуће пројекте и услове утврђене програмом Фонда за дјечију заштиту.

Мјере популационе политике су по свом карактеру опште и спроводе се јединствено на цијелој територији Републике, али за популациону политику која претендује да буде успјешна, важно је да буде допуњена мјерама органа локалне самоуправе. Са становишта положаја и улоге локалне самоуправе у политичком систему, нема значајнијег питања за локално становништво него што је питање његове репродукције. Отуда локална самоуправа најбоље може препознати потребе самих породица и у оквирима својих овлашћења и компетенција активирати одређене механизме којима се те потребе могу задовољити на најбољи могући начин (Маринковић, 2014, 155-156).

Министарство за породицу, омладину и спорт Владе Републике Српске уназад неколико година прави анализу учешћа локалних заједница у спровођењу мјера популационе политике. Ова анализа се ради на основу анкетног упитника⁹⁹ који обухвата низ питања из домена актуелног стања у погледу популационе политике у локалним заједницама, начина спровођења и оцјене постојећих мјера, као и приједлога за њихово унапређење у области смањења трошкова родитељства, комуналних услуга и мјера које су у вези са усклађивањем рада и родитељства (Маринковић, 2014, 156).

⁹⁹ Анкетни упитник: „Анализа учешћа локалних заједница Републике Српске у спровођењу мјера популационе политике“, Одјељење за породицу Министарства за породицу, омладину и спорт у Влади Републике Српске.

Поред конкретних показатеља из ове анкете, могу се анализирати и ставови у вези са мотивима локалних заједница за бављење популационом политиком, као и њихов однос према проблемима развоја становништва.

Мјере које се проводе на нивоу локалне самоуправе укључују једнократну новчану помоћ приликом рођења дјетета у распону 100-500 КМ за свако дијете, а за трећерођено дијете у распону 300-1.000 КМ, субвенцију боравка дјеце у вртићима, субвенцију превоза ученика основних школа и стипендирање за студенте и средњошколце.

Систематизацијом мјера популационе политике које су неколико посљедњих година актуелне на нивоу јединица локалне самоуправе у Републици Српској могу се издвојити сљедеће:

- једнократна новчана помоћ приликом рођења дјетета, коју исплаћује петина општина;
- новчана накнада или пакет за опрему новорођенчета, коју исплаћује десетак општина у просјечној вриједности око 230 КМ;
- новчана помоћ за рођење трећег дјетета, коју исплаћује око трећине општина у просјечној вриједности око 570 КМ;
- субвенционирање смјештаја дјеце у предшколским установама (посебно ако је више дјеце укључено у једну предшколску установу), као и обезбјеђење посебних олакшица за дјецу са посебним потребама и за сиромашне породице, у чему учествује знатан број општина;
- плаћање мјесечног превоза до школе, као и стипендирање школовања дјеце и помоћ у набавци школских уџбеника и торби је мјера коју спроводи трећина општина и
- новчана накнада приликом закључења брака у износу од 500 КМ, коју обезбјеђује пет општина (Маринковић, 2014, 159).

Из анализе мјера популационе политике које се спроводе на нивоу локалне самоуправе у Републици Српској, може се констатовати да у скоро свим општинама постоји интересовање за ову проблематику. Међутим, апсолутно највећи број општина нема усвојен програм популационе политике, нема стално радно тијело или комисију за популациону политику, чак нема ни систематизовано радно мјесто или запослено лице које се бави овим питањима. Због тога је спровођење мјера популационе политике у општинама Српске на веома ниском нивоу. Средства која се издвајају за пронаталитетне мјере су веома скромна и недовољна (испод 2% укупних буџетских средстава општина) (Маринковић, 2014, 159-160).

У већини општина нема посебних олакшица и подстицаја за породице са троје и четворо дјеце, не постоји подршка једнородитељским породицама или породицама са дјецом са посебним потребама, не постоји подршка за лијечење стерилитета или подршка младима приликом склапања брака, а нема ни подстицајних мјера у сфери комуналних услуга. Задовољавање потреба дјеце за одмором и рекреацијом је на минимуму, а у 17 општина нема никаквог облика установе за предшколско васпитање и образовање. На нивоу локалне самоуправе не постоји подршка за усклађивање рада и родитељства, а рад предшколских установа за образовање и васпитање је углавном између 6.30 и 15.30 часова. Дакле, готово све општине у Републици Српској требало би да у наредном периоду више пажње усмјере на проблематику развоја становништва и у том смислу конципирају сопствене мјере популационе политике, а затим да у својим буџетима обезбиједје већа средства како би се усвојене мјере могле и спроводити (Маринковић, 2014, 160).

На основу донесених закључака са конференције под називом: „Популациона политика у локалној самоуправи“, које је организовало Министарство породице, омладине и спорта у 2013. години, формулисане су одговарајуће препоруке по којима би све локалне заједнице у Републици Српској у наредном периоду требало да ураде следеће:

- формирати комисију за популациону политику, као стално радно тијело при скупштини општине/града;
- средства која издвајају за популациону политику усмјерити на подршку рађања трећег дјетета;
- радити на промоцији рађања и значаја породице;
- у буџетима градова и општина обезбиједити средства за финансирање трећег покушаја вантјелесне оплодње, имајући у виду да се прва два покушаја финансирају из буџета Владе Републике Српске и
- интензивно радити на усклађивању рада и родитељства, кроз обухват дјеце предшколским васпитањем и образовањем, те усклађивање радног времена ових установа са радним временом родитеља (Маринковић, 2014, 160).

6.3. ПОТРЕБЕ ЗА ПРОНАТАЛИТЕТНОМ ПОПУЛАЦИОНОМ ПОЛИТИКОМ

Идентификацијом основних демографских показатеља становништва Републике Српске, уочене су неповољне тенденције у редистрибуцији и успостављању просторно-демографске поларизације, што има одраз како у поремећајима у репродукцији, тако и код најважнијих демографских структура. Ове тенденције су у складу са демографском транзицијом која је праћена промјенама у структури активног становништва и све израженијем процесу његовог старења, те појаве природне депопулације. Са трендом ниског и негативног природног прираштаја, доводи се у питање даљи раст становништва како на републичком, тако и на локалном нивоу. Да би се обезбиједио раст становништва, потребно је хитно спровести низ мјера пронаталитетне популационе политике, односно потребно је усагласити демографски и друштвено-економски развој овог простора (Маринковић, 2014, 103).

У скорој будућности може се очекивати даље смањење родности због нарушене старосне структуре. Наиме, смањењем стопе наталитета, још почетком 60-их година XX вијека, смањено се и уддио репродуктивног становништва на прагу XXI вијека. Жене рођене између 1964. и 1998. године 2013. се налазе у фертилном периоду. Драстичан пад наталитета 70-их, 80-их и 90-их година XX вијека битно ће утицати на трендове репродукције Републике Српске (Маринковић, 2014, 174).

У наредној деценији (или за двије), може се очекивати пораст морталитета због надоласке смртности „baby boom“ ере. На прагу друге деценије XIX вијека, велики контингент овог становништва које је рођено након Другог свјетског рата остварује право на пензијско осигурање, што ће додатно погоршати старосну слику популације и представљати велики терет за фондове у Српској. Може се очекивати и погоршање старосне структуре због смањеног фертилитета, што ће додатно утицати и на повећање смртности. Ако се жели продужити животни вијек и повећати очекивано трајање живота треба дјеловати превентивно и на старије контингенте становништва. Због тога се посебна пажња треба усмјерити на реализацију стратегије старих лица (Маринковић, Мајић, 2013, 163).

Демографском анализом на нивоу градова, општина и региона долази се до сличних резултата. Да би се сагледао потпунији значај природног прираштаја за организовање и остваривање популационе политике у Републици Српској, потребно је истаћи сљедеће чињенице:

- годишња стопа природног прираштаја стално опада;
- постоје одређене територијалне разлике у висини обима и стопе природног прираштаја између општина, на једној и појединих регија на другој страни;

- негативан природни прираштај је нарочито раширен у мањим и економски неразвијенијим подручјима, а то значи да је израженији и у сеоским срединама;
- постоје разлике у обиму и стопи природног прираштаја на културно-традицијском и етничком нивоу;
- имајући у виду назначене демографске карактеристике, неопходно је што прије приступити спровођењу просторно диференциране популационе политике на нивоу општина и
- основна карактеристика популационе политике требало би да се заснива на стимулисању (повећању) наталитета (Маринковић, Ђурђевић, 2012, 245).

Табела 63. SWOT – анализа демографског стања у Републици Српској

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Добро изучен проблем ▪ Постојање низа студија са приједлозима програма демографског развоја ▪ Интеграција избеглих лица у локалну заједницу повољностима за куповину кућа, окућница и пољопривредног земљишта нарочито у пограничним крајевима 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Негативан природни прираштај ▪ Емиграција младих ▪ Убрзавање процеса старења становништва ▪ Феминизација, нарочито села ▪ Велики удио запослених у пољопривреди ▪ Мањи удио активног женског становништва ▪ Велика незапосленост
МОГУЋНОСТИ	ПРИЈЕТЊЕ
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Увоз стране радне снаге ▪ Мултикултуралност у условима придруживања ЕУ ▪ Дугорочно планирање броја дјеце који је потребан за просто обнављање становништва ▪ Активирање мјера за промоцију рађања ▪ Раздвајање програма планирања породице од других социјалних програма 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Незаустављива дугорочна депопулација ▪ Утицај социо-демографских трендова у европском окружењу ▪ Недостатак радне снаге која би одржавала постојећу инфраструктуру ▪ Изразита урбано-рурална популациона поларизација

Извор: Маринковић, Д. (2014). *Демографске детерминанте популационе политике Републике Српске*. Универзитет у Бањој Луци, Природно-математички факултет, 103-104.

Питање опстанак, али и останка становништва Републике Српске директно је условљено спровођењем активнијих мјера популационе политике. Истина је да су ове мјере скупе, али колико год да су економски проблеми присутни, морају се наћи средства за активније програме пронаталитетне популационе политике. У буџету Владе, али и локалне самоуправе, требало би планирати већа издвајања за ове намјене, а много би се

могло урадити и популационом едукацијом и снажнијом пропагандом, за што не би требало издвајати велика материјална средства. У циљу повећања фертилитета становништва, планирање породице мора бити тако формулисано да узима у обзир број дјече који је потребан и да води рачуна о механизму дејства многобројних фактора. Потребна је шира друштвена акција која подразумева посебно истраживање проблема, мјера и искустава код сличних популација у свијету, као и праћење остварених резултата. Ако би се тражио глобални одговор на проблем недовољног рађања, то би значило да са популационе политике, треба прећи на планирање породице. Тада би се у обзир требао узети и број дјече који је потребан за просту замјену генерација (Маринковић, 2014, 6-8).

Општи циљ одрживог демографског развоја је стационарно становништво, тј. становништво у коме ће слједеће генерације бити исте величине као и постојеће. Овај ниво простог обнављања становништва, или замјене генерација, значи да на индивидуалном нивоу једна жена у свом фертилном периоду треба да се надомјести са једним женским дјететом, тј. да нето стопа репродукције буде једнака јединици. У нашим условима, гдје је смртност ниска, а фертилитет испод нивоа потребног за замјену генерација, нето стопа репродукције је на нивоу око јединице када је кохортна стопа укупног фертилитета на нивоу око 2,1 дјетета по жени (Ђурђевић, Маринковић, 2011, 96).

Табела 64. Модел завршног паритета у простом обнављању становништва према удјелу мајки са троје дјече (у %)

Паритет	Минимум		Могући оптимуми				Максимум			
	% жена	Број дјече	% жена	Број дјече	% жена	Број дјече	% жена	Број дјече		
0	10	0	10	0	10	0	10	0	30	0
1	0	0	10	10	20	20	30	30	0	0
2	60	120	40	80	20	40	0	0	0	0
3	30	90	40	120	50	150	60	180	70	210
Укупно	100	210	100	210	100	210	100	210	100	210

Извор: Ђурђевић, С. Б. (2004). Колико деце треба Србији? *Становништво, број 1-4*, Београд, 40

У трагању за оптималним фертилитетом, треба имати у виду да најмање десетак процената жена које ни у будућности неће учествовати у репродукцији (због смртности, стерилитета и све више из неких других разлога) и да је оптимални удио жена са троје дјече негдје између максимума и минимума. Тачније, минимални удио жена са троје дјече на крају репродуктивног период треба да износи 30% од укупног броја жена, или трећину жена које рађају, под условом да све остале жене које рађају роде по двоје дјече. У случају да 70% свих жена заврши своју репродукцију са троје дјече, за обезбјеђење

просте репродукције нису потребна додатна рађања, па чак 30% жена не мора да учествује у репродукцији (Ђурђев, Маринковић, 2011, 97).

Компензација већ споменутог мањка од 30% живорођених за замјену генерација, може се постићи формирањем различитих модела на основу свих расположивих података о наталитету. Први корак при изради модела је идентификовање старосне групе којој би се обезбиједили оптимални услови за репродукцију. Затим се прецизно одређује број жена и потребан број дјеце за замјену генерација. У обзир треба узети и жене које неће учествовати у репродукцији због стерилитета и сличних разлога, и то њих 10%. У том случају 22% жена би требало да имају једно дијете, 22% да роди двоје дјеце, а чак 56% жена да роди треће дијете. На основу тога се израчунава удио прворођене дјеце са 52%, другорођене са 30%, а трећерођене са 18% (Ђурђев, 2004, 40).

Табела 65. Процент жена и ред рођења дјетета, модел оптимума и мањак рођених у Републици Српској 2016. године

Ред рођења	Стање		Модел оптимума		Мањак	
	% жена	Број дјеце	% жена	Број дјеце	% жена	Број дјеце
1	46,7 %	4404	52 %	8677	-49,1 %	-4263
2	37,2 %	3521	30 %	5009	-29,7 %	-1488
3 +	16,1 %	1527	18 %	3005	-49,1 %	-1478
Укупно	100 %	9452	100 %	16691	-43,3 %	-7239

Напомена: Дјеца чији је ред рођења непознат, распоређена су пропорционално удјелу дјеце чији је ред рођења познат

Примјењујући овај модел према процентуалном удјелу жена и реду рођења дјетета на простору Републике Српске, може се доћи до података који указују колики је мањак и у којем реду рођења дјеце (Маринковић, 2014, 106).

Према претходним показатељима Републици Српској тренутно недостаје више од 7.200, што је око 43% дјеце за замјену генерација. Највећи удио у овом мањку имају прворођена и трећерођена дјеца. Према овом моделу оптимума, у Републици Српској прворођене и трећерођене дјеце недостаје око 49%.

У многим државама у којима је забиљежен низак ниво наталитета, владе су увеле политику подстицања рађања не би ли тиме утицале на повећање стопе наталитета. Успјех тих мјера, углавном, зависи од тога да ли представљају противтежу стварним чиниоцима који су, прије свега и допринијели битном паду наталитета. Број дјеце за коју се жена или пар одлучи да их има резултат је сложене комбинације чинилаца који, између осталог, обухватају трошкове подизања дјеце, могућности жене да учествује у вишем образовању и запошљавању, економски статус домаћинства, брачни статус (што

укључује развод и ванбрачну заједницу), као и степен усклађености рада и његе дјете (Маринковић, 2010, 37-38).

Табела 66. Остварени и потребни фертилитет у Републици Српској на основу примјене модела Пописног бироа САД-а, пондерисања, модела УН-а и Брасовог модела за 2013. годину

Старост жена	Република Српска	Пописни биро САД-а		Пондерисање		Модел УН-а		Брасов модел	
	N	N	+/-	N	+/-	N	+/-	N	+/-
15 - 19	372	1205	- 833	966	-594	911	-539	1804	-1432
20 - 24	1882	3764	-1882	4566	-2684	4208	-2326	3295	-1413
25 - 29	3305	5590	-2285	5199	-1894	5117	-1812	4180	-875
30 - 34	2686	3121	-435	2939	-253	3268	-582	3490	-804
35 - 39	1061	1129	-68	1195	-134	1294	-233	2013	-952
40 - 44	190	292	-102	185	+5	285	-95	610	-420
45 - 49	14	46	32	17	-3	21	-7	4	+10
УКУПНО	9510	15147	-5637	15067	-5557	15102	-5592	15398	-5888
%	-	-	-37,2	-	-36,9	-	-37,0	-	-38,2

Поучени искуствима углавном неуспјешних пронаталитетних програма у европским земљама, морамо нагласити важност неких предуслова за примјену било којег сета мјера, имајући у виду преовлађујуће социо-економске трендове:

- прво, сваки програм мора бити оријентисан према жени (перспективној мајци), мора водити рачуна о њеном здрављу, образовању и врстама помоћи у подизању дјете. Постојано низак фертилитет условљава и транзицију односа међу половима, те су жене све више укључене у планирање и извршење нових социјалних програма;
- друго, слједећи аспект оријентисаности према жени је нужност да централна јединица програма буде жена и њена дјеца. Другим ријечима, програм не треба да буде усмјерен на породицу, јер она губи на значају. Наравно, самачка домаћинства нису практична, па већина мушкараца и жена живи са неким дијелећи трошкове живота. „Домаћинство“ или „корезидентна група“ можда су адекватнији термини за овакав начин живота. У многим индустријским земљама данас је улазак или излазак из брака једноставнији од куповине или продаје куће;
- треће, програм мора да понуди јасну економску помоћ и мотивацију жени која размишља о рађању. Такав програм не значи да друштво купује „дијете“, него да преузима на себе финансијске и психичке трошкове које потенцијална мајка предвиђа да ће јој донијети ново дијете;

- четврто, пронаталитетни програм мора да буде промовисан темељном медијском кампањом, усмјереном ка мијењању јавног мњења у прилог већем фертилитету. Неко ће тврдити да ово звучи као манипулисање. Ову тврдњу је тешко негирати јер емоционална реакција на страх од изумирања може поново омогућити некоме да тражи дјецу за државу, цркву, партију, умјесто да тражи богатије друштво за људе;
- програми планирања породице су веома скупи и зато захтијевају претходну јавну расправу и јасно одређивање извора финансирања и
- програм мора бити на националном нивоу, иако се понекад он неко вријеме тестира на мањој територији (Ђурђевић, Маринковић, 2011, 110-111).

Досезање општег циља неминовно захтијева и претходно досезање посебних циљева и на глобалном и на локалном нивоу:

1. Усклађивање рада и родитељства (приватног живота),
2. Снижавање психолошке цијене материнства,
3. Промоција репродуктивног здравља младих,
4. Борба против неплодности,
5. Здравно материнство,
6. Позитивна популациона клима (Ђурђевић, Маринковић, 2011, 110-111).

Демографски опоравак Републике Српске, као и побољшање квалитета њене демографске структуре, подразумијева повећање наталитета, што се може постићу у домену стимулације мајчинства (побољшањем положаја и подстицања запошљавања жена на тржишту рада, односно санкционисање непоштовања примјене закона којим се регулишу односи рада и родитељства и породилско одсуство, материјалним давањима за рађање троје и више дјеце, повећањем издвајања за рјешавање проблема неплодности) и унапређењем друштвене бриге о дјецу (повећањем броја предшколских установа, дјечијих игралишта, паркова и осталих културно-спортских садржаја, измјеном сета пореских закона којим би се оствариле повластице за куповину производа намијењених дјецу, повећањем броја факултативних облика дневних боравака у школама за дјецу млађу од 12 година, изградњом стамбених јединица које се по повољнијим условима уступају породицама са више дјеце, стимулацијом послодаваца који запошљавају брачне парове са дјецом) (Маринковић, 2014, 175-176).

У руралним срединама би требало задржати становништво, али истовремено и унаприједити људске ресурсе разним подстицајним мјерама које се могу огледати у стимулацији привредних активности и изградњи малих откупних и прерађивачких капацитета, подржавањем запошљавања младих, унапређењем положаја и запошљавања жена и разним облицима материјалне и нематеријалне помоћи породицама које живе на

селу. Да би се зауставила даља депопулација села, потребно је руралном становништву обезбиједити стабилне изворе прихода. Оснивање земљорадничких задруга би било једно од могућих рјешења. Задруге би по својој природи била мјеста гдје индивидуални пољопривредни произвођач може повољно да набави све што му је потребно за производњу и гдје, такође, може сигурно да пласира своје производе. С тог аспекта, од посебног би значаја било стварање услова на основу којих би се омогућило женама да оснивају задруге, а у циљу њиховог организовања и пласмана пољопривредних производа (Маринковић, 2014, 176).

Дугорочно би требало зауставити одлазак младих у иностранство путем програма мјера које обухватају: подржавање запошљавања и развој каријере младих (подстицањем запошљавања и samozapoшљавање младог научно-истраживачког кадра, програмима обуке младих за предузетништво, стипендирањем талентованог и перспективног кадра, унапређењем квалитета високог образовања, развојем програма професионалне праксе и практичне наставе у образовном систему); унапређењем стамбеног збрињавања младих (изградњом стамбених јединица које се по повољнијим условима уступају на кориштење младима, увођењем олакшица у рјешавање стамбених проблема младих брачних парова са дјецом) и јачањем улоге младих у креирању културног и спортског амбијента (стимулисањем локалних иницијатива младих и повећањем доступности различитим културним и спортским садржајима) (Маринковић, 2014, 176).

Разрада мјера за спровођење пронаталитетне популационе политике захтијева опширна мултидисциплинарна истраживања, која би се ослањала на далеко шири научни и статистичко-информациони фонд од оног којим се располаже. Пронаталитетна популациона политика би требало да има експлицитне демографске циљеве који утичу на укупан број и структуре становништва путем стратешких варијабли фертилитета, нупцијалитета, морталитета и миграција. Посебна пажња се мора усмјерити и према здрављу жене, са нагласком на репродуктивно здравље, које подразумијева превенцију болести, промоцију здравог начина живота, кориштење здравствено прихватљивих метода контрацепције, борбу против стерилитета, адекватну његу жене током и након трудноће и сл. (Маринковић, 2014, 177).

Неопходно је подузети континуирану кампању ширења информација о демографским трендовима у Републици Српској на свим нивоима школовања: почев од основношколског, па до универзитетског образовања.

Према садашњем стању, али и претпоставкама будућег демографског развоја Републике Српске, пронаталитетна популациона политика је потреба и неопходност. Акције у прилог повећања рађања у Републици Српској морају се интензивирати, а у обзир се морају узети и сви друштвени и индивидуални аспекти, од којих посебну пажњу

треба усмјерити ка моделу репродуктивног понашања становништва, а посебно адолесцената.

Према досадашњим искуствима, код нас, али и код неких од земаља које дугорочно примјењују мјере пронаталитетне популационе политике, повећање нивоа фертилитета или подстицање рађања могуће је остварити на два начина: финансијским давањима или путем услуга, чиме би се покрио дио економског терета подизања дјеце.

У сврху активнијег спровођења мјера пронаталитетне популационе политике у Републици Српској би требало да се определијемо за једну препознатљиву системску мјеру, која би у једној од варијанти примјене била јасно дефинисана и дугорочно примјенљива. Из анализе досадашњих искустава земаља у спровођењу мјера популационе политике недвосмислено се јавља потреба **да се дјечији додатак уведе као системска мјера**. Ову системску мјеру је могуће модификовати у различитим варијантама, нпр. да корисници буду дјеца старости само до 15 година или да имовински цензус или плата родитеља буду опција за њену примјену. Такође, висина дјечијег додатка би се могла дефинисати у различитим варијантама, па остаје предлагачу да направи процјену финансијских средстава за спровођење ове мјере. Посебно је важно истаћи да би ова мјера требала да обухвати сву дјецу, без обзира на ред рођења и да би требала да буде дугорочна, у противном са евентуалним умањењем стечених права корисника може се очекивати контраефекат.

У наредном дијелу приказане су двије варијанте процјене примјене дјечијег додатка као системске мјере за сву дјецу која би била рођена након 01.01.2019. године, чиме би се потребна финансијска средства сваке године увећавала за број рођене дјеце.

- *Варијанта 1*: $10.000 \text{ дјеце} * 100 \text{ КМ} = 1.000.000 \text{ КМ} * 12 \text{ мјесеци} = 12.000.000 \text{ КМ}$

- *Варијанта 2*: $10.000 \text{ дјеце} * 50 \text{ КМ} = 500.000 \text{ КМ} * 12 \text{ мјесеци} = 6.000.000 \text{ КМ}$

Очекивања су да би ефекти ове мјере пронаталитетне популационе политике обезбиједили у наредним годинама повећање броја рођене дјеце без обзира на ред рођења.

Опште начело популационе политике би се требало заснивати на принципу слободног одлучивања сваког појединца и сваке породице о величини, без обзира гдје се та политика примјењује. Популациона политика треба да се огледа кроз пронаталитетне мјере на државном и на локалном нивоу. Мјере пронаталитетне популационе политике треба усмјерити на бригу о здрављу жене и дјетета, дјечији додатак, као и на промоцију материнства. Веома је важно успоставити разлику између мјера популационе и социјалне политике, односно створити здраву популациону климу у друштву.

Универзални циљ спровођења пронаталитетних мјера популационе политике у Републици Српској требао би да буде достизање стопе укупног фертилитета од 2,1 дјетета по мајци, а што би ипак омогућило само просту замјену генерација и достизање нивоа стационарног становништва (Маринковић, 2014, 177).

У буџету Владе Републике Српске би требало планирати већа издвајања за спровођење мјера пронаталитетне популационе политике. Приоритет би морале бити исплате дјечијег додатка за свако дијете, без обзира на ред рођења или материјално стање породице. Све акције у прилог повећања рађања се морају подржати и интензивирати, а у обзир се морају узети и сви друштвени и индивидуални аспекти, од којих посебну пажњу треба усмјерити према очувању породице. Са овог аспекта поставља се нужност што скорије доношења стратегије демографског развоја Републике Српске. Национални програм демографског развоја требало би да буде један од најважнијих стратешких докумената, који би јасније дефинисао стратегију планирања породице у Републици Српској.

7. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Друштвена, геополитичка и социо-економска дешавања током посљедње декаде XX вијека, као и компоненте биолошке и механичке промјене, утицале су на савремену просторну дистрибуцију становништва Републике Српске. У међупописном периоду 1991-2013. године, број становника на простору Републике Српске смањено се за 25,5%, што јасно указује на изражен процес укупне депопулације. Демографски потенцијал представља ограничавајући фактор развоја већине општина у Републици Српској. То се посебно може рећи за новоформиране општине уз ентитетску линију разграничења и велики број општина у источном дијелу Републике Српске.

Директни демографски губици простора Републике Српске у периоду 1991-2013. године процијенени су на скоро 400.000 становника. На основу тога степен укупне депопулације становништва Српске прелази четвртину популације из 1991. године. С обзиром на концептуалне разлике међу пописима, стварни демографски губици су знатно мањи. Пописом становништва 1991. године, на нивоу Босне и Херцеговине евидентирано је 207.444 становника на привременом раду и боравку у иностранству који су на основу концепта сталног становништва улазили у укупну популацију БиХ.

Битна карактеристика просторне дистрибуције становништва Републике Српске је неуравнотежена демографска величина источног и западног дијела. Интеррегионална диференцијација становништва показује знатно веће учешће популације у западном, него у источном дијелу Републике Српске. На приближно истој територији, на простору између Дистрикта Брчко и Новог Града, живи 63% становништва Републике Српске, док је у источном дијелу око 37% популације. Овакав неуравнотежен просторни размјештај становништва оставља негативне посљедице на укупан друштвени развој. Зона наглашене депопулације захвата скоро 90% територије Републике Српске. То су скоро сва сеоска насеља, новоформиране општине, појас високих планина, простори уз ентитетску линију разграничења, источна Херцеговина, доње и средње Подриње, горњо-санско-пливски регион и већина општина са етнички хетерогеном структуром становништва 1991. године. Депопулација и ослабљен демографски капацитет проблеми су који задиру у све сфере друштва (економију, школство, здравство, политику) и као такви требају да се посматрају као друштвени феномени од највећег националног значаја, тако да опстанак становништва Републике Српске мора да буде императив.

Ослабљен демографски капацитет и функционална неодрживост већине новоформираних општина намеће потребу нове територијалне реорганизације простора Републике Српске у наредном периоду.

Компоненте природног кретања становништва Републике Српске указују на негативне тенденције у виду смањења наталитета и повећања стопе смртности. Од 1999.

године када је регистрован апсолутни максимум живорођених у Српској (14.500), број рођене дјеце се смањио за трећину (35%). У исто вријеме јавља се пораст морталитета за четвртину као посљедица смртности *baby boom* генерације рођене крајем четрдесетих и почетком педесетих година XX вијека. Као резултат тога у Републици Српској је од 2002. године присутан процес природне депопулације праћен константно негативним природним прираштајем и смањењем укупног броја становника. Према подацима Републичког завода за статистику Републике Српске у 2016. години само су двије локалне заједнице оствариле позитиван природни прираштај. То су Град Бања Лука (134) и општина Језеро (1).

С обзиром да интензиван процес демографског старења и улазак *baby boom* генерације у контингент старог и остарјелог становништва, у наредној деценији може се очекивати повећање стопе смртности са годишњим бројем умрлих изнад 15.000.

Поремећаји виталних структура посљедица су дугогодишњег дјеловања различитих социо-економских, биолошких, психолошких и друштвено-политичких фактора. Са општом стопом наталитета од 8,1‰ (2013. године), Република Српска се може окарактерисати као изразито нисконаталитетно подручје. Поремећај биолошке структуре и демографско старење основне су детерминанте повећања стопе смртности становништва. Према подацима за 2013. годину, општа стопа морталитета била је 11,9‰, док је стопа природног прираштаја негативна (-3,8‰).

На основу савремених демографских обиљежја може се извршити диференцијација простора Републике Српске на: Град Бању Луку, простор са негативним демографским процесима и простор са изразито негативним процесима. Град Бања Лука посљедње двије деценије биљежи велики обим унутрашњих миграција и позитивне тенденције природног кретања. На другој страни, највећи број градова и општина у Српској има негативна демографска обиљежја, док изразито негативна демографска обиљежја имају скоро све новоформиране општине уз ентитетску линију разграничења које карактерише ослабљен демографски капацитет, изузетно ријетка насељеност, ниска стопа фертилитета, изражена смртност, континуирано негативан природни прираштај, механички одлив, нарушена полна и старосна структура, процес демографског старења, висок проценат неписмених и запослених у примарном сектору.

Обим репродуктивног контингента представља један од кључних фактора опадања плодности становништва. Према резултатима пописа 2013. године, укупан број жена у тридесетпетогодишњем фертилном интервалу (15-49) био је 260.656 становника, што чини око 22% укупне популације у Републици Српској.

На основу репродуктивних норми становништва Републике Српске може се констатовати да је бруто стопа репродукције 2013. године била је 0,63, док је нето стопа репродукције имала слична обиљежја (0,62 женско дијете). Промјене у старосном моделу

фертилитета манифестују се константним смањењем плодности код млађих и повећања рађања старијих кохорти, што се подудара са начелима транзиције фертилитета. Просјечна старост жена приликом рађања у 2013. години биле је 28,6 година.

Диференцијација фертилитета по старости указује на феномен одгађања рађања у којем преовладава старосни модел репродукције. У интервалу 1998-2016. године, просјечна старост при рађању првог дјетета повећала се за 3,1 годину (са 23,8 на 26,9 година). Помјерање границе првог реда рођења највише је утицало на пораст просјечне старости при рађању која је порасла са 26,7 на 28,8 година у 2016. године. Све до почетка XXI вијека максимум фертилитета оствариван је у старосној кохорти 20-24 године. Ова старосна група је тада била носилац репродукције, а у међувремену је преполовила свој фертилитет. Тако да у 2016. години специфична стопа фертилитета жена од 30 до 34 надмашује ниво репродукције жена у кохорти од 20 до 24 године.

Савремене тенденције фертилитета на простору Републике Српске у ближој будућности оставиће несагледиве демографске, економске и социјалне посљедице. Укрштањем података пописа становништва и виталне демографске статистике 2013. године, дошло се до податка да је остварена плодност у Српској свега 1,29 дјете по жени, што спада међу најниже вриједности у свијету. На основу процјене Републичког завода за статистику, остварени фертилитет у 2016. години се повећао на 1,32.

Сума укупног фертилитета 2017. године имала је вриједност 1,31. Парадоксално звучи податак да се СУФ повећао у односу на 2013. годину, иако се апсолутни број живорођених смањио за 171. Овакав феномен посљедица је смањења фертилног контингента женског становништва.

Годишња стопа природног раста становништва изразито је негативна и износи - 1,67%. На основу оваквих негативних тенденција вријеме преполовљења укупне популације је 41,7 година. Дакле, ако се наставе овакви процеси природне и биолошке депопулације, број становника средином XXI вијека би могао бити испод 800 хиљада. Још алармантније звучи податак да су ово прогнозе на основу биодинамике становништва, које искључују миграциону компоненту демографског раста.

Трансформација полне структуре под директним је утицајем промјена компоненти природног и механичког кретања. Демографско старење, продужење животног вијека, одбрамбено-отаџбински рат, као и обим унутрашњих и вањских миграција утицали су на обликовање полне структуре становништва Републике Српске. У таквим условима јавља се суфицит жена у урбаним подручјима. С обзиром на ослабљени демографски капацитет, нарушену старосну структуру у руралним срединама и пораст обима вањских миграција у којима већину миграната чини мушко становништво, у будућности можемо очекивати још интензивнији процес феминизације, како у градским, тако и у руралним подручјима.

Поремећаји биолошких структура највише су се одразили на процес демографског старења становништва Републике Српске, што је очигледно на основу посљедњих података за 2017. годину, гдје је удио старих лица (65+) достигао је рекордну вриједност (18,9%).

Поред неповољних биолошких обиљежја становништва, ниска стопа економске активности, изражена незапосленост и континуирано повећање броја пензионера пријети да буде ограничавајући фактор укупног развоја. Да би се повећао фертилитет, потребна је шира друштвена акција из које треба да произађу стратегија демографског развоја и програм планирања породице, која треба да узму у обзир број дјеце који је потребан за замјену генерација.

Основна карактеристика популационе политике требало би да се заснива на стимулисању (повећању) наталитета. У складу са тим, треба интензивирати активности на систематизацији постојећих мјера популационе политике и усмјерити их првенствено у пронаталитетне сврхе. Опште начело популационе политике би се требало заснивати на принципу слободног одлучивања сваког појединца и сваке породице о величини, без обзира гдје се та политика примјењује. Популациона политика треба да се огледа кроз пронаталитетне мјере на државном и на локалном нивоу. Мјере пронаталитетне популационе политике треба усмјерити на бригу о здрављу жене и дјетета и дјечији додатак као системска мјера и универзално право. Веома је важно успоставити разлику између мјера популационе и социјалне политике, односно створити здраву популациону климу у друштву.

Без обзира на значајне регионалне разлике простора Републике Српске, које постоје у погледу општих демографских кретања, треба постепено проналазити и уводити одговарајуће специфичне мјере популационе политике. При томе, значајну пажњу треба усмјерити на специфична економска, социо-културна и друга обиљежја појединих подручја, односно мјере популационе политике би требале да буду просторно диференциране. Популациона едукација се намеће као нови правац популационе политике имајући у виду да појединац нема довољно специфичних знања о планирању породице и уопште о популационој политици.

PhD Drasko Marinkovic
Aleksandar Majic, ma

POULATION OF THE REPUBLIC OF SRPSKA
- demographic factors and indicators -

S U M M A R Y

Social, geopolitical and soc-economic events during the last decade of the XX century, so as the diverse natural and mechanical population changes, have affected the present area distribution of the population of the Republic of Srpska. During the period in between the two population censuses (1991-2013), the population number in the Republic of Srpska has declined by 25.5%. This fact points out the overall population decline. The negative demographic potential is the main limiting factor of the development within many municipalities in the Republic of Srpska, and that is particularly emphasized in the newly formed municipalities along the entity border and many municipalities in the eastern part of the Republic of Srpska, as well.

The direct demographic losses in the Republic of Srpska during the 1991-2013 period are estimated at nearly 400.000 inhabitants. According to that, the overall depopulation degree exceeds $\frac{1}{4}$ of the population in 1991. Considering the conceptual divergence between censuses, the actual demographic losses are notably lower.

The important characteristic of the population distribution across the Republic of Srpska is the noticeable demographic imbalance of eastern and western part. Inter-regional differentiation of the population shows that the population is considerably larger in the eastern part. 63% of the overall entity population is located in the area between Brčko District and Novi Grad, while the eastern part, with a nearly equal area, holds 37% of the population. This demographic imbalance negatively affects the overall social development. The zones with emphasized depopulation take up almost 90% of the overall territory, including almost every rural settlement, newly formed municipalities, high mountain region, regions along the entity border, eastern Herzegovina, lower and middle Podrinje, the region around the upper course of Sana and Pliva rivers, so as many municipalities with an ethnically heterogeneous population structure during 1991.

The natural population change in the Republic of Srpska indicates a negative course that is manifested by natural population decrease and increased mortality rate. Since 1999, when

the number of birth rate was the highest ever (14.500 births), the birth rate has declined by 35%. At the same time, death rate increases by $\frac{1}{4}$, as the result of death of baby boom generation born by the end of the '40s and '50s. This has caused a constant natural depopulation, negative growth rate and a decline in the overall population. According to the data of the Institute of Statistic of the Republic of Srpska, only the two of local communities have had a positive population growth rate – Banja Luka and the municipality of Jezero.

The disruption of vital structures is a result of a continual agency of various socio-economic, biological, psychological, and socio-political elements. With its birth rate of 8.1% (2013), the Republic of Srpska is considered as the area with an extremely low birth rate. The disruption of biological structures and population aging are the main determinants of death rate growth. According to data from 2013, the death rate accounted for 11.9%, while the natural population growth rate has been negative (-3.8%).

Based on the present demographic characteristics, the Republic of Srpska can be divided into three areas: the city of Banja Luka; area with negative demographic processes and area with extremely negative demographic processes. The city of Banja Luka has a massive internal migration and positive tendencies of natural migration in the last two decades. On the other side, the large number of municipalities and cities in the Republic of Srpska has negative demographic characteristics, while the extremely negative demographic characteristics are typical for almost every municipalities settled along the entity border. These areas are characterized by the lower demographic capacity, low population density, low fertility rate, amplified death rate, continual negative population growth rate, mechanical movement of population, violated human sex ratio and age ratio, population aging, low literacy rate, and a high percentage of employees in the primary sector.

Based on the reproductive norms of inhabitants of the Republic of Srpska, the gross reproduction rate in 2013. was 0.63, while the net reproduction rate was pretty similar (0.62, female child). The changes in age-specific fertility rate are manifested in permanent fertility decrease in younger population and birth increase in older cohorts, which corresponds the principles of fertility transition. The median age at first birth is 28.6.

The differentiation of fertility by age indicates the prevalence of age-specific model of reproduction. During the period of 1998-2016, the median age at first birth increased by 3.1 years (from 23.8 to 26.9). The shift of first birth limit has strongly affected the increase of the average age of which women give birth from the age of 26.7 to 28.8. Until the beginning of the XXI century, the maximum fertility rate has been present in the age cohort of 20-24. This age group, that once was the main carrier of reproduction, has halved its fertility rate. In 2016, the specific fertility rate of women aged 30-34 is higher than the reproduction level of women aged 20-24.

The new fertility tendencies in the Republic of Srpska will leave immense demographic, economic, and social consequences in the near future. According to the data of Population census and the data of vital demographic statistics in 2013, the fertility rate is 1.29 per woman, which put the Republic of Srpska among the countries with the lowest fertility rate in the world. According to the estimation given by Institute of Statistic of Republic of Srpska, the total fertility rate in 2016. has increased by 1.32.

Beside unfavorable biological characteristic of the population, the low economic activity, the high unemployment rate and continual increase of the retiree population, are the main risk factors in the overall development of the country. To increase the fertility rate, the broad and systematic social activities are mandatory. These actions should provide the strategy of demographic development and family planning strategy, which should consider the number of children needed for the generation replacement.

The crucial characteristic of the population policy should be based on the stimulation (increase) of natality. Accordingly, the present population measures should be systematized and directed mainly towards pronatal measures. The main principle of a population policy should be based on one's free decisions and a family's free decision on its size, no matter where the policy is applied. Population policy should consider pronatal measures at both local and state level. The measures of pronatal population policy should be directed towards women and child health care, and child benefit as a systematical measure and universal right. It is also highly important to make a differentiation between population measures and social policy, meaning that a healthier population climate in the society is needed.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ:

- Бабић Н, Маринковић, Д., Сибинчић, С., Живковић, М., Телебак, Д. (2010). *Репродуктивни потенцијал адолесцената у Републици Српској*: монографија, Академија наука и умјетности Републике Српске, одјељење медицинских наука, књига XI.
- Бобић, М. (2003). Прекомпоновање брака, партнерства и породице у савременим друштвима. *Становништво*. Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд 1-4, 65-91.
- Брезник, Д. (1976/77). Размаци између порођаја и старости жене при рађању деце. *Становништво*, бр. 3-4, 1-4. Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд, 117-134.
- Брезник, Д. (1977). *Демографија - анализа методи и модели*. Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања Београд.
- Васић Д. (2007). Ванбрачни фертилитет у централној Србији и Војводини од почетка 90-их година XX века. *Демографија*, бр. IV. Универзитет у Београду, Географски факултет, 37-54.
- Врањеш, Р., Петковић, Д. (2011). Промјене у природном кретању становништва Републике Српске. *Зборник радова са Трећег конгреса српских географа*. Географско друштво Републике Српске, Природно-математички факултет, Бања Лука, 357-364.
- Гавриловић А, Рашевић, М. (1999). *Обнављање становништва Србије и популациона политика државе и локалне самоуправе*. Службени гласник.
- Годишње саопштење (2017). Статистика становништва за 2016. годину (рођени и умрли у Републици Српској), бр. 107/17, Републички завод за статистику, Бања Лука.
- Демографска статистика, (2001-2017). Статистички билтен бр. 4-20, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука.
- Грчић, М. (1989). *Општа политичка географија*. Универзитет у Београду, Географски факултет
- Грчић, М. (2001). Регионалне карактеристике становништва СР Југославије и Босне и Херцеговине, *Гласник/Herald, Vol. VI, No. 6*. Географско друштво Републике Српске, 7-27.
- Девеџић, М. (2004). Значај брачности за ниво фертилитета. *Демографија*, бр. I. Универзитет у Београду, Географски факултет, 73-91.
- Ђурђевић, В. (2004). Koliko dece treba Srbiji? *Časopis Stanovništvo*, Institut društvenih nauka, Centar za demografska istraživanja, Beograd, 29-44.
- Ђурђевић, В. (2006). Изазови депопулације. *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 121, Матица српска, 11-17.
- Ђурђевић, В. (2001). *Основне технике у демографији*. Друштво демографа Југославије.
- Ђурђевић В, Арсенивић Д, Маринковић, Д. (2016). *Географија становништва*. Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Универзитет у Бањој Луци, Природно-математички факултет
- Ђурђевић В, Маринковић, Д. (2001). Морталитет Републике Српске при крају XX вијека. *Гласник/Herald, Vol. VI, No. 6*. Географско друштво Републике Српске, 81-89.
- Ђурђевић В, Маринковић, Д. (2011). Пројекција демографског развоја Републике Српске до 2018. године. *Гласник/Herald, Vol. XV, No. 15*. Географско друштво Републике Српске, 95-112.

- Закон о локалној самоуправи. *Службени гласник Републике Српске*, бр: 101/04.
- Закон о организацији и спровођењу пописа становништва, домаћинства и станова 2013. године у Републици Српској. *Службени гласник Републике Српске*, бр: 70/12 и 39/13.
- Закон о попису становништва, домаћинства и станова БиХ 2013. године. *Службени гласник Републике Српске*, бр: 10/12 и 18/13.
- Закон о територијалној организацији Републике Српске. *Службени гласник Републике Српске*, бр: 69/09 и 70/12.
- Zwierzchowski, J & Tabeau, E. (2010). The 1992-95 War in Bosnia and Herzegovina: Census-Based Multiple System Estimation of Casualties' Undercount. *The Global Costs of Conflict*. The Households in Conflict Network (HiCN) and The German Institute for Economic Research (DIW Berlin), 1-25.
- Kelly Raley, R. (2001). Increasing Fertility in Cohabiting Unions: Evidence for the Second Demographic Transition in the United States? *Demography*, Vol. 38, No. 1, 59-66.
- Klemenčić, M. (1990). Postupak vrednovanja dobnog sastava stanovništva. *Acta Geographica Croatica*, Vol. 25. No. 1, Sveučilište u Zagrebu, Prirodno-matematički fakultet, 73-80.
- Kotzamanis, B. (2001). Razvitak stanovništva i demografske perspektive jugoistočne Evrope. Beograd, *Stanovništvo 1-4*. Институт Друштвених наука, Центар за демографска истраживања. Београд, 7-44
- Kohler, H-P., Billari, F. C., & Ortega, J. A. (2002). The Emergence of Lowest-Low Fertility in Europe during the 1990s. *Population and Development Review*, Vol. 28, No. 4, 641-680.
- Lukic Tanovic, M, Marinkovic D. (2017). The Disintegration of Settlements in Bosnia and Herzegovina - The example of Sarajevo/East Sarajevo, *3rd International Scientific Conference GEOBALCANICA 2017*, Skopje, Macedonia, 183-189.
- Мајић А, Маринковић, Д. (2016). Показатељи размјештаја становништва Републике Српске. *Демографија*, бр. XIII. Универзитет у Београду, Географски факултет, 49-67.
- Мајић, А., Маринковић, Д. (2016). Хипсометријски размјештај становништва Републике Српске, *Гласник/Herald*, Vol. XX, No. 20. Географско друштво Републике Српске, 57-76.
- Мајић А, Маринковић, Д. (2017). Међупописна промјена броја становника на простору Републике Српске у периоду 1991-2013. године, *Зборник радова поводом обиљежавања 20 година рада Природно-математичког факултета Универзитета у Бањој Луци*. Универзитет у Бањој Луци, Природно-математички факултет, 208-214.
- Мајић А, Маринковић, Д. (2018). Демографско старење становништва Југоисточне Европе са посебним акцентом на простор Републике Српске. *Зборник радова са међународног научног скупа „Локална самоуправа у планирању и уређењу простора и насеља“*. Асоцијација просторних планера Србије, Универзитет у Београду – Географски факултет, 47-56.
- Мандич М, Маринкович, Д., Мајич А. (2015). Просторна дифференциација Републике Српске као последица демографског развоја и измена у систему насељивости, *VI Ежегодна научна Ассамблеја АРГО*, 291-298.
- Маринковић, Д. (2005). *Демографски проблеми процеса избјеглиштва у Републици Српској: научна монографија*. Географско друштво Републике Српске. Бања Лука.

- Маринковић, Д. (2005). Регионални распоред избјеглог и расељеног становништва геопростора Републике Српске, *Гласник/Herald, Vol. IX, No. 9*. Географско друштво Републике Српске, 5-18.
- Marinkovic, D. (2005). Demographic consequences of the distribution of the refugees and displaced persons of Republic of Srpska. *Demobalk network, Laboratory of Demographic and Social Analyses (LDSA)*. University of Theessaly, 131-140
- Маринковић, Д. (2005). Демографски развој и процеси у Републици Српској. *Зборник радова са међународног научног скупа: "Србија и савремени процеси у Европи и свету"*. Универзитет у Београду, Географски факултет, 515-526.
- Маринковић, Д. (2006). Стање и перспективе демографског развоја геопростора Републике Српске. *Зборник Матице српске за друштвене науке, број 121*. Матица српска, Нови Сад, 435-444.
- Маринковић, Д. (2007). Детерминанте демографског развоја и перспективе становништва Републике Српске. *Зборник радова са Првог конгреса српских географа*. Географски факултет, Универзитет у Београду, 553-560.
- Маринковић, Д. (2007). Облици и динамика миграционих токова на простору Републике Српске, *Зборник радова са научног скупа "Србија и Република Српска у регионалним и глобалним процесима"*. Универзитет у Београду, Географски факултет, 357-364.
- Маринковић, Д. (2008). Развој становништва Републике Српске као стратешки ресурс. *Књига XIII*. Академија наука и умјетности Републике Српске, Одјељење природно-математичких и техничких наука, 119-133.
- Маринковић, Д. (2009). Анализа фертилних карактеристика, социо-економског статуса и ставова о планирању породице код породиља у Републици Српској. *Демографија, бр. VI*. Универзитет у Београду, Географски факултет, 65-76.
- Маринковић, Д. (2010). Демографски проблеми Републике Српске – анализа ставова о планирању породице и актуелним мјерама популационе политике. *Зборнику радова са научног скупа „Територијални аспекти развоја Србије и сусједних земаља“*. Универзитет у Београду, Географски факултет, 211-216.
- Маринковић, Д. (2010). Демографски развој и спровођење мјера популационе политике у Републици Српској. *Зборник Матице српске за друштвене науке, број 131*. Матица српска, Нови Сад, 33-43.
- Маринковић, Д. (2011). Демографски потенцијал и репродуктивно здравље адолесцената у Републици Српској. *Зборник радова трећег Конгреса српских географа*. Географско друштво Републике Српске и Универзитет у Бањој Луци, Природно-математички факултет, 347-356.
- Маринковић, Д. (2012). Демографска политика у Републици Српској – стварност и потребе. *Зборник радова са међународног научног скупа „Република Српска двадесет година развоја – достигнућа, изазови и перспективе“*. Академија наука и умјетности Републике Српске, 933-948.

- Маринковић, Д. (2014). Репродуктивно понашање адолесцената на простору Републике Српске - резултати анкете. *Часопис Скуп Vol. 6 No. 1*. Универзитет у Бањој Луци, Природно-математички факултет, Универзитет у Бањој Луци, 3-17.
- Маринковић, Д. (2014). *Демографске детерминанте популационе политике Републике Српске: научна монографија*. Универзитет у Бањој Луци, Природно-математички факултет.
- Маринковић, Д. (2015). Демографска слика Републике Српске на почетку XXI вијека. *Зборник радова са научног скупа: „Демографска политика у Републици Српској – стварност и потребе“, књига XXXIV (10)*. Академија наука и умјетности Републике Српске, Одјељење медицинских наука, 15-33.
- Маринковић, Д. (2016). Демографски развој Републике Српске – стање и перспективе. *Зборник радова научне конференције: „Дејтонски мировни споразум – двадесет година послје“, књига XI (35)*, Академија наука и умјетности Републике Српске, Одјељење друштвених наука, 603-618.
- Маринковић, Д. (2017). Миграциони процеси на простору Републике Српске као посљедица геополитичких процеса и насилног распада СФРЈ. *Зборник радова међународне научне конференције: „Геополитички процеси у савременом Евроазијском простору“*. Географско друштво Републике Српске, Асоцијација руских друштвених географа и Природно-математички факултет Универзитета у Бањој Луци, 505-521.
- Маринковић, Д. (2017). Енциклопедија Републике Српске 1 А-Б, Одредница Босна и Херцеговина, пододредница Становништво, *Академија наука и умјетности Републике Српске*, 571-574.
- Маринковић, Д., Врањеш, Р. (2013). Прелиминарни резултати пописа становништва Републике Српске 2013. и његова упоредивост са претходним пописом из 1991. године. *Демографија, бр. 10*. Универзитет у Београду, Географски факултет, 35-46.
- Маринковић, Д., Ђурђев, Б. (2012). Демографска кретања у Републици Српској – тенденције и перспективе. *Зборник радова са међународног научног скупа: „Проблеми и изазови савремене географске науке и наставе“*. Универзитет у Београду, Географски факултет, 239-248.
- Маринковић, Д., Мајић, А. (2012). Промјене у морталитету становништва Републике Српске у периоду 1996-2010. године – фактори и посљедице. *Демографија бр. 9*. Универзитет у Београду, Географски факултет, 27-44.
- Маринковић, Д., Мајић, А. (2013). Демографске промјене у природном кретању становништва Републике Српске у периоду 1996-2011. године. *Зборник радова поводом обиљежавања 20 година ГДРС*. Географско друштво Републике Српске, 153-164.
- Маринковић, Д., Мајић, А. (2013). Популациона политика и планирање породице у Републици Српској - стање и тенденције. *Гласник/Herald, Vol. XVII, No. 17*. Географско друштво Републике Српске, 69-85.
- Маринковић, Д., Мајић, А. (2014). Просторна дистрибуција ученика основних школа у Републици Српској у периоду 1996-2013. године, *Гласник/Herald, Vol. XVIII, No. 18*. Географско друштво Републике Српске, 71-85.

- Marinkovic, D., Majic, A. (2014). Determinants of demographic development of the Republic of Srpska at the beginning of the 20th century, *Зборник Матице српске за друштвене науке, No. 148*. Matica srpska, Novi Sad, 619-628.
- Маринковић, Д., Мајић, А. (2015). Просторна дистрибуција становништва Републике Српске према резултатима пописа становништва 2013. године, *Зборник радова са 4. српског конгреса географа – достигнућа, актуелности и изазови географске науке и праксе*. Универзитет у Београду, Географски факултет, Српско географско друштво, 397-402.
- Marinkovic, D, Majic, A, (2016). Migrational point of view on the demographic development of the Republic of Srpska area, *International Scientific Conference „Contemporary Migration in a Changing World: New Perspectives and Challenges“*. University of Belgrade, Faculty of Geography and Regional Studies Association.
- Маринковић Д, Мајић, А. (2016). Депопулациони процеси на простору Републике Српске на почетку XXI вијека, *Књига апстраката са научног скупа са међународним учешћем „Демографски изазови на простору бивше Југославије“*. Друштво демографа Србије, Институт за демографију Географског факултета у Београду, Центар за демографска истраживања Института друштвених наука, 39.
- Маринковић, И. (2010). Груписање земаља према водећим узроцима смрти у свету почетком 21. вијека. *Становништво 1/2010*. Институт Друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд, 75-101.
- McDonald, P. (2006). Low fertility and the state: The Efficacy of Policy. *Population and Development Review*.
- Најаšмић, I. (2005). *Demogeografija – stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*. Zagreb: Školska knjiga.
- Nejašmić, I. i Toskić, A. (2013). Starenje stanovništva u Hrvatskoj – sadašnje stanje i perspektive. *Hrvatski geografski glasnik 75/1*, 89-110.
- Perelli-Harris, B. (2005). The Path to Lowest-Low Fertility in Ukraine. *Population Studies, Vol. 59, No. 1*, 55-70.
- Петровић, М. (2011). Промене брачности и породичних модела у постсоцијалистичким земљама: Закаснела и непотпуна или специфична Друга демографска транзиција? *Становништво бр. 1*. Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд, 53-78
- Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - резултати по насељеним мјестима. Републички завод за статистику Републике Српске.
- Рашевић М., (2001). Абортус и пронаталитетна политика. *Зборник матице српске за друштвене науке*. Матица српска, Нови Сад, 75-85.
- Рашевић, М. (1970/71). Детерминанте фертилитета становништва у Југославији. *Становништво, 3-4, 1-2*, Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања
- Рашевић М., Петровић, М. (1996). *Искусства популационе политике у свету*. Центар за демографска истраживања, Институт друштвених наука.
- Sobotka, T. (2002). Re-Emerging Diversity: Rapid Fertility Changes in Central and Eastern Europe after the Collapse of the Communist Regimes. *Population, Vol. 58, No. 4/5*, 451-485.

- Станивук, С. Маринковић, Д. (2017). Незапосленост становништва Републике Српске – просторно-демографске карактеристике, *Гласник/Herald, Vol. XXI, No. 21*. Географско друштво Републике Српске, 71-89.
- Станковић, Б., Пенев, Г. (1/2010). Трендови ванбрачних рађања у Србији у другој половини XX и почетком XXI века у ширем европском контексту. *Становништво, бр. 1*. Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд, 1-24.
- Стојановић, Б., Војковић, Г. (2005). Урбане агломерације на главним осовинама као полови демографске ревитализације Србије. *Становништво 1-4*. Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд, 61-79.
- Stanovništvo Bosne i Hercegovine – narodnosni sastav po naseljima. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. Zagreb, april 1995. godine.
- Статистика образовања – Основно образовање. Бања Лука: Републички завод за статистику: *Статистички билтен*, (2, 6, 10 и 13, 2003-2013).
- Статистички годишњак Републике Српске. Бања Лука: Републички завод за статистику, (2009, 2012 и 2014)
- Уредба о насељеним мјестима која чине подручје јединице локалне самоуправе. *Службени гласник Републике Српске*, бр: 4/10, 26/11 и 74/12.
- Fahey, T. & Spéder, Z. (2004), Fertility and Family Issues in an Enlarged Europe. *European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions*.
- Шантић, Д. (2013), *Размештај становништва Србије у контексту теорија о популационом оптимуму* (докторска дисертација). Универзитет у Београду, Географски факултет.
- Wertheimer Baletić, A. (1999). *Stanovništvo i razvoj*. Zagreb: MaTe.

Интернет извори:

- <http://www.rzs.rs.ba>
<http://www.bhas.ba>
<http://www.komunikacija.org.rs>
<http://www.scindeks.nb.rs>
<http://www.gef.bg.ac.rs>
<http://www.jfdz.org>
<https://esa.un.org/unpd/wpp/>
<http://ec.europa.eu/eurostat>

ПРИЛОЗИ:

Табела 1. Међупописна промјена становништва у градовима, општинама и општинским средиштима у Републици Српској (1991-2013)

Град / општина	Број становништва у граду/општини 1991. године	Број становника у општинском средишту 1991. године	Број становништва у граду/општини 2013. године	Број становника у општинском средишту 2013. године	Абсолютна међупописна разлика у граду/општини 1991-2013. године	Релативна међупописна разлика у граду/општини 1991-2013. (у %)	Абсолютна међупописна разлика у општинском средишту 1991-2013. године	Релативна међупописна разлика у општинском средишту 1991-2013. (у %)
Бања Лука	195139	142644	180053	135059	-15086	-7,7	-7585	-5,3
Берковићи	3493	151	2041	230	-1452	-41,6	79	52,3
Бијељина	96796	36187	103874	41121	7078	7,3	4934	13,6
Билећа	13269	7557	10607	7476	-2662	-20,1	-81	-1,1
Братунац	33575	7676	18651	7530	-14924	-44,4	-146	-1,9
Брод	33962	14045	15720	7637	-18242	-53,7	-6408	-45,6
Вишеград	21202	6910	10118	5203	-11084	-52,3	-1707	-24,7
Власеница	17798	7916	10657	6228	-7141	-40,1	-1688	-21,3
Вукосавље	8221	904	4363	691	-3858	-46,9	-213	-23,6
Гацко	10844	4549	8710	5218	-2134	-19,7	669	14,7
Градишка	60062	16989	49196	13691	-10866	-18,1	-3298	-19,4
Дервента	56328	17722	25922	11076	-30406	-54,0	-6646	-37,5
Добој	95713	27579	68514	24349	-27199	-28,4	-3230	-11,7
Добој (без Станара)	83213	27579	61556	24349	-21657	-26,0	-3230	-11,7
Доњи Жабар	4093	1407	3669	1157	-424	-10,4	-250	-17,8
Зворник	65872	14584	54407	11082	-11465	-17,4	-3502	-24,0
И. Илића	8151	5486	14437	10243	6286	77,1	4757	86,7
И. Дрвар	61	27	66	36	5	8,2	9	33,3
И. Мостар	494	150	244	174	-250	-50,6	24	16,0
И. Стари Град	1354	224	1116	194	-238	-17,6	-30	-13,4
И. Н.Сарајево	4041	1702	10401	7597	6360	157,4	5895	346,4
Језеро	2111	828	1039	511	-1072	-50,8	-317	-38,3
Калиновик	4258	1378	1962	1015	-2296	-53,9	-363	-26,3
Кнежево	15301	3744	9368	3590	-5933	-38,8	-154	-4,1
Коз. Дубица	31577	13700	20681	10005	-10896	-34,5	-3695	-27,0
Костајница	6218	3770	5645	3561	-573	-9,2	-209	-5,5
Котор Варош	36670	7394	18361	7330	-18309	-49,9	-64	-0,9
Крупа на Уни	2826	338	1560	214	-1266	-44,8	-124	-36,7

Драшко Маринковић, Александар Мајић - СТАНОВНИШТВО РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ - демографски фактори и показатељи

Купрес	1202	310	293	119	-909	-75,6	-191	-61,6
Лакташи	29910	3624	34210	5282	4300	14,4	1658	45,8
Лопаре	20368	1719	14689	2357	-5679	-27,9	638	37,1
Љубиње	4162	2263	3319	2467	-843	-20,3	204	9,0
Милићи	15590	2345	10445	2151	-5145	-33,0	-194	-8,3
Модрича	33579	10498	24490	8996	-9089	-27,1	-1502	-14,3
Мркоњић Град	26250	8451	15926	7017	-10324	-39,3	-1434	-17,0
Невесиње	13955	4075	12542	5000	-1413	-10,1	925	22,7
Нови Град	35323	13500	25240	9415	-10083	-28,5	-4085	-30,3
Ново Горажде	4803	222	2915	127	-1888	-39,3	-95	-42,8
Осмаџи	7685	842	5546	933	-2139	-27,8	91	10,8
Оштра Лука	5819	827	2705	767	-3114	-53,5	-60	-7,3
Пале	14427	7387	20359	12569	5932	41,1	5182	70,2
Пелагићево	10028	3066	4358	2381	-5670	-56,5	-685	-22,3
Петровац	411	359	354	336	-57	-13,9	-23	-6,4
Петрово	9136	2911	6317	2049	-2819	-30,9	-862	-29,6
Приједор	112470	34627	80916	27970	-31554	-28,1	-6657	-19,2
Прњавор	46894	8096	34357	7651	-12537	-26,7	-445	-5,5
Рибник	9078	677	5851	674	-3227	-35,5	-3	-0,4
Рогатица	21714	8883	10302	6313	-11412	-52,6	-2570	-28,9
Рудо	11572	2086	7578	1675	-3994	-34,5	-411	-19,7
Соколац	15118	5562	11620	5502	-3498	-23,1	-60	-1,1
Србац	21660	2882	16933	2707	-4727	-21,8	-175	-6,1
Сребреница	37211	5754	11698	2241	-25513	-68,6	-3513	-61,1
Станари	12500	1320	6958	1015	-5542	-44,3	-305	-23,1
Теслић	61457	8666	37236	6820	-24221	-39,4	-1846	-21,3
Требиње	29094	21810	28239	22987	-855	-2,9	1177	5,4
Трново	3888	1992	1983	926	-1905	-49,0	-1066	-53,5
Уљевик	17860	2995	15118	3922	-2742	-15,4	927	31,0
Фоча	35246	14343	17580	10831	-17666	-50,1	-3512	-24,5
Хан Пијесак	6000	2010	3445	1777	-2555	-42,6	-233	-11,6
Чајнице	8919	3137	4679	2100	-4240	-47,5	-1037	-33,1
Челинац	18666	4843	15117	5097	-3549	-19,0	254	5,2
Шамац	25310	6267	16308	4709	-9002	-35,6	-1558	-24,9
Шековићи	10360	1723	6323	1265	-4037	-39,0	-458	-26,6
Шипово	15571	5177	9969	3749	-5602	-36,0	-1428	-27,6
Република Српска	1570165	550810	1170342	504115	-399823	-25,5	-46695	-8,5
Република Српска¹⁰⁰	1570165	549490	1170342	503100	-399823	-25,5	-46390	-8,4

Извор: Popis stanovništva, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава 1991. године (први резултати - статистички билтен 220). Републички завод за статистику СР Босне и Херцеговине, Сарајево, 1991. године. Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - градови, општине, насељена мјеста. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017. године.

¹⁰⁰ Без општине Станари.

Табела 2. Карактеристике мреже насеља на простору Републике Српске 2013. године

Назив јединице локалне самоуправе	Укупна површина јединице локалне самоуправе	Густина насељености јединице локалне самоуправе (2013)	Укупан број насељених мјеста	Број насеља подјелен ентитетском линијом разграничења		Број насеља без становништва (2013)		Просјечна површина насељеног мјеста
	km ²	ст/km ²	Апсолутно	Апсолутно	%	Апсолутно	%	km ²
Бања Лука	1238,9	145,3	54	0	0,0	2	3,7	22,9
Берковићи	264,0	7,7	20	9	45,0	3	15,0	13,2
Бијељина	734,1	141,5	67	0	0,0	0	0,0	11,0
Билећа	636,8	16,7	61	0	0,0	5	8,2	10,4
Братунац	293,1	63,6	50	0	0,0	1	2,0	5,9
Брод	230,1	68,3	23	1	4,3	0	0,0	10,0
Вишеград	449,1	22,5	163	0	0,0	32	19,6	2,8
Власеница	217,4	49,0	38	2	5,3	0	0,0	5,7
Вукосавље	73,8	59,1	13	5	38,5	2	15,4	5,7
Гацко	728,4	12,0	71	0	0,0	10	14,1	10,3
Градишка	761,7	64,6	68	0	0,0	0	0,0	11,2
Дервента	516,6	50,2	57	0	0,0	0	0,0	9,1
Добој	816,3	83,9	83	12	14,5	4	4,8	9,8
Добој ¹⁰¹	655,3	93,9	70	12	17,1	4	5,7	9,3
Доњи Жабар	46,8	78,4	6	4	66,7	0	0,0	7,8
Зворник	374,4	145,3	69	6	8,7	1	1,4	5,4
И. Илића	29,3	492,7	5	3	60,0	0	0,0	5,9
И. Дрвар	75,2	0,9	3	1	33,3	1	33,3	25,1
И. Мостар	88,6	2,8	3	3	100,0	0	0,0	29,5
И. Стари Град	88,0	12,7	19	8	42,1	4	21,1	4,6
И. Н. Сарајево	37,9	274,4	8	3	37,5	0	0,0	4,7
Језеро	63,2	16,4	11	6	54,5	1	9,1	5,7
Калиновик	679,5	2,9	71	13	18,3	31	43,7	9,6
Кнежево	326,0	28,7	20	2	10,0	0	0,0	16,3
Коз. Дубица	499,4	41,4	61	0	0,0	0	0,0	8,2
Костајница	85,9	65,7	12	0	0,0	0	0,0	7,2
Котор Варош	557,3	32,9	43	3	7,0	3	7,0	13,0
Крупа на Уни	93,2	16,7	12	7	58,3	1	8,3	7,8
Купрес	44,6	6,6	4	4	100,0	1	25,0	11,2
Лакташи	388,3	88,1	37	0	0,0	0	0,0	10,5
Лопаре	297,8	49,3	35	17	48,6	3	8,6	8,5
Љубиње	341,3	9,7	21	1	4,8	0	0,0	16,3
Милићи	278,9	37,5	54	0	0,0	1	1,9	5,2

¹⁰¹ Подаци за Добој не укључују 13 насеља из општине Станари.

Драшко Маринковић, Александар Мајић - СТАНОВНИШТВО РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ - демографски фактори и показатељи

Модрича	332,1	73,7	24	3	12,5	0	0,0	13,8
Мркоњић Град	669,7	23,8	38	1	2,6	1	2,6	17,6
Невесиње	887,1	14,1	57	7	12,3	2	3,5	15,6
Нови Град	469,7	53,7	48	0	0,0	0	0,0	9,8
Н. Горажде	123,1	23,7	68	25	36,8	21	30,9	1,8
Осмаџи	79,5	69,8	16	4	25,0	1	6,3	5,0
Оштра Лука	206,6	13,1	24	16	66,7	3	12,5	8,6
Пале	490,4	41,5	63	6	9,5	5	7,9	7,8
Пелагићево	115,9	37,6	11	8	72,7	0	0,0	10,5
Петровац	146,1	2,4	6	6	100,0	3	50,0	24,4
Петрово	109,5	57,7	7	2	28,6	0	0,0	15,6
Приједор	834,1	97,0	71	0	0,0	0	0,0	11,7
Прњавор	630,0	54,5	63	0	0,0	0	0,0	10,0
Рибник	499,9	11,7	29	9	31,0	5	17,2	17,2
Рогатица	645,9	15,9	118	1	0,8	11	9,3	5,5
Рудо	347,7	21,8	89	0	0,0	6	6,7	3,9
Соколац	692,3	16,8	96	6	6,3	2	2,1	7,2
Србац	452,6	37,4	39	0	0,0	0	0,0	11,6
Сребреница	529,8	22,1	81	0	0,0	0	0,0	6,5
Станари	161,0	43,2	13	0	0,0	0	0,0	12,4
Теслић	846,5	44,0	57	14	24,6	7	12,3	14,9
Требиње	862,5	32,7	141	17	12,1	23	16,3	6,1
Трново	109,8	18,1	25	17	68,0	13	52,0	4,4
Угљевик	170,4	88,7	25	5	20,0	3	12,0	6,8
Фоча	1118,4	15,7	101	12	11,9	8	7,9	11,1
Хан Пијесак	315,8	10,9	26	3	11,5	2	7,7	12,1
Чајниче	273,7	17,1	36	0	0,0	0	0,0	7,6
Челинац	361,8	41,8	30	0	0,0	0	0,0	12,1
Шамац	172,2	94,7	21	5	23,8	1	4,8	8,2
Шековићи	242,4	26,1	38	7	18,4	1	2,6	6,4
Шипово	550,2	18,1	46	6	13,0	5	10,9	12,0
Република Српска	24641,3	47,5	2756	290	10,5	229	8,3	11,2

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - градови, општине, насељена мјеста. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017. године.

Табела 3. Репродуктивне карактеристике женског становништва у градовима и општинама, Републике Српске 2013. године (у %)

Град / општина	Удио фертилног у укупном становништву	Удио фертилног у женском становништву	Удио жена од 15 до 29 год. у фертилном становништву	Удио жена од 15 до 29 год. у женском становништву	Удио жена које нису рађале	Удио жена које нису рађале, а нису у браку су	Сума укупног фертилитета (СУФ)
Бања Лука	24,2	46,6	38,2	17,8	28,5	8,8	1,51
Берковићи	17,5	35,5	34,6	12,3	23,6	7,2	2,19
Бијељина	22,8	44,6	39,2	17,5	25,0	8,4	1,38
Билећа	20,4	41,2	42,4	17,5	29,0	7,2	1,68
Братунац	23,5	46,5	40,4	18,8	25,4	9,5	0,84
Брод	22,6	44,1	38,6	17,0	26,0	10,4	1,03
Вишеград	20,1	38,4	38,5	14,8	27,2	10,8	0,78
Власеница	23,9	46,7	41,2	19,2	27,3	10,6	0,97
Вукосавље	21,8	43,6	38,3	16,7	22,7	10,4	1,62
Гацко	20,8	42,3	42,4	17,9	29,6	9,2	1,62
Градишка	21,7	42,2	39,1	16,5	24,1	8,5	1,27
Дервента	22,0	42,8	38,8	16,6	24,7	9,8	1,48
Добој	21,6	42,0	38,9	16,4	23,7	9,2	1,51
Доњи Жабар	20,8	42,1	40,7	17,1	25,2	8,7	1,50
Зворник	23,2	45,8	39,5	18,1	23,7	9,1	0,05
И. Илића	22,5	43,2	39,7	17,1	29,0	9,9	1,09
И. Дрвар	9,1	27,3	50,0	13,6	22,7	18,2	1,25
И. Мостар	15,2	34,9	32,4	11,3	26,9	4,1	0,00
И. Стари Град	14,8	29,3	40,0	11,7	23,6	6,2	0,00
И. Ново Сарајево	23,2	44,1	39,6	17,5	29,4	11,0	1,26
Језеро	21,8	45,0	41,4	18,6	25,4	12,7	1,24
Калиновик	15,6	30,3	48,2	14,6	27,8	6,7	1,42
Кнежево	21,0	41,6	41,7	17,3	21,3	5,4	1,40
Козарска Дубица	20,6	40,3	39,6	15,9	22,4	7,4	1,39
Костајница	22,7	44,8	37,7	16,9	24,9	8,9	1,07
Котор Варош	24,7	48,6	41,6	20,2	25,9	7,5	0,96
Крупа на Уни	15,9	34,5	40,3	13,9	17,5	2,0	1,43
Купрес	10,9	23,5	25,0	5,9	18,9	5,1	1,35
Лакташи	23,1	45,7	40,6	18,5	24,4	7,5	4,33
Лопаре	21,0	42,3	40,9	17,3	25,9	8,4	1,25
Љубиње	19,9	39,1	40,8	16,0	25,6	6,9	0,68
Милићи	23,8	47,8	42,0	20,1	27,5	11,4	1,29
Модрича	21,6	42,3	39,3	16,6	25,2	9,5	0,85
Мркоњић Град	20,0	38,5	37,8	14,6	22,0	7,9	1,44

Невесинје	20,0	39,8	40,5	16,1	27,7	7,3	1,63
Нови Град	21,5	42,9	39,0	16,7	23,3	7,7	1,28
Ново Горажде	19,8	40,7	39,9	16,3	32,1	13,3	0,43
Осмаџи	24,0	48,0	42,0	20,2	24,1	8,0	0,69
Оштра Лука	18,9	38,7	40,5	15,7	20,8	4,6	1,85
Пале	22,9	43,9	43,7	19,2	30,5	9,4	1,16
Пелагићево	18,2	36,0	33,6	12,1	23,6	11,5	0,05
Петровац	17,2	33,0	29,5	9,7	21,3	6,5	4,27
Петрово	19,1	36,8	40,9	15,1	20,0	7,1	1,38
Приједор	22,9	44,7	39,8	17,8	25,6	9,1	1,06
Прњавор	21,5	41,9	38,8	16,3	22,7	7,6	1,54
Рибник	18,0	35,7	42,5	15,1	19,3	5,8	1,24
Рогатица	19,5	38,2	41,7	15,9	24,7	9,0	1,39
Рудо	20,0	40,4	37,8	15,3	23,2	7,5	0,72
Соколац	20,5	40,4	41,3	16,7	24,9	6,5	1,07
Србац	21,1	41,3	39,1	16,1	22,9	8,5	1,47
Сребреница	24,6	48,1	38,2	18,4	26,3	12,6	0,82
Теслић	22,2	42,8	40,3	17,3	22,5	7,2	1,56
Требиње	21,0	41,0	38,4	15,8	27,3	8,3	1,49
Трново	18,8	36,1	43,5	15,7	26,0	8,0	1,43
Угљевик	22,1	44,7	42,4	19,0	24,8	7,4	0,54
Фоча	20,0	40,4	43,2	17,5	26,5	7,8	1,13
Хан Пијесак	19,7	37,5	40,4	15,2	24,0	7,0	1,21
Чајниче	19,4	38,9	42,8	16,6	25,9	6,8	1,73
Челинац	23,2	46,0	42,8	19,7	24,4	5,7	1,40
Шамац	20,9	40,6	39,7	16,1	24,9	9,1	1,45
Шековићи	20,6	40,5	41,5	16,8	23,7	7,6	0,77
Шипово	19,0	38,6	41,9	16,1	22,9	7,6	1,25
Република Српска	22,3	43,5	39,6	17,3	24,5	...	1,29

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - брачни статус и фертилитет. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017. године.

Табела 4. Апсолутне вриједности и промјене природног кретања становништва у градовима и општинама Републике Српске за 2000. и 2016. годину ¹⁰²

Град / општина	Живорођени			Умрли			Природни прираштај		
	2000.	2016.	разлика	2000.	2016.	разлика	2000.	2016.	разлика
Бања Лука	2225	2100	-125	1910	1969	59	315	131	-184
Берковићи	31	11	-20	13	19	6	18	-8	-26
Бијељина	1172	921	-251	1070	1406	336	102	-485	-587
Билећа	168	106	-62	123	147	24	45	-41	-86
Братунац	130	123	-7	186	157	-29	-56	-34	-90
Брод	150	110	-40	130	163	33	20	-53	-73
Вишеград	84	47	-37	152	144	-8	-68	-97	-165
Власеница	104	73	-31	99	88	-11	5	-15	-20
Вукосавље	35	37	2	49	49	0	-14	-12	-26
Гацко	98	77	-21	70	92	22	28	-15	-43
Градишка	569	375	-194	650	685	35	-81	-310	-391
Дервента	370	217	-153	347	308	-39	23	-91	-114
Добој ¹⁰³	775	567	-208	684	828	144	91	-261	-352
Доњи Жабар	35	2	-33	44	36	-8	-9	-34	-43
Зворник	626	347	-279	370	483	113	256	-136	-392
И. Илића	161	115	-46	200	169	-31	-39	-54	-93
И. Дрвар	1	1	0	2	1	-1	-1	0	-1
И. Мостар	1	0	-1	1	1	0	0	-1	-1
И. Стари Град	8	14	6	40	29	-11	-32	-15	-47
И. Н. Сарајево	62	120	58	117	120	3	-55	0	-55
Језеро	11	9	-2	8	8	0	3	1	-2
Калиновик	15	9	-6	45	39	-6	-30	-30	-60
Кнежево	151	58	-93	90	103	13	61	-45	-106
Коз. Дубица	261	117	-144	296	338	42	-35	-221	-256
Костајница	51	24	-27	74	61	-13	-23	-37	-60
Котор Варош	334	156	-178	183	200	17	151	-44	-195
Крупа на Уни	12	8	-4	19	27	8	-7	-19	-26
Купрес	8	2	-6	7	3	-4	1	-1	-2
Лакташи	365	315	-50	301	377	76	64	-62	-126
Лопаре	206	54	-152	185	220	35	21	-166	-187
Љубиње	52	31	-21	46	43	-3	6	-12	-18
Милићи	108	65	-43	68	79	11	40	-14	-54
Модрича	328	171	-157	244	331	87	84	-160	-244
Мркоњић Град	205	139	-66	218	226	8	-13	-87	-100
Невесиње	144	76	-68	133	146	13	11	-70	-81
Нови Град	258	167	-91	288	332	44	-30	-165	-195
Ново Горажде	3	8	5	24	24	0	-21	-16	-37
Осмаци	49	16	-33	32	32	0	17	-16	-33

¹⁰² Нису укључени Дистрикт Брчко и општина Станари.

¹⁰³ Граду Добоју придружени су подаци од општине Станари за 2016. годину.

Драшко Маринковић, Александар Мајић - СТАНОВНИШТВО РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ - демографски фактори и показатељи

<i>Оштра Лука</i>	75	19	-56	41	40	-1	34	-21	-55
<i>Пале</i>	219	168	-51	286	267	-19	-67	-99	-166
<i>Пелагићево</i>	52	2	-50	71	45	-26	-19	-43	-62
<i>Петровац</i>	2	3	1	10	5	-5	-8	-2	-10
<i>Петрово</i>	54	45	-9	95	119	24	-41	-74	-115
<i>Приједор</i>	734	523	-211	981	917	-64	-247	-394	-641
<i>Прњавор</i>	578	268	-310	411	439	28	167	-171	-338
<i>Рибник</i>	95	41	-54	129	103	-26	-34	-62	-96
<i>Рогатица</i>	92	90	-2	101	132	31	-9	-42	-51
<i>Рудо</i>	38	26	-12	91	65	-26	-53	-39	-92
<i>Соколац</i>	150	101	-49	133	161	28	17	-60	-77
<i>Србац</i>	201	124	-77	224	199	-25	-23	-75	-98
<i>Сребреница</i>	62	51	-11	91	78	-13	-29	-27	-56
<i>Теслић</i>	561	318	-243	364	443	79	197	-125	-322
<i>Требиње</i>	353	274	-79	327	357	30	26	-83	-109
<i>Трново</i>	11	5	-6	34	19	-15	-23	-14	-37
<i>Угљевик</i>	128	106	-22	170	191	21	-42	-85	-127
<i>Фоча</i>	206	133	-73	205	207	2	1	-74	-75
<i>Хан Пијесак</i>	30	27	-3	46	50	4	-16	-23	-39
<i>Чајнице</i>	35	27	-8	57	64	7	-22	-37	-59
<i>Челинац</i>	202	139	-63	160	167	7	42	-28	-70
<i>Шамац</i>	211	62	-149	235	201	-34	-24	-139	-163
<i>Шековићи</i>	81	33	-48	77	79	2	4	-46	-50
<i>Шипово</i>	107	79	-28	103	139	36	4	-60	-64

Извор: Демографска статистика б и 16., Статистички билтен, Републички завод за статистику Бања Лука.

Табела 5. Стопа природног кретања становништва у градовима и општинама Републике Српске 2013. године и апсолутна и релативна промјена у периоду 1996-2016. године ¹⁰⁴

Град / општина	Наталитет	Морталитет	Природни	Апсолутна	Релативна ¹⁰⁵
	n (2013)	m (2013)	прираштај	природна	природна
	‰	‰	ј (2013)	промјена	промјена
			‰	(1996-2016)	(1996-2016)
Бања Лука	11,2	10,7	0,4	4138	2,3
Берковићи	9,7	18,0	-8,3	-7	-0,3
Бијељина	9,0	12,1	-3,2	-3650	-3,5
Билећа	9,1	14,6	-5,5	-294	-2,8
Братунац	5,6	8,6	-3,0	-787	-4,2
Брод	6,4	9,9	-3,5	-651	-4,1
Вишеград	4,4	14,8	-10,4	-1540	-15,2
Власеница	6,5	9,8	-3,4	93	0,9
Вукосавље	9,4	10,8	-1,4	-222	-5,1
Гацко	8,7	10,4	-1,7	214	2,5
Градишка	7,5	12,1	-4,6	-3059	-6,2
Дервента	8,6	12,3	-3,7	-773	-3,0
Добој ¹⁰⁶	9,1	12,5	-3,4	-2998	-4,4
Доњи Жабар	0,3	7,1	-6,8	-435	-11,9
Зворник	7,2	9,1	-2,0	1321	2,4
И. Илића	8,9	13,2	-4,3	-928	-6,4
И. Дрвар	0,0	13,0	-13,0	-76	-98,7
И. Мостар	0,0	3,9	-3,9	-35	-13,7
И. Стари Град	4,4	23,8	-19,4	-341	-30,1
И. Н. Сарајево	9,5	13,2	-3,8	-495	-4,8
Језеро	7,7	14,4	-6,7	-60	-5,8
Калиновик	6,1	23,8	-17,8	-570	-28,9
Кнежево	7,6	15,2	-7,5	48	0,5
Коз. Дубица	6,0	15,8	-9,8	-3154	-15,2
Костајница	5,7	10,1	-4,4	-775	-13,8
Котор Варош	9,7	10,4	-0,7	984	5,4
Крупа на Уни	4,5	17,3	-12,8	-441	-28,2
Купрес	10,2	20,4	-10,2	-84	-28,6
Лакташи	8,3	10,4	-2,1	-29	-0,1
Лопаре	3,7	13,5	-9,8	-1703	-11,6
Љубиње	6,9	15,6	-8,7	-202	-6,1
Милићи	5,6	8,0	-2,4	-147	-1,4
Модрича	6,4	14,1	-7,7	-1211	-4,9
Мркоњић Град	7,8	15,9	-8,2	-998	-6,2
Невесиње	8,8	12,0	-3,3	-542	-4,3
Нови Град	7,2	14,4	-7,2	-2613	-10,3

¹⁰⁴ За израчунавање стопа наталитета, морталитета и природног прираштаја узет је број становника средином 2013. године (30. 06. 2013. године).

¹⁰⁵ Као референтни број становника узета је процјена за 2013. годину (30. 06. 2013. године).

¹⁰⁶ Граду Добоју придружени су подаци од општине Станари за 2015. и 2016. годину.

Ново Горажде	2,4	7,1	-4,8	-251	-8,5
Осмаци	4,7	6,1	-1,4	-75	-1,4
Оштра Лука	8,1	21,4	-13,3	-308	-11,3
Пале	8,0	11,2	-3,2	-1204	-5,9
Пелагићево	0,2	12,7	-12,4	-810	-18,6
Петровац	14,0	30,8	-16,8	-107	-30,0
Петрово	7,1	15,9	-8,8	-1147	-18,1
Приједор	6,7	12,4	-5,7	-6688	-8,3
Прњавор	9,0	14,0	-5,0	-989	-2,9
Рибник	5,8	22,0	-16,2	-1054	-17,9
Рогатица	8,0	13,7	-5,7	-706	-6,8
Рудо	3,7	11,5	-7,8	-1260	-16,6
Соколац	6,3	11,7	-5,4	-1005	-8,6
Србац	8,6	11,9	-3,2	-1220	-7,2
Сребреница ¹⁰⁷	5,3	7,5	-2,2	-660	-5,6
Теслић	9,0	12,2	-3,2	38	0,1
Требиње	8,5	11,8	-3,3	-628	-2,2
Трново	3,0	11,6	-8,6	-289	-14,6
Угљевик	7,1	12,3	-5,2	-1090	-7,2
Фоча	6,9	11,0	-4,1	-1197	-6,8
Хан Пијесак	8,1	11,6	-3,5	-450	-13,0
Чајниче	7,5	12,8	-5,3	-405	-8,6
Челинац	9,3	9,5	-0,3	214	1,4
Шамац	4,0	11,6	-7,6	-2211	-13,5
Шековићи	6,9	11,8	-4,9	-495	-7,8
Шипово	7,2	13,3	-6,1	-394	-3,9
Република Српска	8,1	11,9	-3,8	-46413	-4,0

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - градови, општине, насељена мјеста. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017. година; Демографска статистика 4, 10, 11, 15 и 20. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука.

¹⁰⁷ Не располаже се подацима за општину Сребреница у 1996. и 1997. години.

Табела 6. Удио аутохтоног и досељеног становништва према обиму унутрашњих миграција у градовима и општинама Републике Српске 2013. године (у %)

Град / општина	Аутохтоно становништво	Досељено становништво	
		Укупно	Из БиХ
Бања Лука	39,3	60,7	74,6
Берковићи	42,7	57,3	93,1
Бијељина	32,6	67,4	79,4
Билећа	42,0	58,0	85,9
Братунац	27,2	72,8	76,8
Брод	29,2	70,8	51,4
Вишеград	22,1	77,9	86,2
Власеница	30,3	69,7	86,5
Вукосавље	17,2	82,8	59,4
Гацко	33,4	66,6	87,3
Градишка	34,8	65,2	70,3
Дервента	38,2	61,8	68,9
Добој	35,9	64,1	80,7
Доњи Жабар	31,2	68,8	81,5
Зворник	31,1	68,9	82,2
И. Илица	12,0	88,0	91,7
И. Дрвар	6,1	93,9	87,1
И. Мостар	7,8	92,2	80,0
И. Стари Град	29,2	70,8	94,6
И. Ново Сарајево	16,3	83,7	92,8
Језеро	19,7	80,3	92,0
Калиновик	37,1	62,9	93,0
Кнежево	52,2	47,8	83,8
Козарска Дубица	41,7	58,3	65,6
Костајница	33,2	66,8	45,4
Котор Варош	38,6	61,4	69,4
Крупа на Уни	38,3	61,7	71,4
Купрес	8,2	91,8	91,4
Лакташи	37,2	62,8	81,7
Лопаре	47,2	52,8	75,6
Љубиње	50,5	49,5	86,1
Милићи	32,3	67,7	81,8
Модрича	27,3	72,7	71,7
Мркоњић Град	46,8	53,2	84,0
Невесиње	35,6	64,4	91,3
Нови Град	37,6	62,4	56,3
Ново Горажде	8,4	91,6	89,9
Осмаци	31,0	69,0	76,3

Оштра Лука	50,3	49,7	68,5
Пале	17,2	82,8	94,0
Пелагићево	36,9	63,1	54,8
Петровац	39,8	60,2	83,6
Петрово	49,4	50,6	83,0
Приједор	29,0	71,0	62,3
Прњавор	41,3	58,7	74,6
Рибник	47,1	52,9	83,2
Рогатица	37,3	62,7	88,7
Рудо	39,0	61,0	63,0
Соколац	31,7	68,3	93,4
Србац	44,7	55,3	74,2
Сребреница	15,3	84,7	73,8
Теслић	39,8	60,2	77,4
Требиње	40,5	59,5	73,6
Трново	20,5	79,5	88,2
Угљевик	43,1	56,9	79,5
Фоча	35,6	64,4	85,7
Хан Пијесак	37,1	62,9	89,8
Чајнице	36,7	63,3	82,5
Челинац	44,5	55,5	81,1
Шамац	39,1	60,9	65,7
Шековићи	34,6	65,4	82,9
Шипово	40,7	59,3	81,5
Република Српска	35,3	64,7	76,2

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - миграције. Републички завод за статистику Републике Српске. Бања Лука, 2017. године.

Табела 7. Унутрашња миграциона кретања становништва у градовима и општинама Републике Српске у периоду 2007-2016. године

Град / општина	Број досељених у општинама Републике Српске				Број одсељених из општина Републике Српске				Мигр. салдо I - E
	Σ	ФБиХ → РС	Д.Брчко → РС	Р.Срп. → РС	Σ	РС → ФБиХ	РС → Д.Брчко	РС → Р.Срп.	
Бања Лука	20344	4619	283	13634	11019	3143	120	7756	9325
Берковићи	471	304	0	167	498	234	0	264	-27
Бијељина	10531	2648	1545	6338	4336	1562	586	2188	6195
Билећа	576	199	3	374	859	191	2	666	-283
Братунац	1966	1119	15	832	2414	985	35	1394	-448
Брод	782	227	30	525	915	210	27	678	-133
Вишеград	1311	933	11	471	1789	798	13	978	-378
Власеница	1104	467	9	628	1903	675	21	1207	-799
Вукосавље	660	390	28	242	515	242	15	258	145
Гацко	684	313	2	369	818	239	6	573	-134
Градишка	2629	715	29	1885	2551	482	30	1829	78
Дервента	1651	477	36	1138	1962	439	32	1491	-311
Добој	5540	2993	130	2417	11199	2857	110	8232	-5659
Доњи Жабар	701	31	570	100	522	14	447	61	179
Зворник	4297	2288	110	1899	5811	3253	117	2441	-1514
И. Илића	3531	1544	40	1947	2671	731	12	1928	860
И. Дрвар	568	225	0	343	403	133	0	270	165
И. Мостар	231	110	0	121	80	59	3	24	151
И. Стари Град	303	74	3	226	264	34	0	230	39
И. Н. Сарајево	4349	1520	13	2816	1645	446	12	1187	2704
Језеро	263	80	4	179	295	117	22	156	-32
Калиновик	389	106	0	283	480	50	0	430	-91
Кнежево	399	112	1	286	1788	115	2	1671	-1389
Коз. Дубица	906	300	5	611	1478	327	6	1145	-572
Костајница	379	85	1	293	347	59	0	288	32
Котор Варош	921	352	9	560	1531	507	19	1005	-610
Крупа на Уни	190	49	0	141	210	24	0	186	-20
Купрес	80	33	0	47	87	17	0	73	-7
Лакташи	5218	380	9	4829	2599	179	17	2403	2619
Лопаре	1008	313	346	349	1748	199	463	1086	-740
Љубиње	198	87	1	110	334	99	0	235	-136
Милићи	879	494	11	374	1105	413	15	677	-226
Модрича	1853	673	86	1084	1780	572	113	1095	73
Мркоњић Град	809	199	9	601	1680	273	14	1393	-871
Невесиње	1288	885	6	397	1439	773	7	659	-151
Нови Град	1311	679	9	623	2408	807	18	1583	-1097
Ново Горажде	1351	950	3	398	1307	914	6	387	44
Осмаци	995	634	4	357	938	380	10	548	57
Оштра Лука	773	476	0	297	842	152	2	688	-69
Пале	2516	1038	17	1461	1926	527	9	1390	590

Драшко Маринковић, Александар Мајић - СТАНОВНИШТВО РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ - демографски фактори и показатељи

<i>Пелагићево</i>	797	221	454	122	790	101	546	143	7
<i>Петровац</i>	1049	867	0	182	521	397	0	124	528
<i>Петрово</i>	475	124	66	285	766	113	32	621	-291
<i>Приједор</i>	4830	2687	30	2113	4593	1884	29	2680	237
<i>Прњавор</i>	1666	410	16	1240	2099	329	17	1753	-433
<i>Рибник</i>	607	184	3	420	997	126	2	869	-390
<i>Рогатица</i>	1330	844	1	485	1447	650	5	792	-117
<i>Рудо</i>	361	256	1	104	555	283	0	272	-194
<i>Соколац</i>	1102	564	6	532	1361	490	8	863	-259
<i>Србац</i>	837	79	13	745	1211	51	10	1150	-374
<i>Сребреница</i>	3464	3008	17	439	3603	2559	21	1023	-139
<i>Станари</i>	5869	3	1	5865	36	0	0	36	5833
<i>Теслић</i>	1620	963	22	635	1957	713	14	1230	-337
<i>Требиње</i>	2569	1154	12	1403	1937	830	8	1099	632
<i>Трново</i>	505	249	0	256	470	222	0	248	35
<i>Угљевик</i>	1247	369	92	786	1658	490	76	1092	-411
<i>Фоча</i>	1868	1407	9	452	2063	1154	12	897	-195
<i>Хан Пијесак</i>	455	204	2	249	474	148	1	325	-19
<i>Чајнице</i>	499	374	2	123	643	326	2	315	-144
<i>Челинац</i>	871	74	4	793	1392	68	3	1321	-521
<i>Шамац</i>	1113	397	307	409	1483	402	450	631	-370
<i>Шековићи</i>	498	56	7	435	852	54	9	789	-358
<i>Шипово</i>	477	223	15	239	853	207	18	628	-376

Извор: Демографска статистика бр. 15 и 20. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука.

Табела 8. Полна структура становништва у градовима и општинама Републике Српске
2013. године (апсолутно и у %)

Град / општина	Становништво (укупно)	Пол		Маскулинитет	
		мушки	женски	коэффицијент	индекс
<i>Бања Лука</i>	180053	86510	93543	92,5	48,0
<i>Берковићи</i>	2041	1032	1009	102,3	50,6
<i>Бијељина</i>	103874	50760	53114	95,6	48,9
<i>Билећа</i>	10607	5346	5261	101,6	50,4
<i>Братунац</i>	18651	9210	9441	97,6	49,4
<i>Брод</i>	15720	7670	8050	95,3	48,8
<i>Вишеград</i>	10118	4834	5284	91,5	47,8
<i>Власеница</i>	10657	5193	5464	95,0	48,7
<i>Вукосавље</i>	4363	2185	2178	100,3	50,1
<i>Гацко</i>	8710	4423	4287	103,2	50,8
<i>Градишка</i>	49196	23944	25252	94,8	48,7
<i>Дервента</i>	25922	12629	13293	95,0	48,7
<i>Добој</i>	68514	33222	35292	94,1	48,5
<i>Добој (без Станара)</i>	61556	29774	31782	93,7	48,4
<i>Доњи Жабар</i>	3669	1853	1816	102,0	50,5
<i>Зворник</i>	54407	26803	27604	97,1	49,3
<i>И. Илица</i>	14437	6905	7532	91,7	47,8
<i>И. Дрвар</i>	66	44	22	200,0	66,7
<i>И. Мостар</i>	244	138	106	130,2	56,6
<i>И. Стари Град</i>	1116	552	564	97,9	49,5
<i>И. Ново Сарајево</i>	10401	4936	5465	90,3	47,5
<i>Језеро</i>	1039	534	505	105,7	51,4
<i>Калиновик</i>	1962	950	1012	93,9	48,4
<i>Кнежево</i>	9368	4632	4736	97,8	49,4
<i>Козарска Дубица</i>	20681	10094	10587	95,3	48,8
<i>Костајница</i>	5645	2780	2865	97,0	49,2
<i>Котор Варош</i>	18361	9007	9354	96,3	49,1
<i>Крупа на Уни</i>	1560	841	719	117,0	53,9
<i>Купрес</i>	293	157	136	115,4	53,6
<i>Лакташи</i>	34210	16905	17305	97,7	49,4
<i>Лопаре</i>	14689	7377	7312	100,9	50,2
<i>Љубиње</i>	3319	1633	1686	96,9	49,2
<i>Милићи</i>	10445	5252	5193	101,1	50,3
<i>Модрича</i>	24490	11969	12521	95,6	48,9
<i>Мркоњић Град</i>	15926	7660	8266	92,7	48,1
<i>Невесиње</i>	12542	6236	6306	98,9	49,7
<i>Нови Град</i>	25240	12580	12660	99,4	49,8
<i>Ново Горажде</i>	2915	1500	1415	106,0	51,5

Драшко Маринковић, Александар Мајић - СТАНОВНИШТВО РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ - демографски фактори и показатељи

<i>Осмаци</i>	5546	2779	2767	100,4	50,1
<i>Оштра Лука</i>	2705	1386	1319	105,1	51,2
<i>Пале</i>	20359	9744	10615	91,8	47,9
<i>Пелагићево</i>	4358	2151	2207	97,5	49,4
<i>Петровац</i>	354	169	185	91,4	47,7
<i>Петрово</i>	6317	3043	3274	92,9	48,2
<i>Приједор</i>	80916	39418	41498	95,0	48,7
<i>Прњавор</i>	34357	16675	17682	94,3	48,5
<i>Рибник</i>	5851	2900	2951	98,3	49,6
<i>Рогатица</i>	10302	5053	5249	96,3	49,0
<i>Рудо</i>	7578	3840	3738	102,7	50,7
<i>Соколац</i>	11620	5723	5897	97,0	49,3
<i>Србац</i>	16933	8295	8638	96,0	49,0
<i>Сребреница</i>	11698	5714	5984	95,5	48,8
<i>Станари</i>	6958	3448	3510	98,2	49,6
<i>Теслић</i>	37236	17894	19342	92,5	48,1
<i>Требиње</i>	28239	13760	14479	95,0	48,7
<i>Трново</i>	1983	953	1030	92,5	48,1
<i>Угљевик</i>	15118	7626	7492	101,8	50,4
<i>Фоча</i>	17580	8880	8700	102,1	50,5
<i>Хан Пијесак</i>	3445	1632	1813	90,0	47,4
<i>Чајнице</i>	4679	2347	2332	100,6	50,2
<i>Челинац</i>	15117	7477	7640	97,9	49,5
<i>Шамац</i>	16308	7908	8400	94,1	48,5
<i>Шековићи</i>	6323	3103	3220	96,4	49,1
<i>Шипово</i>	9969	5046	4923	102,5	50,6
<i>Република Српска</i>	1170342	571812	598530	95,5	48,9

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - градови, општине, насељена мјеста. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука 2017. године.

Табела 9. Старосна структура становништва у градовима и општинама Републике Српске
2013. године

Град / општина	0 - 14	15 - 39	40 - 64	15 - 64	65 +	просјечна старост
<i>Бања Лука</i>	26394	62452	63965	126417	27242	40,42
<i>Берковићи</i>	357	495	672	1167	517	44,25
<i>Бијељина</i>	15210	33330	38328	71658	17006	41,25
<i>Билећа</i>	1571	3290	3714	7004	2032	41,96
<i>Братунац</i>	2739	6634	6999	13633	2279	39,29
<i>Брод</i>	2214	4995	5828	10823	2683	41,61
<i>Вишеград</i>	1168	2878	3955	6833	2117	44,92
<i>Власеница</i>	1526	3677	4163	7840	1291	39,89
<i>Вукозавље</i>	662	1389	1500	2889	812	41,18
<i>Гацко</i>	1373	2640	3263	5903	1434	41,16
<i>Градишка</i>	6556	15233	18483	33716	8924	42,65
<i>Дервента</i>	3577	7998	9376	17374	4971	42,43
<i>Добој</i>	9709	21425	24938	46363	12442	42,16
<i>Добој (без Станара)</i>	8804	19406	22446	41852	10900	-
<i>Доњи Жабар</i>	530	1059	1326	2385	754	42,71
<i>Зворник</i>	8710	18543	19897	38440	7257	39,39
<i>И. Илића</i>	1960	4805	5409	10214	2263	41,57
<i>И. Дрвар</i>	1	19	36	55	10	50,23
<i>Источни Мостар</i>	31	62	84	146	67	46,12
<i>И. Стари Град</i>	112	285	416	701	303	48,08
<i>И. Ново Сарајево</i>	1577	3609	3579	7188	1636	40,31
<i>Језеро</i>	137	332	410	742	160	41,44
<i>Калиновик</i>	193	496	737	1233	536	48,27
<i>Кнежево</i>	1352	2804	3595	6399	1617	41,80
<i>Козарска Дубица</i>	2450	6027	8044	14071	4160	44,33
<i>Костајница</i>	670	1809	2222	4031	944	42,71
<i>Котор Варош</i>	2993	6492	6474	12966	2402	38,43
<i>Крупа на Уни</i>	179	403	571	974	407	46,41
<i>Купрес</i>	27	47	83	130	136	54,48
<i>Лакташи</i>	5363	11410	12214	23624	5223	40,15
<i>Лопаре</i>	1751	4251	5800	10051	2887	43,93
<i>Љубиње</i>	421	952	1272	2224	674	44,10
<i>Милићи</i>	1444	3869	4028	7897	1104	39,15
<i>Модрича</i>	3394	7285	9179	16464	4632	42,64
<i>Мркоњић Град</i>	2225	4555	5774	10329	3372	43,85
<i>Невесиње</i>	1868	3698	4501	8199	2475	42,67
<i>Нови Град</i>	3114	7570	10002	17572	4554	43,10
<i>Ново Горажде</i>	278	901	1208	2109	528	44,79

Драшко Маринковић, Александар Мајић - СТАНОВНИШТВО РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ - демографски фактори и показатељи

<i>Осмаци</i>	836	1961	2000	3961	749	39,39
<i>Оштра Лука</i>	400	766	975	1741	564	43,14
<i>Пале</i>	2698	6838	7460	14298	3363	41,70
<i>Пелагићево</i>	463	1002	1716	2718	1177	47,66
<i>Петровац</i>	52	91	114	205	97	46,48
<i>Петрово</i>	742	1713	2419	4132	1443	45,30
<i>Приједор</i>	10184	26026	30595	56621	14111	42,32
<i>Прњавор</i>	4954	10577	12051	22628	6775	42,31
<i>Рибник</i>	793	1511	2178	3689	1369	45,04
<i>Рогатица</i>	1384	3038	3814	6852	2066	43,61
<i>Рудо</i>	896	2110	3049	5159	1523	44,33
<i>Соколац</i>	1571	3544	4386	7930	2119	42,94
<i>Србац</i>	2382	5157	6020	11177	3374	42,76
<i>Сребреница</i>	1486	4220	4478	8698	1514	40,16
<i>Станари</i>	905	2019	2492	4511	1542	-
<i>Теслић</i>	5931	11587	13397	24984	6321	40,82
<i>Требиње</i>	4257	8571	10205	18776	5206	42,20
<i>Трново</i>	199	540	816	1356	428	46,06
<i>Угљевик</i>	2154	4734	5584	10318	2646	41,74
<i>Фоча</i>	2112	5387	6568	11955	3513	43,72
<i>Хан Пијесак</i>	385	923	1360	2283	777	45,79
<i>Чајнице</i>	614	1370	1798	3168	897	43,06
<i>Челинац</i>	2265	5008	5622	10630	2222	40,10
<i>Шамац</i>	2000	4755	6218	10973	3335	43,84
<i>Шековићи</i>	798	1854	2593	4447	1078	43,08
<i>Шипово</i>	1415	2989	3694	6683	1871	42,97
Република Српска	164807	373991	431155	805146	200389	41,72

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - градови, општине, насељена мјеста. Републички завод за статистику Републике Српске. Бања Лука, 2017. године.

Табела 10. Образовне карактеристике становништва у градовима и општинама Републике Српске 2013. године (у %)

Град / општина	I	II	III	Неписмено становништво	Компјутерски писмено становништво
Бања Лука	22,9	55,1	22,1	2,2	47,2
Берковићи	45,3	46,4	8,3	2,6	22,5
Бијељина	37,7	49,4	12,9	2,7	30,1
Билећа	32,6	53,9	13,6	1,5	28,5
Братунац	41,2	49,9	8,9	5,2	31,1
Брод	35,6	55,7	8,7	2,3	30,7
Вишеград	33,4	53,3	13,3	3,8	33,0
Власеница	40,0	50,8	9,2	3,6	30,7
Вукосавље	55,3	41,0	3,7	5,0	21,8
Гацко	28,9	55,5	15,6	1,4	37,1
Градишка	40,0	51,2	8,8	3,4	28,6
Дервента	42,8	49,2	8,0	3,4	26,0
Добој	38,7	50,3	11,0	3,2	28,8
Доњи Жабар	55,1	40,5	4,4	3,8	20,5
Зворник	42,4	48,3	9,3	4,2	27,1
И. Илића	20,1	61,0	18,9	1,3	43,2
И. Дрвар	30,8	46,2	23,1	3,1	16,9
И. Мостар	46,0	46,5	7,5	8,4	18,6
И. Стари Град	35,9	56,2	8,0	3,9	24,7
И. Ново Сарајево	19,6	58,4	22,0	0,9	48,5
Језеро	46,6	48,3	5,1	4,5	18,6
Калиновик	37,7	50,7	11,6	4,7	25,1
Кнежево	50,6	43,6	5,7	11,3	21,5
Козарска Дубица	37,3	53,7	9,0	3,1	29,1
Костајница	33,5	56,7	9,8	2,2	26,8
Котор Варош	42,3	51,3	6,5	6,3	31,8
Крупа на Уни	72,2	26,1	1,7	10,0	8,9
Купрес	65,8	32,0	2,3	28,9	7,1
Лакташи	36,3	54,9	8,8	2,4	30,5
Лопаре	51,2	42,8	6,0	5,0	21,1
Љубиње	34,6	52,2	13,1	1,6	22,8
Милићи	41,8	49,5	8,7	4,2	25,1
Модрича	44,8	47,3	7,9	3,3	25,4
Мркоњић Град	43,4	47,9	8,6	5,6	26,4
Невесиње	35,5	52,9	11,6	2,7	25,4
Нови Град	40,1	51,1	8,8	2,9	24,4
Ново Горажде	34,2	58,5	7,3	2,8	25,3
Осмаци	44,5	49,2	6,4	5,3	27,8

Оштра Лука	54,1	42,0	3,9	7,9	19,3
Пале	23,6	58,4	18,0	1,6	39,9
Пелагићево	63,0	32,6	4,5	4,4	14,8
Петровац	31,8	56,0	12,3	1,9	32,5
Петрово	40,4	52,0	7,6	4,2	23,1
Приједор	35,7	54,3	10,0	2,9	30,3
Прњавор	49,7	43,5	6,8	4,5	25,9
Рибник	51,3	42,9	5,8	8,5	20,9
Рогатица	35,8	52,8	11,4	3,8	25,5
Рудо	34,9	54,2	10,9	2,2	25,6
Соколац	29,1	55,9	15,0	2,2	31,5
Србац	47,3	44,9	7,8	3,5	22,8
Сребреница	43,4	46,5	10,1	5,9	27,7
Теслић	48,4	45,5	6,2	5,9	24,7
Требиње	22,1	58,3	19,6	0,9	40,5
Трново	35,7	53,6	10,7	4,1	35,0
Угљевик	43,4	47,7	8,9	3,3	28,6
Фоча	32,7	54,9	12,5	2,4	32,4
Хан Пијесак	37,3	50,1	12,5	2,8	26,9
Чајнице	41,3	50,0	8,7	3,3	26,3
Челинац	42,5	50,4	7,1	3,5	28,7
Шамац	43,2	47,1	9,7	2,0	29,7
Шековићи	45,3	47,4	7,3	7,3	25,1
Шипово	40,8	52,0	7,2	4,7	24,0
Република Српска	36,6	51,3	12,0	3,3	31,7

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - образовне карактеристике. Републички завод за статистику Републике Српске. Бања Лука, 2017. године.

Табела 11. Број школа и одјељења и дистрибуција уписаних ученика у градовима и општинама Републике Српске у школској 2003/04. и 2017/18. години

Град / општина	Број школа		Број одјељења		Број ученика		Први разред	
	2003/04	2017/18	2003/04	2017/18	2003/04	2017/18	2003/04	2017/18
Бања Лука	61	52	798	739	17716	15733	1678	1884
Берковићи	6	5	13	17	188	215	15	15
Бијељина	44	46	445	440	10633	8850	930	993
Билећа	7	5	77	46	1552	851	134	98
Братунац	11	14	99	80	1914	1310	159	151
Брод	7	7	59	58	1463	1079	145	106
Вишеград	9	3	60	31	1207	664	88	48
Власеница	4	4	46	34	1128	717	105	67
Вукосавље	4	4	19	23	336	303	39	34
Гацко	8	7	63	44	1202	784	102	77
Градишка	35	27	263	199	5490	3692	591	407
Дервента	21	19	150	130	2908	2070	305	222
Добој ¹⁰⁸	44	45	322	314	6600	5392	563	613
Доњи Жабар	3	3	13	16	238	224	27	18
Зворник	26	24	215	205	4815	4069	384	430
И. Илића	3	3	62	63	1440	1378	115	157
И. Стари Град	4	2	7	3	49	20	3	3
И. Н. Сарајево	3	2	34	44	882	984	90	118
Језеро	1	1	9	9	153	95	14	11
Калиновик	2	1	14	9	233	97	19	4
Кнежево	16	12	85	48	1467	680	117	62
Коз. Дубица	11	10	108	76	2260	1288	209	145
Костајница	3	2	26	20	515	306	42	37
Котор Варош	15	10	122	80	2331	1499	238	156
Крупа на Уни	4	5	13	11	132	93	13	9
Купрес	1	1	1	1	14	9	0	3
Лакташи	10	9	144	154	3831	3394	385	368
Лопаре	18	17	83	55	1347	704	146	65
Љубиње	1	1	19	16	441	269	49	33
Милићи	5	4	42	30	982	577	56	58
Модрича	20	18	128	114	2691	1889	263	185
Мркоњић Град	18	14	116	79	2020	1232	190	132
Невесиње	11	11	66	59	1395	1079	120	97
Нови Град	27	22	148	124	2835	1743	250	176
Ново Горажде	1	2	7	9	77	89	9	10
Осмаци	3	3	20	19	397	229	26	26
Оштра Лука	8	7	33	29	419	232	47	16
Пале	9	6	94	77	2358	1689	211	185
Пелагићево	5	3	23	18	457	264	50	21
Петровац	1	1	6	9	72	89	0	11

¹⁰⁸ Граду Добоју придружени су подаци из општине Станари за 2016/17. годину.

Драшко Маринковић, Александар Мајић - СТАНОВНИШТВО РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ - демографски фактори и показатељи

<i>Петрово</i>	7	6	39	30	684	416	66	46
<i>Приједор</i>	50	50	385	315	8074	5302	718	530
<i>Прњавор</i>	33	30	201	180	4103	2854	395	327
<i>Рибник</i>	11	8	44	35	642	404	49	36
<i>Рогатица</i>	7	5	60	40	1191	845	106	86
<i>Рудо</i>	9	7	54	31	857	374	67	28
<i>Соколац</i>	3	3	50	37	1395	883	125	91
<i>Србац</i>	21	18	111	97	1969	1356	159	158
<i>Сребреница</i>	6	9	40	41	663	508	60	58
<i>Теслић</i>	35	30	233	207	4758	3179	434	352
<i>Требиње</i>	7	7	135	111	3279	2586	315	284
<i>Трново</i>	2	2	10	9	154	67	18	8
<i>Угљевик</i>	15	15	92	74	1806	1061	171	100
<i>Фоча</i>	12	7	96	61	1977	1213	144	93
<i>Хан Пијесак</i>	1	1	20	11	406	212	36	22
<i>Чајнице</i>	6	4	31	20	569	308	38	37
<i>Челинац</i>	18	15	102	75	2082	1232	188	123
<i>Шамац</i>	11	10	90	61	1812	1045	177	103
<i>Шековићи</i>	5	4	43	32	978	461	91	35
<i>Шипово</i>	6	6	66	43	1215	808	107	73
Република Српска	755	669	4954	5042	124802	90995	11391	9841

Извор: Статистика образовања - основно образовање 4 и 17. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука.

Табела 12. Економске карактеристике у градовима и општинама Републике Српске
2013. године (у %)

Категорија	Економска активност				Сектор дјелатности					
	Стопа економске активности	Стопа незапослености	Удио пензионера у укупном становништву	Однос запослених и пензионера	I	II	IIIa	IIIb	IIIc	III
Бања Лука	51,9	23,0	19,7	1,7	2,8	21,4	27,8	14,9	33,4	76,0
Берковићи	54,2	10,3	19,6	2,0	58,5	10,0	11,0	1,1	19,4	31,5
Бијељина	50,3	23,0	14,1	2,3	28,2	22,6	22,9	7,0	19,3	49,2
Билећа	44,8	35,5	24,9	1,0	16,2	28,1	19,2	4,6	31,9	55,7
Братунац	54,0	17,1	14,7	2,6	41,4	22,5	16,5	3,8	15,8	36,1
Брод	47,8	22,8	18,8	1,7	5,7	42,8	26,1	6,1	19,3	51,5
Вишеград	45,1	40,3	23,8	1,0	7,2	30,1	26,0	6,6	30,2	62,8
Власеница	40,1	29,8	16,9	1,4	25,2	28,5	18,5	5,8	22,0	46,3
Вуковаче	44,3	25,8	12,6	2,2	17,4	44,4	19,6	3,8	14,8	38,2
Гацко	57,1	19,7	15,9	2,4	13,9	53,6	12,1	4,2	16,1	32,5
Градишка	48,2	21,8	18,7	1,8	30,6	24,7	21,7	5,6	17,5	44,8
Дервента	44,8	17,3	16,8	1,9	15,7	39,5	23,2	4,4	17,3	44,8
Добој	43,2	24,5	19,0	1,5	13,7	23,9	28,7	6,4	27,3	62,4
Доњи Жабар	39,6	27,2	12,1	2,0	43,3	16,0	23,4	2,9	14,4	40,7
Зворник	43,3	29,6	15,2	1,7	21,9	31,8	20,9	5,5	20,0	46,3
И. Илића	52,9	25,9	21,5	1,6	1,0	19,9	28,7	10,5	40,6	79,9
И. Дрвар	66,2	2,3	19,7	3,2	64,3	11,9	2,4	0,0	21,4	23,8
И. Мостар	35,2	40,0	26,2	0,7	26,7	22,2	26,7	0,0	24,4	51,1
И. Стари Град	37,2	33,2	28,8	0,8	17,7	29,7	20,9	3,6	28,1	52,6
И. Ново Сарајево	51,4	21,1	20,0	1,7	1,3	17,8	25,8	11,0	44,6	81,3
Језеро	34,6	24,4	17,7	1,3	18,2	32,2	22,5	3,4	23,7	49,6
Калиновик	40,5	29,7	28,7	0,9	32,4	17,9	12,7	4,2	32,8	49,7
Кнежево	51,7	14,5	14,7	2,6	52,4	17,8	10,8	2,3	16,8	29,8
Козарска Дубица	39,5	25,8	21,9	1,2	16,5	35,7	24,0	5,1	18,7	47,8
Костајница	48,1	16,4	20,2	1,8	19,9	32,7	24,4	4,8	18,3	47,5
Котор Варош	45,1	19,5	15,0	2,0	10,6	50,6	15,7	5,0	18,0	38,8
Крупа на Уни	62,9	1,4	8,8	6,2	84,5	6,1	4,0	0,4	5,1	9,5
Купрес	64,3	9,4	16,0	3,3	84,5	5,8	3,2	1,3	5,2	9,7
Лакташи	49,2	22,6	15,2	2,1	15,8	31,0	27,8	6,3	19,2	53,2
Лопаре	38,1	27,0	16,0	1,5	39,7	24,9	15,4	4,1	16,0	35,4
Љубиње	44,5	43,5	28,1	0,8	25,7	16,7	19,1	5,5	33,1	57,6
Милићи	49,6	20,6	14,7	2,3	41,1	23,8	16,1	3,7	15,3	35,1

Модрича	44,4	23,8	16,5	1,8	19,3	34,1	20,9	4,6	21,1	46,6
Мркоњић Град	43,3	24,1	22,1	1,3	18,5	33,4	21,4	4,6	22,1	48,1
Невесиње	41,4	38,7	22,0	1,0	23,9	22,1	19,8	5,4	29,0	54,1
Нови Град	41,8	30,4	20,5	1,2	20,7	26,6	28,2	5,1	19,4	52,7
Ново Горажде	39,2	24,1	24,5	1,1	19,7	34,4	17,8	5,5	22,5	45,9
Осмаци	34,9	31,2	14,6	1,4	12,6	34,4	22,5	4,5	25,9	53,0
Оштра Лука	27,4	19,0	17,7	1,1	37,1	18,9	17,2	2,5	24,2	43,9
Пале	48,9	30,1	21,1	1,4	5,1	23,0	24,6	10,0	37,5	72,2
Пелагићево	44,3	17,2	13,6	2,4	51,8	12,5	16,4	2,3	16,9	35,7
Петровац	50,7	11,1	29,9	1,3	56,6	13,2	8,8	2,2	19,1	30,1
Петрово	36,1	25,6	25,0	0,9	9,0	41,3	22,6	2,7	24,4	49,7
Приједор	46,2	27,5	20,7	1,4	12,2	28,7	28,4	6,9	23,9	59,2
Прњавор	41,9	17,8	16,3	1,8	22,7	34,4	22,5	4,7	15,8	42,9
Рибник	43,0	14,6	23,1	1,4	42,5	20,1	17,2	2,6	17,5	37,3
Рогатица	46,5	30,9	22,0	1,3	22,7	32,5	18,3	5,2	21,4	44,8
Рудо	43,4	31,8	20,3	1,3	24,2	28,2	18,2	4,4	25,1	47,6
Соколац	50,0	34,6	22,6	1,3	18,2	24,8	17,4	6,5	33,2	57,0
Србац	43,0	34,2	17,4	1,4	24,5	29,4	20,4	5,5	20,2	46,1
Сребреница	42,3	28,1	17,2	1,5	27,7	27,2	17,8	5,4	22,2	45,4
Теслић	40,3	23,7	18,0	1,4	16,8	40,5	19,2	3,9	19,6	42,7
Требиње	50,1	34,1	25,9	1,1	2,8	37,6	20,6	7,5	31,7	59,7
Трново	47,3	44,3	28,2	0,8	7,0	26,6	20,9	9,1	36,6	66,6
Угљевик	47,5	23,6	12,0	2,6	31,3	37,1	13,2	3,2	15,2	31,6
Фоча	47,3	41,9	22,2	1,1	8,3	16,9	21,3	6,5	47,1	74,9
Хан Пијесак	42,3	24,3	25,5	1,1	36,5	17,2	16,0	4,2	26,0	46,2
Чајниче	46,3	32,0	19,0	1,4	31,5	25,5	16,1	3,2	23,7	42,9
Челинац	46,6	25,1	17,0	1,7	15,4	37,6	22,9	6,0	18,2	47,0
Шамац	43,5	26,0	16,1	1,8	28,1	22,0	24,9	5,6	19,5	50,0
Шековићи	36,4	36,7	19,9	1,0	11,8	41,7	16,7	2,6	27,2	46,5
Шипово	44,2	30,3	20,5	1,3	21,5	39,0	16,4	3,5	19,7	39,5
Република Српска	46,6	25,2	18,5	1,6	17,6	27,7	23,2	7,3	24,2	54,7

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - економске карактеристике. Републички завод за статистику Републике Српске. Бања Лука, 2017. године.

Табела 13. Етничка обиљежја становништва у градовима и општинама Републике Српске
2013. године

Град / општина	Етничка припадност				Вјероисповијест				Матерњи језик			
	Срби	Бошњаци	Хрвати	Остали	Православље	Ислам	Католичанство	Остали	Српски	Босански	Хрватски	Остали
Бања Лука	162057	6816	4887	6293	161267	6693	4637	7456	166022	6792	1621	5618
Берковићи	1873	155	11	2	1873	155	6	7	1875	155	4	7
Бијељина	89474	11680	498	2222	89144	12055	508	2167	90547	11651	134	1542
Билећа	10447	26	21	113	10490	23	18	76	10534	21	6	46
Братунац	11897	6588	30	136	11726	6591	26	308	11930	6596	10	115
Брод	11065	1312	3021	322	11066	1311	2925	418	11154	1397	2842	327
Вишеград	8942	895	32	249	8913	876	33	296	8981	887	6	244
Власеница	7190	3360	29	78	7111	3354	22	170	7160	3372	7	118
Вукосавље	1448	2025	698	192	1442	2154	680	87	1471	2098	663	131
Гацко	8316	332	13	49	8337	330	10	33	8356	331	4	19
Градишка	40707	6266	800	1423	40702	6619	865	1010	41393	6335	358	1110
Дервента	21495	1686	2181	560	21541	1709	2109	563	21749	1791	1861	521
Добој	50968	14417	1550	1579	50744	14342	1448	1980	51338	14749	869	1558
Доњи Жабар	2658	4	991	16	2658	4	977	30	2652	11	985	21
Зворник	37242	16775	103	287	37114	16791	83	419	37330	16813	29	235
И. Илића	13455	632	148	202	13458	630	142	207	13532	691	76	138
И. Дрвар	65	0	1	0	65	0	1	0	65	0	1	0
И. Мостар	153	78	11	2	153	77	11	3	152	78	11	3
И. Ст. Град	1059	41	6	10	1058	38	5	15	1063	44	1	8
И.Н.Сарајево	10028	44	102	227	10044	121	101	135	10078	71	44	208
Језеро	779	251	6	3	780	250	4	5	782	252	3	2
Калиновик	1895	43	8	16	1905	42	5	10	1907	37	3	15
Кнежево	8886	413	24	45	8866	403	17	82	8909	404	17	38
Коз. Дубица	18144	1883	261	393	18103	1902	250	426	18376	1922	151	232
Костајница	4177	1276	82	110	4190	1271	84	100	4175	1283	72	115
Котор Варош	12730	4516	852	263	12645	4498	788	430	12926	4517	714	204
Крупа на Уни	1555	3	2	0	1554	3	2	1	1554	3	3	
Купрес	292	0	0	1	292	0	0	1	290	0	0	3
Лакташи	32761	104	500	845	32907	110	497	696	33263	112	175	660
Лопаре	13267	1310	48	64	13273	1315	40	61	13299	1315	23	52
Љубиње	3280	9	10	20	3295	12	5	7	3295	10	7	7
Милићи	6857	3532	22	34	6835	3538	17	55	6880	3541	4	20

Драшко Маринковић, Александар Мајић - СТАНОВНИШТВО РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ - демографски фактори и показатељи

Модрича	19530	2880	1396	684	19482	3032	1365	611	19633	3008	1246	603
Мркоњић Град	15340	354	148	84	15334	351	146	95	15370	358	85	113
Невесиње	11964	508	27	43	11973	508	21	40	11987	507	14	34
Нови Град	19491	5214	174	361	19443	5261	152	384	19602	5260	79	299
Ново Горажде	1561	1317	2	35	1563	1319	2	31	1564	1338	1	12
Осмаци	2852	2673	7	14	2848	2647	4	47	2850	2680	3	13
Оштра Лука	2510	23	149	23	2503	26	131	45	2540	39	92	34
Пале	19932	165	126	136	19901	160	116	182	20039	170	31	119
Пелагићево	3146	13	1182	17	3152	13	1180	13	3140	24	1159	35
Петровац	351	0	0	3	352	0	0	2	353	0	0	1
Петрово	6222	6	34	55	6221	7	35	54	6252	7	12	46
Приједор	54365	22303	1666	2582	53842	22271	1544	3259	55452	22548	639	2277
Прњавор	29478	2749	423	1707	29944	2776	645	992	30213	2792	171	1181
Рибник	5825	0	11	15	5824	0	7	20	5830	3	2	16
Рогатица	9217	1009	18	58	9199	1006	16	81	9233	1022	7	40
Рудо	6963	574	7	34	6968	588	3	19	6979	586	0	13
Соколац	10894	629	28	69	10897	620	23	80	10911	645	8	56
Србац	16013	394	128	398	16110	399	153	271	16269	389	54	221
Сребреница	5467	6122	14	95	5418	6134	17	129	5469	6145	6	78
Теслић	28166	6887	1346	837	28140	6932	1292	872	28458	7090	766	922
Требиње	26484	863	295	597	26669	848	293	429	26940	860	149	290
Трново	1131	818	15	19	1135	802	15	31	1141	820	13	9
Угљевик	13007	1999	42	70	13016	2002	39	61	13052	2000	14	52
Фоча	16157	1169	52	202	16163	1173	64	180	16299	1182	19	80
Хан Пијесак	2994	420	7	24	2998	435	5	7	3002	433	3	7
Чајнице	3806	835	6	32	3812	836	5	26	3820	839	3	17
Челинац	14508	395	48	166	14538	406	58	115	14622	391	15	89
Шамац	12832	1005	2176	295	12833	976	2091	408	12894	1110	2006	298
Шековићи	6187	103	8	25	6188	107	7	21	6196	104	3	20
Шипово	9302	578	26	63	9298	583	18	70	9332	592	11	34
М	477334	72148	11005	11325	476184	72605	10431	12592	481743	73026	7870	9173
Ж	493523	76329	15504	13174	493131	76830	15332	13237	500737	77195	9445	11153
Република Српска	970857	148477	26509	24499	969315	149435	25763	25829	982480	150221	17315	20326

Извор: Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године - етничка/национална припадност, вјероисповијест и матерњи језик. Републички завод за статистику Републике Српске. Бања Лука, 2017. године.

Табела 14. Етничка обиљежја становништва у градовима и општинама Републике Српске 2013. године (у %)

Град / општина	Етничка припадност				Вјероисповијест				Матерњи језик			
	Срби	Бошњаци	Хрвати	Остали	Православље	Ислам	Католичанство	Остали	Српски	Босански	Хрватски	Остали
Бања Лука	90,0	3,8	2,7	3,5	89,6	3,7	2,6	4,1	92,2	3,8	0,9	3,1
Берковићи	91,8	7,6	0,5	0,1	91,8	7,6	0,3	0,3	91,9	7,6	0,2	0,3
Бијељина	86,1	11,2	0,5	2,1	85,8	11,6	0,5	2,1	87,2	11,2	0,1	1,5
Билећа	98,5	0,2	0,2	1,1	98,9	0,2	0,2	0,7	99,3	0,2	0,1	0,4
Братунац	63,8	35,3	0,2	0,7	62,9	35,3	0,1	1,7	64,0	35,4	0,1	0,6
Брод	70,4	8,3	19,2	2,0	70,4	8,3	18,6	2,7	71,0	8,9	18,1	2,1
Вишеград	88,4	8,8	0,3	2,5	88,1	8,7	0,3	2,9	88,8	8,8	0,1	2,4
Власеница	67,5	31,5	0,3	0,7	66,7	31,5	0,2	1,6	67,2	31,6	0,1	1,1
Вукосавље	33,2	46,4	16,0	4,4	33,1	49,4	15,6	2,0	33,7	48,1	15,2	3,0
Гацко	95,5	3,8	0,1	0,6	95,7	3,8	0,1	0,4	95,9	3,8	0,0	0,2
Градишка	82,7	12,7	1,6	2,9	82,7	13,5	1,8	2,1	84,1	12,9	0,7	2,3
Дервента	82,9	6,5	8,4	2,2	83,1	6,6	8,1	2,2	83,9	6,9	7,2	2,0
Добој	74,4	21,0	2,3	2,3	74,1	20,9	2,1	2,9	74,9	21,5	1,3	2,3
Доњи Жабар	72,4	0,1	27,0	0,4	72,4	0,1	26,6	0,8	72,3	0,3	26,8	0,6
Зворник	68,5	30,8	0,2	0,5	68,2	30,9	0,2	0,8	68,6	30,9	0,1	0,4
И. Илица	93,2	4,4	1,0	1,4	93,2	4,4	1,0	1,4	93,7	4,8	0,5	1,0
И. Дрвар	98,5	0,0	1,5	0,0	98,5	0,0	1,5	0,0	98,5	0,0	1,5	0,0
И. Мостар	62,7	32,0	4,5	0,8	62,7	31,6	4,5	1,2	62,3	32,0	4,5	1,2
И. Стари Град	94,9	3,7	0,5	0,9	94,8	3,4	0,4	1,3	95,3	3,9	0,1	0,7
И. Ново Сарајево	96,4	0,4	1,0	2,2	96,6	1,2	1,0	1,3	96,9	0,7	0,4	2,0
Језеро	75,0	24,2	0,6	0,3	75,1	24,1	0,4	0,5	75,3	24,3	0,3	0,2
Калиновик	96,6	2,2	0,4	0,8	97,1	2,1	0,3	0,5	97,2	1,9	0,2	0,8
Кнежево	94,9	4,4	0,3	0,5	94,6	4,3	0,2	0,9	95,1	4,3	0,2	0,4
Козарска Дубица	87,7	9,1	1,3	1,9	87,5	9,2	1,2	2,1	88,9	9,3	0,7	1,1
Костајница	74,0	22,6	1,5	1,9	74,2	22,5	1,5	1,8	74,0	22,7	1,3	2,0
Котор Варош	69,3	24,6	4,6	1,4	68,9	24,5	4,3	2,3	70,4	24,6	3,9	1,1
Крупа на Уни	99,7	0,2	0,1	0,0	99,6	0,2	0,1	0,1	99,6	0,2	0,2	0,0
Купрес	99,7	0,0	0,0	0,3	99,7	0,0	0,0	0,3	99,0	0,0	0,0	1,0
Лакташи	95,8	0,3	1,5	2,5	96,2	0,3	1,5	2,0	97,2	0,3	0,5	1,9
Лопаре	90,3	8,9	0,3	0,4	90,4	9,0	0,3	0,4	90,5	9,0	0,2	0,4
Љубиње	98,8	0,3	0,3	0,6	99,3	0,4	0,2	0,2	99,3	0,3	0,2	0,2
Милићи	65,6	33,8	0,2	0,3	65,4	33,9	0,2	0,5	65,9	33,9	0,0	0,2

Драшко Маринковић, Александар Мајић - СТАНОВНИШТВО РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ - демографски фактори и показатељи

Модрича	79,7	11,8	5,7	2,8	79,6	12,4	5,6	2,5	80,2	12,3	5,1	2,5
Мркоњић Град	96,3	2,2	0,9	0,5	96,3	2,2	0,9	0,6	96,5	2,2	0,5	0,7
Невесинье	95,4	4,1	0,2	0,3	95,5	4,1	0,2	0,3	95,6	4,0	0,1	0,3
Нови Град	77,2	20,7	0,7	1,4	77,0	20,8	0,6	1,5	77,7	20,8	0,3	1,2
Ново Горажде	53,6	45,2	0,1	1,2	53,6	45,2	0,1	1,1	53,7	45,9	0,0	0,4
Осмаци	51,4	48,2	0,1	0,3	51,4	47,7	0,1	0,8	51,4	48,3	0,1	0,2
Оштра Лука	92,8	0,9	5,5	0,9	92,5	1,0	4,8	1,7	93,9	1,4	3,4	1,3
Пале	97,9	0,8	0,6	0,7	97,8	0,8	0,6	0,9	98,4	0,8	0,2	0,6
Пелагићево	72,2	0,3	27,1	0,4	72,3	0,3	27,1	0,3	72,1	0,6	26,6	0,8
Петровац	99,2	0,0	0,0	0,8	99,4	0,0	0,0	0,6	99,7	0,0	0,0	0,3
Петрово	98,5	0,1	0,5	0,9	98,5	0,1	0,6	0,9	99,0	0,1	0,2	0,7
Приједор	67,2	27,6	2,1	3,2	66,5	27,5	1,9	4,0	68,5	27,9	0,8	2,8
Прњавор	85,8	8,0	1,2	5,0	87,2	8,1	1,9	2,9	87,9	8,1	0,5	3,4
Рибник	99,6	0,0	0,2	0,3	99,5	0,0	0,1	0,3	99,6	0,1	0,0	0,3
Рогатица	89,5	9,8	0,2	0,6	89,3	9,8	0,2	0,8	89,6	9,9	0,1	0,4
Рудо	91,9	7,6	0,1	0,4	92,0	7,8	0,0	0,3	92,1	7,7	0,0	0,2
Соколац	93,8	5,4	0,2	0,6	93,8	5,3	0,2	0,7	93,9	5,6	0,1	0,5
Србац	94,6	2,3	0,8	2,4	95,1	2,4	0,9	1,6	96,1	2,3	0,3	1,3
Сребреница	46,7	52,3	0,1	0,8	46,3	52,4	0,1	1,1	46,8	52,5	0,1	0,7
Теслић	75,6	18,5	3,6	2,2	75,6	18,6	3,5	2,3	76,4	19,0	2,1	2,5
Требиње	93,8	3,1	1,0	2,1	94,4	3,0	1,0	1,5	95,4	3,0	0,5	1,0
Трново	57,0	41,3	0,8	1,0	57,2	40,4	0,8	1,6	57,5	41,4	0,7	0,5
Угљевик	86,0	13,2	0,3	0,5	86,1	13,2	0,3	0,4	86,3	13,2	0,1	0,3
Фоча	91,9	6,6	0,3	1,1	91,9	6,7	0,4	1,0	92,7	6,7	0,1	0,5
Хан Пијесак	86,9	12,2	0,2	0,7	87,0	12,6	0,1	0,2	87,1	12,6	0,1	0,2
Чајнице	81,3	17,8	0,1	0,7	81,5	17,9	0,1	0,6	81,6	17,9	0,1	0,4
Челинац	96,0	2,6	0,3	1,1	96,2	2,7	0,4	0,8	96,7	2,6	0,1	0,6
Шамац	78,7	6,2	13,3	1,8	78,7	6,0	12,8	2,5	79,1	6,8	12,3	1,8
Шековићи	97,8	1,6	0,1	0,4	97,9	1,7	0,1	0,3	98,0	1,6	0,0	0,3
Шипово	93,3	5,8	0,3	0,6	93,3	5,8	0,2	0,7	93,6	5,9	0,1	0,3
М	83,5	12,6	1,9	2,0	83,3	12,7	1,8	2,2	84,2	12,8	1,4	1,6
Ж	82,5	12,8	2,6	2,2	82,4	12,8	2,6	2,2	83,7	12,9	1,6	1,9
Република Српска	83,0	12,7	2,3	2,1	82,8	12,8	2,2	2,2	83,9	12,8	1,5	1,7

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - етничка/национална припадност, вјероисповијест и матерњи језик. Републички завод за статистику Републике Српске. Бања Лука, 2017. године.

Табела 15. Просјечан број чланова домаћинства у градовима и општинама Републике Српске 2013. године (у %)

Град / општина	Један члан	Два члана	Три члана	Четири члана	Пет и више чланова	Просјечан број чланова домаћинства
Бања Лука	21,5	26,5	21,9	19,9	10,1	2,76
Берковићи	20,3	26,1	14,5	13,2	25,9	3,21
Бијељина	20,4	24,1	19,2	18,6	17,8	3,02
Билећа	19,0	21,7	18,7	18,6	21,9	3,21
Братунац	19,4	22,6	19,1	19,5	19,3	3,14
Брод	24,3	25,7	19,8	16,6	13,7	2,81
Вишеград	28,5	29,6	18,3	14,7	9,0	2,51
Власеница	20,7	27,0	20,1	18,5	13,7	2,87
Вуковасље	22,6	27,7	18,2	16,2	15,3	2,84
Гацко	18,9	22,5	20,3	17,4	21,0	3,15
Градишка	22,3	26,2	18,5	17,0	15,9	2,90
Дервента	24,3	27,8	18,1	16,3	13,6	2,77
Добој	24,5	28,5	19,5	16,3	11,3	2,68
Доњи Жабар	22,8	24,3	14,9	15,4	22,5	3,08
Зворник	18,8	24,2	19,2	19,5	18,3	3,07
И. Илића	19,1	26,4	21,6	20,6	12,3	2,86
И. Дрвар	63,2	18,4	15,8	0,0	2,6	1,61
И. Мостар	34,9	18,1	14,5	12,0	20,5	2,94
И. Стари Град	28,1	33,3	17,1	9,8	11,6	2,55
И. Н. Сарајево	23,7	26,5	21,3	18,4	10,2	2,71
Језеро	23,6	24,4	20,5	15,9	15,6	2,85
Калиновик	31,3	27,2	17,4	13,9	10,2	2,50
Кнежево	19,3	29,6	17,5	17,4	16,3	2,94
Коз. Дубица	25,3	27,0	18,0	15,7	14,0	2,76
Костајница	20,3	25,2	20,3	16,4	17,9	2,98
Котор Варош	18,6	23,2	18,4	20,6	19,3	3,13
Крупа на Уни	29,3	23,6	15,5	13,3	18,4	2,87
Купрес	34,4	37,5	12,5	4,7	10,9	2,29
Лакташи	18,5	24,5	19,8	20,8	16,3	3,02
Лопаре	24,7	24,8	17,9	15,8	16,7	2,88
Љубиње	18,2	23,6	21,7	18,0	18,5	3,08
Милићи	22,0	24,0	19,8	19,9	14,2	2,92
Модрича	23,2	27,3	18,3	16,6	14,6	2,83
Мркоњић Град	25,2	29,6	20,0	15,4	9,9	2,60
Невесинје	19,2	23,6	17,6	18,5	21,2	3,15
Нови Град	22,3	27,2	19,0	16,2	15,3	2,87
Ново Горажде	25,0	26,7	17,9	18,9	11,4	2,70
Осмаци	15,2	22,2	18,9	21,4	22,3	3,31

Оштра Лука	28,5	25,0	15,6	13,5	17,4	2,79
Пале	21,2	26,4	20,1	19,8	12,5	2,83
Пелагићево	35,8	28,9	12,6	10,7	12,0	2,43
Петровац	26,2	26,9	16,9	14,6	15,4	2,72
Петрово	28,7	30,0	17,7	14,6	9,0	2,49
Приједор	23,0	25,5	19,1	17,4	15,0	2,88
Прњавор	24,2	26,7	17,9	16,1	15,1	2,82
Рибник	28,5	29,9	15,8	13,7	12,1	2,60
Рогатица	25,5	28,9	18,3	16,3	11,0	2,65
Рудо	24,4	29,9	18,4	16,4	10,9	2,66
Соколац	23,9	28,7	18,9	17,0	11,5	2,70
Србац	24,5	28,1	18,0	16,4	13,1	2,75
Сребреница	23,0	22,6	17,3	17,2	19,8	3,08
Теслић	23,1	27,2	19,3	16,2	14,2	2,81
Требиње	19,7	24,7	19,9	18,8	17,0	2,99
Трново	27,9	31,3	17,9	13,8	9,3	2,48
Угљевик	20,9	23,0	16,9	19,1	20,1	3,11
Фоча	25,0	28,7	19,3	17,0	10,0	2,63
Хан Пијесак	28,0	31,6	17,9	14,0	8,6	2,48
Чајниче	23,8	26,6	18,2	16,7	14,7	2,82
Челинац	19,0	25,2	19,7	19,2	16,9	3,02
Шамац	25,1	25,1	17,3	14,7	17,8	2,91
Шековићи	28,1	31,1	16,6	15,1	9,1	2,51
Шипово	22,9	28,9	19,0	16,9	12,3	2,72
Република Српска	22,3	26,2	19,4	17,8	14,3	2,85

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - домаћинства и породице. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017. године.

Табела 16. Тип породице у градовима и општинама Републике Српске 2013. године (у %)

Град / општина	Брачни пар без дјеце	Ванбрачни пар без дјеце	Брачни пар са дјецом	Ванбрачни пар са дјецом	Мајка са дјецом	Отац са дјецом
Бања Лука	25,1	1,8	52,1	1,7	15,8	3,5
Берковићи	32,8	0,3	51,3	0,0	11,9	3,7
Бијељина	28,6	1,2	50,9	2,0	13,5	3,9
Билећа	22,9	0,2	58,1	0,2	15,7	3,0
Братунац	25,8	0,8	51,6	1,1	16,4	4,3
Брод	29,0	1,6	49,8	1,2	14,7	3,8
Вишеград	31,5	1,1	46,3	0,7	15,6	4,9
Власеница	27,4	1,3	47,6	2,7	16,8	4,3
Вукосавље	31,7	1,1	48,9	1,1	13,0	4,2
Гацко	24,0	0,3	57,2	0,1	14,3	4,1
Градишка	30,8	1,4	49,0	1,5	13,7	3,6
Дервента	32,6	1,3	47,8	1,0	13,9	3,5
Добој	31,6	1,3	47,9	0,9	15,0	3,3
Доњи Жабар	30,4	1,0	52,4	0,4	12,2	3,7
Зворник	28,8	0,6	51,7	1,0	13,8	4,1
И. Илића	24,7	0,8	53,3	0,8	16,5	3,9
И. Дрвар	36,4	0,0	27,3	0,0	0,0	36,4
И. Мостар	27,7	1,5	44,6	0,0	16,9	9,2
И. Стари Град	33,6	0,6	43,1	0,6	17,7	4,3
И. Н. Сарајево	25,4	1,1	50,9	0,8	18,0	3,8
Језеро	27,5	0,3	54,3	0,3	12,4	5,2
Калиновик	32,7	0,6	45,7	0,7	17,0	3,3
Кнежево	31,4	0,7	47,9	0,6	16,4	3,0
Коз. Дубица	30,8	1,8	45,8	2,4	15,1	4,2
Костајница	31,2	1,9	44,4	2,9	13,9	5,6
Котор Варош	26,0	0,6	52,8	0,5	16,6	3,5
Крупа на Уни	29,7	1,9	50,4	0,5	13,3	4,2
Купрес	48,2	0,0	37,6	0,0	10,6	3,5
Лакташи	27,1	1,4	54,4	1,3	12,4	3,3
Лопаре	31,3	0,5	49,9	0,8	12,4	5,1
Љубиње	26,5	0,3	56,3	0,0	14,5	2,3
Милићи	26,1	0,8	52,4	1,3	14,4	5,1
Модрича	32,5	1,5	48,5	1,0	12,7	3,8
Мркоњић Град	33,4	0,8	46,6	0,8	15,7	2,7
Невесиње	24,3	0,2	55,7	0,1	15,7	4,0
Нови Град	31,3	1,6	46,0	2,4	14,3	4,4
Ново Горажде	31,5	0,9	48,7	0,2	12,5	6,1
Осмаци	31,6	0,5	48,8	1,1	14,2	3,8
Оштра Лука	27,7	1,4	49,9	3,3	15,2	2,5

Пале	24,7	1,0	53,3	0,8	16,6	3,6
Пелагићево	41,4	1,1	38,4	1,5	12,4	5,3
Петровац	29,7	3,0	42,6	2,0	17,8	5,0
Петрово	35,9	1,7	44,8	0,2	14,1	3,4
Приједор	29,3	1,5	46,2	2,6	15,8	4,5
Прњавор	33,3	0,9	47,5	1,0	14,2	3,2
Рибник	35,3	1,1	44,7	0,8	14,6	3,4
Рогатица	31,2	0,9	49,3	0,8	14,0	3,9
Рудо	35,4	0,4	47,8	0,9	12,0	3,5
Соколац	29,3	1,3	48,8	2,3	14,2	4,1
Србац	31,8	1,5	48,3	1,2	13,2	4,0
Сребреница	27,4	0,9	47,0	1,0	18,4	5,3
Теслић	30,8	0,9	47,4	0,7	17,4	2,8
Требиње	25,5	0,2	55,1	0,3	15,5	3,4
Трново	30,1	0,3	43,5	1,5	19,4	5,0
Угљевик	30,5	0,7	53,4	1,0	10,6	3,9
Фоча	29,6	0,8	49,5	0,7	15,2	4,2
Хан Пијесак	32,2	2,4	40,9	6,0	14,6	3,9
Чајнице	27,5	0,5	51,5	0,8	15,3	4,3
Челинац	27,7	0,8	53,3	1,2	14,7	2,4
Шамац	32,5	1,0	48,6	1,0	13,6	3,3
Шековићи	32,3	1,3	42,5	3,2	16,4	4,3
Шипово	31,7	0,6	51,4	0,3	12,9	3,2
Република Српска	29,0	1,2	49,9	1,4	14,8	3,8

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године - домаћинства и породице. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017. године.

Изводи из рецензија:

Демографска будућност Републике Српске веома брине ауторе, с правом. Демографски развој Републике Српске биће ограничавајући фактор свеукупног развоја. Без обзира на три различите полазне претпоставке о нивоу фертилитета (растући, константан, опадајући), број живорођених биће током читавог двадесетогодишњег пројектованог периода мањи од броја умрлих. Укупан број становника Републике Српске непрекидно ће се смањивати у свакој од претпостављених варијанти све до краја пројектованог периода и за само двадесет године биће мањи за више од десет процената, не узимајући у обзир вероватни негативни салдо спољних миграција.

Популациона политика Републике Српске присутна је у разним документима, које аутори детаљно наводе, али и констатују да њен циљ првенствено борба против сиромаштва, док је планирање величине породице у другом плану. Зато аутори констатују да разрада мера за спровођење пронаталитетне популационе политике захтева опширна мултидисциплинарна истраживања, која би се ослањала на далеко шири научни и статистичко-информациони фонд. Пронаталитетна популациона политика требало би да има експлицитне демографске циљеве који утичу на укупан број и структуре становништва путем стратешких варијабли фертилитета, нупцијалитета, морталитета и миграција. Посебна пажња се мора усмерити и према здрављу жене, са нагласком на репродуктивно здравље, које подразумева превенцију болести, промоцију здравог начина живота, коришћење здравствено прихватљивих метода контрацепције, борбу против стерилитета, адекватну негу жене током и након трудноће и сл.

У закључним разматрањима аутори као највеће проблеме истичу неравномерну просторну дистрибуцију становништва, негативан природни прираштај и померање рађања ка старијем узрасту. Због тога, веома је важно успоставити разлику између мера популационе и социјалне политике, односно створити здраву популациону климу у друштву.

Монографија представља компетентну анализу демографског стања и уважавајући искуства развијеног света, упозорава на опасности од депопулације и указује на могућности јачања демографских потенцијала и демографске обнове становништва Републике Српске. Очекујем да промоција ове монографије убеди како обичне читаоце, тако, још и више, доносиоце одлука да је хитно решавање демографских проблема један од најважнијих, ако не и најважнији услов опстанка Републике Српске.

Др Бранислав С. Бурђев, ред. проф.
Матица српска, Нови Сад

Научна монографија је посвећена једном од најактуелнијих проблема демографског развика Републике Српске - депопулацији и другим демографским процесима у вези с тим, на ентитетском и локалном нивоу. На бази богатог емпиријског материјала први пут је извршена комплексна анализа суштине депопулације као демографског и социјалног феномена и откривена сва дубина и озбиљност овог проблема. Размотрене су трајекторије генезе, еволуције и трансформације демографског система Републике Српске и указано на приоритете и инструменте управљања демографским процесима. Посебна пажња је посвећена социјалним аспектима демографске транзиције која је већ ушла у критичну фазу и указано на могуће путеве за превазилажење негативних аспеката депопулације у Републици Српској.

Аутори су на основу обимне демографске грађе и статистичких извора, уз примену модерних научних метода и техника обраде и визуализације података, дошли до научних објашњења процеса депопулације, на који утичу бројни фактори међу којима су најзначајнија два - емиграција и негативан природни прираштај. Аутори сагледавају демографску транзицију и процес депопулације у Републици Српској интердисциплинарно, са демографске, географске, социолошке, историјске и економске тачке гледишта. Анализирани су показатељи који недвосмислено указују на неповољне демографске трендове у погледу кретања броја становника, промена полне и старосне структуре становништва и емиграције младих људи из земље и нарочито из појединих региона. Дали су препоруке за демографску политику на нивоу ентитета и локалних самоуправа и указали да је решавање проблема депопулације комплексан проблем, који треба решавати системски, изналажењем нових економских, правно-политичких и социјалних мера за превазилажење низа неповољних фактора који су довели до овакве демографске ситуације.

Овом монографијом аутори дају значајан допринос како сагледавању процеса генезе и трансформације становништва, тако и методологији интегралног проучавања насељености Републике Српске. Резултати до којих су аутори дошли од фундаменталног су научног значаја и непосредно су релевантни за решавање конкретних проблема и фактора развоја насељености Републике Српске. Препоруку овој књизи чини и сазнање да до сада нисмо имали овако комплетну демографску анализу становништва Републике Српске, те да у широј јавности још увек има доста погрешних представа и несхватања озбиљности демографске ситуације у Републици Српској.

Др Мирко Грчић, ред. проф.
Универзитет у Београду
Географски факултет

Проф. др Драшко Маринковић

Рођен је 1974. године у Прњавору. Основне студије завршава 1998. године на Природно-математичком факултету Универзитета у Бањој Луци. Постдипломске студије завршава 2001. године одбраном магистарског рада под насловом: „Дневне миграције становништва општине Прњавор“. Академско звање доктора географских наука стекао је 2004. године одбраном докторске дисертације под насловом: „Избјеглиштво – специфичан вид миграција становништва Републике Српске у периоду 1991-2001.“ на Природно-математичком факултету Универзитета у Бањој Луци.

Од 1999. године стално је запослен на Универзитету у Бањој Луци. Биран је у сва сарадничка и наставна звања, а од 2015. године је изабран у звање редовног професора. Наставу изводи на ужим научним областима Друштвена географија и Демографија на првом и другом циклусу студија Географије и Просторног планирања на Природно-математичком факултету и студија Социологије и Социјалног рада на Факултету политичких наука Универзитета у Бањој Луци.

Од 2010. године обавља дужност Шефа катедре за друштвену географију и демографију на Природно-математичком факултету. Од 2016. године члан је Сената Универзитета у Бањој Луци и Управног одбора Агенције за акредитацију високошколских установа у Републици Српској. У периоду 2008-2016. године у два мандата је обављао функцију проректора за кадровске и материјалне ресурсе Универзитета у Бањој Луци. У периоду 2007-2008. године био је продекан Природно-математичког факултета у Бањој Луци.

У досадашњем научном пољу рада највише се бавио истраживањем демографског развоја и миграција становништва, а посебно популационе политике простора Републике Српске. Дугогодишњи је члан Одбора за репродуктивно здравље и демографију Академије наука и умјетности Републике Српске, Савјета за демографску политику Републике Српске, Друштва демографа Србије, Српског географског друштва и Географског друштва Републике Српске. Предсједник је Центра за демографска истраживања у Бањој Луци.

До сада је написао и објавио више од 50 научних радова, девет научних књига (три као аутор и шест као коаутор) и два уџбеника (коаутор). Са рефератима и саопштењима учествовао је на бројним научно-стручним скуповима, симпозијумима и конференцијама код нас и у иностранству. Био је ментор за израду докторске дисертације, магистарског и два мастер рада и више од 100 дипломских радова из области демографије и демогеографије. Више од десет пута био је члан комисија за одбрану докторских дисертација, магистарских и мастер радова. Као координатор и члан тима учествовао у изради три међународна и двадесет домаћих научно-истраживачких пројеката. Као руководилац за област демографије учествовао у изради Стратегије развоја Републике Српске 2011-2015. године и Просторног плана Републике Српске до 2025. године. Члан је Стручне редакције за област природно-математичких наука (географија, демографија и статистика) у изради Енциклопедије Републике Српске.

Александар Мајић, ма

Рођен је 1986. године у Бихаћу. Основне студије завршава 2011. године на Природно-математичком факултету Универзитета у Бањој Луци са просјеком 9,52 одбранивши рад под називом: Морталитет становништва Републике Српске – фактори и последице. Мастер студије завршава на истом факултету 2016. године одбраном мастер рад под називом: Територијални размјештај становништва Републике Српске према попису 2013. године, чиме стиче научно звање магистра географије. Тренутно похађа докторске студије на Природно-математичком факултету Универзитета у Новом Саду.

Од 2012. године стално је запослен у сарадничком звању асистент на Природно-математичком факултету Универзитета у Бањој Луци, а од 2016. године изабран је у звање вишег асистента на ужој научној области Друштвена географија. Вјежбе изводи на првом и другом циклусу студија Географија и првом циклусу студија Просторно планирање на Природно-математичком факултету, као и на првом циклусу студија Социологија на Факултету политичких наука Универзитета у Бањој Луци.

У досадашњем научном пољу рада највише се бави истраживањем размјештаја становништва, фертилитета, смртности и старења становништва на простору Републике Српске. Члан је Географског друштва Републике Српске, Центра за демографска истраживања и Друштва демографа Србије. До сада је као коаутор написао и објавио 14 научних радова.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

314(497.6 РС)

МАРИНКОВИЋ, Драшко, 1974-
Становништво Републике Српске : демографски фактори и
показатељи : научна монографија / Драшко Маринковић, Александар
Мајић. - Бања Лука : Универзитет у Бањој Луци, Природно-математички
факултет, 2018 (Лакташи : Графомарк). - 343 стр. : илустр. ; 30 см

Тираж 300. - О ауторима: стр. 342-343. - Прилози: стр. 308-339. -
Библиографија: стр. 302-307. - Summary.

ISBN 978-99955-21-74-5

1. Мајић, Александар, 1986- [аутор]

COBISS.RS-ID 7826456